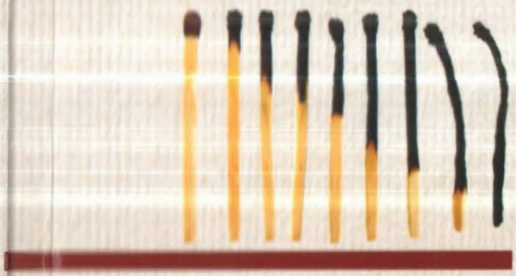
Ercan Geçgin (der.)

Kenardakiler

Teoriden Uygulamaya Suç ve Sapma Üzerine Sosyolojik Araştırmalar





HERETİK

Ercan Geçgin (der.)

Kenardakiler

Kenardakiler
Teoriden Uygulamaya Suç ve Sapma Üzerine
Sosyolojik Araştırmalar
Ercan Geçgin

Heretik Yayınları: 86, Sosyoloji: 29
ISBN: 978-605-9436-52-6
©2019 Heretik Basın Yayın
Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa fotokopi, film, vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.
1. Baskı: Eylül 2019, Ankara

Derleyen: Ercan Geçgin
Redaksiyon: Levent Ünsaldı
Sayfa Düzeni ve Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın
Kültür Mahallesi, Yüksel Cad., 41/2, Kızılay, Çankaya, Ankara
Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00
Sertifika No: 41952
İnternet Sitesi: heretik.com.tr
Twitter: twitter.com/heretikyayin
Facebook: facebook.com/heretikyayin
E-mail: info@heretik.com.tr

Bizim Büro Basım Evi Yayın ve Dağ. Hiz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mah. Sedef Cad. 6/A Altındağ/Ankara
Sertifika No: 42488

Kenardakiler

Teoriden Uygulamaya Suç ve Sapma Üzerine Sosyolojik Araştırmalar

Derleyen
Ercan Geçgin

HERETİK

İÇİNDEKİLER

Sunuş 7

Sapma ve Suç Sosyolojisinde Teorik Güzergâhlar 25
Ercan GEÇGİN

Kendini Gerçekleştiren Bağımlılık: Uyuşturucu
Kullanıcılarının Etkileşim Süreci 85
Ayşe AKYAYLA

Göç, Suç ve Toplum İlişkisi: Artvin'de Yasa Dışı
Göçmen Seks İşçiliğinin Toplumsal İzlekleri 139
Kerem ÖZBEY

Damgalama, Sapma, Suç ve Engellilik İlişkisi
Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: "Sinop TSD Örneği" 183
Ayşegül DEMİR

Etnisite, Alt-Kültür ve Suç Bağlamında *Conolar* 217
Gamze UY

"Yan Baktın" Cinayetlerinin Sosyolojik Analizi 261
Yaşar ERJEM

Suç, Ceza ve Sapkınlık Sosyolojisi Açısından
Bir Polisiye Roman Çözümleme Denemesi:
Peygamber Cinayetleri.....299
Erol TANRIBUYURDU

Sapma Sosyolojisi Açısından "Çukur" Dizisi.....325
Fadime Tuğba ÇAMSARI

Yazarlar Hakkında.....365

SUNUŞ

Neşet Ertaş'ın o bilindik 'Hata Benim' adlı türküsü, "Bilemedim kıymatını kadrini/Hata benim günah benim suç benim/Eliminen İçtim Derdin Zehrini/Hata Benim Günah Benim Suç Benim" dizeleriyle başlar. Ünlü ozan Neşet Ertaş, bu çok bilinen ve sıklıkla tekrarlanan türküsü ile sanki aşk yolunda yapamadığı davranışlarının bir öz eleştirisini, çoklu bir anlatımını aktarmak ister gibidir. Bu nedenle de, aşk karşısındaki tutumlarını, davranışlarını, tepkilerini 'hata', 'günah' ve 'suç' şeklinde kategorize ederek tanımlamaya çalışır.

Bilindiği gibi 'hata', gündelik hayatın etkileşiminde, insana özgü bir davranışı işaret ederken; 'günah' dinsel alanın, 'suç' ise hukuk alanının gramerinde anlamlandırılan kavramlardır.[1] Bundan ötürü bir davranış, farklı alan ya da kurumsal sahnelerde farklı anlamlarla yüklü olabilmektedir. Başka bir deyişle, bir davranışın anlamlandırılması duruma, sosyal bağlama göre değişkenlik gösterebilmektedir. 'Sapma' ve 'suç' kavramları için de benzer durumsal görelilikler geçerlidir. Bir toplumsal grup için 'sapkın' veya 'suç' olan herhangi bir davranış, başka bir grup tarafından 'içselleştirilmiş bir değer' olabilir. Benzer biçimde, aynı toplum içinde sapkın görülen bir davranış başka bir zaman diliminde artık sapkın olarak değerlendirilmeyebilir. Dolayısıyla hangi eylemin sapkın veya suç olup olmayacağı zamana, mekâna, toplumsal bağlama ve duruma göre farklılık taşıyabilir. Ayrıca sapma ve suç, toplumsal ilişkilere gömülüdür; yani toplumsal güç ilişkilerine,

1 Neşet Ertaş'ın türküsündeki bu sözlerin sosyal göndermelerini bir sohbetimizde ilk dile getiren Erol Tanrıbuyurdu'dur. Katkılarından dolayı kendisine teşekkür ederim.

etkileşimlere göre tanımlanmaktadır. Bir davranışın tanımlanma şekli, ona yönelik tepkiyi de belirlemesinden ve çeşitli yaptırımları da içermesinden dolayı, sapkın veya suçlu görülen davranışların tanımı aynı zamanda 'güç', 'otorite' 'düzenlilik' ve 'meşruluk' gibi kavramları da içeren geniş bir gramere gereksinim duymaktadır. Tanımlamanın ilişkisel niteliği, aynı zamanda toplumsal düzenliliğe ve düzenliliğin kurallara dayalı sınırların çizilmesini de içermektedir. Sosyolojinin çıkış noktalarından birini oluşturan 'toplumsal düzenlilik' ve düzenliliğin yasalarını keşfetme veya düzenliliğin mantığını ortaya çıkarma çabası, 'sapma' ve 'suç' olgularına eğilme konusunda da belirgin bir disiplin kültürü yaratmıştır. Bu noktada 'sapma' kavramı daha geniş ve daha kapsamlı düzeye göndermede bulunurken; 'suç' kavramı ise daha çok hukuki ve siyasi alanla sınırlı ve görece daha dar bir alanı işaret etmektedir.

Vurgulamak istediğimiz üzere, 'sapma' da, 'suç' da göreli kavramlardır. Örneğin, bir kişiyi öldürdüğünüzde 'katil'; ama on binlerce kişiyi öldürdüğünüz bir savaşı kazandığınızda ise 'kahraman' olabilirsiniz. Keza bir ülke için 'terörist' damgasına sahipken başka bir ülke için 'özgürlük savaşçısı' olabilirsiniz. Söz gelimi Ortadoğu'da yaşıyorsanız bir intihar bombacısı tarafından öldürülmeniz sadece sayısal bir 'ölü' verisi olarak kalabilir. Dünya kamuoyu için basit bir ölü sayısından ibaretsinizdir. Haber değeriniz bile çoğu zaman bir günlüktür. Zira ölümünüz sıradanlaştırılan diğer ölümler arasındadır. Ancak bir Avrupa ülkesi veyahut bir ABD vatandaşı iseniz kurbanı olduğunuz bir toplu katliam günlerce gündemden düşmeyebilir ve büyük bir ahlaki paniğin parçası olabilirsiniz. Aradaki fark insana verilen değerden midir, insan haklarında mıdır yoksa başka bir şeyden mi? İnsanın ölümüne verilen tepki neden farklı coğrafyalarda farklı tarzdadır? Ortadoğu'daki insan ölümü neden tüm dünyada paniğe yol açmazken; ABD'deki bir lise baskını kendi ülkesi dışında da panik sebebi olabilmektedir? Soruyu daha da derinleştirerek şöyle sorsak mesela; Batıda insana verilen değerin ekonomik alt yapısında Ortadoğu'nun enerji kaynaklarını sömürmelerinin ve

bunu süreklileştirmeye yönelik vekâlet savaşlarının hiç mi katkısı yoktur? 'Demokrasi', 'insan hakları', 'vatandaşlık hukuku' gibi kavramlar gerçekten o ülkelerin özgün ekonomik ve toplumsal tarihselliklerinin ürünü müdür yoksa sömürgecilikten elde edilen artı-değer ve artı-zaman birikiminin etkileri midir? Dolayısıyla "kim suçlu?" sorusunu hangi bağlamda sorduğumuz son derece önemlidir. Belki de hepimiz suçluyuzdur...

Bu noktada, zihin dünyamızı, vicdanımızı ve ahlaki sorumluluk ufkumuzu genişletecek bir izahı Karl Jaspers'in suçlulukla ilgili metindeki sınıflandırma örneğinde görebiliriz. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'da kalarak yıkıcı şiddet ortamına şahitlik eden varoluşçu felsefeci Karl Jaspers, savaş sonrası Almanya halkının suçluluk bilincinin oluşması ve geçmişi ile yüzleşip arınması doğrultusunda entelektüel adımlar atmıştır. *Suçluluk Sorunu* (2015) adlı eserinde suçları dört başlıkta kategorize etmiştir. Bunlardan ilki, geçerli yasaların ihlalleriyle oluşan *cezai* (veya *hukuki*) *suç*tur. İkincisi, devlet yöneticilerinin ve devlete vatandaşlık bağı ile bağlı insanların dolaylı rızasını da içeren *siyasi suç*tur. Zira o ülkenin vatandaşlarının da ülkeyi yönetenler kadar sorumlulukları bulunmaktadır. Üçüncüsü, kişinin yaptığı her eylemden kendisinin sorumlu olmasını, başka gerekçelere sığınmamasını ifade eden ve kişinin vicdanının sesine göre belirlediği *ahlakî suç*tur. Sonuncusu ise, aynı zaman diliminde yaşayan başka ülkedeki vatandaşların işlenen suça seyirci kalmasını işaret eden *metafizik suç*tur. Jaspers (2015), savaş sonrası Alman vatandaşlarının suçluluk bilinçlerinin oluşması sayesinde ancak bu suçlarla yüzleşmenin ve bu suçlardan arınmanın gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Jaspers (2015), cezai, ahlaki ve metafizik suçların tek tek insanların vicdani sorumluluklarını ifade ettiğini ancak siyasi suçların toplu veya grup halinde işlenen suç olması hasebiyle kolektif olduğunu da belirtmiştir. Jaspers'in suça yönelik bakış açısı bile bu kavramın ne kadar göreli olabileceğini bize sunmaktadır. Kuşkusuz, suça dair üst perdeden gerçekleştirilen başka felsefi sorgulamalar da vardır ve bunlar zihinsel açıdan ge-

reklidir de. Ancak sosyal bilimciler olarak bizler, böylesi felsefi ufukları ampirik araştırmaların teorik inşasına dönüştürebildiğimiz ölçüde anlamlı bir emek süreci ortaya koymuş oluruz. Bu açıdan, toplum genelinde sapkın ve suçlu şekilde kodlanan davranışlar sergileyen bireylerin, grupların ve toplulukların dünyalarına açılmak, kendi kültürel halelerinde bu türden davranışları nasıl anlamlandırdıklarını nesnel açıdan serimleyebilmek ve bir bütünsellik içerisinde değerlendirebilmek, sosyal bilimciler olarak mesleki sorumluluklarımız arasında sayılabilir. Şunu da belirtmemiz gerekir ki, suç sadece davranışa bakarak da anlaşılabilecek bir durum değildir. Davranışa dönüşmeyen ama kültürel olarak yeniden üretilen birtakım tutumlarda, bilişsel haritalarda, dilsel ifadelerde veya dile gelmemiş, somut davranışa dönüşmemiş suskunlukta bile suç bulunabilir. Tıpkı, 1930'lu yılların Amerika'sının küçük bir kasabasındaki gündelik hayatı ele alan Harper Lee'nin *Bülbülü Öldürmek* (2015) adlı romanında sırf siyahi olması hasebiyle mahkeme hâkimi ve jüri tarafından işlemediği suçtan idama çarptırılan Tom'un trajik hikâyesindeki gibi. Veya 1930'lu ve 1940'ların Almanya'sında Yahudi veya Çingene olmak gibi... Ya da, Ortaçağ karanlığında gerçek bilginin peşinde koşan Galileo Galilei olmak gibi... Dolayısıyla yeri geldiğinde insanın etnik kökeni, sınıfsal pozisyonu, cinsiyeti veya başka verili özelliklerinden ya da düşüncesinden, bilimsel duruşundan dolayı nefret nesnesine dönüştürülmesi, yargılanması, suçlanması veyahut sivil ölüme mahkûm edilmesi pekâlâ mümkün olabilmektedir. Bu türden örnekler dünyada olduğu gibi ne yazık ki Türkiye'de de sıklıkla yaşanmıştır. Velhasıl kelam suç, güç ilişkilerine dayalı bir işaret sistemidir de aynı zamanda. Bu nedenle; ona nereden, nasıl yaklaştığımız, onu nasıl çözümlediğimiz son derece önemlidir.

Suçun veya hangi davranışın suç olacağının tanımı aynı zamanda hem bir iktidar ilişkisidir hem de bir meşruluk tartışmasıdır. Dolayısıyla da politik ve toplumsal hüviyete sahiptir; ama benzer şekilde kamusal ilişkilere gömülüdür. İlerleyen teknolo-

jiyle artan toplumsal etkileşim, internet/sosyal medya üzerinden inşa olan yeni bilinçlilik ve eylemsellikler, küresel sivil toplum diyebileceğimiz bir gücü doğurmuş ve geçmişte suç olarak görülmeyen bazı davranışların cezalandırılmasını, keza cezalandırılan bazı davranışların ise ceza tanımından çıkartılması gibi bir kamuoyu dinamiğini de beraberinde getirmiştir. Toplumda, teknik olanaklarla etkileşimin ve aksiyonun artmasına karşılık hukuksal düzenlemelerin ve süreçlerin küresel bilincin adalet anlayışının gerisinde kalabildiğine de tanık olmaktayız. Hele ki Türkiye gibi demokratik süreçleri son derece sancılı ve siyasal şiddet dinamiklerinin değişken olduğu bir ülkede suç kavramı siyasal mücadelenin keskin araçlarından biri olabilmektedir. Bir tarafta toplumsal düzenlilikteki değişimler ve yapısal sorunlar, diğer tarafta hukuksal ağların egemenlik araçlarına dönüştürülmesi gibi faktörler, suç ve ceza normlarının daha da karmaşıklaşmasına sebebiyet verebilmektedir.

Ekonomik, sosyal, politik eşitsizliklerin derinleştiği ve buna bağlı toplumsal sorunların arttığı, hukukun iktidarı veya hukuk devleti anlayışı yerine iktidarın hukukunun egemen kılındığı bir ortamda adalet sağlayıcı mekanizmalara güven azalmakta ve sosyal adalet arayışı yükselebilmektedir. Hukukun herkese eşit olma ve adil davranma mekanizması sarsıldığında, bireylerin kendi adalet fikrini güçleri oranında hayata geçirmeleri her toplumda kaçınılmaz olmuştur. Antik Çağ'da sürekli mücadele içerisinde oldukları Persler için "barbar" tanımlamasında bulunan Yunanlıların onlara yönelik "onların keyfiyeti, bizim ise yasalarımız var" şeklinde bir söylemde bulundukları rivayet edilir. Zira yasa fikri, bir arada yaşamak için çeşitli sınırlandırmaların var olabileceğine ve sorumlulukların bilinciyle hareket etmeyi gerekli kılan rasyonel toplumsal bir sözleşmeye göndermede bulunur. Böylesi bir durumda şiddet tekeli yasalarla belirlenmiştir ve bireyler, bu mekanizmaya güvenerek ileriye yönelik rotalarını çizmeye çalışırlar. Diğer taraftan hukuksal mekanizmanın toplumsal yarar yerine belirli grupların çıkarına hizmet eder hale geldiği ve bunun hal-

kın yararınaymış gibi yanıltıcı bir ideolojiyle sunulduğu veyahut kendine göre düşünsel, inanç ve ahlaki çerçevelerle meşrulaştırıldığı bir iklimde, yasanın rasyonelliğine karşı kendi egemenlik kodlarını inşa eden bir keyfiyet rejiminden de söz edilebilir. Böylesi totaliter bir iklimde demokrasi amaç olmaktan çok araca dönüşür, devlet ve devletin rasyonel, adil olması beklenen iktidar gücü ise siyasal iktidarın kendisine hasım olarak belledi̇ği gruplardan intikam alma aracına dönüşür. Nöbetleşe hınç çıkarma seanslarına dönüşen böylesi siyasal ve hukuksal iktidar, hukukun iktidarını değil iktidarın hukukunu egemen kılmış olur. Nihayetinde 'yasa', 'keyfiyet' için sadece bir kılıf rolüne bürünür.

Kan davalarından kadın cinayetlerine, organize suçlardan çeşitli hırsızlık ve gasp olaylarına kadar pek çok suç vakasının Türkiye'de giderek arttığının en tipik göstergesinin cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlü sayısı olduğunu söyleyebiliriz. 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi ile başlayan soruşturma ve yargılamalarla da bu oran giderek artmıştır.[2] Teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşması ile birlikte şiddet ve cinayet vakalarının görüntüleri de yaygınlık kazanmış ve bu şiddet davranışlarına yönelik sosyal medya tepkilerinin yükselmesine rağmen benzer vakalara sıkça rastlanabilmiştir. Özellikle de kadın bedeninin suç mahalline dönüşmesine gösterilen tepkiler önemli farkındalık ve toplumsal bilinç imkânı sunsa da kadına yönelik şiddet ve cinayet haberleri ne yazık ki devam etmiştir. Tepkilerin çoğunluğu etkili cezalandırma usullerine ve kadını korumaya yönelik girişimlere yoğunlaşmıştır. Şüphesiz hukuksal düzen, ceza ve adalet arayışı, vakaların önemli bir boyutudur. Sosyal bilimciler açısından ise mesele; hukuk ve adalet çerçevesini aşacak makro düzeyde toplumsal morfolojiyi, düzenliliği ve toplumsal değişimi; mikro düzeyde ise ahlaki normların gündelik hayat pratikleri içerisinde

2 Örneğin 2016'daki darbe girişimi sonrasında cezaevlerindeki doluluk oranı yüzde 121'e çıkmış ve Adalet Bakanlığı mevcut 389 cezaevine ek olarak 132 yeni cezaevi yapımına başlamıştır. 2016 yılı verilerine göre cezaevlerinde 250 binden fazla erkek, 10 binden fazla kadın ve 3 bine yakın çocuk bulunmaktadır. (02.01.2019 tarihli Hürriyet Gazetesi internet sitesi http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cezaevi-nufusu-264-bin-31-41070059)

nasıl anlamlandırıldığı ve kodlandığını anlamaya ve açıklamaya çalışmak olmaktadır. Bu noktada, yaşayan toplumsal hukukun tarihsel, kültürel ve bilişsel kodlarını çözmeden, sadece güvenlik odaklı adımlara yoğunlaşmak aynı zamanda bu gibi meseleleri ertelemek anlamına gelebilmektedir. Gelgelelim, Türkiye'nin sosyal bilim pratiğinde ve özel olarak da suç sosyolojisinde suçlu davranışların doğasını, toplumsal ve kültürel anlamını derinlikli çözümlemelerle ortaya koymak yerine uzun yıllar betimsel araştırmalara yönelik mesailer yapılmıştır.

2000'li yıllara kadar sosyoloji alanında suç ve sapma davranışlarına yönelik yapılan araştırmaların genelinde nicel yöntemlerle gerçekleştirilen betimsel çalışmalar damga vurmuştur. Bu dönemle ilgili olarak; sanayileşme ve suç ilişkisi (Dönmezer, 1974), intiharlar (İçli, 1983), kan davaları (İçli,1994a), aile içi şiddet (İçli, 1994b), çocuk suçluluğu (Ok, 1989; Yılmaz, 1999; İçli ve Zaim, 1991), genel suç profilleri (İçli, 1992), ekoloji ve suç ilişkisi (İçli ve Özcan, 1987), insan öldürme olayları (İçli, 1987), uyuşturucu madde suçları (İçli, 1985), kadın ve suç (Özkan, 1990) gibi suç temalarında niceliksel yöntemlere dayalı betimleyici çalışmalardan bazı örnekler sıralanabilir. 2000'li yıllarda da nicel yöntemlere dayalı betimsel çalışmaların devam ettiğini görmekteyiz. Türkiye'deki hükümlü profilleri (İçli vd., 2011) ve sosyo-ekonomik ilişkiler (Şahin, 2018), çocuk suçluluğu (Çoban, 2012; Ayan, 2011), suç mağduriyeti korkusu (Köseoğlu, 2017), yoksulluk ve suç ilişkisi (Fidan, 2018; Dinler ve İçli, 2009), suç korkusu (Vural, 2018), mahkumların suç algısı (Bilgiç, 2014), yeniden suç işlemenin toplumsal nedenleri (Kışan, 2018), cezaevi sonrası hükümlülerin damgalanma ve sosyal dışlanma hallerinin incelenmesi (Aydoğan, 2018) gibi suç temalarındaki bazı araştırmaları belirtebiliriz. Bunların bir kısmının cezaevindeki mahkûmlarla veya denetimli serbestlik kapsamındakilerle gerçekleştirildiğini de not edelim. Bunun dışında kriminolojik teorilerini saha araştırmasında test eden çalışmaların da yapıldığını belirtelim (Özbay ve Özcan, 2006).

Son dönemlerde nitel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirilen çalışmaların sayısında yükselişin olması da önemli ve dikkat çekicidir. Mercan'ın (2017) Ankara'da yerel uyuşturucu faaliyetlerini (torba tezgâhı) ele aldığı etnografik araştırma, Akpınar'ın (2018) Kayseri örneğinde incelediği kadın suçluluğu, Yavuz'un (2019) Ankara örneğinde mercek altına aldığı suç mağduru olma korkusu, Korkmaz'ın (2018) engellilerin suça yönelik bakışlarına dair çalışması, Yıldırım'ın (2015) Çingene alt-kültüründe suç olgusunu ele alışı, Atılgan'ın (2014) Ankara'nın Çinçin semtindeki araştırması, Demiray'ın (2018) çocuk suçluluğu ile ilgili araştırması, Duman'ın (2018) İzmir örneğinde suçlu gençlik habitusu ile ilgili araştırması, Barış'ın (2015) cezaevindeki kadınların deneyimleriyle ilgili araştırması, Şimşek'in (2018) cezaevinden çıkan kadınların uyum süreçleriyle ilgili çalışması, Akpolat'ın (2011) Erzurum ili örneğinde kadın mahkûmlar üzerine araştırması ve son olarak Dızman'ın (2019) denetimli serbestlik altındaki gençlerle ilgili çalışması, nitel araştırma alanına verebileceğimiz örneklerden bazılarıdır. Bunların dışında, çoklu yöntemlerle, yani hem nicel hem nitel yöntemlerle gerçekleştirilen araştırmalar da bulunmaktadır (Bal, 2004; Kenevir, 2015; Gürtuna, 2009; Çelik, 2008).

Saha araştırmaları dışında, yine nitel yöntemlerle irdelenen yazılı ve görsel yayınlar üzerine çalışmaların da zamanla arttığını söyleyebiliriz. Demir'in (2013) gelişimsel kriminoloji açısından ele almış olduğu *Beyoğlu Rapsodisi* incelemesi ve Gültekin'in (2017) Türk ve Amerikan popüler sinemasında suçun estetiğini konu edinmiş olduğu çalışması, bu temadaki örnekler arasında sayılabilir.

Kuşkusuz ki Türkiye'de suç sosyolojisi alanında gerçekleştirilen ama burada yer veremediğimiz başka araştırmalar da bulunmaktadır ve bu alandaki literatür her geçen gün zenginleşmektedir. Ancak bu alandaki teorik inşa ne yazık ki zayıf kalmıştır. Sosyal bilimin diğer alanlarında olduğu gibi bu alanda da teorik, epistemolojik, metodolojik ve kurumsallaşma birlikteliği henüz

olgunlaşmış seviyede değildir. Hal böyle olunca sapma ve suç konusunda teorik, epistemolojik, metodolojik ve aksiyolojik tartışmalarla zenginleşmiş, sürekliliği olan kalıcı kurumsallaşmalar da az sayıda kalmıştır. Diğer taraftan, Polis Akademisi'ne bağlı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü ile Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi'ne bağlı açılan Güvenlik Bilimleri Enstitüsü'ndeki lisansüstü programları dışında pek çok üniversitenin disiplinler arası çalışmayı esas alan adli bilimler enstitüleri açmaları da olumlu adımlardan sayılabilir. Fakat Türkiye'de enstitülerin çoğunlukla idari işlerin ötesine gidemediğini de belirtmek gerekir. Buna rağmen son dönemlerde bazı üniversitelerde şiddet ve suç araştırmalarıyla ilgili merkezlerin açılması da umut vericidir. Öte yandan bu merkezlerin de kâğıt üstünde ve işlevsiz kalmamaları için disiplinler arası çalışma kültürüyle, etkileşimlerle, karşılaştırmalı saha araştırmalarıyla, teorik tartışmalarla, sempozyum ve çalıştay gibi faaliyetlerle aktif kılınmaları icap etmektedir. Dileriz ülkemizde hem bu türden etkinliklerin sayısı hem de içerik ve kalitesi artar.

Önemli bir diğer husus da, uluslararası sapma ve suç sosyolojisi literatürüyle ilgilidir. Türkiye'de, bu alanda, nicel açıdan araştırmaların sayısı artsa da nitel özgünlük ve uluslararası literatürde referans olunabilecek teorik ve pratik bütünselliği ile özgün eser üretimi ne yazık ki istenilen düzeyde değildir. Keza sapma ve suç literatüründe klasikleşmiş çoğu eser henüz Türkçeye kazandırılamamıştır. Söz gelimi yapısal-işlevsellik ekseninde orta boy teori geliştiren ve suç sosyolojisinde önemli kavramsal setler ortaya koyan ve genel sosyoloji kapsamında da eserleri klasikleşmiş olan Robert K. Merton'ın (1910-2003) çalışmaları ne hikmetse bir türlü Türkçeye çevrilmemiştir. Merton'ı sembolik isim olması hasebiyle belirtiyoruz. Zira sapma, suç, suçlu alt-kültürü temalarındaki sosyoloji alanında fevkalade nitelikli pek çok eser hâlâ Türkçeye kazandırılmayı beklemektedir. Bu vesileyle Heretik Yayıncılık'ın bu konularda öne çıkan çalışmaları Türkçeye kazandırmış olması ve bunda ısrar etme çabası içerisinde olması takdire ve dikkate değerdir. Diğer taraftan bu alandaki klasik

eserlerin Türkçeye kazandırılması önemli olmakla birlikte bu tematiklere özenle eğilen, teori ile pratiğin birliğine dayalı çalışmaların daha fazla gerçekleştirilmesi de gerekmektedir. Özellikle nitel araştırmalara dayalı çalışmaların sınırlılığı ortadadır. Elinizdeki çalışma, bahsetmiş olduğumuz sorunlara özgül çabası ölçüsünde müdahalede bulunmayı ve ampirik araştırmalarla hem bu konulardaki literatüre mütevazı bir katkı hem de tartışmalara farklı bakış açıları sunma amacıyla hazırlanmıştır.

Elinizdeki eserin ilk adımlarının Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde sosyoloji programında vermiş olduğum 'sapma', 'suç', 'kültür' odaklı lisans ve yüksek lisans derslerinde atıldığını belirtmeliyim. Sapma ve suç konularında dar ampirizme kaçmadan, sosyolojik perspektifi derinleştirmeye yönelik çalışmalar yapma fikri bu süreçte şekillendi. Özellikle suç ve sapkınlık yönündeki pratikleri kendi doğal ortamında inceleme isteği ve heyecanı ile teoriyi işe koşabilme, onu dönüştürme, esnekleştirme ve gerektiğinde yeni kavramsallaştırmalara gidebilme gayreti, öğretici bir iklimin inşasına olanak sağladı. Sonuç olarak farklı örneklerden hareketle sapma ve suç olgusuna özgün kavrayış imkânları sunan çalışmaların derlenmesinden oluşan elinizdeki kitap ortaya çıktı.

Kitap içeriğine gelecek olursak; ilk bölüm sapma ve suç alanıyla ilgili genel teorik açıklamaları kapsamına alıyor. Tarafımca kaleme alınan 'Sapma ve Suç Sosyolojisinde Teorik Güzergâhlar' adlı bu bölümde, klasik sosyolojiden çağdaş sosyolojiye değin sapma ve suç sosyolojisinde öne çıkan teorik izahların yol haritalarını sunmaya çalışıyor.

İkinci bölüm, Niğde'de uyuşturucu kullanıcılarıyla ilgili ampirik bir çalışmaya dayanıyor. Ayşe Akyayla'nın kaleme aldığı 'Kendini Gerçekleştiren Bağımlılık: Uyuşturucu Kullanıcılarının Etkileşim Süreci' adlı bu bölümde, kullanıcıların sosyalleşme pratikleri, etkileşim kalıpları mercek altına alınıyor.

Kerem Özbey'in imzasını taşıyan 'Göç, Suç ve Toplum İlişkisi: Artvin'de Yasadışı Göçmen Seks İşçiliğinin Toplumsal İzlek-

leri' başlıklı üçüncü bölümdeki çalışma ise göç, suç ve toplum ilişkilerine odaklanıyor. Dağılan SSCB ülkelerinden Türkiye'ye yönelik gerçekleşen göçle ortaya çıkan yasa dışı seks işçiliğinin toplumsal dokuyu nasıl etkilediğine dair sorulara, Artvin özelinde gerçekleştirilen saha araştırması bulgularından hareketle cevaplar verilmeye çalışılıyor. Seks işçiliğinin toplumda farklı düzeydeki çelişkileri ve çok boyutlu gerilimleri ortaya çıkarttığı ancak suç sosyolojisi açısından bu durumun ev sahibi topluluk tarafından çeşitli gerekçelerle kanıksandığı ve hatta sahiplenildiği belirtiliyor.

"Damgalama, Sapma, Suç ve Engellilik İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: 'Sinop TSD Örneği'" başlığını taşıyan, Ayşegül Demir'in kaleme aldığı dördüncü bölüm de yine bir saha araştırmasına dayanıyor. Türkiye Sakatlar Derneği Sinop Şubesi üyesi fiziksel engellilerle yapılan derinlemesine görüşmelerden hareketle damgalama, sapma ve engellilik olguları arasındaki ilişki inceleniyor. Araştırma bulguları; 'damgalama/dışlama', 'ayrımcılık', 'istismar', 'şiddet' ve 'dolandırıcılık' temalarına göre betimlenip yorumlanıyor.

Beşinci bölüm, sıkça haberlere konu olmaları hasebiyle Türkiye kamuoyunun da bildiği, çizmiş oldukları toplumsal profillerin dizilere, filmlere konu edildiği ancak sosyal bilimcilerin ne yazık ki çok fazla yakından incelemediği Adana'daki Conolar'a odaklanıyor. Gamze Uy'un saha çalışmasına dayanan "Etnisite, Alt-Kültür ve Suç Bağlamında *Conolar*" başlıklı bölüm, Conoların dünyasına sosyolojik gözle bakmayı deniyor. Suçla özdeş görülen ve çeşitli suç pratiklerini kültürel davranış kodu olarak da içselleştiren bu grubu Uy, etnik kimlik ve alt-kültür kavramlarından hareketle ve saha verilerinden elde ettiği bulgularla değerlendiriyor.

Yaşar Erjem tarafından yazılan "'Yan Baktın' Cinayetlerinin Sosyolojik Analizi" başlıklı altıncı bölümde Türkiye'de ilginç cinayet türlerinden biri olan ve medya tarafından genellikle "yan baktın cinayetleri" şeklinde sunulan olgu mercek altına alınıyor.

Gazete ve internetteki haber sitelerinden elde edilen 60 vaka haberinin incelendiği çalışmada suçun medyada nasıl temsil edildiği, cinayetin geçtiği mekânların niteliği, cinayete karışanların cinsiyeti ve kişi sayıları, kullanılan aletler ve cinayetlerin nedenleri sorgulanıyor. Cinayete karışanların tamamının erkek olduğuna ve kentsel alanlarda, özellikle de metropollerde yaşanan bir olgu olduğuna dikkatin çekildiği çalışmada sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve psikolojik faktörlerin belirleyici olduğuna vurgu yapılıyor. Ek olarak alkol ve uyuşturucunun da etkili olduğu dile getiriliyor.

Yedinci bölüm polisiye roman örneğinde bir suç sosyolojisi analizi denemesini içeriyor. Erol Tanrıbuyurdu tarafından yazılan ve "Suç, Ceza ve Sapkınlık Sosyolojisi Açısından Bir Polisiye Roman Çözümleme Denemesi: *Peygamber Cinayetleri*" başlığını taşıyan bölüm Mehmet Murat Somer'in romanını sapma ve suç bağlamında kritik ediyor. Howard S. Becker'ın kavram setlerinin devreye sokulduğu metin çözümlemesinde 'sapma'nın toplumsal bağlama göre değişen anlamı üzerinde duruluyor.

Sekizinci bölüm ise son dönemlerde popülerliği artan Çukur adlı televizyon dizisini suç sosyolojisi çerçevesinde inceliyor. F. Tuğba Çamsarı tarafından yazılan "Sapma Sosyolojisi Açısından Çukur Dizisi" başlıklı bölümde, dizinin karakterleri birbirleriyle ilişkileri açısından inceleniyor ve Çukur adlı semtte nasıl bir toplumsal dünya inşa edildiği resmedilmeye çalışılıyor.

Kitaptaki makaleler, bir anlamda toplumun kıyısında, köşesinde, çeperinde, başka bir ifadeyle 'kenar'ında yer alan insanların hikâyelerini konu aldığı için başlığı *Kenardakiler* koymayı uygun gördük. *Kenardakiler* ile mekânsal, sınıfsal, kültürel ve başka değişkenler açısından genel toplumsal alanın kıyısında bulunanları işaret ediyoruz. Bu noktada, Becker'ın (2013:31) *"toplumsal gruplar, ihlal edilmesi sapkınlık olarak tanımlanan kurallar koyarak sapkınlığı yaratırlar"* ifadesiyle sapmayı, 'kural ihlali' üzerinden ele alır ve bu ihlalleri gerçekleştirenleri 'hariciler (outsiders)' şeklinde tanımlar. Becker'ın bu yaklaşımının *Kenardakiler*'e de

belli bir çerçeve sunduğunu belirtmek isteriz. İkisinin birbirini dışlayan kavramlar olmadıklarını ancak 'kenardakiler'in 'haricileri'e göre daha kapsamlı sosyal tabakalara işaret edebildiğini de not edelim. Örneğin 'kenar mahalle' ifadesi, bu anlamda, hem toplumun bilgi havuzunda biçimlenmiş bir imgedir hem de sosyolojik açıdan altı rahat doldurulabilir bir söylemdir.

Kenarda olmak, aynı zamanda sınırda yaşamaktır. Bu sınır; sınıfsal, siyasal, etnik, statü gibi toplumsal nitelikler üzerinden olabileceği gibi, mekânsal farklılıklar üzerinden de veya bireysel tutum ve davranış üzerinden de olabilir. *Kenardakiler*, bu niteliklere birlikte, birtakım genel toplumsal sınırların eşiğinde bulunanların ortaklığını ifade etmeye çalışan bir kavram olarak düşünülebilir. Ayrıca, Weber'in ideal tipleştirmelerindeki soyutlamalar gibi de değerlendirilebilir. Dolayısıyla kenardakilerden söz ederken belirli bir somut mekânda yaşayanları (örneğin 'varoşlar'ı) kastettiğimiz gibi, belirgin mekânların dışında var olan, davranışlarıyla toplumsal kuralları ihlal eden veya etmese bile ona (veya ait olduğu gruba) verilen etiketten dolayı eşikte duran bireyleri işaret etmeye çalışıyoruz. Uyuşturucu kullanıcıları, yasa dışı yollarla gelip seks işçiliği yapan göçmenler; damgalanmış engelli bireyler, 'yan baktın' cinayeti işleyen erkekler, Adana'da suç pratikleriyle ünlü Conolar, romanlara konu olan transseksüel cinayetleri, dizilere konu olan suçlu alt-kültür grupları... Hepsinin kesişim kümesi, toplumun genelinin dışında biçimlenmiş kültürel formu işaret ediyor aslında. Elbette suç ve sapma, kenardakilere has bir durum değildir. Beyaz yaka suçları gibi, kenarın dışında değerlendirilebilecek suçlar da söz konusudur.

Son olarak, derdimizin kenardakilere olumlu veya olumsuz bir değer yüklemek veya yargıda bulunmak olmadığını; onların davranışlarını anlamak ve toplumsal sahnedeki etkileşimlerini toplumsal bağlamdan hareketle açıklamak olduğunu; başka bir deyişle, sapmanın ve suçun toplumsal arkeolojisini yapmak olduğunu ifade edelim.

Bitirirken, kitap bölümlerini kaleme alan yazarlara, bazı ki-

tap bölümlerinin hakemliğine katkı sunan Levent Ünsaldı'ya, Mustafa Koçancı'ya ve kitabın basım sürecindeki emekleri dolayısıyla tüm Heretik çalışanlarına teşekkürü bir borç bildiğimi ifade etmek isterim. Dilerim bu çalışma, özellikle suçun üretildiği toplumsal, kültürel ve mekânsal alanlara etnografik bir gözle derinlikli bir şekilde bakma noktasında merakı arttırıp daha fazla araştırmanın yapılmasını tetikler ve daha derinlikli analizlerin yapılması hususunda teşvik edici olur.

Ercan Geçgin
09 Eylül, 2019

Yararlanılan Kaynaklar

Akpınar, İ. (2018) "Suç Olgusu, Suç Teorileri ve Kadın Suçluluğu: Kayseri Örneği" Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Akpolat, Y. (2011). "Suça "Mahkum" Kadınlar: Erzurum Ceza ve Tutukevinde Bulunan Kadın Mahkumlar Üzerine Yapılmış Nitel Görüşme Uygulaması". Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 11(46): 233-243.

Atılgan, Ü. E. (2014). "Çinçin'den Subay, polis çıkmış mı ki ben olayım?" Damgalı Mekânlar". Kenarın Kitabı: "Ara"da Kalmak Çeperde Yaşamak. Der. Funda Şenol Cantek. İstanbul: İletişim. ss.61-86.

Ayan, S. (2011). Suçlu Kim? Türkiye'de Çocuk Suçluluğu. Ank.: Ütopya.

Aydoğan, R. (2018). "Cezaevi Sonrası Denetimli Serbestlik Sürecindeki Hükümlülerin Suç, Damga Ve Sosyal Dışlanma Bağlamında İncelenmesi". Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Bal, H. (2004). Çocuk Suçluluğu. Isparta: Fakülte Kitabevi.

Barış, G. (2015). "Female Offender's Attitudes Towards Gender and Violence and Their Violence Experiences: Sincan Women's Prison". Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Doktora Tezi.

Becker, Howard S. (2013). Hariciler (Outsiders): Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması. Türkçe Söyleyenler: Şerife Geniş- Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik.

Bilgiç, Ş. (2014). "Mahkûmların Suç Algısı". Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (Özel Sayı I): 8-17.

Çelik, H. (2008). "A Sociological Analysis of Female Criminals in the Denizli Open Prison". Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Çoban, S. (2012). "Sosyal Çevrenin Etkilerinin Çocukların Suç ve Problemli Davranışları İle İlişkileri". Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Doktora Tezi.

Demir, M.C. (2013). "Kriminoloji Teorileri İle Beyoğlu Rapsodisi'ne Dokunuş". Folklor/Edebiyat Dergisi. 19(74):85-96.

Demiray, N. (2018). "Çocuk Suçluluğunu Etkileyen Muhtemel Faktörler:

Suç Korkusu, Kentleşme Ve Aile Yapıları(Samsun İlkadım Ve Canik İlçeleri Örneği)". Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Dızman, Z. Ş. (2019) "Denetimli Serbestlik Altındaki Gençlerin Aile Yapıları ve Suça Yönelimleri Konusunda Nitel Bir Araştırma: "İstanbul, Hasanpaşa Örneği". Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Doktora Tezi.

Dinler, V.; İçli, T. (2009). "Suç ve Yoksulluk Etkiselliği (Isparta Cezaevi Örneği)", Uluslararası Davraz Kongresi, 24–27 Eylül 2009, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, ss. 2469–2486.

Dönmezer. S. (1974). "Hızla Şehirleşen ve Sanayileşen Bir Küçük Şehir Toplumunda Suçluluk-Ereğli Projesi". İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası. Cilt XXXIX, Sayı: 1-4, Sayfa: 1-15.

Duman, M.F. (2018) "Suç Habitatı ve Suçlu Gençlik Habitusu – İzmir İli Örneği". Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Doktora Tezi.

Fidan, U. (2018). "Yoksulluk ve Suç İlişkisi: Karabük İli Cumayanı Köyü Örneği". Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Gürtuna, O. (2009). "Cezaevinde Kadın Olmak ve Cezaevinin Kadın Bakış Açısıyla Sosyolojik Değerlendirmesi: Ankara Sincan Kadın Kapalı Cezaevi Örneği". Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Gültekin, G. (2017). "Türk ve Amerikan Popüler Sinemasında Suçun Estetiği". Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema ABD, Doktora Tezi.

İçli T. G. (1983). "Türkiye'de İntiharların Yaşa ve Cinsiyete Göre Dağılımı". H.Ü Edebiyat Fakültesi Dergisi. (Özel Sayı):193-209

İçli, T. (1994a). "Blood Feud in Turkey" , British Journal of Criminology. 34(1):69-74.

İçli, T. (1994b). "Aile İçi Şiddet: Ankara- İstanbul ve İzmir Örneği". H.Ü Edebiyat Fakültesi Dergisi, 11(11):7-20.

İçli, T. G. Vd. (2011). Türkiye'de Hükümlü Profili: Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Özellikler. Ankara: Polis Akademisi.

İçli, T. G. (1992). Türkiye'de Suçlular: Sosyal Ekonomik ve Kültürel Özellikleri. Ankara: Bizim Büro.

İçli, T. G.; Özcan, N. (1992). "Türkiye'de Ekoloji Suç İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma". H.Ü Edebiyat Fakültesi Dergisi. 9(1-2): 27-53.

İçli, T. G. (1987). "Adam Öldürme Olayında Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faktörlerin Önemi ". H.Ü Edebiyat Fakültesi Dergisi, 4(2): 21-47.

İçli, T. G. (1985). "Uyuşturucu Madde Suçlarında Bazı Sosyal Faktörler ". H.Ü Edebiyat Fakültesi Dergisi, 3(2): 115-127.

İçli, T. G.; Zaim. Z. (1991). "Çocuk ve Yetişkin Suçluluğunda Ailenin Yeri ve Önemi". Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Dergisi. 9(1-2):46-60.

Jaspers, K. (2015). Suçluluk Sorunu. Çev. A. Emre Zeybekoğlu. İstanbul: İthaki.

Kenevir, F. (2015) "Kadın Mahkûmlarda Suç ve Din Anlayış" Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD Din Sosyolojisi BD, Doktora Tezi.

Kışan, F. (2018). "Bergama Ceza İnfaz Kurumu Bağlamında Suç İşleme ve Yeniden Suç İşlemenin Toplumsal Nedenleri". Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Korkmaz, K. (2018) "Engellilerin Suça Yönelik Bakış Açıları ve Suç Deneyimleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma" Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Köseoğlu, M. (2017). "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Yaşayan Kadınların Suç Mağduriyeti Korkusu". Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Doktora Tezi.

Lee, H. (2015). Bülbülü Öldürmek. 10. Baskı. Çev. Ülker İnce. İstanbul: Sel.

Mercan, B. A. (2017). "Bir Gözlem Sahası Olarak Ankara'da Yerel Uyuşturucu Ticareti: "Torba Tezgâhı"". Birikim. 344:102-144.

Ok, A. N. (1989). "Kurumlar ve Suçlu Çocuklar". Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Özbay, O.; Özcan, Y. (2006). "A Test of Hirschi's Social Bonding Theory". International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. 50(6):711-726.

Özkan, Ş. K. (1990) "Kadın ve Suç". Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Şahin, R. (2018). "Cezaevinden Şarta Bağlı Olarak Çıkan Hükümlülerin Sosyoekonomik Durumu İle Suç Profilleri Arasındaki İlişki Bakırköy DSM Örneği". İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Şimşek, S. (2018). "Cezaevinden Salıverilen Kadın Hükümlülerin Toplumsal Uyum Süreçleri (İstanbul Örneği)". Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Vural, B. (2018). "Suç Korkusunun Toplum ve Birey Davranışları Üzerindeki Etkileri: Bursa Örneği". İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Yavuz, Y. (2019). ""Suç Mağduru Olma Korkusuna Sosyolojik Bir Bakış(Ankara İli Örneği)". Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Yıldırım, K. (2015) "Çingene Alt - Kültüründe Sosyalleşme Sürecinin Suç Olgusuna Etkisi" Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Yılmaz, E. (1999). "14-18 Yaş Grubunda Olan Erkek Çocukların Tutuklu/Hükümlülük Sürecinde Etkin Olan Toplumsal ve Psikolojik Dinamikler". Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cezaevi-nufusu-264-bin-31-410 0059 (indirme tarihi: 01.09.2019)

SAPMA VE SUÇ SOSYOLOJİSİNDE TEORİK GÜZERGÂHLAR

Ercan GEÇGİN

Giriş

Sosyoloji disiplinin doğuşunda etkili olan yönlerden birini 'sosyal alan'ın morfolojisine dair düzenlilikleri veya normatif niteliklerin ilkelerini/yasalarını keşfetmek oluşturmuştur. Sosyal alanın geometrisini çıkartmak da diyebileceğimiz bu uğraş, farklı modellemeleri/teorik motifleri de doğurtmuştur. 'Sapma' ve 'suç' kavramlarının ele alınışı da söz konusu bu arayışın türevlerinden veyahut bazı sosyologların çıkış noktalarından biri olagelmiştir. Bu çalışmada, sapma ve suç temalarıyla ilgili geliştirilen teorik modeller içinde öne çıkan belirli teorik güzergâhları ele almaya çalışacağız. Amacımız sapma ve suç konusundaki teorik kategorizasyonların geçerliliğini ortaya koymaktan ziyade bunların ontolojik, epistemolojik ve metodolojik açıdan yörüngelerini belirlemektir. Bunların entelektüel güzergahlar olduğunu ama birbiriyle etkileşim halinde ve en önemlisi de ampirik temellendirmelerle inşa edildiklerini belirtelim. Bu nokta önemli, zira Türkiye'nin akademik alanında her konuda olduğu gibi sapma/suç konusunda da teorilerin nasıl işe koşulacağı ya da ampirik araştırma sürecinde teorinin araştırma nesnesiyle birlikte nasıl inşa edileceği gibi hususlarda sıkıntılar hala devam etmektedir. Sapma/suç alanlarıyla ilgili sosyolojik kavramsallaştırma girişimlerinin henüz beklenilen düzeyde olmadığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla teorik güzergahların ampirik yollardan müteşekkil

oldukları, başka bir deyişle teori ile pratik birlikteliğinin bu güzergahların esası olduğu gerçeğini akılda tutarak sapma/suç çalışmalarına girişmek gerekmektedir. Buradaki güzergâhların da bu eksende kavranması isabetli olacaktır.

Sapma ve suç olgularını açıklamaya yönelik sosyolojik teorik güzergâhlara geçmeden evvel bu iki olgunun çerçevesini anlamlı kılmaya yarayan birtakım anahtar sözcükleri açıklamamızda yarar bulunmaktadır. Her şeyden önce 'sapma' kavramının 'suç' kavramına göre daha kapsayıcı ve geniş bir yönü olduğunu belirtelim. Her ikisi de toplumsal tanımlama biçimine göre değişkenlik gösterebilirler. Bir toplulukta sapkın olarak görülen bir davranış başka topluluklar tarafından 'normal' kabul edilebilir.

Sapma, suç kavramına göre daha kapsamlıdır ve genel olarak toplumsal kurumların işlevselliği hususunda 'arzu edilmeyen' davranış tarzları olarak, sosyal ilişkiler sistemindeki normatif boyutla ve normların zihniyet dünyasını oluşturan değerler sistemiyle yakından ilişkili şekilde değerlendirilmektedir (Korkmaz ve Kocadaş, 2015:9-10,18). Sapma, esas olarak 'toplumsal norm'ların ihlal edilmesine ve bu ihlalin toplumsal tepkiyle genişletilmesine göndermede bulunur. Suç kavramı da bunu içerebilir. Ancak suç, daha belirgin bir şekilde yasal-hukuksal olarak davranışların yarattığı mağduriyet, politiklik ve ciddiyet gibi hususiyetlerle daha yakın ilişki içerisindedir (İçli, 2016: 25).

İki kavram, 'toplumsal norm' kavramıyla tanımlandığına göre bu kavramı da aydınlatmamız yararlı olacaktır. Toplumsal normlar, ahlaki değerlerin dönüşerek toplumdaki birey ve grupların yaşamlarının düzenlenmesinden ileri gelirler. Düşünceler, davranışlar ve sosyal durumlar gibi verilerin incelenmesine dayanan normlar, sosyal hareketin yönlendirmeleri olan değerlerden farklı olarak davranış kurallarını saptarlar. Her değer yargısı veya ortak düşünce/kanaat norm olmayabilir. Mümkün olabilmeleri için yasal ve yasal olmayan yaptırım güçlerine ihtiyaç vardır ki bu noktada hukuk tarafından sistemleştirilmiş ve halkın gücüyle uygulanan normlar ile töreler ve alışageldik davranış örüntüleri

içinde ritüelleşmiş ve kurumsallaşmış normlar (kurumsallaşmalar töreler ve semboller) söz konusu olabilmektedir. Normların var olması aynı zamanda toplumsal uyumlulukla bağlantılıdır. Ayrıca normlar, toplumun bütününden ziyade bireyin aidiyet duyduğu referans grupları tarafından sağlanır. İnsanlar ya normlara uygun davranırlar ya da normlardan saparlar; yani normların ihlalinde bulunurlar. Normların ihlali ise normların ve rollerin çatışmasından (çoğu kendi aralarında iç çatışmalar da barındırabilir) kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla sapma, uyumluluğun karşıtı bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır (Mendras, 2008:108-120).

Sapmaya ve suça dair genel toplumsal görüşler, ağırlıklı olarak sapma ve suçun nasıl başladığına yönelik olmaktadır. Başka bir ifadeyle, bir bireyin nasıl suçluya dönüştüğü gibi sorular merak edilen hususlardan olabilmektedir. Ancak Medras (2008:116), bir sosyoloğun bu tip sorular yerine, ters istikamette, neden herkesin suç işlemediğine yönelik olması gerektiğini ileri sürmüştür. Zira toplumsal uyum ve toplumsal normlar nasıl sosyal inşanın ürünleri iseler, sapma veya suç şeklinde tanımlanan davranışlar da sosyal, yani kültürel örüntülerdirler. Dolayısıyla sosyolojik çerçeve içinde değerlendirilmeleri gerekmektedir. Ancak söz konusu çerçevelere ilişkin olarak dünden bugüne sosyoloji disiplininde birden fazla teorik hattın ortaya çıktığını görmekteyiz. Elbette bu teoriler birbirinden tamamen bağımsız değildirler. Bilakis birbirlerini somut ampirik verilerle eleştirip, yeni teorik modellemelerle gelişim göstermişlerdir. Önemli bir husus da bu teorik hatların/perspektiflerin/güzergâhların analitik açıdan öznellik ve görelilik taşıyabildiğini, farklı kriterlere göre farklı sınıflandırmaların yapılabileceğini söyleyebiliriz. Bu çalışmada ele aldığımız teorik güzergâhların, sosyolojik çerçevede sosyal olana ontolojik, epistemolojik ve metodolojik bakış temelindeki ayrışmalara göre sınıflandırıldığını belirtelim. Bu yöndeki sınıflamaların pek çok kriminolojiyle ilgili eserlerde[1] yapıldığını ancak bu çalışmada

1 Bu çalışmada yapılan teorik sınıflandırmalarda, ağırlıklı olarak Vito ve Maahs'ın (2017) çalışmasından ilham alındığını ancak ondan pek çok yönden farklılaştığını da belirtelim.

sosyoloji merkezli olanlara öncelik verdiğimizi söyleyebiliriz. Ayrıca sosyolojik çerçevede sınırlı sayıda da olsa Türkçe kaynaklarda da benzer teorik çalışmaların daha kapsamlı bir şekilde ortaya konulduğunu not edelim (İçli, 2016; Özbay, 2018; Muş, 2016).

Toplumsal Yapı ve Toplumsal İşlev Merkezli Perspektif

Sapma ve suç sosyolojisi teorilerindeki ilk örnekleri klasik sosyolojinin önemli isimlerinden olan Emile Durkheim'da görmekteyiz. Toplumu bir arada tutan düzenliliklerin yasalarını ve bunları bozan toplumsal olguları ele alan Durkheim'ın sapma davranışlarını açıklamaya yönelik alana yaptığı katkı yüksek olmuş ve perspektifi geliştirilerek belirli hatta devam ettirilmiştir. Durkheim'ın sapma ve suça bakışı; toplumsal iş bölümü, toplumsal bütünleşme, toplumsal uyum, toplumsal kontrol, toplumsal düzensizlik, mekanik dayanışma, organik dayanışma, anomi, ahlaki sözleşme veya kolektif bilinç kavramları ekseninde olmuştur. Durkheim, sanayileşmenin, kapitalizmin ve kentleşmenin ortaya çıkardığı sorunları birer 'toplumsal olgu' olarak ele almış ve kendi disiplini çerçevesinde inceleyerek bu sorunlara çözüm yolları geliştirmek istemiştir. Yaşamış olduğu 19. yüzyılın Batı dünyası, önemli toplumsal dönüşüm geçirmekteydi. Toplumu bir bütün olarak ve organizmanın işlevsel işleyişi şeklinde kavrayan görüşten hareketle, toplumun aile, ekonomi, siyasal düzen gibi mekanizmalarını bir arada tutan değerler sisteminden veya normlardan bahsetmekteydi. Ona göre, toplumsal düzen ve uyum için gerekli olan bu normlar, ahlaki bir ahenge, dengeye, yani kolektif bilince olanak sağlamaktaydılar. İnsanın sonsuz isteklerinin, tutkularının doyurulmasının imkânsızlığı, uygarlığın toplumsal düzen sağlayıcı kontrolü, ahlaki değerlerle sağlanmalıydı. Aksi takdirde bireyin toplumsal uyumdan kopuşu, yani toplumsal düzen ile çatışması kaçınılmaz olacaktı. Durkheim, geleneksel toplumdaki mekanik dayanışmanın toplumsal kontrol gücü ile (cezalandırıcı hukuk) sanayileşme ile ortaya çıkan toplumun organik dayanışmasının farklı bir hukuki ve ahlaki birliğe dayandığını belirtmiş-

tir. İlkinde cezalandırıcı hukukla kontrol sağlanırken ikincisinde telafi edici bir hukuk sisteminin varlığına işaret etmiştir. Geleneksel toplumda toplumsal uyumu, normu sağlayan kriterler ile modern toplumlarda uyumu sağlayan kriterler farklıydı ve farklı olmak durumundaydı. Sanayi toplumunun yeni iş bölümü, mesleki uzmanlaşma biçimleri, geleneksel ahlaki değerleri aşındırabilmekte, bireyi yalnızlık duygusuna sürükleyebilmekte ve toplumsal bütünleşmeyi sarsabilmekteydi. Ortaya çıkan toplumsal düzensizliği veya normsuzluğu 'anomi' olarak tarif eden Durkheim, toplumsal kontrolün zayıfladığı, ahlaki ve siyasal mekanizmalar sağlıklı işlemediği zamanlarda ortaya çıktığını belirtmiştir. Sanayileşme, kentleşme, tüketim gibi olguların beslediği bencillik, anominin yaygınlaşmasında etkili olduğunu düşünür. Durkheim organik dayanışmanın geçerli olduğu modern toplumdaki anomiyi 'patolojik' olarak görür. Yani bozulan veyahut kurulamayan toplumsal bağların yol açtığı kuralsızlık, düzensizlik, ona göre bir çeşit hastalık halidir ve tedavi edilmesi gerekir. İyimser bir bakışla, mesleki birliklerin tesisinin, yeni kolektif değerlerle yaratılacak toplumsal bütünleşmenin bu sorunlara ilaç olacağını düşünmüştür. Yüksek düzeydeki toplumsal bütünleşmenin toplumsal düzen ve bireysel mutluluk için en geçerli akçe olduğunu öne sürmüştür. Bütünleşme ve uyum mekanizmalarındaki sıkıntıları İntihar eserinde daha detaylı temellendirmiştir. Yeni ahlaki ilkelerin gerekliliğini bu eserinde de dile getirmiştir.

Durkheim (2006), benzerliğe dayalı 'mekanik dayanışma'dan yeni iş bölümüne dayalı 'organik dayanışma'ya geçiş sürecinin toplumsal ve ahlaki boyutlarına eğildiği *Toplumsal İşbölümü* adlı eserinde sapma ve suça bakışını ortaya koymuştur. Mekanik dayanışma ile organik dayanışmanın hem hukuki hem de ahlaki açıdan iki ayrı dizgeye sahip olduğunu belirten Durkheim (2006), mekanik dayanışmada bastırıcı veya cezalandırıcı hukukun (toplumsal kümenin suça mekanik şekildeki tepkisi) hâkim olduğunu, buna karşın organik dayanışmada onarıcı veya iş birliğine dayalı hukukun geçerli olduğunu belirtmiştir. Bire-

yin kişilik gelişimi ancak ve ancak iş bölümünü ortaya çıkaran nedenler, yani organik dayanışma koşulları altında gelişebildiğini varsaymıştır. İşbölümünün olağan seyrindeki bu evrimine karşılık, iş bölümünün sağlıklı dayanışma sağlamadığı, işlevlerini yerine getirmediği, 'patolojik' olarak tanımladığı durumların da söz konusu olduğunu belirtmiştir. Durkheim (2006:421), organların işlevlerini yerine getirmemesinden kaynaklı bu durumları kural-dışı, anormal biçimler açısından 'anomi' olarak tarif etmiştir. Ekonomik yaşamdaki iflaslar ve krizler şeklinde bu kuralsızlık halleri olabileceği gibi işlevlerin birbiriyle uyumsuz olmasından veya iş bölümünden kaynaklı da olabilmektedir. İş birliğinin normal seyrindeki işlevleri toplumsal uyumu, bütünleşmeyi mümkün kılarken, kuralsızlık hali, patolojik bir duruma sebebiyet vermektedir. İşbölümünün insanları birbirine bağlayan (işlevlerdeki bölünme arttıkça karşılıklı bağımlılığın artması), bütünleştiren bağlardan olan hak ve ödevler sistemleri (hukuk)yanı sıra daha rasyonel ve insancıl ahlak sisteminin devreye girmesi ile kuralsızlık da son bulabilmektedir (Durkheim, 2006:462-465). *İntihar* adlı eseri *intihar* olgusuna dair monografik çalışmasında da çağdaş toplumlardaki intihar vakalarındaki artışı ile genel huzursuzluk hallerinin aynı nedenlerden kaynaklı olduğunu öne süren Durkheim (1992), bunu toplumsal hastalık biçimi olarak görmüş ve bu hastalık iyileştirilmese bile en azından onu hafifletmek gerektiğini belirtmiştir.[2] Mesleki birlik düzenleri, uzmanlaşma gibi yeni ahlaki bütünleşme kodlarını tedavi edici, sağaltıcı unsurlar olarak geliştirilmesi gerektiğini salık vermiştir.

Toplumsal birlikteliğin yasalarını ve suç kavramlarını yabanıl toplumlarda inceleyerek bu alana antropoloji sahasından katkı

2 Bu noktada Durkheim'in (1992) 'anomi' kavramını sadece bir düzensizlik fikriyle sınırlı tutmadığını, intihar olduğunu açıklarken de bunu devreye soktuğunu, toplumsal birlikteliğin çözülüşü, değer yitimi ve kuralsızlıktan kaynaklı intiharları 'anomik intiharlar' şeklinde sınıflandırdığını not edelim. Durkheim (1992) ekonomik bunalım dönemlerinde, krizlerde, yani istikrarsızlık hallerinde, beklentileri yüksek olan, bireysel kariyerleri için sarf ettikleri enerji veya emekten dolayı başarısızlık durumlarında bireylerin intihara eğilimlerinin daha yüksek olduğunu ifade etmiştir.

vermiş önemli bir isim olarak Bronislaw Malinowski'yi zikredebiliriz. Malinowski, Durkheim gibi işlevselci bir bakışa sahip olsa da önemli oranda ondan farklılaşmıştır. Yabanıl toplumların toplumsal yasalarına dair Melanezya topluluğu üzerine yaptığı araştırmada, bireyin bu tip topluluklarda toplumsal kümenin (oymak, klan ya da kabile) isteklerine boyun eğdiğine, yani edilgen olduğuna ilişkin tezi bulgulardan hareketle çürütmeye çalışır. Onun keşfettiği yasa, yabanıl toplumların 'karşılıklılık ilkesi' temelinde yükümlülüklere dayalı uyumdur. Bu uyumda kendiliğindencilik yoktur. Karşılıklı yükümlülükler sisteminin ekonomik, sosyal, kültürel, ahlaki ilkeler bütünü olduğunu, bağlayıcılığının bulunduğunu, ancak buna dayalı yasaların çiğnenmesinde kolektif bir cezalandırmanın bulunmadığını belirtmiştir. Karşılıklılık ilkesinde üzerinde durduğu nokta, bunu ihlal eden bireyin topluluk tarafından gösterilebilecek tepkiyle doğrudan bağlantılı olmasıdır. Herhangi bir karşılıklılık ilkesinin ihlali topluluk nazarında 'rezil' olma ihtimalini beraberinde getirdiği için bunun alenileşmemesi için çaba sarf edildiğini dile getirmiştir. Sorumlulukların ve görevlerin yerine getirilmesinde her birey sonuçları dikkate alarak edimlerde bulunur. Malinowski 'nin (2003:69-70) şu ifadeleri işi özetler niteliktedir:

"Kabile yaşantısının bütün evrelerine egemen kesin yasalar olan 'Medeni Hukuk', bir tarafça hak, diğer tarafça görev olarak kabul edilen ve bu halkın toplum yapısından doğan özel bir karşılıklılık ve kamuya açıklık mekanizmasıyla işler durumda tutulan bir bağlayıcı yükümlülükler bütününü içermektedir. Bu medeni hukuk kuralları esnektir ve belli bir hoşgörü çerçevesinde uygulanmaktadır. Başarısızlık karşısında ceza uygulanmamakta, öte yanda görevi gereğinden iyi yapma karşısında da ödül verilmemektedir. Bu yasaların yeğinliği, nedenleri ve sonuçlarının yerliler tarafından mantıklı bir şekilde anlaşılması sayesinde ve hırs, gurur, gösteriş, sergileme yoluyla kendini yüceltme ile, akrabaya bağlılık, dostluk ve akrabaya adanmışlık ve sadakat gibi toplumsal ve kişisel duygular yardımıyla geçerlilik kazanmaktadır."

Görüldüğü üzere, doğrudan bir cezalandırmanın görülmediğini ancak gelecekte pişmanlık duyma ihtimaline göre ve kamusal alanda görünürlüğü oranında sosyal kontrolün sağlandığını ifade etmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Durkheim'ın dile getirmiş olduğu mekanik dayanışmada küme duygusuna karşılık gelen cezalandırıcı hukukun somut bir karşılığı olmadığını, buna mukabil kabilenin geleneksel yasalara uyumu konusundaki bağlayıcı kuralların modern çağın medeni hukukuna karşılık geldiğini dile getirmiştir. Kuralların ihlal edilmesindeki cezalandırma usullerine dair Malinowski (2003:89-96), dışevlilik kuralının ihlal edilmesine dayalı (ensest tabusu) somut bir örnekle temellendirmeye çalışmıştır. Çoğu kimsenin kuralı ihlal etmesine rağmen (bu davranışların toplumda alenileşmemiş bir durum iken) kabile üyelerinden iki gencin bu kuralı ihlal etmesi ve birinin bunu kamuoyu önünde alenileştirmeye başlamasıyla birlikte yasayı delen erkek kişinin kendi kendini cezalandırmasıyla, yani intiharı ile sonuçlanan bir örnek olay sunmuştur. Böylece kabile düzeninde bütünsel bir ahlaki dizgenin gelişmiş olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca kabile yasasının çiğnenmesi durumunda büyücülüğün de toplumsal kontrol mekanizması olarak devreye girip işlevsellik gösterdiğini, hatta büyünün de büyüsü olduğunu dile getirmiştir.

Malinowski'nin karşılıklılık temelinde ve ihtiyaçlara karşılık gelen işlevler açısından ele aldığı toplumsal düzenle ilgili olarak sapkın olarak kodlanan davranışların toplumsal ifşasına ve davranışa yönelik toplumsal tepkiye, etiketlenme ve dışlanma korkusu gibi yönlere dikkat çekmesi sonraki sapma çalışmalarında da önemli referans kaynağı olmuştur.[3] Özellikle de bireylerin toplumsallığın gücünü dikkate alarak kuralların çiğnenmesinden ziyade bunun alenileşmemesi için birtakım sosyal davranışlar geliştirebildiklerini işaret etmesi bakımından bu noktalar önemlidir. Zira ihlalin alenileşmesi, toplumsal tepkinin ve etiketlenme gibi süreçlerin dinamiğiyle birlikte anlam kazanan sapma davra-

3 Etkileşim perspektifiyle sapkınlığı ele alan Becker (2013), Malinowski'nin bu yaklaşımını, referans alıp geliştiren isimlerden biri olmuştur.

nışı böylece toplumsal ilişkilerdeki rolü ile açığa kavuşturulmuş olacaktır.

Toplumsal Gerilim Merkezli Perspektif

Robert K. Merton, toplumsal uyum, gerilim ve işlevselcilik perspektifiyle sapma ve suç olgusuna yaklaşan önemli isimlerden biri sayılabilir. Bu konudaki temel tezlerini, ilk baskısı 1957'de yapılan ve 1968'de ise genişletilmiş baskısıyla yayımlanan *Social Theory and Social Structure* adlı eserinde dile getirmiştir. Parsons'ın bütünsel toplumsal sistem teorisinin hâkim olduğu bir dönemde, Merton daha orta ölçekli bir teori geliştirmek istemiştir.

Merton (1968), farklı toplumsal yapılara bakarak sapma davranışın nasıl değişim gösterdiğinden hareket etmiştir. Sosyal yapıların birey üzerindeki belirleyici rolünü önemseyen Durkheim'in perspektifinden hareketle, bu baskılamanın her zaman için uyum sonucu çıkarmayabileceğini, bilakis bireylerin uyumsuz reaksiyonlarda bulunabileceğini dile getirmiştir. Dolayısıyla uyumluluk ya da uyumsuzluğun sosyal ortama göre değişebileceğini, sabit bir doğası olmadığını öne sürmüştür. İşlevlerin toplumsal uyumdaki veya uyumsuzluktaki göreli rolüne odaklanan Merton toplumsal sonuçlar açısından, 'açık (manifest) işlev', 'gizli/örtük (latent) işlev', 'bozuk işlev' (dysfunction) ve 'işlevsel alternatifler' şeklinde tipleştirmelere gitmiştir. Açık işlev, gözlemlenebilir sonuçlarda gizli işlev ise gözlemlenememekle birlikte toplumsal sistemin ve dengenin devamlılığını sağlamaya yönelik sonuçlar doğuran durumlardır. Sistemin işleyişinde her daim olumlu işlevlerin olmayabileceğini de öne süren Merton (1968:115-138), sonuçları itibariyle sistemin işleyişlerini bozan, duruma göre bazı toplumsal kesimlere olumlu, bazılarına ise olumsuz etkileri olabilen 'bozuk işlev'lerden de söz etmiştir.[4] İşlevsel alternatifler ise bir açıdan ikame edilebilen veya 'muadil' diyebileceğimiz davra-

4 Gelişmekte olan bir ülkeden giden beyin göçünün, o ülke için olumsuz işlevler göstermesine karşın beyin göçünün gittiği ülke için olumlu işlev taşıyabilmesi buna örnek teşkil edebilir.

nışlara işaret etmiştir (Merton, 1968:87-88). İşlevsel alternatifler de toplumsal sistem içerisinde kalma niyetinde olan bireyin uyum gösterme taktiklerine ilişkin rolleri üstlenebilmektedirler. İşlevlere yönelik bu kategorikleştirmeler, Merton'ın genel olarak orta boy teorisinde, 'anomi'ye yaklaşım biçiminde ve öne sürdüğü uyum tiplerinde bütünün anlamlı birer parçaları olarak konumlandırılmışlardır.

Merton (1968, 186-248), kültürel amaçlar ile kurumlaşmış yollar/araçlar arasındaki uyumsuzluktan kaynaklı gerilimi 'anomi' olarak tarif etmiş, bireyin içinde bulunduğu toplumsal sistemde veya kültürel yapıda sosyal olarak amaçlanan hedeflere ulaşma konusunda gerekli araçlardan yoksun olma sürecindeki davranışlara odaklanmıştır. Amerika toplumu özgülünde toplumsal ve kültürel dünya, bireyden mesleki başarı ve bu başarıya giden yolda da iyi bir eğitim sürecinden geçmesini beklemektedir. Ancak başta sınıfsal olmak üzere çeşitli toplumsal eşitsizlikler bu amaçlara ulaşmada her birey için eşit imkânlar sunmamaktadır. Özellikle de alt sınıflar veya alt-kültürler için bu durum daha fazla dezavantaj olmaktadır. Bundan hareketle Merton, bireylerin kültürel amaçlar ile kurumsallaşmış normlar arasında kurulan ilişkiye göre beş çeşit uyum tipinin gözlemlendiğini ortaya koymuştur. Bunlar; uyumluluk, yenilikçilik, şekilcilik, geri çekilme ve isyandır. Uyumluluk, kültürel amaçlara uygun araçlara sahip olmayı ve ona uygun şekilde davranmayı işaret etmektedir. Bu, aynı zamanda ahenkli şekilde düzenlenmiş toplum modelidir de. Yenilikçilikte, kültürel amaçların kabul edildiği ancak bunları gerçekleştirecek uygun araçlardan (yasal yollardan) yoksunluk durumunda bireyin gösterdiği uyum mekanizması hâkimdir. Amaçlar için alternatif yollar tercih edilir ki özellikle alt sınıflarda ve alt-kültür grubu bireylerinde alternatif kurumsallaşmış yollara başvurma eğilimi yüksek olabilmektedir. Alt-kültürdeki sapma ve çeteleşme gibi örüntüler bu eksende değerlendirilebilmektedir. Zira alt sınıftan bireyin sistem içerisinde kendisini daha değerli kılacak, hayatını işlevsel alternatiflerle başarıya götürecek

yollara başvurmanın meşru kabul edildiği kültürel bir çevre de bulunmaktadır. Yenilikçiliğe zıt istikametteki şekilcilikte/ritüelcilikte ise kültürel normların ve amaçların reddi veya ihmali ancak kurumsallaşmış yolların uygulanışı vardır. Geri çekilmede ise amaçlardan ve araçlardan tamamen geriye çekilme ve kendini izole etme davranışları egemendir. Birey, kendini toplumsal sistemin dışında konumlandırmaktadır. Kronik madde bağımlılıkları yaşayanlar bu tipe girebilmektedir. Son olarak isyan tipindeyse, toplumsal sistemdeki amaçlar ve araçlar reddedilmekle birlikte toplumsal düzene bir eleştiri söz konusudur ve düzene uyum göstermek yerine onu değiştirmeye yönelmiş motivasyonlu davranışlar gösterilmektedir.

Merton, sapmayı ve suçu, bireysel özelliklerde değil toplumsal yapının kültürel koşullarında aramıştır. Alt sınıflarda yer alan bireylerin kültürel amaçlara ulaşma noktasında yasal veya formel araçlardan yoksun kalmalarından ötürü alternatif yollara başvurabildiklerini vurgulamış; suç ve anomi bağlamında, yoksulluk ve aile gibi boyutlara, kültürel sosyalizasyon süreçlerindeki farklılıklara dikkati çekmiştir. Merton'ın işlevselci bakışı ve uyum-gerilim odaklı analizi, özellikle alt-kültür çerçevesinde sapma ve suça yaklaşan perspektiflerin önemli referans kaynaklarından biri olduğunu söylemek gerekir.

Sosyal Öğrenme Merkezli Perspektif

Sapma ve suçun sosyal öğrenmenin ürünü olduğunu savunan teorilerin ilk öncülleri klasik sosyologlara kadar uzanır. Gabriel De Tarde (1843-1904) bunlardan biri olmuştur. Tarde, Durkheim ile aynı dönemde yaşamış ve ondan farklı bir yaklaşım geliştirmiştir. Tarde (2004:14-18), toplumsal yasaların analizinde adaptasyon, tekrar, taklit ve zıtlık terimlerini kullanmıştır. Sosyal hayatın yeniden üretilmesini 'tekrar' kavramı ve 'taklitçi yayılım'la açıklamaya çalışmıştır. Tekrarlanan yapılar içinde taklit vasıtasıyla sosyal hayatın yeniden üretildiğini, zıtlıklar sayesinde

tipleştirildiğini ve çeşitli adaptasyon/uyum süreçleriyle de yeni duruma göre değişimin olduğunu öne sürmüştür. Dolaysıyla sosyal öğrenme sürecini merkeze almıştır. O dönemde hâkim suç teorilerinden olan Lombrosso'nun biyolojik anormallikler görüşüne de mesafe koymuştur. 'Taklit' kavramı üzerinde duran ve sosyalleşmenin önemini 'taklit yasaları'[5] ile açıklamaya çalışan Tarde, suç olgusu ile sosyal öğrenme arasında kurulacak ilişkiye ve suçun sosyal çevresine yapılacak vurgulara dair teorik izahlara önemli zihinsel zeminler sunmuştur. Daha spesifik olarak psikoloji disiplininde, şiddet veya saldırganlığın sosyal öğrenmeyle kazanılan bir davranış olduğunu savunan Albert Bandura'nın da bu teorik hattın gelişiminde önemli bir yeri bulunmaktadır (İçli, 2016:127). Keza davranışçı psikoloji geleneğinin de bu teorik güzergâha katkısının yüksek olduğunu belirtelim.

Sosyal öğrenme merkezli sapma ve suç teorilerinde çıkış noktası, sapma davranışı gösteren kişinin bunu doğuştan getirmediği, sosyal öğrenme süreçlerinden elde etmesidir. Bu teorik güzergâhta, kişinin içinde bulunduğu sosyal çevrenin öğretici bağlamı, etkileşimi, aldığı rol-modeller, davranışa gösterilen tepkiye göre tutum takınma gibi boyutlar daha fazla dikkate alınmıştır. Buna göre, sapma veya suçlu davranış, toplumun geneli tarafından meşru görülmese bile kişinin içinde bulunduğu sosyal çevre, bireyin bu davranışını meşru ve haklı görebilir veyahut haklılaştırabilir bir atmosfer sunabilmektedir. Genel olarak sosyal öğrenme merkezli yaklaşımda birbiriyle bağlantılı süreçler, sosyal birliktelikler, davranışları tanımlama veya değerlendirme biçimleri, ayırımları güçlendirme örüntüleri ve taklit gibi mekanizmaların daha çok önemsendiğini ifade edebiliriz.

Edwin H. Sutherland'ın geliştirmiş olduğu *Ayırıcı Birleşimler Teorisi* sosyal öğrenme ve sosyal süreç eksenli analizlerin öncüleri arasında yer almıştır. Sutherland, ilk baskısı 1924'de yapılan *The*

5 Kişilerin birbiriyle yakın temas halindeki süreçlerinde birbirlerini taklit etmeleri, çoğunlukla aşağıdan yukarıya doğru taklidin gerçekleştirilmesi gibi birtakım ilkeler sayılabilir.

Principles of Crimonology adlı eserinin 1939 ve 1947'deki baskılarında teorisini değiştirmiş ve geliştirmiştir. Sapkın davranış gösteren kişi veya kişilerle kurulan iletişimin, paylaşılan zaman ve mekânın, yaş gibi yakınlık kurulabilecek başka değişkenlerin sapma ve suç olgularının öğrenilmesinde ve yayılmasında önemli roller üstlendiklerini ileri sürmüştür. Suçlu davranışın nasıl öğrenildiğine ve kişinin içinde bulunduğu sosyal çevrenin veya grubun sapma veya suç davranışı nasıl anlamlandırdığına odaklanan Sutherland, kişinin yasalara/kurallara uyup uymamasını etkileyen sosyal süreçlere ve sosyal çevreye dikkati çekmiştir. Ayırıcı birleşimler teorisinde sapma ya da suç davranışı gösteren kişinin söz konusu kural ihlaline karşı olanlardan soyutlanışı söz konusudur. Sapkın kişinin içinde bulunduğu sosyal çevrenin durumu rasyonalize etmesi, bu türden davranışları güdüleyici yönelimde bulunması, taklidi de aşan geniş bir sosyal öğrenme sürecinin ürünü olarak suç olgusu açıklanmak istenmiştir. Suça dair tanımlamalar ile suça karşı kalıplara dair yaklaşımlar, kişilerin geçmiş deneyimleri, yaşam kültürleri, suça katılmada fırsatları farklı değerlendirebilmekte olduğunu dile getirmişlerdir (Sutherland ve Cressey, 1966). Sutherland, ayrıca beyaz yaka suçlarıyla da ilgilenmiş, bunların etkisinin veya parasal maliyetinin diğer görünür suçlardan daha fazla olmasına karşın kriminolojide pek yer almadıklarını da vurgulamıştır. İş insanlarının statüsü, halkın beyaz yakalı suçlara karşı öteki suçlara göre daha az organize olması gibi durumları, yasaların beyaz yakalı suçlulara diğer suçlulardan farklı uygulanışındaki nedenler olarak belirtmiştir. Kendisinin suç konusundaki görüşlerinin ağırlık merkezini özellikle Amerikan şehirleri özgülünde, bazı bölgelerde suçluluğun bir kültür haline gelmesine ve bunun sosyal miras olarak sonraki kuşaklara aktarılmasına dair tezler olduğu söylenebilir. Ayrıca 1937'de yayınlamış olduğu *Profesyonel Hırsız* adlı çalışmasında, hırsız olmanın da diğer meslekler gibi yetenek ve beceri istediğini belirtmiş, onu diğer sıradan hırsızlardan ayırt eden hususiyetleri işaret etmiştir (İçli, 2016:132-133).

Sosyal öğrenme süreci odaklı teorik hatta gelişim gösteren başka bir görüş Robert L. Burgess ve Ronald L. Akers'in (1966) geliştirmiş olduğu *Ayırıcı Güçlendirme Teorisi*'dir. Bu teori için ayırıcı birleşimler teorisinin genişletilmiş hali de diyebiliriz. Burgess ve Akers, suçlu davranışın öğrenilmesinde bu pratiği sergileyen kişinin sadece yakın çevresinin değil, başka toplumsal, kültürel, imgesel çerçevelerin de etkili olabildiğini öne sürmüşlerdir. Genel olarak suçlu davranışın koşullu sosyal iklimlerin prensiplerine göre öğrenildiği varsayılmıştır. Böylece sapma veya suçlu davranışının gerçekleştirilmesinde daha geniş tanımlama ve meşrulaştırma kaynaklarına gönderme yapılmıştır. Psikolojideki davranışçı yaklaşımlardan beslenen teori, özellikle de belirli davranışların nasıl model alındığına ve öğrenilerek taklit edilen bu davranışın sosyal çevre tarafından ödül veya ceza ile karşılaşma durumlarına bakmıştır. Belirli davranışların öğrenilme sürecine ve etkileşimde bulunulan sosyal çevrenin ahlaki sistemlerine göre tanımlanan ayırıcı güçlendirmelere önem verilmiştir. Sapma davranışına kişi ve çevresi ne kadar olumlayıcı gözle bakıyorsa, yani onu ne kadar güçlendiriyorsa o davranışların devam etmesi de o kadar mümkün hale geldiği ileri sürülmüştür. Genel olarak ayırıcı güçlendirme (differential reinforcement), kişilerin davranışlarının sonuçlarını ne şekilde öngördükleriyle ilgilenmiştir. Kişinin bir suç eyleminden kaçınma veya onu gerçekleştirme ve gelecekte de devam etme hallerinin kişinin geçmiş, şimdi ve gelecek zamanda elde edeceği ödülleri veya maruz kaldığı/kalacağı cezaları hesaba katmasına bağlı olduğu düşünülmüştür (Akers ve Sellers, 2004:87). Suçlunun normları ihlal etme yollarını sosyal öğrenme süreçlerinden ve yapılarından ve bunların işlevselliklerinden elde ettiğini savunan başka teoriler de geliştirilmiştir. Sosyal organizasyon kaynakları bakımından cemaat tipi toplulukları, arkadaş gruplarını, davranışları değerlendiren genel kültürü, medyanın (şiddetin öğrenilmesinde ve etkisini arttırmadaki rolü) da etkisiyle güçlü hale gelen kamuoyunu, spor, pornografi ve ıslahevleri gibi boyutların etkisini irdeleyen John E. Conklin bu yönde katkı sağlayanlardan biri olmuştur (İçli, 2016: 134-137).

Sosyal Kontrol Merkezli Perspektif

'Sosyal kontrol' ve 'toplumsal düzen' kavramları, klasik sosyolojide, özellikle de Durkheim'da ontolojik ve epistemolojik olarak temel alınmış ve hatta olumlayıcı şekilde kavranmıştır. Dolayısıyla aksiyolojik bakımdan daha muhafazakâr bir anlayışa sahip teorik çerçevede konumlandığı söylenebilir. Köken olarak çatışmayı düzenleyici ve engelleyici işlevleri bakımından daha evvelinde Hobbes'ta da bu kavramların olumlandığını, keza başka düşünürlerce de önemsendiğini belirtelim.

Sosyal kontrol merkezli bakışın gerek makro, gerekse mikro düzlemlerde fikrî gelişim gösterdiğini görmekteyiz. Toplumsal sistem, toplumsal uyum ve bütünleşme gibi daha makro perspektifle yaklaşım gösterenlerin esas olarak toplumsal yasaları keşfetmek ve bu yasaları dikkate alacak şekilde toplumsal değişimin de kontrol edilebileceği savı Auguste Comte ve daha sonra da kendi epistemolojik yöneliminde Emile Durkheim'de de görebilmekteyiz. Daha mikro boyutta ise kişilerin birbiriyle olan iletişim ve etkileşimine dayalı ve sosyal düzenin devamlılığına katkı sunan kişiler arasındaki sosyal ajanlık temalarına eğilim göze çarpmıştır. Keza toplumsal grupların sahip olduğu güç kaynakları, birbirleriyle ilişkileri, rekabetleri, gerilimleri, çatışmaları gibi eksenler de mikro süreçlerde mercek altına alınabilmiştir. Nihayetinde sosyal kontrol bir güç ilişkisidir ve normların ihlal edilmesini yasaklayan ve bunu ahlaki sistemle anlamlandıran; neyin yapılıp neyin yapılmayacağına yön veren otorite ve iktidar ilişkilerini ve bunu meşrulaştıran inanç dâhil ideolojik çerçeveleri gibi çok geniş bir tartışma repertuarını içinde barındırmaktadır.

Kontrol merkezli teoriler, kişilerin neden ve nasıl uyum sağladıklarına ve neden suç işlediklerinden ziyade neden suç işlemediklerine ve suç işlemelerini engelleyen toplumsal faktörlere, formel ve enformel kontrol araçlarına daha çok odaklanmışlardır. Suçu engelleyici faktörler olarak tarif ettikleri sosyal kontrol mekanizmalarının ortadan kalktığı durumlarda suçun nasıl meydana geldiğine yönelik açıklamalar geliştirmişlerdir.

Sapma ve suç özgülünde sosyal kontrol temelli yaklaşım gösteren ilk isimlerden olan Albert J. Reiss (1951) sosyal kontrol yetersizliği bağlamında suçluluğu ele almıştır. Çalışmasında (1951), toplumsal sistemle uyumlu normların içselleştirilmemesinden veya var olan sosyal kontrol sistemlerindeki kırılmalardan, çatışmalardan, gerilimlerden veyahut kişinin ait olduğu sosyal birimin kuralları uygulama gücünden yoksun kalması gibi faktörlerden ötürü çocuk suçluluğunun ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Reiss, pek çok toplumsal kontrol mekanizmaları içinde en güçlü olarak aileyi görmüş, benzer işlevi gösteren sosyal bağlarla disiplin sağlayan dışsal ve içsel kontrol mekanizmalarının zayıflığı veya yetersizliğinin suçu doğurabildiğini iddia etmiştir. Başka bir ifadeyle, sağlıklı aile ortamı gibi sosyal ve duygusal bağların hâkim olduğu birincil kaynakların sapkın ve suçlu eğilimleri kırabilen işlevleri olduğunu dile getirmiştir. Özellikle de çocuk suçluluğu konusunda, çocukların suç işleme güdülerinin söz konusu toplumsal kontrol mekanizmaları tarafından engellendiğini, ebeveynlere duyulan bağların suç eğiliminde ciddi set oluşturduğunu öne sürmüştür.

Ailenin ve sosyal çevrenin suçu engellemedeki rol ve işlevine vurgu yapan bir başka isim de Jackson Toby olmuştur. Toby (1957) de benzer şekilde, çete suçlarıyla, başka bir ifadeyle 'çete sosyalleşmesi' ile ilgili yaptığı çalışmada, suç işleyen gençlerin bu dürtülerini engelleyici sosyal kontrol mekanizmaların yokluğu üzerinde durmuştur. Birincil gruplara veya yakın bağ ilişkilerine (aile, okul, arkadaş çevresi gibi) duyulan bağların önemine dikkati çekmiş, bu bağlarla kazanılan bağlılık ve değer sistemlerinin zayıflamasında veya yokluğunda suç eğiliminin artabildiğine işaret etmiştir. Sadece bağlılığın değil; sahip olunan pozisyonların, maddi manevi değerler bütününün suç işleme durumunda ne derece etkili olabileceğine de değinmiştir. Sosyo-ekonomik düzeyi yüksek sınıflardaki çocukların suç ediminde kaybettikleri ile diğerlerinin aynı edimde bulunduğunda kaybettiklerinin farklı olabildiğini ifade etmiştir. Keza kişilerin kontrol ve oto-kontrol

sistemlerindeki zayıflıklarının sapma ve suça meyilli güdülerin açığa çıkmasına yol açabildiğini ve suçtan kaçınma doğrultusunda uygunluk hissiyatının geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kaybedecek bir şeyleri olmayan, bağlılık değerlerinden yoksun kişilerin, sosyal kurumlara yüksek dereceden bağlı kişilere göre daha fazla risk alabildiğini ve sapma davranışı gösterebildiğini iddia etmiştir. Keza çocuklarda sosyal uyumun ve sosyallik ile asosyalliğin yüksek veya düşük olmasındaki rolü bakımından akran etkisine de vurgu yapmıştır.

Suçun yetersiz sosyal kontrolden kaynaklanabileceğini, suçun üretiminde sosyal bağlantıların önemine vurgu yapan isimlerden bir diğeri de F. Ivan Nye olmuştur. Ailenin sosyal bağlardaki ve sosyal kontroldeki etkili gücüne işaret eden Nye (1958), çalışmalarında sağlıklı iletişim ve uyumun olduğu ailelerde suçun daha az olduğunu belirtmiştir. Ailesi tarafından dışlanan, az ilgiyle büyüyen, sosyalleşme süreçlerinde yakın iletişim içinde olmayan çocuk ve gençlerin suça daha fazla meyilli olabildiğini ileri sürmüştür. Suçluluğun öğrenme sürecinin ürünü olmakla birlikte sosyal kontrol mekanizmalarının düzenleniş biçimine göre de değişim gösterebildiğini savunan Nye (1958), üç tip kontrol mekanizmasından söz etmiştir. Bunlardan ilki, suç işlendiğinde resmi veya gayri resmi olarak yaptırıma maruz kalma hallerini içeren 'doğrudan-direkt kontrol' dür. İkincisi, sosyalleşme sürecinde toplumsal değerleri benimsediği, uyum gösterdiği, vicdan yoluyla kabullenilmiş 'içsel kontrol'dür. Üçüncüsü ise sosyal bağlar açısından yakın ve samimi bağların kurulduğu ama mekânsal olarak yakın olma şartı bulunmayan, yakın aile bağları gibi suç işlemeyi de engelleyebilen 'dolaylı kontrol' dür. Bütün bunların yanı sıra Nye, en az zayıf kontrol kadar aşırı kontrolün de suç üzerinde etkili olabileceğini dile getirmiştir.

Sosyal kontrol teorileri içinde değerlendirilebilecek önemli bir isim de Walter C. Reckless'tir. Reckless (1961) de Nye gibi kontrol odaklı bir tipleştirme geliştirmiştir. Gençlerin akran etkisi sürecine ve gençlerin benlik algısına ve imajlarına da önem

veren Reckless (1961), *koruma (muhafaza/tutma) kuramı* ortaya atmıştır. Koruma kuramında kişinin suça iten ve suçu cazip hale getiren veyahut suçu çekici kılan faktörleri dikkate alınmış, söz konusu itme ve çekme faktörlerinin sahip olduğu gücü engelleyecek daha yüksek güce sahip kontrol sistemleri olmadığı sürece suçun işlenebileceği savunulmuştur. Kuramda, biri 'içsel koruma/tutma' , diğeri 'dışsal koruma/tutma' olmak üzere suçu engelleme gücüne sahip iki yönden bahsedilmiştir. Birincisi, sapma veya suçun çekiciliği noktasında kişinin otokontrolü veya benlik algısı yüksek bir koruma gücü göstermesinden dolayı suç eylemine girmeyeceğini; ikincisi ise kişinin dışında yer alan toplumsal kurumların, disiplin ağlarının suçu engelleyici etkisine göndermede bulunmuştur.

Güçlü sosyal bağların suçlu davranışını engellediğini öne süren ve bu doğrultuda kuram geliştirenlerden biri de Travis Hirschi'dir. Durkheim'ın toplumsal bağ ve bütünleşme eksenli yaklaşımın izlerini taşıyan Hirschi'in *sosyal bağ teorisi*, kişinin sosyal bağlarındaki zayıflığın suç işlemede önemli faktör olduğunu var saymıştır. Kişinin ait olduğu sınıf ve kümeden ziyade bağlılık biçimlerinin etkili olduğunu dile getiren Hirschi (1969), birbiriyle ilişkili ve yakın etkileşim halinde olan dört faktör ortaya koymuştur: Taahhüt, Bağlılık, Katılım, İnanç. Kişinin içinde bulunduğu topluluğa dair yatırımlarını ifade eden taahhüt, kişinin belirlediği amaçlara ulaşmak için başvurduğu veya kullandığı formel araçların kullanımı arttıkça sosyal uyumun da artmakta olduğunu varsayar. Araç-amaç ilişkisi çerçevesinde kişinin rasyonel yönelimini veren bu faktör, kişinin suç işlemedeki maliyet hesaplamasını içerir. Bağlılıkta, kişinin en yakın çevresiyle kurduğu bağın güçlenmesine paralel olarak uyum ve bütünleşmesinin daha sıkı devam etmesini ifade eder. Katılım, kişinin zamanını kullanımıyla ilgili bir boyuttur ve kişinin formel etkinliklerde veya mesleki süreçlerinde harcadığı zaman ve enerjinin artışına koşut olarak sapma davranışı göstermede daha az zaman bulabileceğinden dolayı bu eğiliminin zayıflamakta olduğuna

işaret eder. İnanç ise kişinin sosyal düzene, ahlaki ilkelere duyduğu inanç ve güvendir ve bunlara dayalı uyumdur. Bu inanç zayıfladığında suç potansiyeli de artabilmektedir. Hirschi, klasik sosyal bağ teorisini daha sonra Michael Gottfredson ile birlikte (1990) revize edip dönüştürmüş, *Genel Suç Teorisi* şeklinde yeni bir teori geliştirmiştir. Hircshi ve Gottfredson (1990), bu teoride, 'öz-kontrol' kavramına ve öz-kontrolün yoğunluk düzeylerine göre sapma ve suçlu davranışın gerçekleştiğini dile getirmişlerdir. Suçun çekiciliğine karşı dirençlilik ifade eden ve özellikle de çocukluktaki sosyalleşme sürecinde biçimlenen öz-kontrolü daha düşük olanların suçun kısa süreli fayda sağlayan çekiciliğine kapılabildiklerini, uygun ortamı gözeterek suç işleyebileceklerini savunmuşlardır. Böylece dışsal faktörlerden ziyade içsel kontrol süreçlerinin suçu önlemedeki etkisi daha fazla öne çıkartılmıştır.

Gerek sosyal ağ teorisi gerekse öz-kontrol veya genel suç teorisi çeşitli ampirik araştırmalarla desteklendiği gibi bazı araştırmalarda ise eleştiriye maruz kalmıştır. Hagan, Simpson ve Gillis'in (1987) ortaya koyduğu *güç merkezli sosyal kontrol teorisi* bu istikametteki yeni modellerden biri olmuştur. Teori, ailenin ve aile içerisindeki kişilerin sınıfsal ve cinsiyetler arası eşitlik pozisyonlarına göre sosyalleştiklerini, risk alma, sapma ve suçlu davranışı gösterme kapasitelerinde bu durumların etkili olduğunu varsaymıştır. Ataerkil güç ilişkilerini ve ailenin erkek ve kadın cinsiyetlerine yaklaşım tarzının belirleyici etkisine eğilen teori, ataerkil kültürde erkek kadına göre daha özgür ve güç potansiyeli daha yüksek şekilde gelişim gösterdiğini, dolayısıyla daha fazla risk alma kapasitesine sahip olabildiğini öne sürmüştür. Bundan hareketle eşitliksizliğin hüküm sürdüğü ataerkil ailelerde, erkeğin suç işleme eğiliminin aynı kültürdeki kadınlardan daha yüksek olabildiği, diğer taraftan eşitlikçi ailelerde suç eğiliminin iki cinsiyet için de aynı düzeyde olabildiği savunulmuştur. Önemli bir diğer kritik de Francis T. Cullen'den gelmiştir ve kendisi 'sosyal destek' kavramını devreye sokarak suç davranışı açıklamaya çalışmıştır. Özellikle sosyal kontrol için ön koşul oluşturan

ebeveynlerin ve sosyal çevrenin 'sosyal destek' düzeyine dikkati çekmiştir. Sosyal desteğin enformel sosyal kontrol işlevine değinmiş; ebeveynleri yakın ilgi gösteren kişilerin güçlüklerle baş etme imkânlarının daha yüksek olabildiğine ve sosyal desteği yüksek bireylerin veya toplulukların suç işleme potansiyellerinin daha düşük olduğu iddia etmiştir (Cullen vd., 1999).

Sosyal kontrolü ağırlık merkezine koymamakla birlikte bunu dikkate alan ve diğer teorilerle de çakışan tarafları bulunan teoriler de söz konusu olmuştur. Bunlardan biri de Charles R. Tittle'ın (1995) geliştirmiş olduğu *Kontrol –Denge Teorisi*'dir. Teori, kontrol miktarı ile sapma davranışı arasındaki ilişkiye odaklanmış ve kontrol oranının sapma davranış üzerinde ne derece etkide bulunduğunu mercek altına almaya çalışmıştır. Sapmanın kontrol etmekten ziyade daha yoğun bir şekilde kontrole maruz kalındığı durumlarda ve dengesizlik hallerinde açığa çıkabildiği savunulmuştur.

Alt-Kültür Çalışmaları Eksenli Perspektifler

Alt-kültür için, toplumun genelinde baskın olan kültürel örüntüden mekânsal, etnik, sınıfsal, kültürel veya başka hususlardan dolayı farklılaşmış toplumsal küme diyebiliriz. Yani genel anlamda toplumun çoğunluğundan farklı değer ve norm sistemleriyle bir arada yaşayan gruplara göndermede bulunmaktadır.[6]

Temel ontolojik referanslarını Durkheim'in ve Merton'ın anomi kavramından alan alt-kültür odaklı suç teorileri, belli ortaklıklar ve ihtiyaçları giderme işlevleri dolayısıyla toplumdaki geniş sosyo-kültürel iklimden farklı kültürü paylaşan alt gruplara yönelik araştırmalara dayalı gelişim göstermişlerdir. Ancak bu güzergah dışında da alt-kültür çalışmalarının yapıldığını ve daha eleştirel bir perspektife ilerleme sağladığını da belirtelim.

Alt-kültür konusunda; çocuk, genç ve yetişkin gibi yaş ile

6 Alt-kültür kavramıyla ilgili Jenks'in (2007) ve Hebdige'in (2004) eserlerine göz atılabilir.

suçluluk, sınıfsal durum ile suçluluk, mekânsal farklılaşma ile suçluluk gibi geniş yelpazeye yayılan ilişkiler temelinde analizler geliştirilmiştir. Ana eksen her ne kadar sapma ve suçun alt grup kültüründe öğrenilen ve onun değer sistemiyle anlamlandırılan bir boyutu konusunda ortak kanaat baskın olmakla birlikte alt-kültür eksenli suç teorilerinin bütünselliğinden söz etmek son derece güçtür. Yapısalcı teorilerden gerilim teorilerine, sosyal öğrenme eksenli teorilerden etkileşimsel teorilere değin pek çok eksenle çakışmaların ve sentezlemelerin olduğunu söyleyebiliriz. Söz gelimi Merton'ın yapısal eşitsizliklerden kaynaklı kültürel amaçlar ile kurumsallaşmış araçları arasındaki farkın büyüklüğüne göre temellenmiş olan gerilim teorisi, alt-kültür odaklı suç çalışmalarında da referans çerçevelerden biri olmuştur. Ancak Merton'dan önce, örneğin Chicago'da sosyal düzensizlikten kaynaklı gençlikteki çeteleşmeyi ve 'çete kariyeri' kavramını devreye sokarak açıklamada bulunan Thrasher'in (1927) çalışması bu yöndeki erken dönem çalışmalardan biri sayılabilir. Diğer taraftan gerilim merkezli alt-kültür çalışmalarında öne çıkan önemli bir isim Albert K. Cohen olmuştur.

Cohen (1955), gençlik çeteleşmesi üzerine yaptığı çalışmada, alt sınıftaki gençlerin üst sınıftaki gençlere göre amaçlara ulaşmada eşitsizliklerden dolayı daha fazla gerilim yaşadıklarını ancak bu gerilimin ekonomik farklılıktan ziyade sosyal değer, statü gibi kültürel boyutlarda anlam kazandığını savunmuştur. Alt sınıflar, orta ve üst sınıflar arasındaki gerilimin sosyal değer yoksunluğundan, statü eksikliğinden, başka bir deyişle statülerine dair sosyalleşme süreçlerinde yaşadıkları hayal kırıklığından ileri geldiğini ve bu gerilimin üstesinden gelmek için altı-kültür gruplarının çeşitli mekanizmalar geliştirdiklerini ortaya koymuştur. Okul sisteminde alt sınıfın yaşadığı statülerine ve değerlerine yönelik hayal kırıklığının etkisine dikkati çekmiştir. Zira okul sürecinde alt sınıfın çocuklarının, orta sınıfın değerlerini içselleştirmiş kişilerle rekabetlerinde ve yine orta sınıf değerleriyle yüklü öğretmenlerle etkileşimlerinde gerilimler yaşayabilmektedirler. Alt sınıftaki

çocukların başarısızlığına ve devamında orta sınıfa özgü sembolik değerlere yönelik düşmanlığa, ardından çeteleşmeye doğru gidebildiğine işaret eden Cohen, bu süreci 'reaksiyon oluşumu' olarak formüle etmiştir. Cohen'e (1955) göre, alt sınıftaki erkeklerin çoğu orta sınıf statüsünü arzulamakla birlikte buna ulaşma araçlarından yoksundur. Bu yoksunluğu aşma konusunda farklı kolektif stratejiler (Merton'ın uyum biçimleri gibi) geliştirebilmektedirler. Sözgelimi 'college boy' şeklinde kategorize ettiği ve eğitim yönelimli diyebileceğimiz alt sınıftaki erkek gençlerin orta sınıfın değerlerini kabullenmek istediği, kültürel amaçlarına uygun şekilde eğitim sürecinde sıkı çalışan ve sapma davranışlarına yeltenmeyenleri işaret etmiştir. Öte yandan, orta ve üst sınıfın statüsüne meşru yollarla değil de sapma ve suç eylemlilikleriyle alternatif bir değer sistemi yaratarak denk gelmek veya erişmek isteyen 'delinquent boy'un, yani suçlu çocuk odaklı alt-kültürün oluşabildiğini de öne sürmüştür. Çeşitli eşitsizliklerden kaynaklı ortaya çıkan değersizliğe kendi cephesinden alternatif bir değer sistemi yaratmasına işaret eden bu kategori, üzerinde odaklanılan suçlu alt-kültür tipi olmuştur. Cohen, üçüncü bir model olarak ortaya koyduğu 'street-corner boys' (sokak çocuğu) türünün en yayın alt-kültür örneği teşkil ettiğini, bu gruptakilerin kendi alt sınıf kültürünü kabullendiğini, başarısızlıklarının ve imkânsızlıklarının bilincinde olduklarını ama buna karşın suç işleme eğiliminde olmadıklarını belirtmiştir. Genel olarak Cohen (1955), suç eğilimli alt-kültürlerin (özellikle de çeteleşme hususunda) aile bağlarının zayıflığından, sınıfsal isyankârlığından ve oluşturmuş oldukları grup dinamiği çerçevesinde alternatif değer sistemlerine dayalı sorun çözme kapasitelerinden yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır. Dolayısıyla kendi bağlamı içinde sorunlara çözüm ve yeni statü kodları elde etmeye yönelik meydana gelen topluluk, kendi içinde grup baskısı dinamiği veya norm sistemi de geliştirmekte, uyum ve kontrol sistemi inşa edebilmektedir. Sosyal kontrol ve düzen eksenli perspektifte dile getirmiş olduğumuz Toby'in (1957) çalışmasında da Cohen'in teorisiyle çakışan yönler bulunmaktadır. Toby (1957) araştırmasında, okul ve çalışma

hayatında başarısız olan gençlerin sisteme karşı tepkilerinin nasıl bir karşı örgütlenmeye dönüştüğünü ele almıştır. Söz konusu gençlerin oluşturduğu grubun otorite karşıtlığının bir kültüre, bir norma dönüşürken dâhil olan bireylerken bu karşıtlık temelinde kendilerini gruba ispat edecek şekilde çeşitli pratiklerin de beklendiğini belirten Toby (1957), böylece grup uyumuna yönelik ortak kazancın teşekkül etmekte olduğunu dile getirmiştir.

Merton'ın gerilim teorisine biraz daha yakınlaşmakla birlikte Chicago Okulu'nun ekolojik yönelimden ve suçluluk kariyerinden (çete kariyeri) de istifade ederek daha eklektik bir tarzda alt-kültür suçluluğuna katkıda bulunan özgün bir diğer yaklaşım *ayırıcı fırsatlar teorisi* olmuştur. Richard Cloward ve Lyoyd Ohlin (1960) tarafından geliştirilen bu teori, toplumsal ve mekânsal farklılaşmalardaki alt-kültür gruplarının kültürel amaçlara ulaşma hususunda sadece meşru araçlar noktasında değil, gayri meşru araçlara erişim ve bu kanalları kullanabilme imkânları açısından da eşitsizlikler yaşadıklarına dayalı tezleri içermiştir. Söz konusu eşitsizliklere tepki olarak ortaya çıkan suçluluk, alternatif bir statü arayışı ürünü olmaktadır. Teorinin ana tezi; meşru ve gayri meşru araçların veya fırsatların toplumsal ve mekânsal düzlemde (alt-kültür mahallesinin koşulları) eşitsiz şekildeki dağılımının alt-kültür gruplarındaki kişilerin başarısızlık hallerini ve olumsuz duygu durumlarını telafi edici yeni yollar aramalarına, yani suçluluğu geliştirmeye sebebiyet verebildiğine dayanmaktadır. Başka bir deyişle, teoriye göre yapısal olarak engellenen tüm fırsat kanalları, suçluluk yaratabilmektedir. Dolayısıyla alt-kültür gruplarındaki çocuklar suçlu çetelere daha kolay katılabilmektedirler. Böylece alt-kültür suçluluğunda eylemlerin onandığı ve kendine göre değerli kabul edildiği, yani kariyer imkânı sunduğu sosyal çevre ortaya çıkabilmektedir. Cloward ve Ohlin'in teorilerinde dikkat çeken önemli noktalardan biri, alt-kültür gruplarının orta sınıfa yükselmekten ziyade kendi toplumsal çerçevelerinde bir değere yaslanmış olmalarıdır. Farklı ekolojik ve toplumsal ortamlarda veya bağlamlarda farklı suçlu alt-kültürlerin doğabildiğine

vurgu yapmışlardır. Meşru olanaklara veya fırsatlara sınırlı erişimin getirmiş olduğu iç-bütünleşme biçimine göre farklı suçlu alt-kültürün gelişebileceği düşüncesinde olmuşlardır. Farklı ortamlarda farklı suçlu alt-kültürlerin ortaya çıkabildiğini düşünen Cloward ve Ohlin, esas olarak üç tür suçlu alt-kültürü olabildiğini ileri sürmüşlerdir. Bunlardan ilki, yasa dışı yollardan çıkar elde etmeye yönelik motivasyona işaret eden maddi kazanç eksenli suçlu alt-kültürüdür *(criminal subculture)*. Bu suç türünde geleneksel sistem ile suçlu sistem birbirleriyle uyumlu ve bütünleşmiş haldedir. Genel olarak maddi kazanç için her yolun mubah görüldüğü ve ağırlıklı olarak usta-çırak ilişkisinin (bu konuda uzmanlaşmış kişi/lerin rol model alınması) hâkim olduğu bir türdür bu. İkincisi, şiddet eksenli itibar kazanma motivasyonu ile hareket eden, kavgacı veya 'savaşçı' modlarıyla hareket etmenin genel değer olduğu çatışma alt-kültürüdür (*conflict subculture*). Meşru ve gayri meşru fırsatlara erişimin sınırlı olduğu ortamda bireyler alternatif itibar ve statü değerleri yaratabilmekte ve şiddet bu ortamın grameri haline dönüşebilmektedir. Üçüncüsü ise hayatın zorluklarından kurtulmaya çalışan, aile ve toplumsal birliktelik bağlarından uzaklaşan bireylerin hem meşru/geleneksel hem de gayri meşru/suç fırsatlara uzak kaldıkları ve uyuşturucu madde gibi bağımlılıklara eğilimin yüksek olduğu 'geri çekilme alt-kültürü'dür (*retreatist subculture*). Fırsatlardaki değişimler, bir alt-kültür suç türünden diğerine geçişi mümkün hale getirebilirken genel olarak geri çekilme alt-kültüründen diğerlerine geçiş çok olası bir durum olamamaktadır (akt. Dolu, 2011:361-365).

Alt-kültür suçluluğu üzerine önemli çalışmalarda bulunan bir diğer isim Walter B. Miller olmuştur. Orta sınıf değer sistemine bir tepki olarak alt-kültür değer sisteminin inşa edildiği yolundaki görüşlerden farklı açıklamalarda bulunan Miller (1958), alt sınıfın odaklanmış olduğu birtakım kaygı, ilgi veya temel değerleri olduğunu, çete gruplarındaki değerin de alt sınıfın bu değer sisteminden beslendiğini ileri sürmüştür. Alt sınıfın suç üretme kültürüne sahip olduğunu, söz gelimi alt sınıf erkeklerinin çocukların

büyütülmesi sürecine çok aktif katılmadığını, erkek çocukların erkekliklerini gösterebildikleri arena olarak çetenin adres gösterildiğini belirtmiştir. Miller (1958), kural ihlalinde bulunmaktan keyif alma, korkusuz olma veya bela arama, erkeksi sertlik, kurnazlık, uyanık olmak, macera arama, kendine şans yaratma, bağımsız hareket etme gibi odaklanılan kültürel eğilimlerin alt sınıfın değerler sistemi olabildiğini, tüm alt sınıf bireyler buna uymasa bile böylesi bir kültürel örüntünün varlığına dikkat çekmiştir. Alt-kültür grubunda bu değerlerin sosyal dokuda kendine has kariyer, saygınlık, statü şekilleri inşa ettiğini ve hayatı bu değerler ölçüsünde anlamlandırdıklarına vurgular yapmıştır.

Suçlu alt-kültürünün kendine göre bir yaşam tarzına yaslanmakta olduğuna yönelik teorik tezlerden biri de Marvin E. Wolfgang ve Franco Ferracuti tarafından geliştirilendir. Bazı topluluklarda neden daha fazla suçlu davranışın hâkim olduğu sorusundan hareketle, ABD'deki bazı siyahi toplulukların şiddetle ve suçla iç içe girmiş hayatlarına odaklanan Wolfgang ve Ferracuti (1967), suç olgusunun çoklu faktörlerle ve meydana gelen toplumsal bağlamla birlikte ele almak gerektiğini ifade etmişlerdir. sınıfsal, etnik ve başka kültürel unsurları da suçlu alt-kültürleri analiz etmede dikkate alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Alt-kültür grubunun hâkim toplumdan farklılaşma bile onunla tamamen zıt veya tamamen karşıt-kültür oluşturmayabileceğini dile getirmişlerdir. Alt-kültür gruplarının kendilerine göre normatifliğinin olduğunu öne sürmüşler ve bunun sosyal öğrenme sürecinde içselleştirilmekte olduğuna dikkati çekmişlerdir. Alt-kültür grubunun normatifliği de normlardan uzaklaşanları 'sapma' olarak etiketlenebildiğine ve cezalandırılabildiğine de değinmişlerdir. Dolayısıyla Wolfgang ve Ferracuti (1967, 2003) suçlu alt-kültür grubunun üyelerinin gruba bağlılıklarını pekiştiren ve toplumun geneli tarafından sapma ve suç davranışı olarak görülen pratikleri sergileyebilmelerine olanak sağlayan ortamı, değerler sistemini, güdülenme biçimlerini, yani genel olarak anlamlandırılan kültürel dokuyu ön plana almışlardır.

Özellikle alt-sınıflarla, yoksullukla, dışlanmışlarla veya farklı etnik gruplarla bağlantılı ve genel olarak alt-kültür eksenli suç araştırmalarının ABD'deki sosyal bilim literatüründe önemli yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Kentsel etnografi üzerinde çalışan Elijah Anderson da suçlu alt-kültürü literatürüne katkı sunanlar arasında sayılabilir. Anderson, bir bakıma şiddet ve suç pratiklerinin baskın olduğu sokak kültürünün mantığını veya genel sosyal kodunu anlamaya yönelik bir girişim içerisinde olmuştur. Anderson (1999), *Code of the Street: Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City* adlı eserinde, siyahi toplulukların bulunduğu bölgelerde yaygın olan şiddet, uyuşturucu kullanımı gibi çeşitli suç eğilimini toplumsal cinsiyet, sınıfsal, etnik/ırksal ve mekânsal eşitsizlikler ve ayrımlar ekseninde incelemiştir. Yoksulluk olgusuyla çakışan bu eşitsizlik ve ayrım noktalarının alt-kültür grubunda kültüre dönüşmüş alternatif davranış kalıplarını, yani birtakım içselleştirilmiş kuralları doğurduğunu ileri sürmüştür. Bu bölgelerdeki muhalif toplulukların öz saygılarını arttırıcı şekilde birtakım davranış kodlarını geliştirdiklerini, bunları norm veya kurala dönüştürdüklerini belirtmiştir. İyi, nazik, sakin insan tipinden farklı olarak kriminal sokakta şiddet yönelimli değerlerle yüklü insan tipinin hakim olduğunu, sorunları şiddetin diliyle çözme eğiliminde olduklarını ortaya koyamaya çalışmıştır. Suç alt-kültür sokağındaki kodların inşasında toplumsal cinsiyet rollerindeki farklılaşmalara da vurgular yapmıştır. Genel itibariyle etnik ve sınıfsal gibi ayrımcılıkların da etkisiyle alt-kültür grubunun toplumun geneli tarafından düşük statüye dönüştürülen konumlanışlarını alternatif norm ve değerlerle (şiddet vb. suç pratikleri) kendilerine göre bir dinamiğe dönüştürdükleri, çocukluktan itibaren bunların içselleştirilmeye başlandığını savunmuştur. Dolayısıyla sokağın kurallarının o bölgede 'grup baskısı' diyebileceğimiz bir kültür meydana getirdiğini ifade etmiştir.[7]

7 Bu durumun, Türkiye'de Şerif Mardin'in işaret etmiş olduğu 'mahalle baskısı' kavramını da akla getirdiğini söyleyebiliriz. Kavram için bkz. http://www.rusencakir.com/Prof-Serif-Mardin-Mahalle-Baskisi-Ne-Demek-Istedim/2028 (indirme tarihi: 01.11.2018).

Perspektifleri farklı bağlamlarda olsa da, epistemolojik ve metodolojik açıdan son derece özgün ve mühim iki çalışmadan söz etmemiz yerinde olacaktır. Bunlardan biri 1943'te yayımlanan *Köşebaşı Toplumu* adlı eseri ile bilinen William Foote Whyte, diğeri İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu perspektifi ile işçi sınıfı çocuklarını İşçiliği Öğrenmek eserinde inceleyen Paul Willis'tır. İkisi de alt-kültür olarak değerlendirebileceğimiz gruplarla ilgili etnografik ve derinlikli bir betimleme ortaya koymuştur. Whyte (2017), 1940'lı yıllarda, yasa dışı işlerin yaygın olduğu ve İtalyanların yaşadığı ve 'köşebaşı çocukları' veya 'köşebaşı çeteleri' olarak da bilinen Cornerwille'deki (ABD/Boston) grupları incelemiştir. Köşebaşı çetelerin oluşumunu etnografik araştırmayla ortaya koyan Whyte, çete gruplarındaki liderliklerin oluşumundan tutalım da grup kimliğinin nasıl inşa edildiğine ve diğer gruplarla çatışma biçimlerine kadar pek çok boyutu toplumsal yapı bağlamı içinde ele alıp çözümlemiştir. Çetelerin grup aidiyetinin, kimliğinin ve bunu pekiştiren davranış ve alışkanlıkların aileden bile daha baskın olduğunu, sokaktaki sosyal yapılaşmanın belirli toplumsal çerçeveler içinde ilerlediğini öne sürmüştür.

Willis'in (2016) çalışması ise, doğrudan sapma ve suç eksenli açıklamaya yönelik olmaktan ziyade sınıf kültürünün nasıl yaratıldığına odaklanmıştır. Araştırmasını 1970'lerde, Britanya'da işçi sınıfı çocuklarının gittiği erkek lisesinde etnografik şekilde gerçekleştirmiş ve 'hergele' olarak bilinen bu gençlerin okul karşıtı kültürel formun işçi kültürü ile nasıl süreklilik kazandığını ortaya koymaya çalışmıştır. Okulda öğretmen ve tüm kurumsal formlara, iş yaşamında ise patronda temsil edilen otorite biçimlerine karşıtlığın etnografisini çıkartmış ve bu karşıtlığın emek gücünün yeniden üretilmesindeki rolüne ışık tutmaya çalışmıştır. Onun çalışması, alt-kültür gruplarının otoriteye karşı geliştirmiş oldukları kültürel formları, sataşma, alay gibi mizahi taktiksel pratiklerin anlaşılmasında ve alt-kültür gruplarının değer sistemlerinin (ethos) açıklanmasında veyahut sapma davranışın nasıl kültürel örüntüye dönüşebileceğini açıklama noktasında birtakım ipuçları taşıması hasebiyle dikkate değerdir.

Bazı Eklektik Perspektifler

Sosyal öğrenme, alt-kültür tezlerini hem eleştirerek hem de eklektik bir bakış geliştiren bazı suç teorilerinin da ortaya çıktığını belirtmemiz gerekir. David Matza ve Gresham Skyes'ın geliştirdiği *Nötrleştirme Teknikleri* perspektifi, bunlardan biri sayılabilir. Sapma ve suçun alt-kültürdeki sınıfsal çelişkilerden kaynaklı olmadığını, ancak suçlu çocukların suçluluk duygularıyla baş etmek için çeşitli rasyonelleştirici veya nötrleştirici teknikleri alt-kültürün sağladığı olanaklarla edindiklerini öne sürmüşler, dolayısıyla toplum değerleriyle sürekli çatışan bir alt-kültür tezini kabul etmemişlerdir (İçli, 2014:110-111). 'Serbestçe dolaşma' (drift) adı verilen ve sapma/suç davranışında bulunan veya bulunma eğiliminde olan kişilerin formel ve enformel alanlar arasında nasıl çeşitli hareket kabiliyetler geliştirdiklerine odaklanan teori, bireylerin suçlu davranışlarını çeşitli nötrleşme tekniklerine başvurarak kendilerince bu davranışları meşru hale dönüştürmeye çalıştıklarını ortaya koymuştur. Teori, birtakım savunma mekanizmaları veya taktiksel söylemler geliştirerek veyahut bunları içselleştirerek sapma/suç eylemliliklerini nötrleştirdiklerini, başka bir deyişle bulundukları sosyal çevrenin/alt-kültürün değer sistemiyle uyumlu şekilde sapma eylemliliklerini rasyonelleştirerek veya haklılaştırarak sapmayı yeniden üretebildiklerini savunmuştur. Matza ve Skyes, suç davranışı gösteren kişilerin sosyalleşme süreçlerinde öğrendikleri söz konusu nötrleştirme tekniklerini beş tipte gruplandırmışlardır: 1)Dışsal koşulları ve tüm sosyal faktörleri gerekçe göstererek suça itildiğini dile getiren 'sorumluluğun reddi tekniği'. 2) Sapma/suç eylemiyle kimseye zarar vermediğini, hususi bir davranış gösterdiğini temsil eden 'zararı kabullenmeme tekniği'. 3)Suçun yöneldiği kişinin bunu hak ettiğini, yani mağdurun buna sebebiyet verdiğini öne sürmeye dayalı 'mağdurun varlığını reddetme tekniği'. 4)Sapmış kişinin bir çeşit yansıtma mekanizmasıyla kendisini suçlayanları suçlaması. 5)Kişinin eylemini kendisi için değil, ait olduğu grup ya da topluluk için gerçekleştirdiğini dile getiren söylemlere baş-

vurması. Bu son teknikte ait olunan grupla bütünleşmenin veya bu yöndeki adanmışlığın, kendini feda etmenin sembolleştirilmesine yönelik olarak davranışın kıymetlendirilmesi söz konusudur. Bütün bu tekniklere Cromwell ve Thurman (2003:546) iki teknik daha eklemişlerdir. İlki, suçlunun kendi suçunu daha önemli gördüğü suçlarla kıyaslayarak hafifletici kılmaya yönelik 'karşılaştırmalı mazeret' geliştirmesidir. İkincisi ise suçlunun kendi üzerindeki psikolojik baskıyı gerekçe göstererek süreci 'erteleme' veya kendi suçunu bir şekilde geçiştirme taktiğidir.

Nötrleştirme tekniklerine dair teorik perspektifin sapma ve suçlu eylemliliklerini gerçekleştiren kişilerin davranışın gerekçelendirme şekillerini anlamak açısından kullanışlı olmakla birlikte söz konusu teknikleştirmelerin veya söylemlerin nasıl yeniden üretilebildiğini ve tekniklerin sosyal doğasındaki anlamını dikkate alma noktasında zayıflıkları bulunduğunu da belirtmemiz gerekir.

Sosyal Ekoloji ve Toplumsal Düzensizlik Eksenli Perspektifler

Kent teorileri, sosyal ekoloji teorileri, sosyal düzensizlik teorileri şeklinde farklı yönlerden ele alınan bu perspektifin esas omurgasını Chicago kenti üzerine çalışmalarıyla öne çıkan Chicago Üniversitesi etrafında şekillenen dinamik oluşturmuştur. İnsan ile fiziki çevre arasındaki ilişkiyi merkeze alan bu perspektifin genel olarak sosyal ekoloji, sapma ve suç konusunda mekânsal durumlar özgülünde bakış geliştirdiğini söyleyebiliriz.

19.yy sonlarına doğru ve 20.yy başlarında ABD'deki sanayileşme alanlarında itibarlı bir konumu bulunan Chicago'nun gerek sanayileşme süreci ve gerekse farklı coğrafyalardan aldığı iş gücü göçüyle ortaya çıkan toplumsal değişmeye dair dinamikleri anlamaya yönelik o dönemin sosyal bilimcileri tarafından pek çok çalışma geliştirilmiştir. Chicago'ya yönelik bu göçün dayandığı toplumsal kimliklerin/farklı etnisitelerin sanayileşme

sürecinde sınıfsal ve diğer eşitsizliklerle çakışmasıyla açığa çıkan gerilimler, çatışmalar, uyumsuzluk ve düzensizlik gibi haller bu araştırma konuları arasına girmiştir.

William I. Thomas ve Florian Znaniecki'nin 1918-1920 yıllarında yayımlamış oldukları *Polish Peasant in Europe and America* (Avrupa ve Amerika'da Polonya Köylüsü) (1996) adlı araştırmaları, Chicago Okulu halesinde, toplumsal düzensizliğe işaret eden önemli çalışmalardan biri olmuştur. Kitap, Polonya'dan göç eden köylülerin sorunlarına, etkileşim biçimlerine, yaşadıkları asimilasyon süreçlerine yaşam öykülerinden yola çıkarak eğilmiş ve ilk göçmen kuşaklar ile sonraki kuşakların yerleşim yerleri ile kültürel dünyaları üzerinde durmuştur. Ayrıca kitapta, Polonyalıların göçle birlikte geleneksel toplumsal kontrol biçimleri ve topluluk bağlarının zayıflaması ile birlikte bireyselliğin ortaya çıkışındaki düzensizliğe ve gerilimlere dikkat çekilmiştir. Chicago Üniversitesi'nde fiziki ve sosyal çevre ile toplumsal düzensizlik ve bireyselleşme eksenlerinde yaklaşan önemli diğer isimler ise Robert E. Park ve Ernest W. Burgess olmuştur.

Park (2015:152-153), büyük şehirlerin gelişmesi, makineleşme, emeğin sınırsız bölünmesi ile birlikte yaşanan toplumsal dönüşümde ortaya çıkan otorite ve önceki kültürel ve toplumsal kontrol sisteminin azalması süreci için W.I. Thomas'ın işaret ettiği 'bireyselleşme' kavramını kullanmıştır. Ancak toplum ve cemaat gözünden ise bu sürecin toplumsal düzenin bozulması şeklinde yorumlandığını belirtmiştir. Bireyselleşmeye ve toplumsal düzensizliğe dikkat çeken Park'a göre (2015:153), ölçülebilir bir farklılık yaratan her değişim, toplumsal hayatın akışındaki rutinleri bozabilmektedir. Her yenilik (yeni keşif, buluş, fikir, aygıt), düzen bozucu etki yaratabilmektedir. Park'ın ilk olarak 1925'te yazdığı söz konusu metinde o günkü medeniyetin en ölümcül ve ahlak bozucu aygıt olarak otomobil (temsili açıdan suç bağlamında otomobil çetelerinin türemesine göndermede bulunarak) işaret edilmiştir. Keza gazete ve sinema da ölümcül olmamakla birlikte ahlaki sarsıntıya yol açan, modern toplumun düzenini bozabilen güçler arasında sayılmıştır.

Burgess'in (2015) çemberler teorisinde de toplumsal düzensizliğe vurgular yapılmıştır. Çalışmasında, şehri beş bölgeye bölen iş yerlerinin bulunduğu merkezden dışarıya doğru, yerleşim yerlerinin bulunduğu bölgelerin her birinde kendine ait kültürel doku ve sosyal yaşamın olduğu tespitine yer verilmiştir. Numaralandırılan bu bölgelerden ikincisinde diğerlerine göre daha yoksul insanlar yaşamakta, geçiş bölgesi işlevi görmekte, sapma ve suç düzeyleri bakımından daha yüksek oranlara sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer çemberlerde ise ağırlıklı olarak öncelikle iş sınıfı, sonraki çemberlerde orta sınıf şeklinde katmanlaşarak uydu kentlere/banliyölere doğru gidildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla merkezden (ikinci bölgeden özellikle) çevreye doğru gidildikçe suç eylemliliklerinin azaldığı görülmüştür. Sonraki yıllarda mekânsal temelde sapma ve suç biçimlerine eğilen Clifford R. Shaw ve Henry D. McKay'in (1942) genç suçluluğu üzerine yaptıkları çalışmada da merkeze yaklaştıkça suç oranlarında artışın olduğu belirtmişlerdir. Onlara göre suçun etnik farklılığa göre değişmemekte, düşük gelir düzeyine sahip insanların ve çoğunlukla da göçmenlerin ve siyahî insanların yaşadığı yerlerde suçla daha fazla rastlanmaktadır. Çocuk ve genç suçluluğunun burada yaşayan insanların etnik niteliğinden veya çeşitliliğinden ziyade, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel faktörlerin mekânsal kümelenişinden (özellikle de geçiş bölgelerinde) ileri geldiğini dile getirmişlerdir.

Suç araştırmalarında ekolojik çerçevede yaklaşan başka çalışmalar da zamanla gerçekleştirilmiş ve teori bu istikamette geliştirilmeye çalışılmıştır. Lander'in (1954) Baltimore kentinde mahkeme kayıtlarından (1939-1942 yılları arasındaki) hareketle genç suçluluk üzerine yaptığı araştırma bunlardan biridir. Lander, geçiş bölgelerinde ve şehir merkezlerinde suçluluk oranlarının yüksekliğini tespit etmiş olsa da suçluluğun nüfus değişiminden kaynaklı anomi ve istikrarsızlığın suç işlemede etkili faktörler olduğunu da belirtmiştir. Bu çalışmalardan başka kent ve suçluluk eksenli pek çok araştırma gerçekleştirilmiş, sosyal düzensizlikten ve sosyo-ekonomik eşitsizlikten tutalım da etnik farklılığın, adaletsizlik hallerinin, eğitim gibi değişkenlerin etkilerine vurgu ya-

panlar olmuştur. Her kentin özgül toplumsal yapısına göre suç konusunda farklı faktörlerin ağırlık merkezi oluşturduğunu da eklememiz yerinde olacaktır.[8]

Mikrososyolojik Bakış: Etkileşime ve Etiketlemeye Dayalı Perspektifler

Mikro-sosyolojik analizlerde ve özellikle de etkileşime ve etiketlemeye dayalı yaklaşımlarda da tıpkı toplumsal düzensizlik ekseninde olduğu gibi Chicago Okulu'nun öncülük rolü oynadığını söyleyebiliriz. Sapmaya etkileşim ve etiketleme merkezli bakışın önemli anahtar sözcüklerinden birini Thomas'ın (1931) işaret etmiş olduğu 'durum tanımı' olmuştur. Genel olarak fenomenolojik açıdan bir kişinin veya grubun inandığı veyahut kabul ettiği anlam inşasına işaret eden 'durum tanımı', etkileşimci bakışın öznel ve nesnel yönleri hesaba katan çok yönlü yaklaşımıyla yeni değerler kazanmıştır. Durum tanımı, içselleştirilmiş anlamların sembolik iletişim ve etkileşim dünyasındaki bilişsel ve toplumsal haritalandırmalardaki ve şemalardaki kategorikleştirmeleri veya tipleştirmeleri yansıtmaktadır. 'Sapma'nın da kolektif ve aynı zamanda güç ilişkilerine dayalı bir durum tanımı olduğunu söyleyebiliriz. Gündelik hayatın sıradanlığında bu tanımlamalar yapılabildiği gibi bilimsel alanda da yapılabilmektedir. Durkheim, bu tanımlamayı sarih bir biçimde tıbbi terimlerden referansla 'sağlıklı'/'normal' ve 'patolojik'/'sapkın' şeklinde yaparak klasik bir tipleştirme ortaya koymuştu ki bu tipleştirmeler hem makro boyutta olmuş hem de öznellik eğilimi barındırmıştı. 'Patolojik' ekseninde ancak daha mikro düzeydeki sosyal etkileşimler temelinde bakış açıları da sapma konusunda geliştirilmiştir. 1940'lı yılların sonuyla birlikte geliştirilmeye başlayan *Etiketleme (labe-*

8 Türkiye'de de sanayileşme ve kentleşme ekseninde suç olgusu üzerinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Dönmezer'in (1974) Ereğli'nin 1960'ların ortasından sonraki sanayileşme sürecindeki suç olgusuna baktığı araştırmada, sosyal düzensizliğin, sosyo-ekonomik eşitsizlik ile sosyal uyumsuzluğun ilk aşamalarda suçu daha fazla beslediği belirlenmiştir.

ling) Teorisi bunlardan biri olmuştur. Teori, felsefi açıdan pragmatizmden etkilenmiş ve özel olarak Charles Horton Cooley, William I. Thomas, George Herbert Mead'in kavram setlerinden ve bakış açılarından beslenmiştir. Toplumsal alanı mikro ilişkilerdeki iletişim biçimlerinden, etkileşim hallerinden, benlik ve kimlik gibi kavramların inşası üzerinden çözümlemeye çalışan bu isimler, sapmanın ve suçun sosyal etkileşimin ürünü olduğuna dair görüşün ortaya çıkmasında önemli paya sahip olmuşlardır.

Etiketleme konusunda esas olarak ilk adım 1930'larda Frank Tannenbaum tarafından atılmıştır. Tannenbaum, *Crime and Community* (1938) adlı eserinde, sosyal etkileşim çerçevesinde bakarak, kişinin davranışlarının başkalarınca etiketlenmesi sürecine vurgu yapmış ve davranışından dolayı toplum tarafından etiketlenen kişinin maruz kaldığı tepki karşılık olarak suça daha fazla bulaşma eğiliminde olduğunu öne sürmüştür. Başka bir deyişle, etiketlenen kişiye gösterilen tepki ile etiketlenen kişinin kimlik inşası arasındaki bağıntıya vurgu yapmıştır.

Etiketleme konusunda ortaya koyduğu kavramsal modellemeyle sapma konusunda önemli referans kaynağı olanlardan biri Edwin M. Lemert'tir. Lemert, *Social Pahtology* (1951) adlı eserinde geliştirdiği 'birincil sapma' (primary deviance) ve 'ikincil sapma' (secondary deviance) kavramsallaştırmaları, bu konudaki özgün analitik modeller olmuştur. Sosyal patolojinin genel teorisini etkileşimcilik temelinde geliştirmeye çalışan Lemert (1951), birincil sapma kavramıyla sosyal normun ilk ihlal sürecini anlatmak istemiştir. Kavram, ihlalde bulunan kişinin bu davranışı kısa süreliğine yaptığını ve bu süreçten çok az etkilendiğine gönderme yapar. İkincil sapma ise, ihlalde bulunan kişinin artık yeni bir benlik ve kimlik inşasına girdiği, sosyal çevrenin buna tepki gösterdiği veya yaptırımda bulunmaya başladığı etkileşim sürecine işaret eder. İkincil sapmada kişi artık geniş sosyal çevre tarafından 'sapkın' olarak etiketlenmekte, yaptırıma maruz kalabilmekte, bu yaptırımların şiddeti ve yoğunluğu arttıkça reddetme tepkisi geliştirebilmekte ve nihayetinde sapkın rolüne

bürünerek kendisi gibi olanlarla etkileşime geçmekte, sapkın görülen alt-kültür veya alt grup örüntüleri ile sosyalleşme sürecine dâhil olmaktadır. Toplumun geneli tarafından 'sapkın' olarak etiketlenen kişilere 'atfedilen' olumsuz anlamlardan ötürü genele göre sapkın kişilerin yeni bir kimlik etrafında kümelenerek yeni kimlik inşa etmeleri, buna uygun statüler geliştirmeleri, ikincil sapma kapsamında düşünülebilir. İkincil sapma süreci, aynı zamanda sapkın görülen kişilerin sosyal çevrenin genelinden izole edilişini bize sunar. Kendilerine verilen etiketle birlikte sosyal kümede karşı tepkiye ve kendisine göre bir ahlaki kariyere dönüşebilmektedir. Madde bağımlısı bir kişinin bunu bireysel düzlemde tutması, herhangi bir örgütlenmiş güçlü bir tepkiyle karşılaşmaması birincil sapma olabilir. Ama madde bağımlığının aleniyet kazanması, bunun başka sapma biçimlerle buluşması, sosyal çevrenin tepkisi gibi durumlar, ikincil sapmaya örnek teşkil edebilir.

Birincil ve ikincil sapma süreçleri, sosyal çevrenin tepkisi ve etiketlenme biçimleri ile buna gösterilen karşı tepki gibi çok yönlü etkileşimlerle ele alındığının altını çizelim. Davranışa içkin bir nitelik olarak değil de gösterilen tepki üzerinden sapmayı ele almak ve sosyal etkileşimde atfedilen anlamlar dolayısıyla yaklaşmak, sadece Lemert'te değil, diğer etkileşim sosyolojisi içerisinde düşünebileceğimiz isimlerce de gerçekleştirilmiştir.[9]

Sapma/Suç 'Kariyeri' Çalışmaları ve Etkileşimci Sapkınlık Kuramı

Chicago Okulu içinde veya halesi etrafında sapma ve suç temalarına yönelik başka perspektifler de gelişim göstermiştir. Chicago Okulu'nun genel olarak sosyal bilimlerde, özel olarak sosyolojide ve de kriminolojide özgün yeri bulunmaktadır. Okulu, kuram-

9 Etkileşim, süreçler temelindeki tipleştirmelerin entelektüel köklerinin Weber'e ve Simmel'e uzandığını not etmek gerekir. Weber'in ideal tipleştirmelerle açıklama modelleri geliştirmesi, Simmel'in etkileşim formları ile çeşitli tipler üzerinde durması başta Chicago Okulu olmak üzere, etkileşim süreçleri odaklı bakışa sahip sosyologlar için önemli referans kaynakları olmuşlardır.

sal açıdan belirli bir yörüngeye hapsetmek güç olsa da belli başlı genel karakteristiği, bakış tarzı ve konumuz açısından bıraktığı mirası ele almak isabetli olacaktır.

Chicago Okulu'nun İkinci Dünya Savaşı öncesi genel karakterinde kuramsal ve ampirik uygulamalar birbiriyle uzlaştırılmaya çalışılmış ve bu tarz, sonraki dönemlerde de ağırlıklı olarak sürdürülmüştür. Bu dönemle ilgili olarak Abbott (2014), sosyal, zamansal, mekânsal bağlamsallıkların dikkate alındığı genel bir eğilimden bahsetmiştir. Chicago'nun vizyonunun temel taşının 'konum' olduğunu belirten Abbott (2014:274), konumun sosyal zamanda ve mekanda karşılıklı belirlenimin etkileşimini kanalize ettiğini, sosyal olguların belirli fiziki yerler ile belirli sosyal yapılar içerisinde yerleşik olduğu görüşün hâkim olduğunu öne sürmüştür. İlişkiler, etkileşimler, süreçler gibi sosyal boyutlar ile mekânsal ve zamansal bağlamlar ekseninde meselelere yaklaşımın egemen olduğunu söyleyebiliriz.

Chicago Okulu'nun yaklaşımında Park ve Burgess'in asimilasyon, temas, çatışma, uyum, sosyal düzensizlik gibi kavramlarla, ekolojik/mekânsal ve zamansal bağlamların perspektifiyle yaklaşım gösterdiklerini görmekteyiz. Sosyal düzensizlik kavramı önemli bir noktadır. Bunun dışında, 'kariyer' kavramı ekseninde tematik çalışmaların geliştirildiğini de görmekteyiz. Özellikle de Thrasher'in (1927) gençliğin çete faaliyetleri üzerine çalışmasında üzerinde durmuş olduğu 'çete kariyeri' ve ayrıca çetenin kariyerini çevreleyen sosyal güç ve fiziki çevre yapısı gibi bağlamları da hesaba dâhil eden bakış açısı dikkate değerdir. Yine Chicago'daki Yahudi gettoları üzerine yapmış olduğu araştırmada, Yahudi toplulukların sosyal ve fiziki çevreye göre konumlanmasıyla birlikte gruplar düzeyinde ortaya çıkan kariyerlerini ele alan Wirth'in (1928) bakışı da önemli miras olmuştur.

Abbott (2014:272), Chicago Okulu'nun sosyal ve doğal alanları birbiriyle ilişkili ve aynı zamanda mekânsal etkiler örüntüsünü çeşitli çevresel etkenlerle bağlı olduğuna dair 'alan kariyerleri' eksenli görüşlerin farklı tezahürleri olduğunu öne sürmüştür.

Kariyer kavramını etkileşimci sapkınlık kuramsal yönelimiyle ele alan ve sapkınlığın sosyolojik açıdan özgün modellemesini ortaya koymaya çalışan Chicago Okulu içinde değerlendirilebilecek bir diğer önemli isim Howard S. Becker olmuştur.

Becker; W. I. Thomas'ın 'durum tanımı' yaklaşımını benimsemiş ve suçun nasıl tanımlandığına ve anlamlandırıldığına odaklanmıştır. Malinowski'nin daha evvel ortaya koymuş olduğu, başkalarının tepkilerine göre sapmanın anlamlandırılmasına yönelik yaklaşımını ödünç alıp geliştiren Becker (2013:31), sapmanın toplumsal grupların inşa ettiği göreli bir durum olduğunu şu ifadeyle dile getirmiştir: "*Toplumsal gruplar, ihlal edilmesi sapkınlık olarak tanımlanan kurallar koyarak sapkınlığı yaratırlar.*" Dolayısıyla norm ve kuralların üretimi aynı zamanda sapma ve suçun da tanımını üretebilmektedir. Becker, kural ihlalinde bulunan ve sapkın olarak etiketlenenlerin ortak noktasının 'harici' etiketi yemiş olma deneyimleri olduğunu belirtir. Birileri tarafından sapkın olarak nitelendirilen hariciler, grubun 'normal' kabul edilen üyeleri dışında kalanlara atıfta bulunur. Toplumsal kuralları ise toplumsal gruplar yaratır. Becker (2013: 183-199), bu noktada sapkınlığın sosyal girişimcilik ürünü olduğunu, yani kuralların yapımı için gerekli girişim olmadan kuralı bozmayı içeren sapkınlığın olamayacağını belirtilmiştir ki bu hususta *ahlaki girişimciler* dediği, yani kural koyucular ve kural uygulayıcıların ortaya koyduğu ahlakçılık seferberliğinin rolüne vurgular yapmıştır. Sapkınlığın davranışa içkin bir nitelik olmadığını, davranışta bulunan ile o davranışa tepki gösterenler arasındaki ilişkiye içkin bir nitelik olduğunu belirten Becker (2013:37, 43-45), kurallara uyan *itaatkâr davranış*, kuralı çiğneyen ve sapkın olarak algılanan *pür sapkın*, gerçekliği olmasa da uygunsuz davranış yapmakla suçlanan *mesnetsiz suçlanan*, uygun görülmeyen bir davranışı olmakla birlikte bunun pek kimsenin farkında olmadığı *gizli sapkın* şeklinde bir sınıflandırma yapmıştır. Becker, sapkın davranış biçimlerine yönelik bu ardışık modelleri geliştirirken *kariyer* kavramını da deveye sokmuştur. Bu kavram

Chicago Okulu'nda daha önce de üzerinde farklı şekillerde işe koşulmuştu. Becker, *sapkın kariyeri* (bir sapkın davranış örüntüsünün gelişimi) şeklinde bunu bireysel düzlemden örgütlü sapkınlık gibi çeşitli hamlelere doğru genişletmiş ve esrar kullanıcıları ile dans müzisyenleri üzerine araştırmada işe koşmuştur. Toplumun genelinde sapkın olarak etiketlenmiş grupların da kendilerine göre kural bina ettiklerini ve bunu ihlal edenleri de sapkın olarak görebildiklerine dikkati çekerek, sapkınlığın göreli, durumsal ve bağlamsal şekilde değişkenlik arz edebildiğini, yani dinamikliğini öne sürmüştür. Nitekim Becker (2013:218-223), 'etiketleme kuramı' ifadesini tasvip etmediğini belirtmiş, bunun yerine *etkileşimci sapkınlık kuramı* adını kullanmayı tercih ettiğini, odak noktasının ise kolektif eylem olduğunu, bu türden etkileşim yaklaşımında sapkınlık olayını anlaşılır kılarken tüm tarafların dikkate alınması gerektiğini dile getirmiştir. Kolektif eylem olarak sapkınlığı ele alırken bu eyleme iştirak eden diğerlerinin tepkilerini veyahut olası tepkilerini, ihtimalleri dikkate alarak hareket ettiklerini fark etmek gerektiğinin de altını çizmiştir. Bütün bunlara ek sapkın grupların sıradan etkinliklerine dair görgül araştırmalarda, toplumsal kuralların "*sabit ve değişmez olmadıklarını, daha ziyade, bu kuralların her durumda ve sürekli olarak çeşitli tarafların çıkarlarına, iradelerine ve işgal ettikleri iktidar konumlarına uyumlu hale getirilmek üzere yeniden inşa edildiklerini*" (Becker, 2013: 233) belirterek 'iktidar' konumuna özel bir vurgu yapmıştır.

Becker (2013) etkileşimci sapkınlık kuramını esrar içiciler üzerine yaptığı ampirik çalışma temellendirmiştir. Esrar içmenin bireyde otomatik veya mutlak olarak hoş etkiler yaratan duygular oluşturmadığını, esrar içme konusunda önce tekniğin öğrenilmesi ve ardından yaptığı etkilerin algılanması, anlamlandırılması ve nihayetinde etkilerden tat alınması gerektiğini ifade etmiştir. Yani farklı aşamalardan sonra esrar içicisi olunabildiğini ve bu sürecin bireysel değil sosyal yolla gerçekleştirildiğini; esrarın ilk kullanım aşamalarında hissedilen acı duyguların sosyal çevrenin/

arkadaş grubunun zevk alınacağına dair oluşturduğu etki ve etkileşimle bir sonraki aşamaların yaratıldığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla sapma davranışı, sosyal etkileşimle birlikte sosyal öğrenmeyi de içine alan ve aynı zamanda grubun anlamlandırmış olduğu zevkin sosyal organizasyonu veya sosyal çerçeveler temelinde davranış örüntüsüne dönüşmesiyle açığa çıktığını bize göstermiştir.

Goffman'ın Etkileşimsel Yaklaşımı: 'Total Kurum' ve Damgalama Süreçleri

Chicago Okulu'nun gündelik yaşamın yüz yüze ilişkilerini etkileşimsel çerçevede ele alan ve sapma konusuna mikrososyolojik açıdan analiz etme yetkinliğini sunan önemli bir isim de Erving Goffman olmuştur.

Goffman, 1961'de yayınladığı ancak bu tarihten önceki makaleleri de içeren *Asylums* adlı kitabında 'total kurum' kavramından söz etmiştir. Goffman'a (2015:16) göre total kurum, diğer kurumlardan farklı olarak üyelerinin zamanından ve çıkarlarından hem daha çok çalmaktadır hem de kuşatıcı eğilimleri daha fazladır. Total kurum, kişinin dışarıdaki toplumsal ilişkilerle iletişiminde engellemelerle ve çoğu zaman da fiziksel yapılarla sınırlandırıldığı, soyutlandırıldığı ve kurumdan ayrılma karşısında engellerin sembolleştirildiği organizasyon sistemi olarak kavramsallaştırılmıştır. Goffman (2015:16-17) total kurumları, ideal tipleştirmeler yoluyla, beş kategoride sınıflandırmıştır: 1) Hem aciz hem de zararsız olanların bakımını üstlenen kurumlar (engelli, yaşlı, yetim gibi kişilere bakanlar). 2) Kendine bakamayan ama aynı zamanda toplum için tehdit oluşturduğu düşünülenlerin bakımını üstlenen kurumlar (tüberküloz sanatoryumları, akıl hastaneleri, cüzzam hastaneleri gibi). 3) Topluluğa karşı kasti olduğu düşünülen tehlikelerden korunmak için kurulan kurumlar (hapishaneler, ıslahevleri, esir kampları, toplama kampları gibi). 4) Belirli amaçlara yönelik kurulan ve belirli araçsallıklara göre kendini meşrulaştıran kurumlar (askeri kışlalar, yatılı okullar, ge-

miller, çalışma kampları gibi). 5) Çoğunlukla inzivaya çekilme yerleri olarak tasarlanmış, dindarlar için eğitim merkezi şeklinde hizmet veren kurumlar (zaviyeler, manastırlar, tekkeler gibi). Bu toplam kurumların genel ortak özellikleri, hayatın tüm boyutlarının aynı yerde ve tek otorite merkeziyle idare edilmesi, kapatılan kişilerin davranışlarının diğer üyeler ile birlikte ve belirli bir programla düzenlenmiş olmasıdır (Goffman, 2015:17-18). Başka bir deyişle total kurumlarda kapatılan kişilerin sahip oldukları özel alanları ile kamusal alanları arasındaki sınırların ortadan kalmış olması ve bu sınırların yeniden tesis edilmiş olmasıdır. Goffman, kapatılmış kişilerin önce kuruma giriş, kurumdaki sosyalleşme ve kurumdan çıkış şeklinde aşamalı ve sosyal süreçler açısından mercek altına alıp sosyal etkileşimlerine göre analiz etmiştir. Her total kurumun kapatılan kişilere yönelik kendine özgü kuralları, ritüelleri veya seremonileri olduğunu, bütünsel uygulamalara bakıldığında kapatılan kişinin ahlaki kariyerinde aşınmaların olduğunu, benlik alanlarının ihlal edilmesinden ötürü eksiltilmelerin aşınmaların yaşandığını belirtmiştir. Goffman (2015:25-84) total kurumlarda, kişiyi değiştirmeye yönelik seraların kirletici teşhirler, damgalama süreçleri içerebildiğini, ayrıcalık sistemleri ve aşağılama süreçleri vasıtasıyla disiplin odaklı yeni bir yaşam döngüsü yaratıldığını öne sürmüştür. Dolayısıyla bireyin özel/kişisel alanındaki özerkliği ile kamusal alandaki konumu arasındaki sınırın ortadan kalktığı, bireyselliği kuşatan, bozan, dağıtan bir mekanizma olarak total kurumları ele almıştır.[10] Bireyin özerkliğini korumaya yönelik itkiye karşılık total kurumun bahsedilen işlevleri aynı zamanda sosyal kontrol açısından toplumа verilmiş sembolik bir mesaj olmaktadır.

10 Goffman'ın total kurum kavramının işaret etmiş olduğu duruma benzer bir analizi Michael Pollack'ın homoseksüeller üzerine çalışmasında görebildiğimizi söyleyebiliriz. Pollack, özel yaşam (' gerçek yaşam') ile kamusal yaşam arasındaki ayrımda homoseksüel özgürlüğün her ikisinde de tam olarak konumlanmadığını belirtmiştir. Zira marjinal insan olarak homoseksüel bireyin toplum içinde kendi kişiliğini oluşturması zorlaşabilmekte ve bundan dolayı da farklılıklarının kabul edilebildiği mesleklere yönelebilmektedirler (akt. Medras, 2008:117).

Damga adlı eserinde, sosyal etkileşim bağlamında inşa edilen damgalılık hallerinin durumsal betimlemesini yapan Goffman (2014), *toplumsal kimlik* (toplumdaki görünümü), *bireysel kimlik* (hususiyeti) ve *ego kimliği* (kendisi hakkındaki görüşü) ekseninde damgalı bireyi ele almış ve aynı zamana farklı düzeylerde analitik tipleştirmeler ortaya koymuştur. Üç tip damgalı biçim sınıflandırmıştır: muhtelif fiziki deformasyonlarıyla öne çıkanlar; bireysel karakter bozukluklarına dayandırılanlar (zayıf irade, sapkın, katı inançlar ve ahlaksızlık olarak algılanan); ırk, ulus ve din gibi etnolojik damgalamalar (Goffman, 2014:33). Goffman, damgalı bireyin toplumsal sahnedeki bilinirliliğini *gözden düşürülmüş, itibarsızlaştırılmış* ya da bireyin kendisindeki farklılığının insanlar tarafından henüz bilinmediğine işaret eden *gözden düşürülmesi, itibarsızlaştırılması ihtimal dâhilinde olanlar* şeklinde başka bir sınıflandırma da yaparak bunları *varsayılan kimlik* ile *fiili kimlik* durumlarını bağlamında temellendirmiştir. Bütün bu sınıflandırmaların *normal* ve *damgalılar* kavramlarına yönelik ontolojik bakışla da doğrudan ilintili olduğunu belirtmek gerekir. Bu noktada Goffman (2014:192), şu ifadeyi kullanmıştır: *"Normal ve damgalı, somut kişiler değildirler, ikisi de birer bakış açısıdır. Bu bakış açıları, karma temaslar esnasında, layıkıyla yerine getirilmemiş normlar gereğince toplumsal olarak üretilirler."* Goffman, damgalayıcı süreçlere yoğunlaşmış ve damgalı rolünün yüz yüze etkileşimlerdeki varsayılan ve fiili kimlikler arasındaki mesafedeki suretlerine, gerilimler (itibarsızlaştırılmışlar nazarında) ve bilginin (itibarsızlaştırılabilir olanlar nazarında) denetimini eksenlerinde yaklaşmıştır. Damgalayıcı süreçlerin toplumsal üretim veya inşa edici karakterine *itibar* ve *ahlaki kariyer* kavramlarını da dâhil etmiştir. Son olarak Goffman (2014:199-204), sapma ve sapkınlık konusunda, referans sistemlerini küçük veya büyük gruplardan alacak şekilde birden fazla toplumsal sapma kategori tipi ortaya atmıştır. Bunlar; *bütünleşmiş sapkın* (bir nevi grubun maskotu olandır, örneğin mahallenin sarhoşu); *itilmiş olanlar* (grupla aynı ortamda olmasına rağmen sürekli yabancı olan), *toplumsal sapkınlar* (bir alt topluluk olarak bir araya gelenlerin oluşturduğu

sapkın topluluk), etnik temelli azınlık grupları gibi ortak bir kültüre sahip olmakla birlikte toplumda görece dezavantajlı konumları işgal edenlerin oluşturduğu gruplar ve ayrıca statülerini gözle görülür sembolik dünyada taşıyan ve kamu kurumlarında ikinci sınıf vatandaşlar olarak kendilerini hisseden alt sınıf mensupları gibi civar toplumsal kategoriler. Ancak Goffman, bu kategoriler dışında da hiç damgalanmamış olmakla birlikte dezavantajlı konumda olabilenlerin varlığını da işaret etmiştir.

Foucault'nun Eleştirel Perspektifi

Sapma konusunda klasik görüşlerden farklılaşarak sıra dışı ve özgün bakış geliştirenlere Fransa'daki entelektüel güzergâhlarda da rastlamamız mümkündür. Bu isimlerin başında Georges Canguilhem ve Michel Foucault'yu zikretmemiz gerekir. Georges Canguilhem, 'normal' ve 'patolojik' durumlara dair sıra dışı bir bakış geliştirmiştir. Kendisi felsefeci olmakla birlikte tıp eğitimi de almış ve 1943'te 'normal ve patolojik olanla ilgili birtakım problemler üzerine deneme' başlığıyla tıp tezini savunmuştur. Canguilhem (2018), 'normal' ve 'patolojik' olana başta Auguste Comte olmak üzere, Herbert Spencer gibi evrimci ve organizmacı sosyolojik görüşün tıp analojisine de meydan okuması ve sapma konusundaki patolojik görüşleri dolaylı olarak eleştiren entelektüel güzergâhın inşasında rol oynaması hasebiyle önemli bir isim olmuştur. Patolojik kavramının 'normal' kavramının mantıksal karşıtı olamayacağını, zira patolojik olanın normların yokluğu değil, başka normların varlığı demek olduğunu öne sürmüştür. Patolojik olan 'sağlıklı'nın karşıtıdır, 'normal' in mantıksal karşıtı değildir ona göre. Dolayısıyla patolojik olanın anormal demek olmayacağını ileri sürmüştür. Örneğin hastalık yine de bir yaşam normudur ve ancak geçerli olduğu koşullarda, başka sapmaya olanak vermeyen ve başka bir norma dönüşemeyen bir alt norm olduğu görüşündedir. Dolayısıyla anormal, normal olmayan değil, başka bir normal olabilir. Yani patolojik olanın normalin bir alt türü gibi görmek gerektiğini, patolojinin biyolojik

normun yokluğu demek olmadığını, diğerlerine kıyasla yaşam tarafından reddedilmiş başka bir norm olduğunu savunmuştur (Acot, 2005:131-133).

Foucault, yapısalcı fikirlerin hâkim olduğu bir dönemde ve bir ölçüde bu yaklaşımdan etkilenerek düşünsel ürünler vermiş ancak son kertede yapısalcılığı eleştiren farklı bir güzergâh bina etmiştir. Onun eleştirisi sadece yapısalcılıkla sınırlı değildir, moderniteye, rasyonaliteye ve bu eksendeki iktidar biçimleriyle bağlantılı 'büyük kapatma'ya yönelik olmuştur. Toplumsal ve tarihsel bir bakışla iktidarın birey üzerindeki nüfuz alanını ele alan Foucault, *söylem* motifi ve toplumsal bilginin arkeolojisi yoluyla da modernitenin disiplin edici mantığını çözümlemiştir. *Deliliğin Tarihi* (2017) adlı eserinde, deliliğin Ortaçağ'daki toplum tarafından sapkın bir davranış olarak görülmesine karşın deliliğin toplumla bağının devam etmiş olduğunu dile getiren Foucault, Rönesans ile birlikte yükselen 'akılcılık'ın deliliği kendi karşıtı konumlandırdığını ve bu yöndeki karşıt söylemlerle anlamlandırdığını ileri sürmüştür. Başka bir deyişle, deliliğin akıl karşıtı patolojik bir durum olarak görülmeye başlandığını, tedavi edilmesi, baskılanması ve toplumsal hayattan tecrit edilmesi gereken bir durum şeklinde algılandığını ve delilerin kapatılması gerektiği fikrinin o dönemdeki iktidarlarca geliştirildiğini ifade etmiştir. Akıl ve delilik arasındaki karşıtlığın diğer karşıtlıklarla birlikte anlamlandırıldığını, modernizmin rasyonel temeldeki bütün karşıtlıklarının adeta temsili gibi olduğunu belirtmiştir. Deliliğin; aklın/rasyonalitenin bir sapkınlığı veyahut aklın yanlış kullanımı olarak sunulduğunu ve delilerin yanı sıra hastaların, serserilerin, suçluların, yani toplumda problemli görülen bireylerin artık kurumsallaşmış bir şekilde alıkoyma prosedürlerine göndermede bulunan 'büyük kapatma'nın uygulanmaya başlandığını ifade etmiştir. Büyük kapatma, modernitenin toplumsal ahlak söyleminde düzen bozucu olarak gördüklerine yönelik kurumsallaşmış, programlı uygulamalardır. Kapatılmış bireydeliler özgülünde veya büyük kapatmanın temsili açısından- be-

lirli amaçlara dayalı programlara, yani cezalandırma biçimlerine maruz kalmıştır. Hastaneler ve hapishaneler büyük kapatmanın tipik biçimleri olmuşlardır. Zamanla delilerin toplumdan tecrit edilecek şekilde hastane sisteminde bilinçli ve bilimsel bilgi temelinde tedavi sürecine girişini Foucault, hastaya dönüşen deliliğin katı bir disiplinle değil bilimsel bilgiye dayalı tedavi usulleriyle kontrol edilmeye başlandığını öne sürmüştür.

Foucault'nun tarihsel çözümleme örneklerinden bir diğerini *Hapishanenin Doğuşu* (2017) adlı eserinde görmekteyiz. Bu eserinde; modern toplum öncesi dönemde egemen iktidarın hâkimiyetinde, halkın gözü önünde yapılan yargılamaların, işkencelerin ve fiziksel cezalandırma seremonilerinin, ritüellerin sembolizm yüklü işlemlerin yerini modern toplumla birlikte şekil değiştirerek idari mekanizmaların, hukuksal ve bilimsel kontrol repertuarlarının aldığını dile getirmiştir. Bunu 'disiplinsel iktidar' şeklinde formüle etmiştir. Foucault'ya göre modern dönemde cezalandırmanın mantığı değişim göstermiş, ceza rejimi denetleme ve düzenleme sağlayan ve bireyden de oto-kontrol bekleyen bir 'disiplinsel iktidar' ortaya çıkmıştır. Tıpkı delilerin tecrit edilmesinde tipik örnek olan hastanelerdeki klinik denetim gibi hapishaneler de disiplin toplumunun tipik temsili olmuşlardır. Gözetim ve disiplin toplumunun vücuda geldiği disiplinsel iktidarı Jeremy Betham'ın ideal cezaevi tasarımı olarak geliştirdiği *Panopticon*'u[11] metafor olarak ödünç alarak analiz etmiştir. Foucault'ya göre bu model rasyonel bir biçimde kurgulanmış ve sadece hapishane sistemine özgü olmayan; eğitimden askeriyeye, tüm kurumsal sistemlerde, güç ve iktidarın her türden bilgi üzerinde de hükmetme arzusunu, bireyleri 'terbiye etme' işlevlerini, 'normalleştirme' işlemlerini üstlenen disiplinsel iktidardır. Disiplinsel iktidarın tesisinde disiplin; gözetim altında tutmayı, kontrol etmeyi, normalleştirme teknikleri ve aygıtlarıyla gündelik hayatta bireylerin itaat etmesine yönelmiştir.

11 Panapticon, 18. yüzyılda Bentham tarafından tasarlanmış ve merkezde bir gözetleme kulesinin bulunduğu, tek tek hücrelerden oluşan ve her şeyin görülebileceği dairesel şemadaki gözetleme biçimidir.

Foucault (2017:255), 17.yüzyıldan sonra Batı dünyasında disiplinsel iktidarın insanlardan bir şeyler almak yerine insanları terbiye etme görevi üstlendiğini, başka bir ifadeyle insanlardan daha fazla şey sızdırmak veya çekip almak için terbiye rolünü üstlendiğini belirtmiştir. Normalleştirme üzerinde duran Foucault, normalleştirmenin iktidarı türdeşleşmeye zorladığını da dile getirmiştir. Ona göre *"iktidar, görünüşte ne kadar az 'bedensel'se, o kadar bilgince 'fizik' olmaktadır."* (Foucault, 2017:265).

Foucault'nun üzerinde durduğu bir diğer iktidar tipi *biyo-iktidar* olmuştur. *Cinselliğin Tarihi* (2003) eserinde cinselliğin sosyal, kültürel ve siyasal inşa olduğunu, yani tarihsel koşullar ile iktidar ilişkileri ve söylemleri ile anlamlandırıldığını ortaya koymaya çalışmıştır. Özellikle Batıda, 17.yüzyıldan itibaren iktidarın yaşam üzerinde tahakküm kurma, yönetme, disipline etme biçiminin zamanla bedeni merkeze alan, beden disiplinlerini ve nüfus düzenlemelerini Foucault (2003:102-103) *biyo-politika* ve bedenlerin yönetimini ise *biyo-iktidar* şeklinde tarif etmiştir. Modern toplumda cinselliğin bastırılmak yerine bilakis sürekli ortaya çıkartıldığını ama bunun ters yönlü söylemle hayat bulduğunu belirten Foucault (2003:109) şu ifadeleri kullanmıştır: *"İktidar cinselliği biçimlendirir, ortaya çıkarır ve ondan, kaçmaması için hep denetim altına almak gereken bollaşan bir anlam olarak yararlanır; cinsellik anlam değeri olan bir etkidir."* Başka bir deyişle, cinsellikten, seksten konuşmanın yasaklılığı üzerine konuşmak nihayetinde yine seks üzerine konuşmaktır. Bir bastırma durumundan ziyade seks üzerine konuşma şeklimizin değiştiğini ileri sürmüştür Foucault. Bu, aynı zamanda kontrol biçimlerinin bedensel düzlemden zihinsel yönlendirmeye kaydığı, söylemlerin (özellikle de tıbbî söylemin) kendi nesnelerini yarattığı bir süreç olmuştur.

Foucault, batılı toplumların 17.yüzyıldan sonraki modernleştirici, akılcı, ilerlemeci söylemlerinin iktidar ilişkilerinde yeni bir biçimi temsil ettiğini, bilginin özgürleştirici kullanımından ziyade güç ile birlikte iktidarın lehine işlevler gösterdiğini, mo-

dern toplumun daha geniş ve yoğun bir şekilde gözetim, kontrol, -oto-kontrol ve disiplin ağı yarattığını iddia etmiştir. Modern açıdan hukuksal, tıbbi, bilimsel tüm düzenlemeler, sosyal hizmetler; normlara uymaya ve bireyleri normalleştirmeye yönlendiren, nihayetinde otoritenin yeniden tesisinde işlevler gösteren araçlar olduğuna vurgu yapmıştır. Ona göre iktidar 'normal' ve 'patolojik' arasında ayırım yapar ve bu söylem biçimiyle kendi nesnesini yeniden yaratmaktadır. Diğer taraftan Foucault'nun düşüncesinde, bu disipline edici gücün aynı zamanda direniş pratikleri yaratabildiğini ve karşı-eylem dinamiklerini de beraberinde getirdiğine yönelik bir çıkış kapısının da bulunduğunu not etmek gerekir.

Son olarak Goffman'ın yaklaşımı ile Foucault'nun yaklaşımı arasında ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik birtakım benzerlikler olsa da genel olarak farklılıkların baskın olduğunu belirtmemiz gerekir. En önemli benzerlik noktaları normal veya normal-dışının toplumsal alanda bir inşa olduğunu belirtmeleridir. Öte yandan Goffman, çok fazla tarihsel bir bakış geliştirmemiş, ağırlıklı olarak yüz yüze etkileşim süreçlerine odaklanmış ve güç ilişkilerini çoğunlukla ihmal ettiğini söyleyebiliriz. Kendisi daha çok etnolojik bir bakış sunmuştur. Foucault ise daha tarihsel bakmış; güç ilişkilerini, iktidar biçimlerini, söylem kalıplarını devreye sokmuş ve eleştirellik tonu daha yüksek bir yaklaşım geliştirmiştir. Onun merkezi kavramlarından biri olan söylem ve söylem biçimlerindeki değişim, daha kapsamlı ve bütünsel bir muhtevaya sahip olmuştur.

Suç Dalgaları ve Ahlaki Panikler

Sapma ve suç analizlerinde özgün sosyolojik perspektife sahip olmanın yanında teorik açıdan eklektik nitelik taşıyan ve Durkheimcı eğilimleri de içinde barındıran çalışmalardan biri Kai T. Erikson'ın (1966) *Wayward Puritans: A Study in the Sociology of Deviance* adlı eseri olmuştur. Erikson (1966), 17. yüzyılda, Mas-

sachusettes'teki Salem kasabasındaki üç 'suç dalgası'nı tarihsel momentlere dayalı şekilde açıklamaya çalışmıştır. Püritenlerin yolculuğunda üç çatışma/gerilim sürecine dikkat çekmiştir: Antinomian Controversy, Quakerlara uygulanan baskı ve 1692'deki Salem kasabasındaki cadı krizi. Erikson eserinde, Protestan topluluğunun belirlemiş olduğu ahlaki çerçeveye yönelik bir tehdit söz konusu olduğunda 'suç dalgaları'nın meydana geldiğini belirtmiş; yaşanılan olaylarda sapmanın topluluk için işlevsel olduğuna vurgu yapmış ve toplumsal ve ahlaki açıdan 'sınır koruma' sürecindeki işlevine değinmiştir. Görülen baskının topluluk nezdinde bütünleşmeyi de sağladığını ifade etmiştir. Topluluk içinde paylaşılan çıkarların, değerlerin ve kolektif vicdanın oluşturulmasında ahlaki sınırların tesis edilmesinde sapmanın işlevine Durkheim'ın yapmış olduğu vurguya benzer bir vurguda bulunmuştur. Keza sembolizme ve cezalandırmaya dayalı eylemliliklerin de ahlaki sınırların yeniden çizilmesindeki rolünü de benzer şekilde önemsemiştir.

İlk olarak Marshall McLuhan'ın 1964'te yayımlanan *Understanding Media (Medyayı Anlamak)* kitabında geçen, daha sonra Jock Young (1971) tarafından kullanılan 'ahlaki panik' terimi, aynı dönemde Stanley Cohen, ilk baskısı 1972 yılında yapılan *Folk Devils and Moral Panics (Halk Düşmanları ve Ahlaki Panikler)* (2011) adlı eserinde daha genişletilmiş bir perspektifle kullanmıştır. Ahlaki panik, sapkın veya suçlu olarak etiketlenen gruplara yönelik halkın göstermiş olduğu aşırı toplumsal tepkiye göndermede bulunur. Ancak bu tepki medya ve kamu oyununu etkileyen, yönlendirenler ile yetkili organların devreye girdiği kolektif bir süreç olarak örgütlenmektedir. Küçük bir olaydan büyük bir toplumsal tepki ortaya çıkartılabilmektedir. Başta etiketleme teorileri olmak üzere, Becker'ın (2013) 'ahlaki girişimcileri'ni, etiketleme dolayısıyla 'mesnetsiz suçlanan' sapkın kategorisi ile Durkheim'ın sapkınlığın toplumsal birliktelikteki rolüne işaret yönleri gibi pek çok yaklaşımın izlerini Cohen'in çalışmasında bulabilmek mümkün. Öte yandan Cohen'in çalışmasının

sapkınlık teorilerinde yeni ve özgün bir niteliğinin olduğunun da altını çizmemiz gerekir. Özellikle sosyolojik bağlam açısından tarihsel arka planı ihmal etmemesi, yeni kitle iletişim araçlarının rolünü bu bağlam içerisinde dikkate alması ve ayrıca ampirik yönden destekleyecek şekilde teoriyi inşa etmesi ve bunu sonraki yıllarda da derinleştirmiş olması, özgünlüğünü değerli kılan yönlerden sayılabilir.

Cohen (2011), İngiltere'de 1960'larda, 'Modlar (Şıklar)' ile 'Rockçılar' adlı iki gençlik alt-kültür grubunun sapkın ve riskli olarak nasıl tanımlandığını ve medyanın bu grupları sunuş biçimini incelemiştir. İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dönemde dünyaya gelen söz konusu gençler o dönemin genel toplumsal, siyasal ve kültürel karakteriyle, demografik değişimle, sınıfsal konumlarıyla ve özel olarak çocuk yetiştirme kültürüyle de anlaşılması gerektiğine inanan Cohen, bu arka planla birlikte medyanın giderek büyüyen toplumsal etkisine de dikkati çekmiştir. Ona göre, başta medya olmak üzere toplumsal denetim sisteminde etkili organların kolektif çabasıyla belirli tür sapkın grupların tanımlanması ve halk düşmanı şeklinde etiketlenmesi, onlara yönelik toplumsal tutumların ve tepkilerin de temasını belirlemektedir. Medya, 'Modlar (Şıklar)' ile 'Rockçılar' arasındaki farklılıklara vurgu yaparak bir karşıtlık yaratmak ve böylelikle istenilen yönde toplumsal tepkinin geliştirilmesine ön ayak olmaktadır. Bu gruplara yönelik kamuoyu oluşturmayı ve kamuoyunu yönlendirmeyi hedefleyen bu mekanizmada medya toplumsal tepki ve toplumsal korkunun hem örgütleyici rolünü oynamakta hem de genişletilmiş toplumsal denetimin parçası olmaktadır. Cohen, çalışmasında, sahil kenarı dinlenme yerindeki isyankâr, motosiklet kullanan, alkol kullanan ve birbirleriyle dalaşan söz konusu gençlik gruplarının (Modlar ve Rockerlar) meydana getirdiği olaylarla ortaya çıkan zararların medyada abartılı bir şekilde sunulduğunu, medyanın toplumsal tepkiyi arttırarak kendi varlık nedenini de pekiştirdiğini belirtmiştir. Sapkın görülen grupların risk oluşturma ihtimalini canlı tutan bir medya anlatısının

toplumsal tepki ve ahlaki panik inşa etmedeki rolünü sosyolojik bağlamla analiz etmiştir. Ona göre medya kanalıyla genç gruplar halk şeytanına dönüştürülmüş, başka bir ifadeyle genç gruplara dair stereotipleştirmelerin toplumda vücut bulmasında medya ciddi rol oynamış ve hatta günah keçisi sayılmalarına neden olmuştur. Medya kanalıyla genişletilen 'duyarlılaştırma' süreci ahlaki panikliği besleyecek başka olaylarla pekiştirilmiştir. Böylece Cohen'in 'sapma çoğalması/genişlemesi' olarak adlandırdığı olgu ortaya çıkmıştır.

Cohen (2011:2019), Erikson'ın (1966) değişen koşullara göre- özellikle de belirsizlik ve gerilimli dönemlerde - toplumun ahlaki açıdan 'sınır çizme' durumuna göndermede bulunmuş ve 1960'lı yılların başının benzer bir sınır çizme krizi dönemine denk geldiğini belirtmiştir. Modlar ve Rockerlar bu dönemdeki ahlaki sınırların yeniden çizilmesinde veya sınırın test edilmesinde seçilmiş ve kuralları ihlal eden sapkın davranış eğilimli insanlar olarak görülmüşlerdir. Ancak Cohen diğer taraftan gençliğin itiraz etme, isyan etme gücünü, yeni kültürel kodlarla kendini tanımlama gibi değişkenlerin de önemine vurgu yapmıştır. Zira söz konusu genç gruplar yeni gündelik pratiklerin, moda ve tarzların sembolleriyle yeni bir kimlik inşasına girmişlerdir. Alt sınıflarda daha baskın bir tepkiyle vücut bulan bu tarzlar (giyimden müzik zevkine kadar değişik frekanslarda) ahlaki sınırların bozulmaya başladığına yönelik bir panikle toplumun geneli (ve medya etkisiyle) yorumlanmasını beraberinde getirmiştir. Erikson'ın (1966) çalışmasında dile getirmiş olduğu Püritenlerin tanımladığı düşman, yani şeytan, Modlar ve Rockların temsil etmiş olduğu düşman/şeytan ile aynı olduğunu belirten Cohen (2011: 2019), bu grupların tehdit olarak görülen diğer gruplarla özdeşleşmiş gibi algılandığına ve tümünün sembolü haline dönüştürüldüğüne de vurgu yapmıştır. Ele aldığı örnekten hareketle Cohen'in sembolleştirme süreci analizi şöyle özetlenebilir: Örneğin 'Mod' gibi bir sözcük, sapkın veya suçlu statüsü sembolü haline getirilir, saç stili, giyim kuşam gibi tarzlar da bunun temsili şeklinde

sunulur. Kitle iletişim sürecinde bu sembolleştirmeler olumsuz imajlarla haberleştirilir ve hatta çarpıtılır veya abartılır. Sapkın gruplarla ilgili mitler, stereotipleştirmeler oluşturulur ve ucu açık etiketlemeler geliştirilir. Tanımlanan, abartılan sapkınlığın yeniden tezahür edeceği beklentisi yaratılır ve bu his her daim haberlerle diri tutulur. Böylece sapkın gruplar modern zamanların halk düşmanları olarak mimlenmiş olurlar.

Cohen; Modlar ve Rockerlar örneğinde, sapkınlık çoğalması modeliyle nasıl kurulduğunu şu şekilde özetlemiştir: Öncelikle işçi sınıfı gencinin yapısal durumundan kaynaklı başlangıç noktası veya sorunu. Sapkın eylem ve tarzların geliştirilmesi ve buna karşılık toplumsal tepkinin ortaya çıkışı. Ardından topyekûn denetim kültürünün devreye girişi ve stereotiplerin yaratılması. Bu süreç aynı zamanda duyarlılaştırmayı, dramatikleşmeyi ve giderek sapmaya tepkinin tırmanmasını içermesi. Devamında sapkınlığın (bir kimlik biçimi olarak benimsenen alt-kültürün) artması, kutuplaşmanın derinleşmesi. Nihayetinde yaratılan stereotipleştirmenin pekişmesi (Cohen, 2011:226). Keza Cohen, ahlaki paniğin veya ahlaki girişimciliğin/savaşçılığın yönelmiş olduğu grupların yapısal açıdan zayıflığı da bunlara yönelik sembolik manipülasyonları da kolaylaştırdığını da eklemiştir. Bütün bunların yanında önemli bir nokta da, Cohen'in soyut nedensel bağlantılar yerine somut ve sosyolojik bağlantılarla sapmayı açıklamaya çalışmış olması, medya, mahkemeler, polis gibi teşkilatlardan oluşan geniş kurumsal dizgenin ahlaki panikteki ve sapma genişlemesindeki rolüne vurgu yapmış olmasıdır. Gerek sapmanın başlamasını gerekse buna yönelik toplumsal tepkinin biçimlenişini iktidar ve güç ilişkilerinden bağımsız ele almamış olması da önemli bir diğer noktadır.

Cohen'in ahlaki panik yaklaşımı, *Britanya Kültürel Çalışmalar Okulu* tarafından sınıfsal bağlam, alt-kültür, göçmenler açısından ele alınıp geliştirilmiş, sonraki yıllarda medya çalışmaları alanında pek çok araştırmada işe koşulmuştur. Suç ve sapma ile kültür, medya, iktidar alanları arasında kurulan köprülerde ahla-

ki panik önemli çalışma alanları açabilmiştir. Suç repertuvarları ile birlikte gençlik alt-kültürleri, satanizm, AIDS, uyuşturucu maddeler, kamu sağlığı ile ilgili pek çok konuda kamusal, politik ve medya temsilleri ile toplumsal tepkilerin araştırılmasında geniş ölçüde kullanılmıştır. Diğer taraftan Thornton ve McRobbie (1995) ise ahlaki panikle ilgili eleştirel bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Onlara göre toplum medyayla ilgili daha fazla farkındalığa sahip olmaya başlamıştır ve geçmişte ötekileştirilmiş olan gruplar/azınlıklar kendilerini daha iyi ifade edebilme imkânlarına sahip olmuşlardır.

Sınıfsal ve Eşitsizlik Merkezli Perspektif: Eleştirel/ Radikal Kriminolojik Yaklaşım

Radikal sosyoloji, sapma ve suç konusunda eleştirel bir yaklaşım benimsemiştir. Toplumsal sistemi bütünsel olarak kavramış ve hukuk sistemi ile suçun tanımlanmasını egemenlerin güç ilişkilerine göre açıklamaya çalışmıştır. Neyin ve kimin suçlu olup olmayacağının tanımlanması ve belirlenmesinin politik olduğunu ve toplumsal eşitsizliğe, ekonomik koşullara, kapitalist düzenin toplumsal dayanışmayı bozan karakterinde suçun yeniden üretimini aramıştır (Bonger, 1916).

Suça, suçun oluşuna sınıfsal perspektiften bakan Marksist kriminoloji, üretim biçimine, üretim ilişkilerine ve buna dayalı sınıfsal ve politik güç ilişkilerine dayalı eleştirel bir bakış geliştirmiştir. Yoksulluk olgusu, şiddet suçları, mala karşı suçlar gibi olguların birbiriyle bağlantılı olduğuna ve toplumsal eşitsizlik temelinde kavranması gerektiğine değinmekle birlikte suçun önlenmesine yönelik tarafsızlık ve adil cezalandırma sistemlerine de önem vermiştir (Cowling, 2012:123).

Radikal kriminoloji suçun işlendiği ortama, suçun güç ilişkilerine göre nasıl tanımlandığına, yani bütünsel ve geniş ölçekli toplumsal çerçeveye bakmak gerektiğini savunmuştur. Toplumsal yapının suçun ortaya çıkışındaki niteliğine dikkati çekmiştir.

Kapitalist sisteminin eleştirisine dayalı eleştirel bir kriminolojik anlayış söz konusudur. Sosyolojide suçun tanımlanmasında ve kavranmasında depolitizasyona gidilmesi eleştirilmiştir. Radikal kriminologlar, suçu bir sistem sorunu ve ideolojik bir sorun olarak görme taraftarı olmuşlar ve sapma ve suçu çok boyutlu ve bütünsellik içerisinde ele alma eğiliminde olmuşlardır. Sapma ve suçun sürekli yenilenen ve genişleyen kitle iletişim araçları vasıtasıyla hegemonik güç ilişkileri çerçevesinde ideolojik bir söylem inşası çerçevesinde anlamlandırıldığına yönelik analizler başta Britanya Kültürel Çalışma Okulu olmak üzere pek çok Marksist eleştirel perspektif tarafından dile getirilmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Eksenli Perspektif

Toplumsal cinsiyet (gender) açısından sapma ve suç konularının ağırlık merkezini kadının toplumsal alandaki ikincilleştirilmiş statüsüne yönelik eleştiriler oluşturmaktadır ki bu noktada feminist teorilerin katkısı ve etkisi bir hayli yüksek olmuştur. Feminist epistemoloji, başta dil, kültür, düşünsel boyutlarda olmak üzere sosyal, ekonomik, politik, hukuk, bilim gibi geniş alanlardaki eril tahakkümü, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve kadının her açıdan sömürülen, ikincilleştirilen pozisyonunu eleştirerek gelişim göstermiştir. Özellikle 1970'lerden sonra yükselmeye başlayan kadın hareketleri, akademik alanda da karşılık bulmuştur. Postmodernizmle birlikte çoğunlukla aynı fikri kaynaklardan beslenen ancak teorik hatlar bakımından bir bütünlük göstermeyen feminist yaklaşım içerisinde birden fazla perspektif ortaya çıkmıştır. Kadının özgürleşmesine yönelik farklı ideolojik hatlardan hareketle açıklamalar geliştirilmiştir. Liberal feminizm, radikal feminizm, sosyalist feminizm ve postmodern feminizm söz konusu feminist fikri cereyanlar arasında sayılabilir.

Suç çalışmaları konusunda en az etnik, sınıfsal, yaş ve diğer güç farklılaşmaları kadar kadın-erkek arasındaki güç farklılığının da önemli olduğunu savunan feminist teori, ceza adaletindeki

kararların erkek egemenliğini, patriyarkiyi desteklediğini ve kadına yönelik ayrımcılık uygulamalarını güçlendirdiğini öne sürmüştür (İçli, 2016:150). Kathleen Daly ve Meda Chesney-Lind (1988), *Feminism and Criminology* adlı çalışmalarında, cinsiyet farklılaşmasına göre suçun teorik imkânını sorgulamışlardır. Kadınların neden erkeklerden daha az suç işlediğiyle ilgili klasik açıklamaları yetersiz görmüşlerdir. Kadın bakışı temelinde suç ve sapmayla ilgili nitel araştırmaların önemine vurgu yapmışlardır. Nitekim feminist teori, değer yönelimli olmakla birlikte nitel çalışmalarda kendine özgü araştırma yöntemini de zamanla inşa edebilmiştir. Daly ve Chesnesy-Lind (1988), kadının beden ile erkeğin ise akıl/rasyonellik ile özdeşleştirilen egemen anlayışı eleştirmişler ve kadına yönelik şiddet, tecavüz gibi olguların feminist perspektifle açıklayabilme ve aynı zamanda cinsiyet eşitliğinin tesisine yönelik imkânları aramışlardır. Daly (1994), başka bir çalışmasında kadın ve suç ilişkisinde beş tip suçlu tipi ortaya koymuştur: 1) muhtemelen yüksek düzeyde yaşadığı istismardan dolayı fuhuşa sürüklenmiş, uyuşturucu ve hırsızlıkla ilgili suçlarda öne çıkan 'sokak kadını'. 2) 'zarar görmüş ve zarar verebilen kadınlar' (istismara uğramış ya da çocukluk sürecinde ihmal edilmiş, alkol bağımlısı, uyuşturucu da kullanabilen ve psikolojik sorunlarıyla öne çıkanlar). 3) 'Hırpalanmış kadınlar' (kötü niyetli kişilerle birliktelik yaşayan ve çoğu zaman onları mahkemeye de verebilen). 4) 'Uyuşturucuyla bağlantılı kadınlar' (yakın çevresinin de uyuşturucu işinde olduğu tiptir). 5) 'Diğer Kadınlar' (önceki kategorilere girmeyen, temel ihtiyaçlarını karşılamak için suç işleyebilenler).

Kadın suçluluğuyla ilgili olarak Adler (1975), Amerikan toplumunda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan toplumsal dönüşüme koşut olarak kadınların giderek daha fazla çalışma yaşamında yer alması ve kamusal alandaki görünürlükleriyle oluşan liberalizasyona vurgu yapmıştır. Ona göre kadının formel alandaki varlığına paralel olarak enformel ve illegal alandaki katılımı da yükseliş göstermiş, kadın suçluluğunda artış gözlemlen-

diğini dile getirmiştir. Adler (2003), kadının toplumsal hayattaki varlığı ve etkisinin artmasıyla birlikte kadına atfedilen pasif ve edilgen kalıplardan kadının sıyrılmaya başladığını ancak benzer değişimin kadın suçluluğuna da yansıdığını savunmuştur. Ancak Adler'in istatistik verilerle temellendirmeye çalıştığı bu görüşün çok fazla eleştiri aldığını belirtmemiz gerekir. Özellikle de Adler'in başka boyutları çok fazla dikkate almadığı ve kadın suçluluğundaki artışın erkek suçluluğundan fazla olmadığı gibi noktalarda bu eleştirilerin yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Feminist kriminolojiye önemli bir diğer katkının da güç ve sosyal kontrol merkezli teorilerde sözünü ettiğimiz Hagan, Simpson ve Gillis'in (1987) ortaya koyduğu yaklaşımdan gelmiştir. Bu teoride, 'güç' kavramını ağırlıklı olarak çalışma yaşamındaki hiyerarşik pozisyonlar açısından; 'kontrol' kavramını ise aile yapısı bağlamında eril tahakküm açısından ele alınmıştır. Ailenin ataerkil yapısı, sınıfsal konum ve cinsiyetler arası ilişki koordinatlarına göre suç ve sapma incelenmiştir. Buna göre, özellikle de ataerkil aile yapısında kadın-erkek arasındaki güç dengesizliğinin cinsiyetlere göre dağılım gösterebildiği öne sürülmüştür. Kadının ev işleri ile çocuk bakma konusunda roller üstlenirken erkeğin ev dışında çalışarak evi geçindirme pozisyonuyla kamusal alanda daha fazla roller almasının erkek ve kız çocuklarına da sosyo-kültürel miras yoluyla aktarıldığını dile getirilmiştir. Toplumsal cinsiyet rollerinin ataerkil ve sınıfsal konumlar dolayısıyla ve kültürel olarak yeniden üretilmekte olduğunu vurgulanmıştır. Sosyo- kültürel bağlama göre kız ve erkek çocuklarının farklı gelişim süreçlerine sahip olmalarından dolayı ve kız çocuklarının daha fazla kontrol mekanizmalarına maruz kalmalarından ötürü, erkeklere göre daha az risk aldıkları ve daha az sapma veya suç serbestliğine sahip olduklarına yönelik teori, ampirik verilerle temellendirmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla cinsiyetlere göre suç işleme oranlarındaki farklılaşmanın biyolojik değil sosyolojik durumdan kaynaklı olduğunun altını çizilmiştir. Ancak kadının sadece özel alandaki sosyal kontrolle sınırlı bir açıklama yetersiz kalabilir. Zira toplumsal dönüşüm aile yapısını ve ilişki biçimleri de başka bir

çerçeveye kaydırabilmekte ve özel alanda kontrolün niteliğini de değiştirilebilmektedir. Ancak kadına yönelik özel alandaki kontrol kendi lehine (iş yaşamına katılım ve yükselen eğitim vb etkilerle) değişse bile kamusal alandaki sosyal kontrol ve güç mekanizmalarının çoğunlukla eril tahakküm lehine işlev göstermeye devam ettiğini de belirtmek gerekir. Ayrıca ekonomik, sınıfsal ve statülere göre toplumsal cinsiyet-suç farklılaşmasını Batı toplumu özelinde değerlendirmek de hatalı bir yaklaşım olacaktır. Kapitalizme eklemlenmekte olan azgelişmiş ülkelerdeki sınıfsal, siyasal ve toplumsal cinsiyet farklılaşmalarının özgünlüklerini de hesaba katmak yerinde olacaktır. Bu noktada sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapıya daha fazla önem veren ve kadın suçluluğu konusunda kadının suça itilmekte olduğunu öne süren belirgin teorik yönelimlerin olduğunu da not etmemiz gerekir.

Sonuç Yerine

Sapma ve suçla ilgili geliştirilen sosyolojik teorilere baktığımızda öne çıkan en önemli hususun ampirik veya saha araştırmalarına dayalı şekilde bu teorilerin inşa edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. İster yapısal veya işlevsel eksende, isterse süreç, etkileşim veya inşa eksenli yaklaşım olsun, hepsinde ampirik temellendirmelerin öne çıktığını görmekteyiz. Başka bir deyişle, teori ile pratiğin birlikte, karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde anlam kazandığını ifade edebiliriz. Elbette ampirik araştırmaların yol ve yöntemi de tartışılabilir bir konudur. Ancak bu yöndeki araştırmaların ekseriyetinin artık giderek çok yönlü, derinlikli ve karşılaştırmalı yöntemlere (özellikle de nitel araştırmalara) doğru gelişim göstermekte olduğunu da belirtelim. Buna ilaveten açıklayıcı teorik çerçevelerin geliştirilebilmesi için daha fazla karşılaştırmalı araştırmaların yapılması gerektiğini de ekleyelim.

Yukarıdaki hususla bağlantılı olarak, altı çizilmesi gereken bir diğer önemli husus, söz konusu teorik güzergâhların birbirleriyle diyalektik ilişkiye dayalı gelişim gösterdiğidir. Somut olguların

karşılaştırmalı şekilde incelenişi, önceki teorilerin eleştiriye tabi tutulabilmesini ve yeni teorik izahların geliştirilmesini de beraberinde getirmiştir. Eleştirel değerlendirmeler yeni sentezlerin ortaya çıkmasını sağlamış, bazı güzergâhlarda yeni teorik ve epistemolojik entegrasyonları, bazılarında ise epistemolojik kopuşları da besleyebilmiştir.

Türkiye'de sapma ve suç konusundaki sosyolojik araştırmaların son derece sınırlı sayıda olması ve ekseriyetinin hem nicel araştırmalara hem de sadece konuya özgü teorilerin operasyonelleştirilmesiyle kalması, bu alanda çalışmalar yürütmek isteyenleri kuşkusuz zorlayabilmekte ve alanın literatürüne teorik katkılar sunmayı güçleştirebilmektedir. Bu durumun aşılabilmesinin yolu, kaba ampirizme de kaçmadan, araştırma nesnesini teorik inşayla birlikte ele almaktan geçmektedir. Özellikle de etnografik çalışmaların daha fazla yaygınlık kazanmasıyla birlikte sosyolojik açıklamaların da zenginlik kazanacağını söyleyebiliriz. Dolayısıyla disiplinlerarası tarzda kolektif çalışma kültürüne ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca bu alana özgü uzmanlıkların nitelikli hale dönüşmesi ve sürekli yenilenmesi için de bu yöndeki entelektüel bilgi birikiminin yaygınlaştırılmasını sağlayacak kurumsallaşmaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Abbott, Andrew. (2014). *Bölüm ve Disiplin: 100. Yılında Şikago Okulu.* Çev: Suna Gülfer Ihlamur-Öner. İstanbul: Küre.

Acot, Pacal. (2005). *Bilim Tarihi.* Çev. Nermin Acar. Ankara: Dost.

Akers, Ronald .L.; Sellers, Christine S. (2004). *Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Application.* 4th Edition. Los Angeles: Roxbury Publishing.

Anderson, Elijah (1999). *Code of the Street: Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City.* New York: Norton.

Becker, Howard S. (2013). *Hariciler (Outsiders): Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması.* Türkçe Söyleyenler: Şerife Geniş- Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik.

Bonger, Willem (1916). *Criminality anc economic conditions.* Çev. Henry p. Horton. London: little Brown and company.

Burgess, Robert L., Akers Robert L. (1966). "A Differential Association-Reinforcement Theory of Criminal Behavior". *Social Problems.* 14(2):128-147.

Burgess, Ernest W. (2015). "Şehrin Büyümesi: Araştırmaya Giriş". Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırması Üzerine Öneriler (içinde). Der. Robert E. Park ve Ernest W. Burgess. Ankara: Heretik. ss.89-104.

Canguilhem, Georges (2018). *Normal ve Patoloji.* Çev. Perge Akgün. İstanbul: Monokl.

Cloward, Richard A.; Ohlin, Lloyd E. (1960). *Delinquency and opportunity: A theory of delinquent gangs.* New York: Free Press.

Cohen, Albert K. (1955). *Delinquent Boys: The Culture of the Gang.* New York: Free Press.

Cohen, Stanley (2011). *Folk Devils and Moral Panics: The creation of the Mods and Rockers.* London: Taylor & Francis e-Library.

Cowling, Mark (2012). *Marksizm ve Krimonoloji Teorisi.* Çev. Defne Yeşilsu. Ankara: Nota Bene.

Cromwell, Paul; Thurman, Quint (2003). "The Devil Made Me Do It: Use of Neutralizations by Shoplifters". *Deviant Behavior.* 24 (6):535-550.

Cullen, Francis T.; Wright, J. P.; Chamlin, M. B. (1999). "Social support

and social reform: A progressive crime control agenda". *Crime and Delinquency*. 45: 188–207.

Daly, Kathleen; Chesney-Limd, Meda (1988). "Feminism and Criminology" *Justice Quarterly* 5(4):497-538.

Daly, Kathleen (1994). *Gender, Crime, and Punishment*. New Haven, CT: Yale University Press.

Dolu, Osman (2011). *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*. 3. Baskı. Ankara: Seçkin.

Dönmezer, Sulhi (1974). "Bir Küçük Şehir Toplumunda Suçluluk (Ereğli Projesi)". *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku ve Kriminoloji Enstitüsü.* Şehirleşmenin Doğurduğu Ceza Adaleti Sorunları Sempozyumu. 17-18 Aralık 1973. İstanbul: Fakülte Mat.

Durkheim, Emile (2006). *Toplumsal İşbölümü*. Çev. Özer Ozankaya. İstanbul. Cem.

Durkheim, Emile (1992). İntihar. Çev. Özer Ozankaya. Ankara: İmge.

Erikson, Kai T. (1966). *Wayward Puritans: A Study in the Sociology of Deviance*. New York: John Wiley.

Foucault, Michel (2003). *Cinselliğin Tarihi*. Çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı.

Foucault, Michel (2017). *Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. 7. Baskı. Ankara: İmge.

Foucault, Michel (2003). *Deliliğin Tarihi*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. 7. Baskı. Ankara: İmge.

Goffman, Erving (2015). *Tımarhaneler: Akıl Hastalarının ve Kapatılmış Diğer Kişilerin Toplumsal Durumu Üzerine Denemeler*. Türkçe Söyleyen: Ebru Arıcan. Ankara: Heretik.

Goffman, Erving (2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. Türkçe Söyleyenler: Ş. Geniş- L. Ünsaldı- S.N. Ağırnaslı. Ankara: Heretik.

Gottfredson, Michael; Hirschi, Travis. (1990). *A general theory of crime*. Palo Alto, CA: Stanford University Press.

Hagan, John; Simpson John ve Gillis, A.R. (1987). "Class in the Household: A Power-Control Theory of Gender and Delinquency". *American Journal of Sociology*. 92 (4): 788-816.

Hebdige, Dick (2004). *Altkültür: Tarzın Anlamı*. Çev. Sinan Nişancı. İstanbul: Babil.

Hirschi, Travis. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.

İçli, Tülin. (2016). *Kriminoloji*. 9. Baskı. İstanbul: Seçkin.

Jenks, Chris (2007). *Altkültür: Toplumsalın Parçalanışı*. Çev. Nihal Demirkol. İstanbul: Ayrıntı.

Korkmaz, Abdullah; Kocadaş, Bekir (2015). *Toplumsal Sapma: Sapmanın Teorik Temelleri*. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul.

Lander, Bernard (1954). *Towards an Understanding of Juvenile Delinquency: A Study of 8.464 Cases of Juvenile Delinquency in Baltimore*. New York: Columbia Univ. Press.

Lemert, Edwin M. (1951). *Social Pathology*. New York: Mcgraw-Hill.

Malinowski, Bronislaw. (2003). *Yabanıl Toplumlarda Suç ve Gelenek*. Çev. Şemsa Yeğin. İstanbul: Epsilon.

Mendras, Henri (2008). *Sosyolojinin İlkeleri*. Çev. Buket Yılmaz. İstanbul: İletişim.

Merton, Robert K. (1968). Theory and Social Structure. Enlarged Edition. New York: Free Press.

Miller, Walter B. (1958). "Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency". *Journal of Social Issues*. 14(3):5–19.

Muş, Ekrem (der.) (2016). *Kriminoloji: Suç Teorileri ve Uygulamalar*. Ankara: Karınca.

Nye, F. Ivan. (1958). *Family relationships and delinquent behavior*. Oxford, England: John Wiley and Sons.

Özbay, Özden (2018). *Suç Teorilerine Giriş*. Sivas: Dilek Mat.

Park, Robert Ezra (2015). "Topluluğun Örgütlenmesi ve Çocuk Suçları". Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırması Üzerine Öneriler (içinde). Der. Robert E. Park ve Ernest W. Burgess. Ankara: Heretik. Ss.145-158.

Reckless, Walter C. (1961). "A New Theory of Deliquency and Crime". *Federal Probation*. 25 (4): 42–46.

Reiss, Albert J. (1951). "Delinquency as the Failure of Personal and Social Controls". *American Sociological Review*. 16 (2):196-207.

Sutherland, Edwin H. ; Cressey, Donald R. (1966). *The principles of criminology*. Seventh Edition. Philadelphia: Lippincott Comp.

Sykes, Gresham M. - Matza, David (1957), "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency". *American Sociological Review*. 22(6):664-670.

Tannenbaum, Frank. (1938). *Crime and Community*. London and New York: Columbia University Press.

Tarde, Gabriel De. (2004). *Ekonomik Psikoloji*. Çev. Özcan Doğan. Ankara: Öteki.

Thomas, William I.; Znaniecki, Florian (1996). *Polish Peasant in Europe and America*. Chicago: University of Illinois Press.

Thomas, William I. (1931). *The Unadjusted Girl*. Boston: Little, Brown.

Thornton, Sarah; McRobbie, Angela (1995). "Rethinking Moral Panics for Mass-Mediated Worlds". *British Journal of Sociology*. 46 (4): 559-574.

Thrasher, Frederic Milton. (1927). *The Gang: A Study of 1, 313 Gangs in Chicago*. Chicago: University of Chicago.

Tittle, Charles R. (1995). *Control Balance: Toward a general theory of deviance*. Boulder:Westview

Toby, Jackson (1957). "Social Disorganization and Stake in Conformity: Complementary Factors in the Predatory Behavior of Hoodlums". *Journal of Criminal Law and Criminology*. 48 (1): 12–17.

Whyte, William Foote (2017). *Köşebaşı Toplumu: Bir İtalyan Kenar Mahallesinin Toplumsal Yapısı*. Türkçe Söyleyen: Dara El Hüseyni. Ankara: Heretik.

Vito, Gennaro F.; Maahs, Jeffrey R. (2017). *Crimonogy: Theory, Research, and Policy*. Burlington: Jones & Bartlett Learning.

Willis, Paul (2016). İşçiliği Öğrenmek: Sınıf, İşçilik ve Eğitim: İşçi Çocukları Nasıl İşçi Oluyor?. Türkçe Söyleyen: Dara Elhüseyni. Ankara:-Heretik.

Wirth. , Louis (1928). *The Ghetto*. Chicago: University of Chicago.

Wolfgang, Marvin E.; Ferracuti, Franco (1967). *The Subculture of Violence: Towards an Integrated Theory in Criminology*. London: Tavistock.

Young, Jock. (1971). "The Role of the Police as Amplifiers of Devian-

cy, Negotiators of Reality and Translators of Fantasy". Der. S. Cohen. *Images of Deviance*. Harmondsworth: Penguin. s.27-61.

http://www.rusencakir.com/Prof-Serif-Mardin-Mahalle-Baskisi-Ne-Demek-Istedim/2028 (indirme tarihi: 01.11.2018).

KENDİNİ GERÇEKLEŞTİREN BAĞIMLILIK: UYUŞTURUCU KULLANICILARININ ETKİLEŞİM SÜRECİ[1]

Ayşe AKYAYLA

Giriş

Bu çalışma, Niğde ilinde uyuşturucu madde kullanımının giderek yaygınlaşması ve kullanıcı yaşının giderek düşmesi sorunundan hareketle gerçekleştirilmiştir. Madde kullanımıyla ilgili olarak çeşitli araştırmalar yürütülmüştür; ancak yürütülen bu araştırmaların nicel betimlemelerin ötesine gitmediği göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışmanın nitel bir yönteme dayalı olması ve daha derinlikli bir anlama sürecine odaklanması çalışma açısından dikkat çekici bir özelliktir. Gerek suçla mücadelede yeterli önlemlerin alınmaması gerek gençlerin yaşamış olduğu ailevi, sosyal, çevresel vb. sebeplerden ötürü çıkış yolu olarak kendilerine bu yolu seçmeleri yahut motivasyonlarının sağlanamaması gerekse de gelişen-dönüşen dünyada kendilerini gerçekleştirme yanılgılarına düşmeleri sonucunda kullanımlar devam etmektedir. Kişiliklerinin oluşmaya başladığı dönemlerde "ben de varım!" algısına sahip olan gençlerin kendilerini ispatlama çabaları, edindikleri arkadaş çevresinde bu tür uyuşturucu maddelerin kullanımıyla birlikte gelen ötekileştirilmekten kaçınma, özenti olarak tabir edebileceğimiz heveslilik durumu, sosyal medyanın ve buna paralel olarak söz konusu madde kullanımı

1 Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Ercan Geçgin danışmanlığında hazırlanan bitirme tezinin bir bölümünün gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

sırasında dinlenilen yahut seyredilebilen içeriklerin oluşu vb. durumlar uyuşturucu madde kullanımına karşı oluşturdukları alt kültürde sempati uyandıran bir kullanım halini almaktadır. Her ne kadar gündelik yaşantımızda söz konusu alt kültüre ait kişilerle karşılaşmıyoruz gibi gözükse de; bunun sebebi çalışmanın merkezini oluşturan Niğde ilinin, diğer illerle karşılaştırıldığında küçük bir yerleşim yeri olmasıdır. Buna paralel olarak, insanların büyük çoğunluğunun birbirlerini bir şekilde tanıyor olmalarından kaynaklı kullanıcılar, herhangi bir ifşaya sebebiyet vermek istememelerinden dolayı gizli kalmayı tercih etmektedirler. Bu çalışmada yapılması hedeflenen ve çalışmanın merkezinde yer alan kullanıcı profillerinin, uyuşturucu maddeyle nasıl tanıştıklarını ve devamında ne gibi süreçlerden geçtiklerini ve yine bunlara paralel olarak bu süreçlerden nasıl etkilendiklerini ortaya koymaktır. Bir başka ifadeyle, uyuşturucu madde kullanıcılarının dünyasını anlamak, dünyayı onların gözünden görmek fikri esastır. Bu doğrultuda, uyuşturucu madde kullanıcılarının etkileşimleri farklı boyutlarda (sosyal hayatlarındaki etkileşimleri ve kullanım aşamasındaki etkileşimleri) ele alınmış ve bu boyutlar anlamaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Söz konusu etkileşim boyutlarının temeli, esasında, öğrenme-öğretme tematiği üzerine oturmaktadır. Buradan hareketle uyuşturucu maddeyle tanışma, maddeyi öğrenme ve maddeyi başkalarına öğretme aşamaları ve bu aşamalarda oluşabilecek diğer faktörler üzerinde durulmuştur. Ayrıca, bunlara ek olarak, kullanıcıların uyuşturucu madde türlerinden hangisini/hangilerini kullandıkları ve uyuşturucu maddenin türüne göre değişebilecek bir dizi durumlar göz önünde tutulmaya çalışılmıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, madde kullanıcılarının dünyasını anlamanın amaçlanması doğrultusunda, Becker'ın (2013) kaleminden çıkan "Hariciler" adlı eser, sapkınlık sosyolojisini konu alması bakımından aydınlatıcı olabilir. Kendisinin çalışmasının bir bölümünü kapsayan esrarkeşlerin ve kullandıkları esrarın yanı sıra bu çalışmada uyuşturucu madde ve uyuşturucu

madde kullanıcısı toplayıcı birer kavram olarak ele alınmış ve daha geniş bir alanı kapsayacak bir çalışma yapılmıştır. Uyuşturucu maddelerin bileşenleri hakkında literatürde yer alan bilgilerin dışında kullanıcıların bu maddelerle tanışıklıkları, maddenin hayatlarındaki yeri, madde kullanımıyla birlikte gelen ve farklılık gösteren kullanım ortamları ve tüm bu süreçte birbirleriyle olan etkileşimler vb. hususlar dikkate alınarak yerel bir çalışma örneği sunulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi ve Saha Süreci

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Nitel araştırmanın tek bir tanımı olmamakla birlikte yapılan tanımlamalarda iki yaklaşımdan hareket edilmektedir. Bu yaklaşımlardan ilki, nitel araştırmanın sayısal verilerden oluşmadığına dikkat çekerken; ikinci yaklaşımda ise, araştırma süreci ve yöntemsel özellikler vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda Denzin ve Lincoln'ün ((akt. Creswell, 2016: 43) nitel araştırma ekseninde ortaya koydukları en son tanım: "Nitel araştırma dünyadaki gözlemcinin yerini tespit eden konumlandırılmış bir aktivitedir. Nitel araştırma, dünyayı görünür hale getiren bir dizi yorumlayıcı, materyal uygulamalarından oluşur. Bu uygulamalar dünyayı; alan notları, mülakatlar, konuşmalar, fotoğraflar, kayıtlar ve araştırmacı günlüklerini içeren bir temsiller serisine dönüştürür. Bu düzeyde, nitel araştırmanın dünyaya dair yorumlayıcı ve doğal bir yaklaşımı vardır. Bu, nitel araştırmacıların kendi doğal ortamlarındaki şeyleri insanların olaylara verdiği anlamlar açısından anlamlandırmaya çalışması veya yorumlaması anlamına gelir" şeklindedir.

Nitel araştırmada bahsedilen anlama/anlamlandırma çabası esasında nitel araştırma sürecinin keşfedici yönünü ortaya koymaktadır. Bu keşfedici yön çalışmada yer alan görüşmecilerin düşünce kalıp ve dinamiklerinin ortaya konması bakımında önem arz etmektedir. Bu doğrultuda çalışmada yer alan kullanıcılarla

yapılan mülakatlarda derinlemesine görüşme ve gözlem tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşme esnasında görüşmeciye sorulacak olan sorular öncesinde ana hatlarıyla hazırlanmakla birlikte görüşmenin seyrine göre değiştirilebilecek şekilde yani yapılandırılmamış bir formatta gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanması maksadıyla konuşmanın akışına göre değiştirilebilecek şekilde ayarlanmış olan soru formları en kaba haliyle 20 sorudan oluşmaktadır ve madde bağımlılarının uyuşturucu maddeye yönelik tutum ve düşüncelerini, geliştirdikleri bir dizi pratikleri detaylı bir şekilde sorgulayacak şekilde oluşturulmuştur. Bu yapılandırılmamışlık, görüşmeciye büyük hareket ve yargı serbestliği veren, esnek, kişisel görüş ve yargıların kökenlerine inmeyi sağlayan bir özelliktir (Karasar, 2005: 168).

Katılımcılarla gerçekleştirilen ikili görüşmeler, çalışmanın doğası ve sınırlılıkları gereği zincirleme örneklemeye, ya da diğer bir ifadeye kartopu metoduna, bağlı kalınarak belirlenmiştir. Bu metot için görüşme akışına başlamam tanıdıklarım vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

Araştırmanın örneklemini Niğde ili genelinde yaş aralığı bakımından 20-25 yaş arasındaki genç yetişkinlerin yer aldığı madde bağımlıları oluşturmaktadır. Örneklemi oluşturan bu görüşmeciler, sözü geçen uyuşturucu madde türlerinin arz ve talebinin yasa dışı olması nedeniyle ve güven ilişkisi sağlanabilmesi açısından kartopu tekniğiyle seçilmiştir. Görüşme süreci, güven ilişkisinin sağlanması amacıyla, 2017 Haziran'ından başlamak suretiyle 2017 Kasım'ına kadar geçen yaklaşık 6 aylık bir süreyi kapsamaktadır.

Araştırmada, 9'u erkek ve 1'i kadın olmakla üzere 10 kişi ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeciler içerisinde en büyük olan kişi, yine görüşmeciler arasında, tek kadın K1'dir. Görüşmecilerin doğum yerlerine bakıldığında ise 7 görüşmeci doğma-büyüme Niğdelidir. 1 görüşmeci Gaziantepli, 1 görüşmeci Bitlisli ve 1 görüşmeci de Vanlıdır. Niğde dışından

olan görüşmeciler, üniversite ve çalışma gibi sebeplerden ötürü Niğde ilinde ikamet etmektedirler.

Araştırmada elde edilen bilgiler, verilen cevaplar doğrultusunda bir dizi gruplandırmalara başvurularak, kullanıcıların uyuşturucu madde ekseninde ortaklık ve farklılıkları yorumlanmıştır.

İlk Deneyim Süreci

İnsan biyolojik bir varlık olmanın yanı sıra aynı zamanda sosyal bir varlıktır. Bu sosyal yön, onu her türlü etkileşime açık bir hale getirmektedir. İnsanın sahip olduğu kişiliği, düşünce dinamikleri, yetenekleri ve edindiği alışkanlıklar da bu etkileşim içerisinde şekillenir. Söz konusu toplumsallaşma sürecinde insanlar kendilerine birtakım kurallar koyarlar ve koydukları kurallar çerçevesinde yaşamlarını sürdürürler. Bu kurallar her toplum için farklılık arz etse de bazı yasaklar çoğunluğun kabulü açısından evrensellik gösterebilmektedir. Bu evrensellik gösteren yasaklardan bir tanesi de şüphesiz uyuşturucu madde üretim ve dağıtımıdır. Her ne kadar ülkemizin de içinde bulunduğu çoğunluğun kabul ettiği uyuşturucu madde üretim ve tüketiminin yasadışılığı mevzuatlarda yer alıyor ve toplumun büyük çoğunluğu tarafından bu uyaranlara mesafeli bakılıyor olsa da söz konusu uyuşturucu maddeler gündelik hayatın içerisinde kendilerini var etmektedirler.

Bu durumun, esasında olağan dışı bir şey olmayıp, bugünkü şeklini çok daha önceden almaya başladığını söylemek mümkündür. Konuyla ilgili örnek vermek gerekirse; Alman ilaç devi Bayer'in morfinin bir türevi olan ve ağrı derecesi yüksek hastalar ile savaşta yaralanan askerlerin acısını hafifletmek maksadıyla -iyi niyetli olarak- eroini bulması ülkemizin uyuşturucu ticaretinde ilerleyen zamanlarda sorun yaşayacağı bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uyuşturucu madde türüyle tanışmamız esasında Osmanlı Devleti'ne dayanmaktadır. O dönemlerde açılmış

olan eroin (ETKİM, TETKAŞ gibi) fabrikalarının esas amacı ithalat ve buna paralel olarak elde edilecek maddi kazançtır. Ülke içerisinde de kullanımının yasak olması verilebilecek bir diğer ayrıntıdır. Fakat ülke içerindeki yasağa uymayan birtakım fabrika çalışanları ülke geneline bir şekilde söz konusu maddeyi ulaştırmakla birlikte kullanımların başlamasına ve beraberinde gelecek bağımlılığa vesile olmuşlardır. Osmanlı ve İngiltere dışındaki diğer ülkelerin eroine karşı güçlü bir kamuoyu oluşturmaları ve bu doğrultuda eroin üretim ve dağıtımı açısından Osmanlı'ya karşı ambargo tehditlerinin yapıldığı da kaynaklarda geçmektedir. Tüm bu uğraş ve çoğunluğun yasağı kabulü, Osmanlı tarafından kabul görmemiş ve üretim tüm olağanlığıyla 1933 yılına kadar devam etmiştir Bu durum çalışmanın amacını örnekler niteliktedir.

Uyuşturucu madde türlerinin günümüz yasalarında yasadışı oluşu da tıpkı eroinde olduğu gibi pratikte kendini göster(e) memektedir. Bu doğrultuda çalışmada yer alan görüşmecilerin uyuşturucu madde türleriyle tanışmaları ve tanışma anında yaşananlar önemli bir husustur.

Görüşmecilerden bazılarının tanışma hikâyelerine baktığımızda verilen cevaplardan bazıları şu şekilde olmuştur:

K1 (24):*Doğrusunu söylemek gerekirse hiçbir tat alamamıştım. Bilirsin, iyi kötü bunlarda da var ve ilk deneyimim resmen berbattı diyebilirim.*

-Peki ya bu seni ürküttü mü?

-Ürkütmekten ziyade kanım çekildi, sanki bacaklarımı hissetmiyordum ve uyku hali vardı bende. Sanırım, ne yapmam gerektiğini bilmiyordum.

-Nasıl yani, bunu biraz açabilir misin?

-Yani, şöyle: Ne yapmam gerektiğini bilmiyordum; çünkü ilk kez aldığım bir şey bu. Daha önce hiç kullanmadım yani ve yanımda bir arkadaş vardı ve müzik açmıştı. Şu dj müziklerinden hızlı yani o ritme göre mesela kafasını sallıyordu, bacakları da ritim

tutuyordu bunu bilerek mi yapmak gerekiyordu yoksa kendini serbest bırakmak mı bilmiyorum ama onun aksine benim bacaklarım sanki felç geçiriyor gibiydi hani üşüyordum kanım çekiliyordu. Şunu hatırlıyorum mesela bahsettiğim arkadaşım beni zorla kaldırdı çünkü uyuma deyip duruyordu sürekli. Bacaklarım da o halde olunca zorla kaldırıp beni biraz yürütmüştü ona göre benim o halim aslında olmaması gereken bir şeymiş bilmiyorum öyle demişti yani.

İlk deneyimde genellikle deneyen kişi (henüz kullanıcı olmadığından dolayı bu kavram kullanılmıştır) ne olacağı konusunda sadece çevresinden duyduğu kadarını bilir; ama henüz kendisine ne olacağının, uyaran etkisini göstermeye başladıktan sonra ne yapması yahut ne hissetmesi gerektiğinin bilincinde değildir. Uyaranı bir şekilde vücuduna aldıktan sonra -ki bu K1 için 'ekstazi' olmakla birlikte, ağızdan alınmıştır- yanında olan kişinin, yani ondan profesyonel olan kullanıcının söylediklerinin yanı sıra onun hal ve hareketleri de çok önemlidir. Çünkü deneyen kişi o anlarda yaşayacağı kafaya değil, uyaranı tanıyan kişiye odaklanmaktadır. O dakikalarda gerçekleşen yasa dışı eylemin önce gözlem yoluyla deneyici tarafından keşfedilmesi, algılanması ve öğrenilmesi gerekmektedir. Bu konuda bir başka kullanıcı E2 (21) ile gerçekleştirilen konuşma şu şekildedir:

E2 (21*):İlk deneyimim biraz farklıydı. Merak ediyordum sürekli bu kullanımları. Öncesinde adını ve kullananları çok duydum. Kendi arkadaşlarım içinde kullananlar oldu ve anlattıklarına göre bu maddeleri kullanmayanların sorunları olduğunu düşünüyorlardı. Yani, nasıl söylesem, yaşadıkları kafanın normal kafadan çok daha güzel olduğunu; normal kafayla yaşamanın sıkıcı ve tatsız olduğunu söylediler.*

-Peki ya ilk deneyiminde korkmuş muydun?

-İlk kullandığımda yaşadığım his farklıydı. Heyecanlı olma hali de diyebiliriz. Kullanmadan evvel beraber kullanacağım kişiler nasıl kullanmam gerektiğini anlatıyordu bana. Daha öncesinde görmüş olmamdan dolayı pek de tecrübesiz sayılmazdım aslında.

Kullanmadan hemen önce içim bir tuhaflaştı. Nasıl desem... Böyle içim ısındı diyebilirim. Bir an evvel onu kullanıp kafasını anlamak için can atıyordum. Kullandım ve kanepede oturdum, kafasını test etmeye başladım.

Kafa yapma isteğinde olan acemi kişi, daha öncesinde sözü edilen uyaranın nasıl kullanıldığına, etkilerinin ne olduğuna yabancı olmanın aksine kullanıcılarla girdiği etkileşimde kısmi de olsa bilgi sahibi olabilir. Bu, onu sapma eylemiyle ilgisi olmayan kişilerden ayırıcı bir niteliktedir. Çünkü E2 burada işin tekniğiyle ilgili olarak gördüklerinden taklit yoluyla yararlanacaktır. "...acemi kişi genellikle, uyuşturucunun gerçekten bambaşka bir deneyim üreteceği (kafa yapmış kullanıcılara ilişkin gözlemlerine dayanarak gelişen) inancını taşır..." (Becker, 2013: 77). Bu örnekte de E2 esrarın kafasının nasıl bir şey olacağını anlamak için bir an önce kullanma eğilimindedir.

-Test analizini anlatmak ister misin?

E2 (21):*Elbette. Yerime geçip oturduğumda ısının daha da şiddetlendiğini gördüm. Mevsim kış, evde doğalgaz yanmaz. Malum öğrenci evindeyiz. O sıcaklığı yaşayacağım kafanın habercisi olarak görüyor gibiydim. Biraz zaman sonra, beraber kullandığım kişi bana ilk kullandığında yaşadığı etkileri anlatmaya başlamıştı. Öyle şeyler anlattı ki... Şaşırıyordum. Kafası o kadar güzelmiş ki –affedersiniz- kafasını lavabo deliğine sokmuş. Şaşkınlığım daha da arttı. Acaba ben de yaşayacak mıyım o kafayı? Ben nasıl bir kafa yaşayacağım? Ben kafa yaşayacak mıyım? Gibi bir sürü soru kurcalıyordu kafamı. O, anlatmaya devam ediyordu bense kafamın nasıl olacağı konusunda bilgi sahibi olmaya çalışıyordum.*

-Bilgi sahibi olabildin mi peki?

-Oldum, evet... Kafamı artık taşıyamaz hale gelmiştim. Taştan da olsa bir yere kafamı koymayı istiyordum. Gözlerimin kapandığını hissedemiyor olsam da kapanıyormuş meğer, sonradan öğrendim. Karşımdaki bana ne anlatıyorsa onu birebir yaşıyor gibiydim. O yüzden, bedenim olduğum yerde ruhum bedenimden çok uzaklar-

da başrol oynuyor gibiydi. Kafasını çözdüm sonunda 'hayale düşe yönlendiriyor'. Bedeni, ağırlığından kurtarıyor. Bir şeyleri yaşayıp tecrübe edinmek için bedene ihtiyaç duymuyorsun. En güzeli de yaşadıklarını sadece sen biliyorsun tabii bir başkasına anlatmadığın sürece.

İlk deneyimini aktaran E2 kendisinde oluşan değişikleri anlama çabasındadır. Kendisinin de dile getirdiği üzere, aldığı uyaran kendisini bedeninin ağırlığından kurtararak onda bazı psikolojik değişiklikler meydana getirmektedir. Ve bu psikolojik değişkenler, onun anlam atfettiği yönde değerlendirildiğinde, bir hafiflemeye yahut bir arınmaya tekabül etmektedir.

Görüşmecilerin de ifade ettiği üzere uyuşturucu madde, kullandıkları türlerin farklı olmasına paralel olarak, kendilerinde birtakım değişikler meydana getirmiştir. Tanışma anları burada maddenin vücuda alınmasıyla oluşan değişiklikler ve acemilerin bu değişiklikleri nasıl anlamlandırdıkları yönünde ortaya konmuştur. Bu anlamlandırmalar K1'de ne yapacağını bilmeme olarak kendini gösterirken; E2'de heyecanlı olma durumu yaşanmıştır.

Kullanıcılarla Etkileşim

İnsanlar yerleşik hayata geçip, topluluk halinde yaşamaya başladıkları andan itibaren birbirleriyle etkileşim halindedir. Bu etkileşim gerek iş bölümünde gerek toplumdaki düzen meselelerinde kendini hissettirmektedir. Aslında hadisenin kökeninde 'toplum nedir?' gibi basit fakat verilebilecek cevaplara göre çok karmaşık bir sorun yatmaktadır. Bu soruya verebileceğimiz cevaplardan biri, bir noktada şöyledir: Toplum normali besleyen bir bütün olmakla birlikte, aynı zamanda insanları standardize eden normlar, davranışı diğerlerince onanacak bireyler yaratmaktadır. Söz konusu normları bütünüyle kabul etmeyip standarttan sapanlar ise normal olmayan davranışları sebebiyle toplum tarafından suçlu gibi olumsuz etiketlerle yüzleşmek zorunda bırakılmaktadırlar.

"Bütün toplumsal gruplar kurallar koyarlar ve koydukları bu kuralları bazı zamanlarda ve koşullarda dayatmaya çalışırlar. Toplumsal kurallar, bazı davranışları "doğru", bazılarını ise "yanlış" olarak kabul edip yasaklarlar. Dayatılan herhangi bir kuralın ihlalcisi varsayılan kişi; özel bir kişilik türüne sahip olarak görülebilir; ya da toplumsal grubun biat ettiği kurallar çerçevesinde yaşamak konusunda güvenilemeyecek biri olarak değerlendirilebilir. Kuralı ihlal eden kişi, harici olarak algılanır"(Becker, 2013: 23).

Burada gözden kaçırmamamız gereken bir nokta vardır: Kimi sosyolojik yaklaşımlara göre davranış öğrenilir ve çevre tarafından şekillenebilir bir şeydir. "Pek çok sapkın davranış, toplumsal olarak öğrenilen isteklerden doğar. Kişinin söz konusu davranışı az ya da çok düzenli bir şekilde yapmaya başlamadan önce, bu davranıştan duyacağı hazlara ilişkin hiçbir fikri yoktur. Kişi bu hazları, daha deneyimli sapkınlarla iletişimi sırasında öğrenir (Becker 2013: 55)."

Kriminolojide önemli veya etkili kuramlardan biri olan sosyal öğrenme kuramı, suçluluğu "öğrenme" faaliyetinin sonucu olarak görmektedir. Sosyal öğrenme kuramı özellikle, bireylerin anti-sosyal akran grubu ile etkileşime girmelerini, onların suç işlemeye eğilimli hale gelmelerinde temel bir risk faktörü olarak görmektedir (Kızmaz 2005: 161). Sosyal öğrenme kuramının kökeni, G. Tarde' nin geliştirdiği, "taklit yasaları"na kadar uzanmaktadır. Kendisinin taklit olgusu ya da sosyal hafıza olarak tanımladığı bu süreç; geleneklerin ve göreneklerin, dillerin ve dinlerin yüzlerce yıllık sürekliliğini, ağızdan ağza geçen kelime köklerinin, inanandan inanana geçen kutsama ayinlerinin özdeşliğini var etmektedir (Tarde, 2004: 38). Ayrıca bu doğrultuda Tannenbaum da (1938) "Suç ve Toplum" adlı eserinde suçun bireysel davranışların sonucunda meydana gelmediğini, sosyal etkileşim sonucunda öğrenilen bir süreç olduğunu savunarak pozitivist yaklaşımın ötesinde bir bakış açısı sunmuştur (Macit, 2017: 180)

İnsanın dışında kalan her şey esasında çevrenin bir ögesidir. Bu ögelerden sosyal çevre içerisinde yer alanlar ise insanı her türlü baskıya, özendirmeye ya da daha kapsamlı bir şekilde ifade etmek gerekirse, her türlü etkileşime açık bir hale getirmektedir. İnsanların birbirinden çok farklı istek ve ihtiyaçlarının olduğu da göz önünde bulundurulduğunda; bunları karşılama doğrultusunda farklı metot veya yöntemlere başvurdukları için bunların bazılarının suç sayılması şaşırtıcı değildir. Bütün insanların aynı moral seviyesinde olması imkânsızdır. Bu durumda, kişinin yol açabileceği temel sorun uygun istek ve ihtiyaçları edinememesidir ya da edindikten sonra bu ihtiyaçları karşılarken kasten kurallara uymamasıdır (Goffman, 2017: 290).

Fakat buna karşıt gelen bir şey olarak sosyal bir varlık olan insanın çevresiyle uyum içerisinde olması da ancak norm ve inanç kalıplarına olan bağlılığıyla mümkün olabilir. Durkheim'in de belirttiği üzere, toplumsal düzen ve dayanışma bir toplumun işlevsel önceliklerindendir. Bu öncelikler bireyleri bir şekilde normal olanı yapmaya iter. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere, bireylerin istek ve ihtiyaçlarından kaynaklanan farklılıklardan dolayı toplumun sancılı bir krizle ya da ani geçişlerle sarsıldığı zamanlarda normal olan yerini anomiye yani normsuzluğa bırakır. Dolasıyla, eğer toplumun işleyişinin devam etmesi bekleniyorsa, çok farklı türden insanlar arasında çok farklı durumlara ilişkin sözlü etkileşim kurulması gerekmektedir (Goffman, 2017: 155).

Sosyal kontrol teorisi suç olgusunu, bireylerin toplumsal değer ve normlara olan bağlılık düzeyleri açısından ele almaktadır. Bu teoriye göre bireylerin; aile, okul, din ve arkadaş gibi geleneksel kurum veya unsurlara bağlılık düzeylerinin güçlü olması, suçlulukta engelleyici bir işlev görmektedir. Benzer biçimde; söz konusu geleneksel kurumlara olan bağlılık düzeylerinin zayıflılığı ölçüsünde de, bireylerin suç işleme olasılıkları artmaktadır. Sosyal kontrol kuramı suçluluğu açıklarken; bireylerin toplumdaki değer, norm ve kurumlara olan bağlılığını ve bu bağlılıkla oluşan sosyal denetim olgusunu temel almaktadır. Birey veya toplum

üzerinde söz konusu sosyal denetimin başarısızlığı veya yetersizliği, bu kuram açısından suçluluğun önemli bir nedeni olarak görülmektedir. Bu nedenle, "sosyalleşme" ve "uyum", kontrol kuramının iki önemli kavramını oluşturmaktadır (Kızmaz 2005: 165).

Nerede bir grup insan başka insanlardan bir miktar yalıtılmış bir parça ortak yaşama, toplum içinde ortak bir yere, ortak sorunlara ve belki de birkaç tane düşmana sahipse orada bir kültür doğar (akt. Becker, 2013: 112). Bir sapma türü olan uyuşturucu madde kullanımı ve oluşturduğu uyuşturucu kültürü bu çerçevede değerlendirildiğinde; suçun öğrenilen ve çevre tarafından şekillendirilen bir şey olduğu akıldan çıkartılmamalıdır. Her ne kadar 'uyuşturucu madde' denildiğinde bu kavram günümüzde olumsuzluklar çerçevesinde değerlendirilse de bu tür uyaranlar geçmişte yasal olarak var olmuşlardır. Bu yasallık onun kullanımını ve oluşturacağı alt kültürü hali hazırda var etmiştir. Oluşan bu kültür ise aktarımla günümüzde yer bulmaktadır. Alt-kültür kuramlarının temel özelliklerinden biri, suç olgusunu grup ve çete ortamlarında döllenen veya ortaya çıkan bir davranış tarzı olarak ele almış olmalarıdır. Bu nedenle alt-kültür kuramları suçluluğun; gruplar, çeteler, akranlar ve onları çevreleyen yaşamlardan güçlü bir şekilde etkilendiğini varsaymaktadır (akt. Kızmaz, 2005: 158).

Aktarılan bu davranış biçimi elbette ki öncelikle bireylerin kendilerine ardından da topluma ciddi zararlar vermektedir. "Pek çok sapkınlık türü, hayatın başka alanlarındaki beklentilerle kaynaşmayı beceremediği için sorunlar yaratır. Eğer söz konusu sapkın eylemin bilgisi kamusallaşmayıp bir tepkiye yol açmasa ve gizli kalmış bu eylemin doğurduğu sonuçlar doğrudan toplumdan yalıtılmaya sebep olmasa da kişi, bir kez sapkın olarak etiketlendikten sonra dışlanma nerdeyse kaçınılmazdır" (Becker 2013: 59,61). Kendilerine verdikleri fiziksel zararın ötesinde, bireyin düştüğü normsuzluk halinin getirdiği toplum tarafından kabul görmeme ve dışlanma gibi maruz kalacakları durumlar gö-

rülebilir. Bu süreç de zamanla onları toplumdan ve çevresinden tamamen kopartacak ve onları psikolojik olarak ciddi bir şekilde etkileyebilecek potansiyele ulaşacaktır. Bu sebeple uyuşturucu madde kullanıcıları hem kendi hayatlarına hem de aile ve sosyal hayatlarına ciddi zararlar verecektir. Buna paralel olarak toplumsal ahlak ve sosyal yapı da etkilenecektir.

Peki, tüm bu olumsuzluklara rağmen 'İnsanlar neden suç işlerler?'

Bir önceki başlıkta yer aldığı şekliyle uyuşturucu madde, türüne göre vücutta birtakım değişmelere yol açmaktadır. Fakat bu değişimlerin yaşanmasına sebep olan ya da bir başka ifadeyle bu değişimlerin yaşanmasına kadar geçen süreçte meydana gelen insani ilişkiler, yönelimler -tıpkı eroinle tanışma hikâyemizde olduğu gibi- önemsenmesi gereken bir meseledir. Bu doğrultuda görüşmecilerin uyuşturucu maddeyi/maddeleri ilk deneyimleme anlarına kadar yaşanan ilişki ve yönelimleri gruplandırmak yerinde bir karar olacaktır.

Sosyal Öğrenmede Ailenin Etkisi

Doğumundan öldüğü güne kadar insan bir şekilde bir ailenin, bir grubun, o grubun dâhil olduğu bir toplumun üyesi olarak yaşamını sürdürür. Bu ona, birtakım kabulleri benimseme, yapılması gerekenleri yerine getirme gibi sorumluluklar yükler. Bu sorumluluğun yüklendiği insanlar bir bütünü oluşturmaktadır ve bu bütünlük karşımıza sosyal bütünleşme kavramını çıkarmaktadır. Sosyal bütünleşmeyi kısaca tanımlayacak olursak; bir toplumu oluşturan topluluk, grup ve kurumlar gibi sosyal yapının ögeleri arasındaki birbirini tamamlayabilme durumunu ifade etmektedir. Bu tamamlama görevi daha küçük yaşta öğretilen bir şeydir ve burada öğretici grup aile olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuya sosyal öğrenme kuramı açısından bakıldığında; aileye ilişkin sorunlar aile parçalanması, ebeveynlerin suçluluk durumları, otorite yapıları, ebeveynlerin çocuklarıyla ilgilenme durum-

ları vb. gibi faktörler bireylerin kriminalleşme süreçlerinde etkili unsurlar olarak ele alındığı görülmektedir (Kızmaz 2005: 162).

İnsanlar gerçekte, her zaman kendi kurallarını başkalarına zorla dayatırlar; bu kuralları az ya da çok, bu dayatmaya maruz kalanların iradesine rağmen ve onaylarını almadan uygularlar. Genel olarak bakıldığında; örneğin, gençlerin uyması gereken kuralları büyükleri koyar (Becker, 2013: 39). Her ne kadar öğrenen ve öğretici arasındaki basit bir ilişkiden bahsediyor gibi görünsek de her zaman öğrenme eylemi başarıya ulaşmamaktadır. Bir başka deyişle, her verilen bilgi karşı tarafa sualsiz geçmeyebilir. Söz konusu geçişi etkileyecek faktörlerin başında gençlerin zamanla dışa dönük etkileşimleri yer alır. Bu dışa dönüklük gerek ailenin kendisi üzerindeki etkisinin azalmasına ya da bir başka ifadeyle baskının ortadan kalkmasına gerek kendi girmiş olduğu etkileşimlerde ortama uymasına ya da bunu gönüllü bir şekilde yapmasına sebep olabilecektir.

Bu doğrultuda *"Bu başlama sürecinde ailenin bir etkisi var mıydı?"* sorusuna görüşmecilerin cevaplarına baktığımızda;

K1 (24): *Yok, çünkü denediğimde şehir dışındaydım ha bu onların etken olmasına engel mi tabi ki de değil ama benimkisi biraz meraktı doğrusu, biraz da macera arayışı diyebilirim. Hatta biraz daha dürüst olayım sana birazcık da bedensel değişim isteği diyeyim.*

E8 (21): *Hayır, hatta aileden uzaklaştığımda olmuştu ilk deneyimim.*

Her ne kadar kullanıcılar sosyalizasyon sürecinin ilk adımı olan aileyi kullanımda bir etken olarak göstermese de aile ve ailenin baskıcı tutumu burada gizil bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü her iki kullanıcı da ilk deneyimlerinin ailelerinden uzak bir ortamda gerçekleştiğini dile getirmişler; fakat onları bir etken olarak sunmamışlardır. Sunmayışlarının sebebi belki de bu gizil olan baskı faktörünün kalkışını onların da fark etmemeleri olabilir.

Aile bireyleri sözünü ettiğimiz uyaranları kullanmadığı tak-

dirde bir baskı unsuru yaratacaktır. Fakat aileden bir üyenin kullanıcı olması durumu elbette ki tersine çevirecektir.

-Başka kullanan var mı ailede?

E3 (21):*Evet, var kardeşim de kullanıyor ama o da benim gibi eğlence amaçlı ne derler müptezel* (jargonda kullanımı sıradanlaşmış, bağımlısı olmuş) *değil yani.*

E7 (20): *Abim vardı ama şimdi kullanmıyor, bıraktı.*

Görüldüğü gibi aile üyeleri içerisinde bu tür uyaranları kullananların oluşu, verdikleri cevaplardan da anlaşılacağı üzere herhangi bir olumsuzluk atfetmeden, gayet sıradan bir davranışmış gibi algılanabilmektedir. Hatta aile içerisinde kullanıcıların oluşu zaman zaman kullanım sürecinde kolaylıklar da sağlayabilmektedir. Bunun en bariz örneği, E7' nin görüşme esnasında abisiyle birçok kez aynı ortamda ekstazi kullandığını belirtmesidir.

Akraba İlişkileri

Toplumun en küçük yapı taşı görevini üstlenen kurum ailedir. Bu kurumu da içinde barındıran organizasyon kümesi ise geniş ailedir. Geniş aile, akrabalık ilişkileri üzerinden kendini var eder. Kuruma yeni katılan üyelerin öğrenmeleri henüz noktalanmamış aksine daha karmaşık bir şekilde devam etmektedir. Öğrenmeye devam eden bireyler katıldığı ve varlığını kavramaya başladığı bu geniş perspektifte de öğrendiklerinin üzerine yenilerini koyarak ilerlemeye devam etmektedirler fakat bu süreç bu kadar basit değildir.

Bu sarmalda (akrabalık ilişkilerinde) esasen öğrenme ve öğretme bir arada yer almaktadır. Uyuşturucu maddeyi kullanan akraba bir yandan kendisi uyuşturucu kültürünün içinde barındırdıklarını öğrenirken ve kendi öğrenme süreci aktif bir şekilde devam ederken bir yandan da geniş ailesinde yer alan ve kültüre girmeye uyumlu olduğunu düşündüğü akrabasına bilmesi gerekenleri öğretmektedir.

"Başlamanda ailenin bir etkisi olmadığını söylemiştin peki ya aynı şey akrabaların içinde geçerli mi?" sorusuna kullanıcıların verdikleri cevaplar şu şekildedir:

E5 (23):İlk deneyimim amcamın oğluyla olmuştu. O, aradı işte beni gel gidelim bir şeyler yapalım. Ben de biliyordum ve yapmakta istiyordum. Köyde saklı bir yere gittik, geceydi. Oturduğumuz zaman amcamın oğlu cigarayı çıkarttı, sonra kova yaptık. Herhangi bir korku telaş yoktu içimde. Bunlardan ziyade heyecanlı hissediyordum ilk defa kullanacaktım.

E7 (20):*Akrabalık bağı diyelim çünkü ilk öneren mi denir ön ayak olan mı denir neyse işte kuzenimdi.*

Genel olarak baktığımız da insanlar etkilemeye ve etkilenmeye her zaman için müsait varlıklardır. Onun bu özelliği her zaman için doğru olarak atfedilen hal ve hareketlerde kendini göstermez, bazen durum kullanıcıların yukarda da belirttiği gibi tersine işleyebilmektedir. Bahsedilen etkilenme süreçlerinde çocuklar veya genç yetişkinler kendilerine rol model olarak kullanıcı profillerini seçebilmektedirler.

Arkadaş Çevresi

Sosyal yaşama yeni katılan, olağan olana ayak uydurmaya çalışan yeni neslin, sosyal değer ve inanç kalıplarının hangisini veya hangilerini kendilerine yol gösterici olarak seçecekleri konusu karmaşıklığını sürdürür bir durumdur. Bu süreçte onların içinde bulunduğu çevre ve o çevrede bulunan akran grupları etkileyici rol üstlenirler.

Bu doğrultuda, sosyolojik olarak bireyin toplumsallaşması ve toplumda edindiği statüsü bakımından arkadaş çevresi oldukça önemlidir. Birey içinde bulunduğu arkadaş grubunda kabul görmek için, o grubun baskısı altında kalabilir veya onlara özenme durumu kendini gösterebilir. Bu nedenle, uyuşturucu madde kullanmada arkadaşın rolü önemli bir etkendir.

"Arkadaş ortamının bunda etkisi var mıydı?" sorusuna kullanıcıların verdiği cevaplardan bazıları şöyledir:

E9 (23):*Arkadaş ortamının elbette bunda etkisi vardır. Olmaz olur mu yani. Zaten asıl kaynak, asıl sorun arkadaş ortamıdır. Gittiğin ortamlarda tanıştığın, konuştuğun arkadaşların, benimsediğin sana samimi gelen arkadaşların böyle bir olayı özellikle yakalayınca senin de ilgini çekiyor. Senin de içesin geliyor yani.*

E1 (23):*Valla en büyük etken arkadaş ortamıydı bir de benim tutkularım biraz güçlü olduğu için peşinden gitmeyi tercih ettim öyle... Sınıf arkadaşım vardı, sürekli derse geldiğinde değişik bir surat ifadesiyle karşılaşıyordum ben de merak ettim niye böyle diye! Öyle araştırdım baktım bir şeyler kullanıyormuş demek bende ondan öğrendim, öyle merakımdan.*

Verilen kullanıcı profili örneklerinde de görüldüğü gibi uyuşturucu madde kullanımında akran grupları ve o grupların benimsediği düşünce ve davranışlar çok önemli bir yere oturmaktadır.

Buraya kadarki kısımda madde bağımlılarının aile, akraba ve akran ilişkilerindeki duruşları baz alınmıştır. Bundan sonraki kısımda ise bir anoloji olarak madde bağımlılığı bir köprü olacak ve köprünün bir ayağını kullanıcı-kullanıcı ilişkileri ya da etkileşimleri; diğer ayağını ise kullanıcı-kullanıcı olmayan ilişkisi oluşturacaktır. Burada yapmayı istenilen şey elbette ki kullanıcılar arası etkileşim ile kullanıcı ve etrafındaki kullanıcı olmayan bireyler arası ilişkinin farklı olacağından dolayı söz konusu farklılıkları göstermeye çalışmaktır.

Köprünün Bir Ayağı Kullanıcı-Kullanıcı Olmayan İlişkisi

Bu ilişki türü görece farklı alt başlıklara ayrılabilme potansiyeline sahiptir. Bir kullanıcının ya da kullanıcı olmayanın bakış açısı, değer atfettiği davranış ya da inançlar birbirine zıt yönde yer almaktadır. Bu durumda zıt kategorilerde yer alan bireylerin birbirine olan tutum ve davranışları da farklılık arz edecektir.

Toplumsal Baskı

Birey şu ya da bu şekilde kendini bir toplumsalın içinde var eder. İçine doğduğu toplumdan etkilenirken aynı zamanda o toplumu da etkileyerek kendini anlamlandırır. "Bir birey hakkında biyografik bilgiye sahip insanların –onu tanıyanların- içerisinde, onu üstünkörü ya da yakinen veya aynı seviyede ya da değil tanıyanların sınırlı çemberinde yer alır" (Goffman 2014: 108). Goffman'ın toplumsal tanıma olarak adlandırdığı şey tam olarak budur. Bu tanıma ya da tanışıklık durumu kullanıcılarda yerini hegemonyaya bırakır. "Kişi, hem pratik hem de duygusal anlamda saygısını ve kabulünü beklediği insanlar tarafından reddedilmekten korkar. Yani eğer esrar kullandığı fark edilirse (bu çalışma için genel olarak uyuşturucu kullandığı) kullanıcı olmayanlarla ilişkilerinin bozulacağını ve kesileceğini düşünür. Bu sebeple de haricilerle olan ilişkisinin önem derecesine göre davranışını sınırlar ve düzenler" (Becker 2013: 96).

"Toplumda baskıyı hissediyor musun peki?" sorusuna verilen cevaplar şu şekildedir:

E6 (22):*Baskı illaki var çevrede uyuşturucu dediğin zaman herkes sana ters bir gözle bakabiliyor yani çünkü topluma ters düşen, toplumun ahlak kurallarına ters düşen bir olay o yüzden kimsenin duymasını istemem açıkçası... Hani işte içen arkadaşlar da var onlardan yana sıkıntı olmuyordu. Ama içmeyen insanlar içinde pek rahat edemiyorum tabi gözler kızarıyor mesela. Hani öyle durumlarda göz göze gelmekten kaçınıyorum insanlardan.*

E9 (23):Şimdi bu insanın fiziki yapısına yansıyınca ister istemez çevreden dolayı bir çekinme oluyor, mesela göz kızarıklığı gibi. Yani bu yüzden rahat edemiyorsun. Kendince düzgün, güzel bir kafa yaşamak için de insanın düzgün bir fiziki yapısı olması lazım. Bizim de en büyük sorunumuz göz oluyor haliyle gözler de kızarık olunca ister istemez etrafta dikkat çekiyorsun. O seni biraz huzursuz edebiliyor yani.

Uyuşturucu madde türleri vücuda alındıktan kısa bir süre sonra türüne göre farklılık göstermekle birlikte fiziksel görünü-

mü etkilemektedir. Çalışmada yer alan kullanıcı profillerinin kullanımlarının sıradanlaşması bakımından öne çıkan madde türleri esrar ve ekstazidir. Bu doğrultuda esrar kullanımında fiziksel olarak göze çarpan özellikler göz kızarıklığı ve aşırı dinginlik hali iken ekstazi durum tersine dönerek aşırı hareketlilik, göz bebeklerinde büyüme, dışardan fark edilebilecek derecede çene kasılmaları ya da dişleri sıkma eylemidir. Bu etkilerin kullanıcı olmayan bireyler tarafından fark edilmesi kullanıcı açısından istenmeyen sonuçlar yaratacaktır. Ayrıca belirtmek gerekir ki esrar tüketen bir kullanıcı kendisini ifşa edebilecek olan göz kızarıklığını kolay ulaşılabilen bir sprey yardımıyla ortadan kaldırabiliyorken aynı şey bir ekstazi kullanıcısı için maddenin etkisi geçene kadar mümkün olmamaktadır. Türevleri gereği birbirlerinden farklı olan bu iki uyaran etkileme olarak da birbirlerinden farklıdır; esrar kişiye herhangi bir şeye daha derin yoğunlaşabilme özelliği verirken, ekstazi bilinç kaybına ve o an için yaşanmamış olanlarla zihni meşgul etmektedir.

Çarka Dâhil Etme

Toplumun baskısı, kullanıcıları kendilerini gizleme konusunda sıkıntıya düşürmesi muhtemel bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma paralel olarak gelişen başka bir durumdan bahsetmek gerekirse; bu durum şüphesiz ki kullanıcının kullanımını öğrendiğinde ona baskı yapan birey ya da birey topluluğunun karşısında yer alan, kullanıcılarla bir şekilde etkileşim haline giren ve söz konusu olan uyuşturuculara merak ve özenti besleyen bireylerin kullanıcı çarkına dâhil olmasıdır.

Görüşme yapılan kullanıcıların *"Bu örüntüyü sen devam ettirdin mi yani senin aracılığınla başlayan/deneyen arkadaşların oldu mu?"* sorusuna verdikleri cevaplar şöyledir:

E2 (21):*Allah affetsin oldu evet. Bir süre kullandıktan sonra başka arkadaşlarımın da öğrenmesi üzerine denemelerini tavsiye ettim. Birkaçı benim gibi hevesliydi. Beraber kullanmaya başladık.*

E8 (21): *Evet, var ama şöyle hiç kullanmamış ya da hiç içmemiş birine vermedim ama daha önce içip uzun bir süre içmeyen ya da daha az içenle içtiğim oldu. Sayılabilir yani o kategoriye girer diye düşünüyorum.*

E7 (20):Önerdiğim var. Yani çevremdeki birçok kişiye önerdim. Yani, kafasını öğrensinler ne bileyim, bir şey gibi öğünme gibi, öğünme gibi bir şey yani. Yani ben attım (ekstazi) çok iyiydi, deneyin sizde yani, önerdiğim çoğu kişide denedi zaten.

Uyuşturucu maddeyle bir şekilde tanışmış olan kullanıcılar, kendi kullanım aşamalarının ilerleyen safhalarında kullandıklarını öğrenen ve çarka girmeye hevesli ya da uygun buldukları kişilere uyuşturucu maddeyi kullanmalarını önerebilmektedirler. Önerimdeki amaçların başında ise kullanıcıların uyuşturucu maddeye yükledikleri; hayatın tadını çıkarabilmenin ya da eğlenmenin tadına varılabilmenin en iyi yolu gibi pozitif atıflardır.

Köprünün Diğer Ayağı Kullanıcı-Kullanıcı İlişkisi

Bu ikili durum hayata aynı pencereden bakan, birtakım şeylere, küçük çaplı değişkenler de olsa, aynı manaları yükleyen bireylerin oluşturduğu ilişki türüne tekabül etmektedir. "Bu onlara, ortak bir kaderi paylaştıkları, aynı geminin yolcusu oldukları hissini verir. Ortak bir kaderi paylaştıkları hissinden, yani benzer sorunlarla boğuştukları hissinden bir sapkınlık kültürü doğar: Dünyanın nasıl bir yer olduğuna ve onunla nasıl baş etmek gerektiğine ilişkin perspektifler ve anlayışlar dizgesi ile perspektiflere dayalı bir rutin aktiviteler dizgesi" (Becker 2013: 63). Bu ilişki türünde diğer grupta olduğu şekliyle baskın bir hegemonya ya da çarka dâhil etme durumu yaşanmamaktadır. Çünkü zaten gerçekleştirdikleri eylem, takındıkları tutum ve davranışlar hali hazırda oluşmuş grup kültüründe normal olarak karşılanmakta ve zaten grupta yer alan bireyler çarka dâhil olmuş, bir başka ifadeyle zaten artık çarkın dönmesi için gerekli olan dişli görevini üstlenmiş bir vaziyettedir. Toplumun geneline göre sapma davranışında bu-

lunan grup kendi içinde ve kendi değer sisteminde bunu normalleştirmiş olabilir. Yani onu sapkın olarak görmeyebilirler. Grupta alışmayla eylenen sapkın davranışlar, sapkınlık özelliğinden arınarak sıradanlaşmış bir kimliğe bürünmektedir. Büründüğü yeni kimlikte suça artık farklı bir nitelik atfedilerek suçu işleme kolaylaşmaktadır. Bu durum aslında alt kültürün kendine has olan sınırlarında suçun güvenle işlendiğini ya da başka bir ifadeyle suçlunun kendini güvende hissettiğini göstermektedir.

Bu ikili ilişki türünde, diğerinde olduğu gibi sadece eylemler değil kullanıcılarında birtakım özelliklerine de değinilecektir. Çünkü asıl önemli olan kullanıcı olma yolunda gençlerin geçirdiği evreler ve buna paralel olarak vuku bulan özelliklerdir.

Çabuk Arkadaş Edinme

Çalışmada sıklıkla belirtildiği üzere insan, tek başına hayatına sürdürebilecek bir varlık değildir. Bunun için aile ve akrabalarının dışında kendi inanç ve düşünce yapısına uygun bulduğu insanlarla sosyal hayatın içinde kendini var etmektedir. Söz konusu uygunluk kullanıcılar için daha farklı bir boyutta, bir başka ifadeyle daha hızlı gerçekleşmektedir.

Uyuşturucu madde kullanıcısı, kullandığı madde ne olursa olsun şu anki zamanda mevzuatta da belirtildiği üzere yasadışı bir eylem yapmaktadır. Kullandığı madde ekseninde yoksunluk çektiği veya kullandığı maddeyi tüketme gereksinimi duyduğu anda ya da kullanım için ön hazırlık, yani yoksunluk çekmeye başlamadan önce söz konusu uyaranı bulma girişiminde olacaktır. Bu jargonda 'kovalama' denilen bir kavrama denk gelmektedir. Bu kovalama sürecinde kullanıcı daha önce belki de yüzünü dahi görmediği insanlarla bir ilişki içerisine girmektedir.

"Çevren ilk baştaki gibi küçük bir grup olarak kalmamış gibi duruyor, bu konuda ne söylemek istersin?" sorusuna E5'in verdiği yanıt şu şekildedir:

E5 (23):Şimdi en başta küçük mesela hani teklikte sıkıntı

oluyordu. Biz o ortamdan çıkınca ya da nereye gittiysek ilk gruptakiler olmayınca yanımıza yeni ortam arkadaşları edindik. Sadece biz içiyor gibiydik ilk etapta ama sonra bir baktık ki aslında her yerde varmış kullanıcı, oraya ait olduğunu ve onların seni bulduğunu bir şekilde yani birbirini bulduğunu söyleyebilirim.

E5'in de dile getirdiği üzere kullanıcılar nereye giderse gitsin, nerede olursa olsun yoksunluk çektiği ya da eğlenmek için maddenin peşine düştüğü zaman; her zaman için yeni ilişkilere, yeni yüzlere açık bir konumda yer almaktadırlar.

Aynı konuyu yani çabuk arkadaş edinme durumunu işi çözme (maddeyi temin etme) ekseninden ziyade bir de kullanım ortamları olarak değerlendirmekte mümkündür. Çünkü uyuşturucu madde kullanıcıları, bu konuda -kullandıkları şeyin etkilerinin kötü sonuçlar doğurması bir kenara bırakılarak- normallere göre daha şanslı konumda yer alırlar. Kullandıkları maddelerin temininin zor oluşu, tek başına kullanmaktan zevk almamak ya da çekinmek ekseninde çok farklı ortam şekilleri dene0yimlemektedirler. Bu konuda E2 şunları dile getirmiştir:

E2 (21):*Elbette sağladı. Hiç tahmin edemeyeceğim adamlarla oturup kalktım mesela. Onun yanı sıra kullandıklarım arasında en düşük yaşta olan ben olduğum için bir farklı yere konuluyordum.*

Kendisinin de belirttiği üzere tahmin edemeyeceği şekilde ilişkilerin öznesi olmuştur. Ayrıca bir noktaya daha dikkat çekmek gerekirse; *"kullandıklarım arasında en düşük yaşta olan ben olduğum için bir farklı yere konuluyordum."* ifadesinden de anlaşılacağı üzere yaşının küçük oluşu fakat kullandığı madde olarak onlarla denkleşecek bir eylemde bulunuşu onu kıdem olarak ortamdaki diğer kişilerin gözünde yükseltmiştir.

Aşırı Özgüven

Uyuşturucu madde kullanıcılarının benlik saygısını yitirdikleri ve özgüven eksikliği yaşadıkları kabul edilen bir görüş olarak

karşımıza çıkmaktadır. Bu görüşü oluşturan bireyler elbette ki kullanıcı olmayan bireyler arasında yer almaktadırlar. Tarafların nesneyi değerlendirmeleri konumları gereği farklıdır; bir taraf deneyiminden hareket ederken, diğer taraf deneyimlerin verilerinden hareketle bir genelleme yapmaya çalışmaktadırlar. Kullanıcı olmayan bireyler esas olarak kullanıcıların sahte bir özgüven duygusu yaşadıklarını, onun o ana has bir şey olduğunu düşünmektedirler. Burada aynı nesneyi yani "özgüven" meselesini bir kullanıcı gözünden ele almak esastır.

E5 (23*):Bizim biraz daha sağlıklı düşünmemize sebep oluyordu. Hani, en ince ayrıntısına kadar düşünebiliyordum. Kendini daha özgüvenli hissettiğin gerçeği de var tabi burada.*

E7 (20):*Hayır, aslında daha çok konuşkan yapıyordu. Diline ne gelirse gidiyordu. Yani çekinme yoktu. Karşındaki kişi hakkında ne düşünüyorsan söyleyebiliyordun. Bir özgüven geliyordu... Normal kafayla söyleyemeyeceğin şeyleri bu kafada söyleyebilirsin. Ama öyle dediğin gibi bir durum yoktu ya bende zaten çok bir çevrem yok, konuştuğum kişi sayısı da az ve artık tanıyoruz birbirimizi hani öyle ifade problemi pek yaşanıyor diyemem.*

E9 (23):*Ben kullandıktan sonra karşımdaki insanla herhangi bir diyalogumda sıkıntı yaşamadığım sürece bana gayet normal davranıyorlar zaten. İçtiğimi anlayıp bana ona göre davrananları da ben zaten anlıyorum. İşin dalga geçme kısmına girerlerse de zaten kendilerini de uyarabiliyorum ben. O derece irademiz yerindedir hiçbir zaman üstüne ya da sınırına çıkmadık. İçkiyle de bunu ayırt edebilirsin tabi. İçki içen insan çok fazla konuşur ama ayakta duramaz bunda öyle değil. Bunda bünyen de iraden de yerindedir sadece kendinde bir hafiflik hissedersin. Bir de özgüvenin, cesaretin aşırı derecede sendedir. Eskiden cevap veremediğin şimdi ise cevap verebileceğin birçok şey olur. Birçok konu hakkında bir cevabın, bir görüşün olur. Bu konuda aşırı bir özgüven patlaması yaşatıyor yani.*

Kullanıcılar uyuşturucu maddeyle birlikte bir özgüven patlaması hali yaşadıklarını net bir şekilde ortaya koyarken; kullanıcı

olmayan bireyler buna ters düşecek bir şekilde özgüven eksikliği yaşadıkları kanısındadırlar. Bu durum elbette ki kullanımla birlikte gelen bir şey olduğu için belki de tüketilmeyen zamanlarda nesnenin (özgüven) eksikliği yaşanmaktadır. Bu durumda aslında iki taraf da savında haklı olabilecektir. Esasında önemsenen konu da bu haklılık meselesi değil; var olan noksanlığın uyuşturucu madde kullanımıyla giderilmeye çalışılmasıdır.

Acemilikten Profesyonelliğe Geçiş

Acemi kullanıcı, anlaşılacağı üzere kullanmaya başladığı madde ya da maddelerin hazırlanışını, tüketmek için yanında nelerin bulunması gerektiğini ve kullandığı maddenin etkilerini henüz tam kavrayamamış, başka bir ifadeyle henüz işin piri olmamış kişidir. Yeni başlayan ve ne yapması gerektiğini bilmeyen acemi, zamanla bu niteliğini geride bırakacak –ki bu devamındaki kullanımlarına bağlı olarak gerçekleşecektir- ve profesyonelliğe doğru yol alacaktır. Bu profesyonel kimlik ona söz konusu maddeler ekseninde bir kıdemlilik kazandıracaktır.

Bahsi geçen süreçte birtakım değişikliklerin yaşanacağı aşikârdır. Bu değişikler için kullanımı, yapılışını, etkisini öğrenmenin yanı sıra başka gelişmelere de ihtiyaç duyulmaktadır. İhtiyaç duyulan bu gereksinimlerin başında, aceminin kullandığı madde ekseninde ilk deneyiminden itibaren kullandığı uyuşturucu maddenin sürecin sonlarına doğru bir artış göstermesidir. Profesyonelliğe doğru gidişteki bu doz arttırma meselesi aslında düzenli kullanıcının artık ilk başlardaki miktarın kendisine yeterli gelmemesiyle yani aynı kafayı yaşamak için o miktara alışmış olan bedenin söz konusu maddeyi biraz arttırarak kafa yapmasıyla açıklanmaktadır.

"İlk kullandığın günden beri doz attırdın mı?" şeklindeki soruya ilişkin kullanıcıların verdikleri cevaplar şu şekildedir:

E1 (23): *Valla ilk kullandığım zamanla şimdi kullandığım zaman arasında çok fark var, o zamanın ürünüyle şimdiki ürün ara-*

sında çok var, ondan sonra sana söyleyeyim bünye alıştıktan sonra dozu kendin arttırıyorsun zaten ama değişiklik gösteriyor bu ona da bir şey diyemem.

E2 (21):İlk kullanımda daha toyduk az miktar bizi uçuruyordu. Sonradan bu miktarı arttırdık. Ve süre gelen bir artış yaşadık kullanımlarımızda.

Görüşmecilerin verdiği cevaplardan da anlaşılacağı üzere uyuşturucu madde türüne başladıkları günden sürecin ilerleyen safhalarına kadar ki geçen süreçte ilk etapta alınan miktar artık kullanıcıda herhangi bir etki yaratmamaktadır. Kafa yapma isteğinde olan kullanıcı ise uyuşturucu maddenin doz alımında bir artışa başvurmaktadır.

E5 (23):*Şu şekil ilk başı hatırlamıyorum ama 3-4 kapak vurmuş (esrarın kova denilen şekilde içilmesi) olabilirim. Ama sonrasında artış oluyor elbet 9-10 kapağa çıktı yani. Bir de belki biliyorsundur, esrarın içine sigara kırılması gerekir mesela biz ilk zaman içine 2 dal sigara kırmıştık. Sonradan tabi bu artış gösterdi. İlk yaptığımızda çabuk kalkıyorduk mesela ve bu kalkmalarda gecikmeler oldu. Bir keresinde on iki dal sigara kırdığımızı hatırlıyorum.*

Kendisinin de dile getirdiği üzere esrar saf bir şekilde tüketilmemektedir. Ona gelen iri taneler bir makas ya da o görevi görebilecek başka bir alet yardımıyla küçültülerek herhangi bir sigaranın tütününün içine dökülerek oluşan karışımla tüketilmeye hazır bir hale gelmektedir. İçine karıştırılacak olan miktar esrarın küçültülmüş olarak ve tohumlarını içinden çıkartıldığında kalan miktara paralel olarak değişmektedir. E5' in burada vurguladığı on iki dal sigara karıştırması kullanıcı arkadaşlarıyla beraber temin ettikleri esrarın artış göstermesidir.

Bu süreçte uyuşturucu maddenin kalitesine göre tüketilecek miktarı belirleyen kullanıcılar da vardır. Bu konuda K1 ve E9 şunları dile getirmektedir:

K1 (24):*Tabi ki de ilkinde mesela bir tane tekti sonra bu bir*

buçuğa, ikiye en son da dörde kadar çıkmıştı. Ama ideal olan yani malzeme iyiyse iki ideal oluyor ama onun da bir adabı var yani.

E9 (23):İlk kullandığımdan beri doz pek artırmadım çünkü bunların kalitesi vardır. İyi olana iki tane vursan tamamdır (söz konusu olan kova), *iyi olmayana sabaha kadar vursan da boştur yani.*

Kullanıcıların, aldıkları ilaçların etkileriyle ilgili kendi deneyimlerini yorumlamada yaşadıkları güçlüklerin çoğu o ilaca dair bilgi edinme aşamasında meydana gelir. Kullanıcıların birbirleriyle iletişim halinde olduğunu ve kendi kişisel araştırmalarının sonuçlarını birbirleriyle paylaştığını da göz önünde bulundurduğumuzda yasadışı ilaç kullanan gruplarda bilginin biriktiğini rahatlıkla söyleyebiliriz (Becker, 2017:126-127). Becker, bu durumu LSD kullanımının artmasıyla azalan patolojilerle (bad trip) örneklendirmiştir. Bu başlık açısından değerlendirildiğinde yürütülecek düşünce sıralaması aynıdır. Acemilikten profesyonelliğe doğru yol alan birey hem kendi yaşamış olduğu deneyimlerden hem de diğer kullanıcı bireylerden iletişim esnasında aldığı bilgilerden istifade ederek yoluna devam edecektir.

Ayrıcalıklı Kardeşlik

Bu kavram Becker'ın sapkınlık sosyolojisi çalışmasında tıp alanında olduğu gibi üyelerin birbirlerine hasta göndermesine benzetilerek; müzisyenlerinde birbirine iş göndermesi olarak kaleme alınmıştır. Çalışma açısından asıl üzerinde durulacak konu ise kullanıcılar arasındaki ayrıcalığın bir başka boyutudur. Bu ayrıcalık kendisini alt kültürde satıcı (torbacı) birini tanımak olarak nitelendirilecektir. Bu tanıma durumu elbette ki kovalama sürecini basitleştirecek veya işi kolaylaştıracaktır. Bu doğrultuda kullanıcı temin etmek istediği maddenin bire birini bulamasa bile başka bir maddeye kolaylıkla erişebilmektedir.

Bu çerçevede çalışmada yer alan kimi kullanıcıların kullandıkları maddeleri nasıl tedarik ettikleri, bu konuda zorlanıp zor-

lanmadıkları, tanıdıkları kişiler vs. gibi durumlarla değerlendirilecektir.

"Tedarik etmekte zorlanıyor musun?" sorusuna kullanıcıların verdikleri cevaplar şu şekildedir:

E1 ve E3 bu konuda zorlanmadıklarını net bir şekilde belirtmişlerdir.

E1 (23):*Valla hiç de zorlanmıyorum istediğim zaman bulabiliyorum yani ulaşmak çok kolay yeter ki isteyim.*

E3 (21):*Hayır, istediğiniz zaman çok rahat bulabiliyorsunuz, her semtte her köşe başında*

E2 ve E6 için durum biraz farklı ilerlemektedir. Kendileri kullanım aşamasının başlarında kovalama eylemini bizzat gerçekleştirmedikleri için kendilerine temin eden arkadaşlarının ayrılması üzerine tanıdıkları kimse olmadığı için bulma konusunda sıkıntı yaşamışlardır.

E2(21): İlk zamanlarda ben kendim peşine düşmüyordum. Yaşım diğerlerine göre küçük olduğundan onlar getiriyor ben de kullanıyordum. Daha sonra onlar gittikten sonra bulması baya zorlaşmıştı. Hatta yok denebilecek kadar azdı.

E6 (22):*Bazen zorlanıyordum ama genelde çevremde vardı. İşte o çevreden ayrıldığımda bulmakta zorlandığım oluyordu.*

Kullanıcı cevaplarından da anlaşılacağı üzere kovalama sürecindeki tanıma ve tanışıklık durumları temin etme konusunda kullanıcılara kolaylık sağlamaktadır.

E9 ise kendisini bir bağımlı olarak tanımlamamış; bunun içinde ulaşma konusunda bir zorluk çekmediğini söylemiştir. İfade etmeye çalıştığı şey aslında bağımlı olarak tabir edilen kişilerin maddeyi zorunlu olarak bulması gerektiği ama kendisinin bir bağımlı olmadığı için bulmasa da herhangi bir sorun yaşamayacağıdır.

E9 (23):Şimdi bağımlısı olmadığımız için yani kendi adıma konuşayım bağımlı olmadığım için tedarik etmekte ya da etme-

mekte herhangi bir sıkıntı yaşamıyorum. Ben istediğimde bulurum istemediğimde zaten.

Esrar bağımlılık yapmaz; en azından alkol ya da diğer uyuşturucu maddelerin yarattığına benzer bir bağımlılık yaratmaz. Kullananlar ne yoksunluk hissederler ne de esrar için karşı konmaz bir istek duyarlar (Adams'den akt. Becker, 2013: 70).

Kullanıcı Taktikleri

İnsanlar, sahip oldukları yaşam standartları içerisinde bir dizi pratikler geliştirirler. Bu pratikleri, onların gerek ev yaşantısında gerek iş hayatında gerekse de sosyal yaşantısında bir dizi geliştirdikleri taktikler olarak görebiliriz. Konuya teorik açıdan yaklaşıldığında; sembolik etkileşimcilik toplumun mikro boyutlarına, gündelik yaşantılarımıza, içinde yaşadığımız gündelik dünyaya ve insanların "sembolik iletişim" aracılığıyla gündelik yaşantılarında nasıl etkileştiklerine, düzen ve anlamı nasıl yarattıklarına odaklanır. Klasik sosyologların kullandıkları bilimsel yaklaşımı reddeden bu sosyolojik perspektif, toplumu içerden analiz eder ve belirli bir durum veya yaşam biçimiyle ilgili insanları güdüleyen temel faktörleri görmeye çalışır (Slattery'den akt. Macit, 2017: 179). Gündelik hayatta herhangi bir yerde mesleğini icra eden bir kişi çalıştığı ortamı kendi zevkleri doğrultusunda dekore edebilir veya çalıştığı esnada kendini motive edecek birtakım düzenlemelerde (müzik vs.) bulunabilir. Bu örnekte verilenler ne kadar olağansa; kullanıcı bir bireyin de kullanım esnasında geliştirdiği pratikler ve buna bağlı olarak gelişen taktikler de bir o kadar olağandır. Ayrıca sembolik etkileşimciliğin isim babası olan Blumer, ismini verdiği bu yaklaşım için: insanların şeylere karşı, şeylerin de kendilerine ifade ettiği anlamlara göre tavır aldığını; bu anlamların birinin muhataplarıyla olan etkileşimden çıkarsandığını ve son olarak bu anlamların yorumsal bir süreçte değişime uğradığını (Polama'dan akt. Macit 2017:179) belirterek aşamalı bir süreçten söz etmektedir. Bu aşamalar bu başlık çerçe-

vesinde daha açık ifade edildiğinde; kullanıcı olmayan bir bireyin kullanıcı olmasına kadar geçen sürede maddeyle nasıl tanıştığını, maddenin kendisine ne ifade ettiğini ya da maddeye yüklediği anlamları ve kişinin bunu yorumlaması aşamalarından sonra farklı tiplemelerde olan insanların yaptığı farklı yorumsamalardan kaynaklı olarak ortaya çıkan farklı taktikler olarak karşımıza çıkacaktır.

Buradan hareketle bu başlık çerçevesinde yapılmak istenen bir şekilde çarka dâhil olmuş kullanıcı profillerinin edindiği veyahut kullanım süreci boyunca geliştirdiği pratiklerdir. Söz konusu pratikler dinlenilen müzik, kullanılan mekân, uyuşturucu maddenin türü vb. gibi kullanımın her alanında kendini hissettirmektedir.

Uyuşturucu Maddenin Türü ve Kullanıcıların Madde Hakkındaki Bilgileri

Uyuşturucu madde kullanıcıları, kullandıkları madde bakımından farklı kategorilerde değerlendirilebilir. Bu doğrultuda çalışmada yer alan kullanıcıların düzenli olarak kullandıkları madde türlerine baktığımızda karşımıza merkezi sinir sistemini bozanlar grubunda yer alan esrar[1] ve merkezi sinir sistemini uyaran grubundaki ekstazi[2] çıkmaktadır. Bunların dışında elbette ki diğer

1 Esrar, kenevir bitkisinin kurutulmuş yaprak ve çiçeklerinden elde edilen psikoaktif bir uyuşturucu türüdür. Birçok kimyasal madde içermektedir. İçerdiği maddeler içerisinde etken maddesi THC'dir (tetrahidrokannabiol). İşleniş biçimlerine göre marijuana, kubar gibi isimler alabilmektedir. Etkilerine baktığımızda ise içildikten yaklaşık yarım saat sonra kalp hızında bir artış görülürken kan basıncında bir düşme yaşanır. Bu düşüş kaslarda gevşemeye neden olmaktadır. Fiziksel olarak görülen etkilerine baktığımızda ise ilk önce göz kızarıklığı olarak kendini belli etmektedir. Tüm bunlar bir süre sonra duygusal algılamada bozukluklar meydana getirmekte ve bu durum da kendisini aşırı neşe halinde ya da tersi durumda kaygı ve huzursuzluk halinde gösterebilir.

2 Ekstazi ise MDMA (metilenoksimetamfetamin) adlı kimyasal bir maddenin sokaklara inmiş uyuşturucu türüdür. Genellikle renkli küçük haplar şeklindedirler. Etkilerine baktığımızda ise merkezi sinir sistemini uyardığı için

halüsinojen türlere yönelimler de söz konusudur. Fakat kullanımların sıradanlaşması bakımından öne çıkan uyaranlar ekstazi ve esrardır. Bu doğrultuda kullanıcıların tükettikleri maddeler hakkında ne kadar bilgiye sahip olduklarını ortaya koymak maksadıyla sorulan *"Peki, ne kullanıyorsun, kullandığın maddenin içeriği hakkında bilgi sahibi misin?"* sorusuna kullanıcıların verdikleri şu şekildedir:

E1 (23): *Kullandığım şey esrar, içeriği şeydir normal bir ot gibi düşünüyorum sadece içindeki birtakım maddelerden dolayı birtakım uyuşukluk veriyor odur yani başka bir tarafını görmedim ben... Tabi tabi kimyasaldan her zaman uzak durmuşumdur, çevremde kimyasal kullanan arkadaşlarımı gördüğümde onları da uyarırım, kesinlikle uzak durmasını isterim. 'Ottur günahı yoktur' diyoruz içiyoruz bakalım.*

Kimyasala karşı olan mesafesinin, kimyasalı kullanmasıyla mı oluştuğunu öğrenmek amaçlı *"Kimyasal denedin mi hiç?"* sorusuna E1'in verdiği cevap şu şekildedir.

E1 (23):*Kimyasal denedim evet, kimyasal geçmişim oldu o yüzden çok kötü yanlarını gördüm o yüzden kimyasaldan herkesin uzak durmasını tavsiye ederim.*

E1'in diğer kullanıcı profillerinde de göreceğimiz gibi doğal olan esrarın yanında sentetik uyuşturucu geçmişi de vardır ve kimyasalın yukarda belirtilen etkilerini yaşadığından o uyarana ve o uyaranı kullananlara karşı bir mesafesi söz konusudur. Bu mesafe kullanıcılar arasında oluşan ikiliği örneklemektedir: uyuşturucu madde kullanıcıları, maddenin türüne göre değerlendirme yapabilmektedirler. Kullandığı madde ekseninde *'Ottur günahı yoktur'* şeklindeki ifadesi de kullanıcılar arasında kalıplaşmış bir ifade olmakla birlikte aynı zamanda bir meşrulaştırma ifadesidir.

bu sistemin oldukça hızlı çalışmasına ve halüsinojen görüntüler görmeye sebep olmaktadır. Hap vücuda girdikten yaklaşık yirmi dakika sonra etkileri başlamakta ve aşırı bir mutluluk hali görünmektedir. Fakat bu bir zirve noktasına geldikten sonra aynı seviyede düşüş (maddenin etkisinin geçmesi) yaşanmaktadır. İlk başlardaki mutluluk hali yerini tersine bırakarak mutsuzluk hali yaşanır.

E5 (23):İlk kullandığım kubardı (esrar), *aslında onunla da devam ettim ve devamında biz beste-nokta* (speed), *ekstazi, jamaika ki onun üstüne de sarı bir sprey sıkıyorlardı felan, onu da kullandım yani. Cam* (meth/kristal) *felan da gördük ama içmedik sıkıntılı bir şey olduğunu farkındaydık. İçeriklerini biliyorum. Kubar da sadece kubarın yaprakları ama bazen de torbacılar onun içine kına atıyorlardı, hani çok görünsün maksat ama bizim torbacı sağlamdı. Yalan değil kınaya da denk geldiğimiz de oldu. Jamaika da işte sarı sprey sıkıyorlar, otu sarı göstermek için. Beste de işte kimyasal bir şeydi sanırım, bağımlılık yapıyor zaten bu. Aklıma geldi de bazen yokluktan bali de çekiyorduk.*

E9 (23): *Ot, kenevir, esrar işte zaten hepsi bir isim altında toplanıyor. Kökeni THC olan yani hintkeneviri... Tabi şu anda cebimde içtiğim sigaradan daha az zararı olan bir maddeden bahsediyoruz. Esrardan yani ben işin kimyasal tarafına geçmiyorum sadece kullandığım tarafıyla bahsediyorum. İçtiğim sigaradan daha az zararı olduğunu bildiğim için bazen yan etkilerini yani ben tutup bunu sigaradan daha az zararı var diye insanlar kullansın, şöyle böyle olsun demiyorum yani içtiğim şeyin ne olduğunu bilerek içiyorum ben.*

Kullanımda Amaca Yönelik Farklılaşma: Sorun Odaklı Kullanım ve Eğlence Odaklı Kullanım

İnsanlar, varlığını anlamlandırmaya başladığı andan itibaren gerek gelecekte olmak istediği yer gerek gerçekleştirmek istediği hayaller vb. doğrultusunda kendilerine birtakım gayeler belirlemektedirler. Bu amaçlar uzun soluklu bir gelecek planı için olabildiği gibi daha kısa süreli gerçekleşecek ya da gerçekleşen olaylar için de olabilir ya da yapılan eylemlere birtakım amaçlar yüklenebilir. Çalışmanın konusuyla değerlendirildiğinde söz konusu amaçlar kullanımda kendisini iki şekilde var edebilir: sorun odaklı kullanma ve eğlenmek maksadıyla kullanma.

Sorun Odaklı Kullanım

İnsanlar var oldukları ve hayatlarını sürdürdükleri bu geniş çerçevede her daim sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu sorunlar kimileri için basit bir şekilde atlatılabileceği gibi kimileri için de altından kalkılamayacak bir hal alabilmektedir. Bu doğrultuda çalışma açısından ele alınan kitlenin karşılaştıkları kimi problemlerin (problem karşısında oluşabilecek durumların derecesine bakılmaksızın) çözümü aşamasında, çözüm yolu olarak uyuşturucu tüketimini seçtikleri inkâr edilemeyecek bir gerçektir.

Bu açıklamaya paralel olarak çalışmada kullanımlarını bazı problemlerle ilişkilendiren kullanıcıların cevapları şu şekildedir:

E2 (21):*Evet. Farklı bir şehirde sosyalleşebileceğim pek arkadaşımın olmaması, bir bunalmaya yol açmıştı. Kullanmak bana yeni bir ortama giriş bileti gibi bir şeydi aslında. Hiç tahmin edemeyeceğim adamlarla oturup kalktım mesela. Onun yanı sıra kullandıklarım arasında en düşük yaşta olan ben olduğum için bir farklı yere konuluyordum.*

E7 (20):*Canımı sıkan bir olay olduğunda, canım sıkkın olunca geçiyor yani hastalık felan olduğunda da geçiyor yani ağrı, sızı.*

K1 (24):*Benimki biraz meraktı doğrusu biraz da macera arayışı diyebilirim. Hatta biraz daha dürüst olayım sana birazcık da bedensel değişim isteği diyeyim. Kimyasalın kilo verdirici özelliğini duymuştum biraz delice sanki.*

E5 (23):*Bazen ortamdan uzaklaşmak için bazen de arkadaş grubumuzla bir araya gelmek için içiyoruz. Hatta bizim bir arkadaşın şöyle bir lafı var, aklıma geldi söyleyeyim: "Bu meret olmasa birbirimizi göremeyeceğiz." diyordu ve doğru da diyordu hani. Soruya tekrar döndüğümüzde bir süreliğine kendimi ortama adadığım hani ortama odaklandığım için dertlerden, sorunlardan uzaklaşmış oluyordum diyebilirim*

Verilen cevaplarda görüldüğü üzere kullanıcıların sorun olarak nitelendirdikleri durumların, kullanımlarla birlikte ortadan kalktığını söylemek mümkün bir hal almaktadır. Bu durumda

E2, madde kullanımını sosyalleşme aracı olarak; E7, hem psikolojik hem de fiziksel rahatsızlıkların tedavicisi olarak uyuşturucu maddeyi nitelemiş ve kullanmıştır. K1 ise merakının dışında uyaranı kilo verme aracı olarak görmüştür. E5 de durum farklı bir boyuta taşınabilir; diğer kullanıcılarda madde kullanımı sorunun çözümüne tekabül ederken, kendisinden sorunlardan kaçış aracı hali almıştır.

Eğlence Odaklı Kullanım

Sorun odaklı bir kullanımın dışında değineceğimiz diğer kullanım amacı, eğlenmek/eğlence ya da zevk almak için yapılan kullanımlardır. Gündelik hayatın getirdiği zorluklar karşısında esasında tüm insanların eğlenme, kendini motive etme istek ve hakları vardır. Bu istekleri hangi doğrultuda kullanacakları elbette ki birtakım faktörlerden ötürü farklı alan ve boyutlarda kendini göstermektedir. Bu gösterişlerden bir tanesi de şüphesiz eğlenmek maksadıyla gerçekleşen uyuşturucu madde kullanımıdır. Bu doğrultuda kullanıcıların verdikleri yanıtlar şu şekildedir:

E1 (23):*Yoo, ısrar edilmedi kendi merakımla başladım... Tamamen zevk için kullanıyorum, tamamen keyfi yani bu bağımlılığı söz konusu değil benim için. Sorun için kullanmıyorum... Sosyal hayatımdan beni uzaklaştırmıyor, kullanımıma dikkat eden bir içiciyim ben. Şu şekilde yani hayatımı tamamen uyuşturucu üzerine inşa etmedim. Uyuşturucu nasıl bir şey hayatımın bir köşesinde keyif amaçlı kullandığım bir şey benim hayatıma, sosyal hayatıma etki etmesine kesinlikle izin vermem.*

E4 (23):*Bir sebebi yoktu yani zevki, keyfi amaçlıydı, bir şey yok... Yok, zevki tamamen kendim takıldım yani canım sıkıldığı zaman böyle bazı şeylerden uzaklaşmak için bazen iyi geliyor. Mesela bulunduğun ortamdan sıkılıyorsun, gündemden sıkılıyorsun, ülke gündemi değil de siyasete bulaştırmayalım ama bulunduğun ortam bazen seni sıkıyor çok iyi geliyor, yani seni başka bir insan yapıyor sanki daha rahat oluyor.*

E9 (23): *Ortama göre değişiyor tabi çok samimi olduğun insanlarla içmen ayrı çünkü orda ortamda bir neşe kaynağı olur ve her zaman gülmek adına içersiniz, eğlenmek için.*

Kullanıcıların verdikleri cevaplarda da görüldüğü üzere kullanımlara yüklenen mana eğlence odaklıdır. Son zamanlarda artış gösteren bir durum olan gece hayatı mekânlarında uyuşturucu çeşitlerinin varlığı, esasında eğlenmek odaklı kullanımlarda özendirici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar kullanıcılar verdikleri cevaplarda herhangi bir gece hayatı mekânlarından (bar vs.) bahsetmeseler de aslında bunun sebebi Niğde ilinin daha yerel bir özellikte olmasına paralel olarak gelişen gece hayatındaki kısıtlılıklardır.

Maksatlı kullanım açısından uyuşturucu tüketimi değerlendirildiğinde yukarıda da belirtildiği üzere iki tür maksattan hareket edilmektedir. Kullanıcıların bu maksatlardan hangisine yöneleceği ise esasında kullanıcının o anki içinde bulunduğu duruma paralel olarak değişecektir. Bu durumda kullanıcıların yaşam standartları, sorunlar karşısında gösterdiği çaba faaliyetleri ya da eğlence esnasında yapılabilecek eylemler açısından farklılık arz edecektir. Çalışmada yer alan kullanıcıların sorun olarak nitelendirdikleri herhangi bir sebebe bağlı olarak gelişen can sıkkınlığı, fiziki görünümden memnun olmama, farklı bir şehirde sosyalleşebilme adına tüketim gibi durumlar onların gözünden bakıldığında uyuşturucu tüketimiyle birlikte ortadan kalkan sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gibi durumlarda sorunun ortadan kalkışını uyuşturucu tüketimiyle bağdaştırmak kullanıcılar içerisinde karşılaşılabilecek potansiyelde olunan diğer sorunlarda da kurtarıcı bir rol üstlenecektir. Diğer bir maksat olan eğlence, eğlenmenin tadına varma ise farklı bir boyutta değerlendirilmektedir. Maksadı eğlenme olan kullanıcılar sorunlar karşısında olmamakla birlikte sorunlarına yönelik başka çözümlerde bulunurken ve sorunlarının noksan olduğu zamanlarda tüketimi gerçekleştirmişlerdir. Özetle eğlence maksatlı tüketimi gerçekleştiren kullanıcılar sorunlarını bir kenara bırakarak uyuş-

turucu maddeyi kullanırlarken; sorun odaklı kullananlar ise eğlenceyi bir tarafa bırakarak, kullandıklarını maddenin o an için sahip oldukları sorunları çözebileceğini veyahut unutturabileceğini düşünmektedirler.

Kullanım İçin Tercih Edilen Mekânlar

Çalışmada yer alan bütün uyaranlar -pek çok ceza hukukunda olduğu gibi- bizim ceza hukukumuzda da bulundurma, kullanma veya satma konusunda derecesine göre birtakım yükümlülükler getirmektedir. Bu durumda söz konusu maddelerin genel olarak fark edilmeyecek yerlerde kullanıldığını veya alışverişinin gerçekleştiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu yerler kimi zaman bir ev ortamı iken kimi zamanda kullanılmayan, terk edilmiş harabeler olmaktadır.

"Uyuşturucu madde tüketimi için kullandığın mekânlar nasıl ya da ne tür mekânlar tercih ediyorsun?" sorusuna kullanıcıların verdikleri cevaplar şu şekildedir:

E2 (21): *O konuda şanslıydım diğerleri gibi harabe aramıyordum çünkü öğrenci evinde her şey serbestti.*

E3 (21):*Her yerde kullanılmaması gerektiğini düşünüyorum. Güvenli mekânlar daha çok tercihimdir yani. Ev gibi böyle taşkınlık çıkaramayacağım yerler olması elbette iyidir insanlar da görmemiş olur.*

E5 (23):*Mesela böyle ağaçlık yerler, gece kimsenin uğramayacağı yerler, köy ortamında olduğumuz için laf çabuk yayılır diye gözlerden uzak olmayı, tenha yerleri tercih ediyorduk.*

E6 (22):*Gizli, genelde kimsenin giremeyeceği ne bileyim ormanlar ya da ev ortamı, kuytu köşeler, rahatsız edilemeyeceğimiz yerleri tercih ediyorduk. Ayrıca mesela içeceğimiz yeri diyelim başka yere gittiğimizde oradaki arkadaşlara soruyoruz. Nerede kullanabiliriz gibisinden. Oluyor yani buna benzer yardım aldığımız durumlar oluyor.*

Görüldüğü üzere kullanıcılar mekân konusunda bir fikir birliği örneği sergileyerek; tenha, kimsenin olmadığı ya da ev ortamı gibi cevaplar vermişlerdir. Mekânın sorun yaratabileceği hususunda K1'in kullanım açısından kendini tutamamasından kaynaklı yaşadığı bir olaya yer vermek gerekirse:

-Anladım hiç tek başına kullandın mı peki?

-Bir kere o hataya düştüm.

-Nasıl yani neden hata dedin ki şimdi?

-Hata çünkü uzun zaman alamadığım zaman oldu demiştim ya işte tam ondan sonra bulduğum ilk malzemeydi ve kullanmak için bir mekân bulmayı bekleyemedim açıkçası. Zaten üstünde varsa bekleyemiyorsun bir şey seni sürekli dürtüyor kullanman konusunda. Ve ben bunu hiç uygun olmayan bir mekânda denedim ve etkisini göstermeye başladığı dakika pişman olmuştum iş işten de geçmişti etkisi geçene kadar da çok çektim o gün onun stresini yani.

-Uygun bir yer değildi derken nasıl bir yerdi ki ve senin için uygun yerler nasıl olmalı söylemek istersen tabi?

-Uygun değildi çünkü kız kardeşimin eviydi ve ben bir odaya uykum var ben yatıyorum bahanesiyle akşamın erken saatlerinde çekilmiştim ve etkisini bilmediğim daha önce kullanmadığım bir haptı yani kullandım yattım ve kulaklıktan müzik dinlemeye başladım. Etkisi öyle böyle değildi yanında hiç sigara içmememe rağmen deli gibi vuruyordu. Bu esasında tadını çıkartabileceğin bir şeyken mekân sıkıntılı olduğu ve yanımda kimse olmadığı için (kullanıcı arkadaşlarından bahsediyor) *çekilmez bir hal aldı benim için aynı zamanda korkutucuydu da diyebilirim.*

Mekân veya Ortam Kültürü

Kullanılan maddeye göre ortam ve içinde barındırdıkları daha önce E5'in örneklediği şekilde (esrar-speed ortamı) farklılık gösterebilmektir. Bu konuda esrar ortamına yine E5'in gözüyle baktığımızda:

-Ortam hakkında biraz daha bilgi verebilir misin, kıdemlilikten bahsetmiştin mesela?

E5 (23): *Ortamda oturduğumuz zaman genelde kapağı felan ben yapıyordum. Sonradan ben onu bıraktım ama benim yapmamı özellikle isteyen arkadaşlar oluyordu. Çünkü benim elime daha iyi oturuyordu hani daha iyi oluyordu. Yapan ilk kapağı alıyordu. Sonrasında saat yönünün tersine ilerliyordu sıra* (bu kullanıcılar arasında bir gelenek haline gelmiştir). *Yani bu biz öyle istediğimiz için öyle oluyordu hep de öyle yapardık ki herkes benim soluma oturmak isterdi. İkinci kapağı almak isterdi. Kovayı çeviren kişi taşın üstünde otururdu hani bahçede çok taş olmazdı mesela olan tek taşa da kovayı çeviren otururdu. Diğerleri de artık nerde oturuyorsa. Bir de şu var tabi birilerine çok birilerine az verirsin. Sağımda oturan genelde en sevdiğim kişi olurdu ve ikinci kapağı ona vermek için saat yönünün tersi olayı geldi ki bu olayı da devam ettirdik. Sıra aynı kalıyordu hani sağıma kimse gelip oturamazdı, herkes haddini bilirdi yani. Çünkü bu ortam üç kişinin eseriydi. O üç kişinin de yeri aynıydı.*

Kendisinin bahsettiği uyaran, anlaşılacağı üzere esrarın kova biçiminde kullanılışıdır. Burada dikkat çeken durum ise oluşan geleneğin (saat yönünün tersi meselesi) yanı sıra bahsettiği ortamı üç kişinin kurduğu ve diğerlerinin yerini bilmesi gerektiğidir. Aslında burada tipik bir usta-çırak ilişkisine benzeyen kıdemli-çömez ilişkisi vardır. Gruba sonradan dâhil olan üye veya üyelerin -her kim olursa olsun- ortam ve madde hakkındaki deneyimliliğinden ve kurucu sıfatından kaynaklı olarak kıdemli olanın gerisinde durmaları gerekmektedir. Nasıl ki aktarımla getirdiğimiz örf veya adetlerimizin birtakım yapılış biçimleri ya da uygulanma tarzları varsa aynı şekilde uyuşturucu madde türleri ekseninde oluşan ortamların da birtakım gelenekleri, uygulanması gerekenleri vardır.

Ekstazi ortamı için K1'in aktardıklarına baktığımızda ise:

-Kullanımın sıradanlaşması bakımından uyuşturucu madde türü sende ekstazi. Bu ortamı biraz anlatabilir misin?

K1 (24):*Ortamı nasıl anlatayım sana. Hani esrar kullanmak için yaptığın ön hazırlıklar kadar olmasa da yani mesela esrarı tohumlarından ayırmak, ona tütün karıştırmak felan gibi olmasa da ekstazi de bir ön hazırlık istiyor. Öncelikle ben mesela kullanacağım günü ayarlardım. Öyle plansız davranmazdım pek.*

K1 kullanmış olduğu ekstazi için birtakım ön hazırlıkların olması gerektiğini belirtirken ilk aşamayı kullanımı gerçekleştireceği günü ayarlamak olarak sunmuştur. Bu tipik bir planlama örneğidir ve bu planlama ona her şeyi kontrol altında tuttuğu hissini vermektedir. Kullanıcı uyuşturucuyu her zaman kullanmaz. Kullanımı planlıdır; bazen iyi bir fikir olduğunu bazen de tam aksini düşünmektedir. Bu planlı kullanımın bizatihi varlığı kişiyi uyuşturucuya hâkim olduğuna ikna eder ve alışkanlığın zararsız olduğunun alameti olarak görür. Kendisini uyuşturucunun kölesi gibi görmez; çünkü bu planlı kullanım ne kadar kullanıma izin verirse versin, kendi iradesine göre davranabilmektedir ve öyle de davranmaktadır (Becker, 2013: 105).

İlk aşamadan sonra kullanımın gerçekleşeceği anda yanında bulundurduğu diğer malzemeleri ve alacağı hazzı artırmak veya uyuşturucunun etkisi geçtikten sonra yaşanabilecek olumsuzlukları bertaraf etmek amaçlı gerçekleştirdiği eylemleri ise şu şekilde aktarmıştır:

K1 (24):*Bugün kullandım ya en geç iki haftaya kadar yeniden kullanırım, ona göre bir maddiyat ayarlamam gerekiyor. Tanesi de 25tl idi en son... Neyse madde teminini ayarladıktan sonra yemeğimizi yerdik çünkü hapı aldıktan sonra bir iki gün yemek sıkıntısı çekeceğimiz için iyi bir karnımızı doyururduk... Öncesinde markete gitmen gerekiyor şu üçü bir arada olan kahvelerden en az bir on tane felan çünkü çok lazım olacak o, sonrasında sakız kesinlikle yine bir on tane felan devamında da ne istiyorsan onu alabilirsin ama hani öyle çikolata felan alsan haptan sonra onu yiyemezsin bu bir gerçek maalesef. Neyse işte yemeği de yedikten sonra gündüz kullanılmasını tavsiye etmem çünkü gece daha eğlenceli oluyor. Akşam*

yemeğini de yedik hava kararmaya başladı. Odaya geçiyorduk işte, perdeyi kapatıyorduk, ışık da kapalı olacak tabi. Neyse işte burada yapman gereken tek şey neyle istiyorsan hapı sadece yutmak; ister kahveyle ister suyla seçim senin burada bir zorlama yok zaten. Ama arkadaşlarımdan bir tanesinin genel olarak hapları yutamama sorunu vardı mesela ona farklı metotlar uygulardık biz. Mesela bir keresinde hapı ben un gibi ezmiştim ve kolanın içine atmıştım, öyle içmişti. Bu arada sürekli arkadaşlarım diyorum ama iki arkadaşımdan bahsediyorum burada çünkü biz üçümüz beraber çok fazla kullandık. Kullandıktan sonra sigara felan içmen gerekecek hem zaten sigara kullanıcısıysan canın ister zaten hem de hapı daha da alevlendirir sigara. Bir müddet sonra sesler derine böyle en derine derler ya işte aynen öyle derine inmeye başlayacak. Bacakların da hafiften titremeler başlayacak ki bu daha da şiddetlenecek ilerleyen dakikalarda. Sana o kadar söyleyeyim bir keresinde bacaklarım öyle bir titriyor ki artık dursun istiyorum ama durmuyor. Bu bahsettiğim arkadaşlarımdan birisine dayanamadım dedim artık şu bacaklarımın üstüne otur diye, o da oturdu kaval kemiklerimin üstüne ki onu bile titretiyordum bayağı bayağı titriyordu hatta o da eğlencesine şarkı söylemeye başlamıştı. Ben onu titrettiğim için sesi haliyle tuhaf çıkıyordu. Bayağı da buna gülmüştüm ama gülmem bacaklarımın titremesinin önüne geçmiyordu. İşin garip yanı bu üçlü arasında en çok benim titrememe şiddetliydi, onlarınki fazla değildi yani. Neyse sonra zaten herkes ayrı bir âlem oluyordu. Hani aynı ortamdasın, konuşuyorsun ama o ne diyor sen ne anlıyorsun. Onu doğru anladın gibi oluyor aslında ama sen kafanda başka bir konuşma gerçekleştiriyorsun aslında. Bu tarz titremeler ve algı bozuklukları zirve noktasında olduğunun işaretidir. Ve bu sönmeye yakın kendinde bir düşüş olduğunu hissedersin, bir mutsuzluk hali çöker. Ama arkadaşlarımla aynı anda zirveyi yakalamakta zor oluyordu, en önce zirveye çıkan ben oluyordum ve haliyle düşüşüm de onlardan önce başlıyordu. Hani ayarlayamıyorsun bazen, yanındakinin kafasına yetişemiyorsun. İyi kötü dengelendikten sonra ikincileri alıyorduk işte sonrasında ise yine aynı. Ayrıca bizim telefonlarda

şu hızını ayarlayabildiğin flaş ışığı programından yüklüydü. Bu da aldığın hazzı artırmak için, en zirvede olduğun zaman karanlıkta o flaşın sürekli yanıp sönmesi dehşet güzel oluyordu. Ha mesela sakız demiştim. Sakızı hapı yuttuktan bir on dakika felan sonra almalısın yani çiğnemeye başlamalısın. Çünkü çene kemiğin kasılıyor böyle dişlerini birbirine felan vuruyorsun ya da sıkıyorsun, bunları istemsiz yapıyorsun zaten. Ertesi gün çene ağrısı çekmemek için o sakızın çiğnenmesi gerekiyor.

Sonuç olarak bu ortamlar hakkında en çok bilgi birikimi uyuşturucu madde kullanıcısında olacağından dolayı bu bilgiler kullanıcıların anlatımıyla yapılmıştır. Burada uyuşturucu madde ekseninde gelişen farklılıklardan ziyade, kullanıcılar arası bir cinsiyet farklılığı da söz konusudur. Ekstazinin esrara oranla daha çok etkileme özelliğinin yanında K1'in anatomik olarak diğer cinse oranla daha güçsüz olduğunu da göz önünde bulundurduğumuzda aslında şiddetli titremelerinin sebebinin de belki de bu karşı cinse oranla güçsüz olduğu düşünülebilir.

Ortama Farklı Bir Bakış

Burada yapılması hedeflenen şey mekânın içinde barındırdığı nesnelerden farklı olarak mekânda yer alan öznelerdir. Bu doğrultuda çalışmada yer alan kullanıcıların tükettikleri uyarının türüne bakılmaksızın, tüketim esnasında tekli kullanım ya da çoklu kullanım şıklarından hangisini benimsediği ya da hangisinden daha fazla haz aldığı ana fikrinden hareket edilmiştir.

E1 (23):*Valla arkadaşlarımla denerken daha güzel oluyor çünkü muhabbeti sohbeti güzel oluyor, tek başına içtiğim zaman kendimi bağımlı gibi hissediyorum, ondan sonra muhabbeti, sohbeti güzel oluyor ya.*

E2 (21):*Tek denedim. Biraz daha farklı geliyor. Kafanın güzel olması belki de içtiğimiz ortama göre değişiyor. Tek kullandığımda pek haz alamadım. Çünkü nasıl desem kendi kafamın güzel olduğuna kendimi inandıramadım. Saçmalasam bile mantıklı konuşu-*

yor gibi oluyordum. Aslında kafamın güzelliğini ölçebileceğim veya karşılaştırabileceğim bir başka kişinin bulunmaması kötü bir his yaratmıştı bende.

Genellikle bu soruya verilecek yanıt, arkadaş ortamında tüketmektir ve yukarıdaki kullanıcılar bu doğrultuda cevap vermişlerdir. Fakat iki durumdan da (tek ya da arkadaş ortamında) farklı şekilde haz alan kullanıcılar olmaktadır ki E8 ve E9 bu durumu örnekler nitelikte yanıtlar vermişlerdir.

E8 (21):İkisinin de hazları farklı olduğu için yani direk her zaman tek ya da arkadaşlarımla içmek isterdim gibi bir tercih yapamam. Şimdi şöyle hissediyorum o zaman tek içsem daha çok keyif alırım başka bir zaman şöyle hissediyorum, arkadaşlarımla içsem daha çok keyif alırdım.

E9 (23):*Haz konusuna gelince de şimdi arkadaş ortamında içtikten sonra insanların kafasına yetişmek gerçekten zordur. Her insanın kafa yapısı çok çok farklıdır yani. Onun kafasına yetişeceğim, o onun kafasına yetişecek gibisinden. Herhangi bir ikili diyalogda birileri birilerine bir şeyler anlatırken üçüncü kişi olarak sen sadece hık diye konuya dâhil olursan, hani birçok şeyi berbat etmiş olursun. Ortama göre değişiyor tabi çok samimi olduğun insanlarla içmen ayrı çünkü orda ortamda bir neşe kaynağı olur ve her zaman gülmek adına içersiniz, eğlenmek için. Yani kafanızdaki o kötü, huzursuz bulutları atmak için içersiniz, tek başınıza içtiğinizde de genelde hep sessiz kalmak amacıyla içersiniz ve uzanıp düzgün bir uyku içinde içebilirim.*

Kullanıcıların Jargonu

Tüm insanlar yeteneklerine göre farklı iş sektörlerinde yer almakla birlikte yöneldikleri her bir iş sektörü, ilgi alanındaki farklılıklardan ötürü değişen jargonlara sahiptir. Her ne kadar uyuşturucu arz ve talebi yasadışı bir eylem olsa da iş sektörü piyasasında örtük bir faaliyet göstermektedir. Bu durumda bu sektöre yönelimler ve yönelimlerle birlikte gelen uyuşturucu madde jargonu

da kaçınılmazdır. Bu durumda çalışmanın konusu bakımından çalışmada yer alan kişilerle yapılmış görüşmelerde jargonun içerisinde yer alan kelimeleri irdelemek ve söz konusu kelimelere yüklenilen manaları ortaya koymak esastır.

Bu doğrultuda görüşmeler esnasında jargona ait öne çıkan kavramlar şu şekildedir:

"Kafa yaşamak" deyimini ele aldığımızda gündelik hayatta örneğin; herhangi bir tartışma esnasında karşıdaki kişinin söyledikleri saçma olarak değerlendirildiğin de "neyin kafasını yaşıyorsun?" gibi bir soru cümlesi kurulabilmektedir. Fakat deyime uyuşturucu tüketimi kültürü açısından bakıldığında tüketim anına has yaşanan farklılıklar kastedilmektedir. Ayrıca kullanıcılardan sıklıkla duyulabilecek "normal kafa" ve "uyuşturucu madde kafası" da yine bu deyime paralel olarak kullanılan bir ayrımdır.

Uyuşturucuya kalite açısından kullanıcıların gözünden bakıldığında ise karşımıza malzemenin iyi veya kötü olması gibi iki boyutlu bir değerlendirme çıkmaktadır. Burada ortak mana atfettikleri kavram öncelikle "malzeme"dir ve bu kavram, cep telefonu ve telefonda yüklü olan kimi sosyal medya programları gibi haberleşme sağladığımız kitle iletişim araçlarında uyuşturucu veya uyuşturucu maddenin adının direk zikredilmesinin önüne geçmektedir. Elbette ki bu araçlarda istenilen maddenin yalnızca malzeme olarak kodlandığını düşünmek yanlıştır. Bu konuda çok fazla kodlama söz konusudur fakat kullanıcıların kendi ortamlarında uyuşturucu maddeye sıklıkla malzeme ya da mal dedikleri bilinen bir şeydir. Ayrıca kalite kavramı gündelik hayatta birçok ürün, hal vb. durumlarda kullanılabildiği gibi uyuşturucu maddenin kullanıcıda yarattığı etkiye göre malzemenin kaliteli veya kalitesiz olması şeklinde de yorumlanabilmektedir.

Teminat konusuna değindiğimiz de ise uyuşturucu maddenin teminatının birden çok şekli olabilmektedir. Örneğin telefon numarası bilinen ve o konuda kendisine güvenilen bir kişiyi arayarak teminat konusunda yardım edip edemeyeceği sorulabilir

ya da uyuşturucu madde temininin gerçekleştirilmek istendiği bir anda o an için arayacak kimsenin bulunmadığı bir zamanı değerlendirdiğimiz de akşamın ilerleyen saatlerinde temin için birilerini aramaya çıkmak durumu yaşanabilmektedir. Fakat her iki durumda da netice aynıdır: madde teminini gerçekleştirecek olan kişiyle yüz yüze gelmek veya kendinizin yerine bir başkasını yollamak gibi. Bu durumu William Foote Whyte' nin "Köşebaşı Toplumu" (1943) adlı kitabında yer verdiği şekliyle çetelerin mesken tuttukları köşe başı yerlerle örneklemek mümkündür. Çeteler köşebaşlarında gelişmişti ve üyeleri, çocukluk yıllarından yirmili yaşlarının sonlarına ya da otuzlu yaşlarının başlarına kadar istikrarlı bir biçimde köşebaşı merkezli bir hayat sürmüşlerdi... Bir köşebaşı delikanlısının ikamet ettiği yer, mahalle içerisinde de değişebilir ancak bu kişi neredeyse her zaman kendi köşebaşına sadık kalmayı sürdürür (Whyte, 2017: 365). Temin için ilerleyen saatlerde dışarıya çıkıldığında analizdeki gibi her çetenin sabit bir yeri olmasından farklı olarak kalabalıktan yalıtılmış sessiz sakin yerlerde, köşe başlarında uyuşturucu satıcılarına rastlamak mümkündür. Burada satıcı jargondan kaynaklı "torbacı, torba tutan" gibi farklı isimler almaktadır.

Ortam bazlı değerlendirildiğinde kullanıcıların bu kelimeye yükledikleri mana değişebilmektedir. Örneğin bir esrar kullanıcısı ile bir ekstazi kullanıcısının ortam kavramı kullanırken kastettikleri şeyler farklılık arz etmektedir. Bu durum "Mekân ve Ortam Kültürü" başlığı altında kullanıcı profillerinin kendi cümleleriyle aktarılmıştır. Kullandıkları anda içinde bulundukları ortamı anlatış biçimlerinden de anlaşılacağı üzere iki uyuşturucu için de ortamda değişikler vardır. Bu doğrultuda esrar ortamı için kova biçiminde tüketilme yönteminde tüketim sırasının saat yönünün tersinde ilerleyişi aslında kullanıcılar arasında kalıplaşmış bir söz dizisiyle ifade edilmektedir: Kral solda da olsa kova sağdan döner. Burada sıralı bir kullanım görülürken ekstazi ortamında birliktelik esastır. Bu amaçla tüketilecek kimyasal türü her neyse aynı anda tüketmeye özen gösterilir. Çünkü kimyasalın

vereceği etkilerin mekânda yer alan kişilerce aynı anda başlaması istenilir. Aksi takdirde aynı ortamda olanların farklı zamanlarda etkiyi yaşamaları yani kullanıcıların dilinde farklı zamanlarda patlamaları ve birbirlerinin kafalarına yetişme çabaları istenmeyen bir durum olarak değerlendirebilmektedir.

Bu jargonun birbirine bağladıkları insan kümesi ve oluşturdukları kültür gerek dünyada gerekse de ülkemizde azımsanamayacak kadar fazladır. Bu kültürün taşıyıcıları ortak bir dili paylaşmalarının yanı sıra tipik bir hemşericilik örneği de vermektedirler. Örneğin E5' in görüşme esnasında uyuşturucu tüketimi için farklı bir yere gittiğinde daha önce bilmeği kullanıcılara rastlaması ve onlardan mekân ya da temin maksatlı yardım istediğini söylemesi bu durum için örnek teşkil etmektedir.

Sonuç olarak uyuşturucu madde kullanıcılarının oluşturmuş olduğu bir kültür vardır ve her kültür için taşıyıcılık yapan insan gruplarında olan ortak manalar olduğu gibi uyuşturucu madde kullanıcılarının oluşturduğu kültür taşıyıcıları için de ortaklıklar söz konusudur. Bu ortaklık onlara hayata aynı pencereden baktıklarını ya da aynı kaderi paylaştıkları hissini vermektedir. Bu his ise normal olarak onları birbirine daha çok kenetlemektedir.

Gerçeklikten Kopuş

Bu başlık altında anlatılmak istenen şey, uyuşturucu madde kullanıcılarının kullandıkları maddeye paralel olarak ortaya çıkan sanrısal görüntülerdir. Bilindiği üzere uyuşturucu maddeler, kişinin (bu çalışma için gençlerin) gerçek hayatla olan ilişkisini zedeler, o an için aslında olmayan şeyleri işittirir veya görmesine neden olur. Bu durum rahatsız edici gibi gözükse de kimi zaman gençler açısından keyif verici bir hala dönüşebilir.

Çalışmada yer alan kullanıcıların sıklıkla esrar ve ekstazi kullandığını göz önünde bulundurduğumuz da ekstazinin esrara oranla daha yüksek sanrısal durumlar yarattığını söylemek mümkündür. Ekstazi bilindiği üzere sentetik bir uyuşturucu olmakla

birlikte merkezi sinir sistemini uyarmaktadır. Fizyolojik etkilerinin yanı sıra (göz bebeklerinin irileşmesi, dudaklarda şişme, çene kayması gibi ki-bu durum jargonda 'yamulma' olarak nitelendirilir) sistemi uyarması sebebiyle esrara oranla daha etkilidir. Konuya esrar odaklı baktığımızda ise kendisi merkezi sinir sistemi bozucusu olduğu için esasında halüsinojenik durumlardan ziyade; kullanan kişinin dışarıdan gelen uyaranlara duyarlılığının arttığı, yeni ayrıntıları keşfettiği ve renkleri daha parlak gördüğünü söyleyebiliriz. Bunların dışında esrar kişinin hareket becerilerini ve zaman akışını da düşürür.

"Gördüğün sanrılardan bahseder misin?" sorusuna kullanıcıların verdikleri cevaplar şu şekildedir:

E2 (21):*Bir ara kimyasal bir madde kullanmıştım yüksek dozda. Onun etkisi altındayken çok fazla görmüştüm. Örneğin bir ara oturduğum koltuğu otopark zannederek arkadaşıma sen otoparka geldin mi falan demiştim. Bir başka olarak yine aynı maddenin etkisindeyken kendimi uzayda hissetmiş ve de sürekli zıplamaya çalışıyordum hani uzayda yer çekimi falan yok ya ondan dolayı düşmemeye çalışıyordum. O güne dek pek görmemiştim ve de pek inanmazdım sanrı göreceğime o gün çok fazla gördüm ve hakikaten enteresan bir şeydi.*

K1 (24):*Evet, onun da etkisi var elbet o gün de zaten yaşlı bir amca görmüştüm gerçekte olmayan bir şey bu ama sonuçta o zaman gerçekmiş gibi geliyor. Kafayı da zaten bir şeye taktın mı pilin bitti demek kafanı neye taktınsa onunla uğraşıp duruyorsun... Eh haddinden fazla görüyordum sanki ve inanıyordum. Bir keresinde sarışın bir hemşire gördüğüme eminim odanın tüm yerlerinde bir insanın giremeyeceği büyüklükteki yerlerde bile o sarışın hemşireyi arıyordum. Bu konuda enteresan bir olayımızı da anlatayım sana. Benle beraber üç arkadaş ekstazi kullanmıştık bir keresinde. Sanırım ikincileri almıştık, orasını tam hatırlamıyorum ama neyse... Böyle gözlerimi diktim tavana Candy Crush* (içinde renkli şekerlerin olduğu ve aynı renkteki en az üç şekerin birbiriyle üst üste/alt

alta ya da yan yana getirilmesi şeklinde oynanan bir oyun) *diye bir oyun var ya biliyor musun onu?*

-Evet, biliyorum.

-Hah, işte tavanda o oyun var. Ve sanki tavan elimi uzatma mesafemde ve dokunmatik bir cihazmış gibi ben oradakileri patlatıyorum, dokunarak elim havada yani. Hadi ben kendimi anlarım arkadaşlarım bu konuda bana 'manyak kafa yaşıyorsun sen' derlerdi yani de yanımdaki arkadaşıma durumu anlattığımı hatırlamıyorum pek ama o da bana dedi ki 'oradaki yeşilleri de patlat'. Bende onun dediğine istinaden 'nerede?' dedim, o da 'sağda' dedi işte. Cidden sağ altta yeşil şekerler vardı ve patlattık. Biz o oyunu arkadaşımla birlikte oynadık resmen ve ilginç olan şey hiç kopmadık oyundan, sürekli gerçekten bir ekran varmış gibi, biz aynı şeye baktık.

Görüldüğü üzere yukardaki kullanıcıların halüsinojen görüntüler görmesine sebep olan uyaran sentetik bir uyuşturucu türüdür. Kimyasalın etkisiyle gördükleri kişiyi bir insanın giremeyeceği yerlerde bile aramaları ya da kendilerini uzay boşluğunda hissetmelerinden kaynaklı düşmemek için zıplamaları vb. durumlar esasında o an gerçekte var olmayan fakat var olduğunu zannettikleri şeylere inandıklarının birer kanıtıdır. Ayrıca K1' in enteresan bir olayımızdan bahsedeyim diyerek dikkat çektiği konuya odaklandığımızda esasında kimyasalın etkisinde olan gençlerin gerçekte olmayan bir şeyi kendisinin görmesine karşın aynı ortamda ve aynı maddeyi tükettiği arkadaşının da sanrılarına müdahale ettiğini söylemek mümkün bir hal almaktadır. Çünkü kendisinin de belirttiği şekliyle tavanda oynadığı oyunu arkadaşına söylediğini hatırlamamaktadır. Bu durum aslında kuvvetli bir ihtimal olarak o an için ortamdakilerin sanrılarına müdahale edilebildiğinin göstergesidir.

Kullanımda Müziğin Rolü

Müzik, hayatın her anında gerek rahatlama gerek duygularımızı ifade etme veya herhangi bir maksatla kullandığımız bir

araç görevini üstlenmektedir. Bu araç elbette ki en kaba sınıflandırmasıyla hızlı ve yavaş türdeki müziklerden oluşmaktadır. Konuya uyuşturucu madde ekseninde bakıldığında; ekstazinin etkisinin birtakım hızlanmalara yol açtığını esrarın ise aksine bir dinginlik hali yaşattığını bilmekteyiz. Bu durumda kullanıcının ekstazi kullandığında hareketli ya da hızlı müzikler dinlediğini; esrar kullandığında ise daha sakin, daha yavaş müzikler dinlediğini söylemek mümkündür. Fakat bu durum ekstazi için son dönemlerde artmaktadır. Kullanıcının kullanım anında tükettiği tür olan elektro müzik türü son zamanlarda aşırı bir artış göstermektedir. Bu durumda çeşitli eğlence mekânlarında veya kendi arkadaşlarıyla sakin olan ortamlarda kullanımla birlikte eğlenmek maksadıyla gençler bu müzik türünü ve bu müzik türüne uygun hale getirilmiş video içeriklerini kullanmaktadırlar.

-Peki, müzikle aran nasıl kullanım esnasında ne tür müzikler dinliyorsun?

Ekstazi kullanıcılarının bu soruya verdikleri yanıtlar şu şekildedir:

E7 (20): *Müzik yani böyle yabancı müzik, değişik hareketli, hızlıydı yani.*

K1 (24):*Evet çünkü özellikle bacakların bayağı bir şiddetli titremeye başlıyor ve dinlediğim müziğe göre de ritim tutuyorum bir nevi tutuyordum yani. Hareketli müzik yani şu Dj Army gibi ki çoğunlukla da onu dinliyordum zaten vazgeçilmezimdi yani.*

Kullandıkları maddelere göre müziğin türünün değişeceğini net bir şekilde ifade eden kullanıcıların yanıtları ise şu şekildedir:

E6 (22):*Müzik içtiğim şeye göre değişiyor. Esrar içtiğim de böyle İran, Fas müziği böyle yavaş müziklerdi. Ama kimyasal olunca ister istemez hızlı müzik dinliyorsun.*

E8 (21):*Türü önemli değil ama daha çok hareketli müzikler hiphop müziği ya da caz da mesela onu da dinliyorum... Yani mesela ex aldığımda daha çok hareketli ve elektro müzik tarzındaki müziklerden daha* çok hoşlanıyorsun. Ama ot işte esrar içtiğinde

ki ben daha çok esrar içiyorum, exsi de bir daha deneyeceğimi zannetmiyorum. Esrar içtiğimde caz müziği bir kere denemiştim ve inanılmaz böyle hoşuma gitmişti çok çok güzel. Ama normal kafayla dinlediğimde o kadar keyif almıyorum ama ot kafasıyla dinlediğimde çok hoşuma gidiyor. Caz, hiphop, hızlı söz ve müzikleri biraz daha hareketli olan müzikler dinliyorum yani.

Kullanımla Birlikte Gelen Aksaklıklar/Kolaylıklar ve Gündelik Hayata Yansıması

Uyuşturucu maddeler birtakım etkileri sebebiyle gündelik hayatta bazı fiziki aksaklıklara sebep olabilmektedirler. Bu durum bazen kendini yapılması gereken işi olması gerektiği şekliyle yapamamaya bazen de gidilmesi gereken yere gidilememe şeklinde gösterebilir. Bunun yanı sıra bu etkileri olumlu yönde değerlendiren kullanıcılar da vardır. Bahsedilen etkilerin kendilerine daha fazla enerji hali verdiğini ve yapmaları gereken işleri daha kolay yaptıklarını dile getiren kullanıcılar da vardır.

Söz konusu uyuşturucu madde etkilerine ve bunun gündelik hayata yansımasına kullanıcıların gözünden bakmak daha yararlı olacaktır.

"Kullandığın zaman günlük işlerinde aksaklık oluyor mu?" sorusuna kullanıcıların verdiği cevaplara baktığımızda:

E7(20):*Mesela işe gidesin gelmiyor... Evet, çok oldu ama. Gittiğim zamanlarım da oluyordu yani... İşe gittiğim zaman normal çalışabiliyordum, bir aksilik olmuyordu.*

Görüldüğü üzere uyuşturucu madde, kullanıcılarda birtakım aksamalara neden olmuştur. Uyuşturucuların etkilerini aksamanın dışında kendisine bir dizi kolaylık sağladığını düşünen kullanıcılar da mevcuttur. Bu kolaylıkları kullanıcılar şu şekilde izah etmişlerdir:

E5 (23): *Tam aksine kendimi daha enerjik hissediyordum. Hani böyle korkmuyorduk, bizim için bilinmemesi yeterliydi. Şeytanın*

bile girmeye korktuğu viranelere giriyorduk yani. Mesela bir keresinde yine ağaçlıklardayız işte domuz sürüsünün içine girmiştik. Birlikte olduğumuzda korkmuyorduk hani çünkü biliyorduk birbirimize sahip çıkacağımızı.

E6 (22):*Genelde işte içtiğimiz için aksamadan ziyade takıyorsun kulaklığı, gidiyorsun işe* (tarlada, inşaat işlerinde çalışmış öncelerde). *On numara da çalışıyorsun. İşten mutlu da dönüyorsun eve. Ama sonrasında etkisi geçtikten sonra bir halsizlik geliyor o biraz kötü tabi.*

Sonuç

Genel olarak bakıldığında uyuşturucu madde arz ve talebi önüne geçilemeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu söz konusu genç yetişkinlerin uyuşturucu maddelere bir şekilde hayatlarında yer vermeleriyle görebilmekteyiz. Uyuşturucu madde, tüketim aşamasına gelene kadar bir dizi aşamayı geçmektedir. Bu aşama elbette ki önce uyuşturucu maddenin üretimidir. Fakat çalışmada uyuşturucu maddeyi direk kendisi üreten bir kullanıcı ya da satıcı profili bulunmamaktadır. Bunun sebebi ise Niğde gibi küçük bir bozkır şehrinde, Goffman'ın tabiriyle, toplumsal tanışıklık sınırlarının geniş olmasından kaynaklı bu tarz kişilere olan ulaşım zorluğundan kaynaklıdır. Çalışmadaki akışa bakıldığında ise esasında bir satıcının varlığı söz konusu olmakla birlikte kendisi hakkında yine kendi isteği doğrultusunda bilgi verilmemiş sadece maddenin söz konusu uyuşturucu kullanıcılara ulaşmasına kadar madde teminini nasıl yaptığı ve fiyatlandırmaları neye göre belirlediği hususunda kısa bir kayıt dışı sohbet edilmiştir. Bir sonraki aşama ise uyuşturucu maddenin bazı kanallarla il sınırlarına girmesi ve satıcıların maddeyi satışa hazır etmeleridir. Bizim ilgilendiğimiz konu ise, zaten uyuşturucu maddenin il sınırlarında yer alması ve kullanıcıların maddeye ulaştıktan sonraki etkileşim, kullanım şekli, kullanım sırasında neler olduğu vs.dir. Bu doğrultuda henüz uyuşturucu maddey-

le tanışmamış olan ve kullanımını bilmeyen bir kişi öncelikle sapkın kişilerle olan iletişiminde uyuşturucu maddeye karşı bir kullanım isteği beslemektedir. Beslediği bu kullanım isteğiyle ya da merak doğrultusunda gelen bir kullanımla acemi kişi ilk deneyimini yaşamaktadır. İlk deneyim sırasında henüz ne olacağını bilmeyen acemi kullanıcı ne yapması hususunda bir şey bilmediğinden ortamdaki kendisine oranla daha profesyonel olan kullanıcıların hal ve hareketlerini gözlemlemekte ve kendisine o doğrultuda bir yol çizmektedir. O an yaşananlar belki ilk kullanan kişi, için bir daha kullanmama kararı verdirebilmektedir fakat çalışmada yer alan kullanıcı profillerinin hepsi kullanımı bir şekilde sıradanlaşmış, ilk deneyimlerinde yaşadıkları olumsuz durumlara iyi ya da güzel manalar atfetmişlerdir.

Elbette ki kullanıcı ilk deneyim aşamasına gelene kadar kullanımı gerçekleştirecek bazı ilişkiler yaşamıştır. Bu ilişkilerin başında ilk olarak aile gelmektedir. Çünkü topluma katılacak her birey ilk iletişim unsurlarını ailede bulmaktadır. Aile de uyuşturucu madde kullanımı yok ise bu durum yaşanmayabilir. Ama ailede tüketim söz konusuysa ve bu henüz kullanıcı olmamış bireyin bir şekilde bilgisi dahilinde ise kullanım bu sefer daha basit hale gelebilir. Bu durumu çalışmada da yer verildiği şekliyle sadece ailede sınırlanmamakla birlikte üzerine akraba ve arkadaş çevresini de eklemekteyiz. Zamanla aile ortamından dışarı çıkan birey uyuşturucu madde tüketen akrabasının tüketimini fark ettiğinde kullanıcı profiline dönüşebilmekte ve tipik öğretici- öğrenen ilişkisi yaşanmaktadır. Aynı durum arkadaş çevresi için de geçerlidir. Bu konuya sosyal öğrenme açısından yaklaşılarak daha anlaşılır bir boyut kazandırılmıştır. Sosyal öğrenme suçun doğuştan gelen genetik bir şey olmadığını aksine suçun öğrenilir ve çevre tarafından şekillendirilebilir bir şey olduğunu kabul etmektedir. Kabul edilen bu görüş kullanıcıların uyuşturucu maddeyle tanışması hikayeleriyle kendini kanıtlamaktadır.

Kullanıcı halini alan birey kullanıcı olmayanlarla etkileşim esnasında bir baskıya maruz kalabilmektedir. Bu kullanımının

bilinmesi halinde yaşanabilirken aynı zamanda maddenin etkisi alındayken fark edilmeme kaygısı olarak da kendini gösterebilmektedir. Aynı durum başka bir boyutta da cereyan edebilir. Bu durum elbette ki baskının karşısında yer alan kullanıcı çarkına dahil olma isteğini taşıyan bir başka bireydir. Bu birey herhangi bir baskı unsuru taşımamaktadır. İlişkiler arası boyutta kullanıcılar arası etkileşimde çok daha farklı şeyler yaşanmaktadır ve asıl önemsenen kullanıcı profillerinin dünyasını anlama sebebiyle ilişkinin bu boyutudur. Bu boyutta kullanıcıların sahip oldukları birtakım niteliklere yer verilmiştir. Kullanıcıların arkadaş edinme konusunda daha hızlı oldukları ya da kullanmayan insanlarla kıyaslandırıldığında kendilerini aşırı özgüvenli hissetmeleri vb. örneklendirilmiştir.

Sonraki aşamada kullanıcılar kendi aralarında sorun odaklı ya da eğlence odaklı kullanımlarına göre ikiye ayrılarak kullanım sebepleri gerekçelendirilmiştir. Kullanıcıların bir fikir birliği örneği sunarak mekân konusunda sessiz, sakin, rahatsız edilemeyecek yerler diyerek kullanım aşamasında rahatlıklarına önem verdiklerini göstermişlerdir.

Kullanıcı taktiklerine bakıldığında ise her kullanıcı maddeyi kendi deneyiminden geçirecek bir şekilde anlam yükledikten sonra maddenin gündelik hayatında yer almasına karşılık gelen, uyuşturucu maddeyle yaşama taktikleri geliştirmişlerdir. Bu taktikler içerisinde müzik, mekan, ortam, maddenin günlük hayata yansıması gibi özellikler üzerinde durulmuştur.

Sonuç itibariyle ilk andan son ana kadar kişilerin madde ve maddeyle olan hayatları irdelenmiştir. İrdelenen bu süreç ise anlamaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Buradan çıkartılabilecek noktalardan bir tanesi şöyledir; deneyimlemeden, maddeye mana atfetmeden kullanıcı olan bireyleri ya da çalışma açısından gençleri toplumsal baskılama konusunda yer verildiği şekliyle herhangi bir yargılamaya maruz bırakmamaktır. Bu süreçte ancak yargılamanın ötesinde anlamlandırmayla, kullanıcıları anlamayla ve bir bütün olarak onları da toplumun bir parçası halinde

görebilmeyle başarılı sonuçlar alınabilir. Burada başarıdan kasıt uyuşturucu maddelerin sadece yasaklamalarla ve denetimlerle olan mücadelesi değildir. Başvurulabilecek diğer yollar da illaki vardır...

Kaynakça

Becker, H. S. (2013). *Hariciler (Outsiders): Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması.* Türkçe Söyleyenler: Levent Ünsaldı, Şerife Geniş. Ankara: Heretik.

Becker, H. S. (2017). *Peki Ya Mozart? Peki Ya Cinayet?.* Türkçe Söyleyenler: Özlem Alioğlu Türker, Ebru Arıcan. Ankara: Heretik.

Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri-Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni.* Çev. Ed. M. Bütün- S. B. Demir. Ankara: Siyasal Kitap.

Goffman, Erving (2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar.* Türkçe Söyleyenler: Ş. Geniş- L. Ünsaldı- S.N. Ağırnaslı. Ankara: Heretik.

Goffman, E. (2017). *Etkileşim Ritüelleri: Yüz Yüze Davranış Üzerine Denemeler.* Türkçe Söyleyen: Adem Bölükbaşı. Ankara: Heretik.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Nobel.

Kızmaz, Z. (2005). "Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 29(2): 149-174.

Macit, R. (2017). "Uyuşturucu Satıcıları: Damgalanmışların Suç ve Ceza Anlayışı". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi.* 20(2): 173-199.

Tarde, G. D. (2004). *Ekonomik Psikoloji.* Çev. Özcan Doğan. Ankara: Öteki.

Whyte, W. F. (2017). *Köşebaşı Toplumu: Bir İtalyan Kenar Mahallesinin Toplumsal Yapısı.* Türkçe Söyleyen: Dara El Hüseyni. Ankara: Heretik.

GÖÇ, SUÇ VE TOPLUM İLİŞKİSİ: ARTVİN'DE YASA DIŞI GÖÇMEN SEKS İŞÇİLİĞİNİN TOPLUMSAL İZLEKLERİ

Kerem ÖZBEY

Giriş

Göç ve suç olguları, sosyolojik araştırmaların önde gelen ana temalarındandır. Birbiriyle doğrudan ilişkili bir boyuta sahip olan bu iki olgu, aynı zamanda kendi içlerinde de dinamik, karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu çalışma, toplumsal ilişkiler ağı içinde göç ve suç arasında ne tür bir ilişkinin olduğunu anlamayı amaçlamaktadır. Göçler beraberinde ne tür suçları ortaya çıkarmaktadır? Yeni suç örüntülerinin oluşmasında göçler nerede yer almaktadır? Göçle birlikte oluşan suçlara yönelik toplumun algılama biçimleri ve anlamlandırma pratikleri ne yönde gerçekleşmektedir? Göç ve suç olguları beraberinde hangi toplumsal gerilimleri ve çelişkileri doğurmaktadır? Toplumsal ve kültürel sınırlar yasa dışı seks işçiliğiyle nasıl bir değişim göstermekte ve bu değişime yönelik toplumsal tepkiler ne şekilde cereyan etmektedir? Bu sorulara verilecek yanıtlar, göç, suç ve toplum ilişkilerini anlamaya dönük işlevler sunmaktadır.

20. yüzyılın son çeyreği ve 21. yüzyılın başları, Türkiye'nin göç deneyimi açısından önemli kırılma noktalarını bünyesinde taşımaktadır. Bu kırılmalardan biri de, eski Sovyetler Birliği ülkelerinden Türkiye'ye yönelik ağırlıklı olarak çalışma amacıyla yapı-

lan göçlerdir. Bu yeni göç süreci, göç ve suç sosyolojisi ekseninde analiz edildiğinde, göçün beraberinde çok farklı suç örüntülerini ortaya çıkardığını göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Soğuk Savaşın son bulmasıyla birlikte, bu coğrafyadan çok sayıda yasadışı/kaçak/kayıt dışı göçmen Türkiye'nin çalışma hayatına dâhil olmaya başlamış ve söz konusu yeni göçmenler, Türkiye'de yeni suç örüntülerinin toplumsal yaşamda görünür hale gelmesinde belirleyici olmuştur. Genellikle düzensiz göçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu yeni göç süreci, çalışma ve oturma izni olmadan güvencesiz şartlarda istihdam edilen yasa dışı göçmenlerin işgücü piyasasına eklemlenme biçimlerine bağlı olarak şekillenmektedir. Türkiye'nin yeni göçmenleri içerisinde yer alan seks işçileri, bahsi geçen yasa dışı göç pratiğinin önde gelen aktörleri arasında yer almaktadır. Bu yönüyle, göçmen seks işçiliği, içerdiği suç potansiyeli açısından sözü edilen suç örüntüleri arasında en başat konumda olanı temsil etmektedir. Nitekim eski Sovyet coğrafyasından Türkiye'ye yapılan göçmen seks işçiliğinin, ağırlıklı olarak Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde gündelik yaşamın bir parçasına dönüştüğü ve hem bölgesel hem de yerelde yeni suç örüntülerinin oluşmasına neden olduğu gözlemlenmektedir.

Bu çalışma, eski Sovyetler Birliği ülkelerinden Türkiye'ye yönelik göç süreciyle birlikte ortaya çıkan yasa dışı seks işçiliğinin toplumsal dokuyu nasıl etkilediği, yerelde nasıl bir etki yarattığı, seks işçiliğine yönelik toplumda ne tür vaziyet alışların belirdiği, bu işçilik karşısında toplumsal tepkilerin ne şekilde cereyan ettiği ve hangi toplumsal dinamiklerin bu işçiliği şekillendirdiği bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu sorunsal ekseninde, Türkiye-Gürcistan sınır bölgesinin önde gelen kentlerinden biri olan Artvin'in şehir merkezinde yer alan otellerde göçmen kadınların yasa dışı bir şekilde gerçekleştirdikleri seks işçiliği çalışmanın temel inceleme ünitesi içerisinde yer almaktadır.

Suçun Tanımı ve Sosyolojik Bir Olgu Olarak Suç

Sosyolojik açıdan bakıldığında suç, çok çeşitli tanımlamaları içermekle birlikte, genel anlamda toplumsal yaşamdaki düzeni, bu düzenin ayrılmaz parçalarını oluşturan değer ve normları ve toplum halinde birlikte yaşamı tehdit eden davranış örüntüleridir. Toplumsal düzenin sağlanması, korunması ve sürdürülmesi konusunda kuşkusuz her toplumda gerekli olan norm ve değerler bulunmaktadır. Bu norm ve değerlerle örtüşmeyen davranış örüntüleri suç olgusunu gündeme getirmektedir. Toplumsal normlar ve değerlerde meydana gelen değişmeler, suçun sabit ve değişmez bir olgu olmaktan ziyade, içerdiği anlamlar ve taşıdığı işlevler bakımından sürekli bir değişim halinde olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, suça sosyolojik açıdan bakıldığında, herkesin üzerinde hemfikir olduğu bir suç tanımının olmadığı, suçun topluma ve kültüre, zamana, mekâna, bağlama ve toplum içindeki çeşitli sosyal gruplara göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bu yönüyle suç, çok boyutlu ve dinamik bir yapıya sahiptir.

Suçluluk olgusu üzerine yapılan ilk bilimsel araştırmaların daha çok bireyi temele alarak suça neden olabilecek biyolojik ve fizyolojik faktörler üzerinde durdukları görülmektedir. Suçluluk olgusu üzerine yapılan çalışmalarda giderek bireyin toplumsal çevresi öne çıkmaya başlamıştır. Bir sosyal sorun olan suçun, büyük ölçüde toplumsal yapı ile ilişkili olduğu kabul edilmekle birlikte, bu sosyal sorunun niteliği ve yoğunluk düzeyi toplumdan topluma değişkenlik göstermektedir. Günümüzde gelişmiş ülkelerle, az gelişmiş ülkelerde gerek suç türleri gerekse bu suçların yoğunlukları farklılık göstermektedir. Aynı zamanda bir ülkenin sınırları içerisindeki bölgeler arasında da bu farklılıklar gözlenebilmektedir. Örneğin Türkiye'de bölgeler bazında suç faktörleri ve suçluların profili değişkenlik göstermektedir (Erkan ve Erdoğdu, 2006: 80). Suç, farklı ortamlarda ve bu ortamları kullanan insanların sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklerine göre farklı şekiller alabilmektedir (Özensel, 2017: 347).

Suç, sosyal problemlerden biridir. Sosyal sistem içinde var olan değerlere aykırı davranışlarda bulunmak, sosyal problemlerin ortaya çıkmasına neden olur. Gerçekte suç olgusunu izah edebilmek için toplum içindeki mevcut sosyal problemleri bilmek gerekir. Suç ile diğer sosyal problemler arasında yakın bir ilişki vardır. Özellikle bazı sosyal problemler sonucu suç işleme oranları artmaktadır. Söz konusu sosyal problemlerden biri de, kuşkusuz sapmadır. En genel anlamda suç toplumda yürürlükte olan normlardan bir sapma olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle suç diğer sapma davranışları gibi toplumun değer ve normlarından sapan bir eylemdir. Fakat suç kanun koyucuları tarafından ceza yaptırımı ile belirlenmiş olduğundan dolayı diğer sapma davranışlarından ayrılır. Bu çerçevede kanun koyucuları toplumda normal olarak kabul edilen davranış standartlarını ihlal edenlere karşı kanunlar çıkarırlar. Yasal açıdan bakıldığı zaman suç mevcut hukuk kurallarının ihlal edilmesi olarak tanımlanabilir (Yıldırım, 2004: 90).

Toplumdaki mevcut yasalar etrafında tanımlandığında suç, hukuki açıdan sınırlandırılmış olur. Bireylerin davranışları bedensel ve kalıtımsal özellikleri temelinde ele alındığında suç, biyolojik açıdan açıklanmış olur. Bireylerin psikolojik yapıları dikkate alındığında ise suç, psikoloji disiplini ile ele alınmış olur. Oysa suç, geniş toplumsal süreçlerin bir ürünü değerlendirildiğinde, suçun sosyolojik boyutları ön plana çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, suç, biyolojik, psikolojik ve hukuki boyutlarının yanı sıra sosyolojik bir boyuta da sahiptir. Bireyin içinde yer aldığı toplumsal koşullar, içine doğduğu kültürel yapılar ya da içinden çıktığı sınıfsal farklılıklar, suçun ortaya çıkmasındaki sosyolojik dinamikleri oluşturmaktadır. Bu anlamda, suç, toplumsal, kültürel ve siyasal süreçlerin içiçeliği sonucunda şekillenmektedir.

Sosyoloji sadece hukuk sistemi içinde suç olarak belirlenmiş olan eylemlerle değil, daha genel anlamda ortaya çıkan sosyal normlara aykırılıkları da inceler (Sokullu-Akıncı, 2012: 41). Suç ve suç işleyen bireyi, toplumdan, içinde yaşadığı ortamdan so-

yutlayarak ele alan yaklaşımlara karşı sosyoloji suçu, toplumsal yapıdan, bu yapının ortaya koyduğu çatışma ve değişmelerden kaynaklanan toplumsal bir olgu olarak ele alıp değerlendirmeye çalışır (Özensel, 2017: 347-348). Bu bakımdan suç, toplumsal değişmeyle doğrudan irtibatlı bir yapıya sahiptir. Geniş hacimli toplumsal değişmeler, hem biçimsel hem de içerik açısından suç olgusunun da değişmesine sebebiyet vermektedir.

Günümüz Türkiye'sindeki toplumsal değişme alanlarından biri olan göçler, Türkiye'nin mevcut suç profilini değiştirmiş ve yeni suçluların topluma katılımına neden olmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Soğuk Savaş'ın son bulmasından günümüze dek uzanan çizgide Türkiye'de toplumsal değişmenin ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan biri de hiç kuşku yok ki yasa dışı göçlerdir. Bu göçler, Türkiye açısından yeni göçmenler ürettiği gibi, yeni suçları da oluşturmuştur.

Göç Olgusu ve Günümüz Türkiye'sinde Yasa Dışı Göçler

Göç, geçmişten günümüze bireylerin, grupların ve toplulukların bulundukları yerden başka bir yere çeşitli nedenler ve değişik amaçlar doğrultusunda gerçekleştirdikleri bir nüfus hareketidir. Sosyal, psikolojik, ekonomik, siyasal, kültürel, ekolojik vs. gerekçelerle ortaya çıkan göç, salt bir mekânsal hareketlilik değil, ama aynı zamanda sosyal ve kültürel yapıdaki değerlerin, normların, davranış örüntülerinin farklılaşması olarak tezahür etmektedir. Bununla birlikte, göç edilen topluma dâhil olma ve o toplumla bütünleşmedir. Bu yönüyle göç, bir toplumsal hareketliliktir. Faist'e göre (2003: 41) göç, yaşanılan yerin, daimi veya yarı-daimi olarak, genellikle bir çeşit idari sınırın dışına doğru değiştirilmesidir. Adıgüzel'e göre (2016: 1) ise, insanlar, bireysel veya kitlesel bir biçimde, zorunlu veya gönüllü olarak, yaşadıkları yerin idari sınırından ayrılarak, başka bir idari sınırdaki yerleşim yerine, çeşitli sosyal sonuçlar doğuracak biçimde göç etmektedir. Göç, insanların sosyal, ekonomik, siyasi veya doğal nedenlerden dolayı coğrafi olarak yer değiştirmesi biçiminde tanımlanabilir. Bu

temelde düşünüldüğünde, göç, esasında bir kimliğin değişmesi olarak düşünülebilir. Göçmenler, bir taraftan kaynak bölgenin kimliğini taşırken, diğer taraftan da hedef bölgenin kimliğini edinmeye başlarlar. Değişen roller ve iç içe geçen kimlikler, söz konusu göç pratiğini süreç içinde çok boyutlu, karmaşık ve dinamik bir yapıya dönüştürmektedir.

Günümüz dünyasında göçler, giderek küresel bir boyut kazanmış ve bu anlamda toplumlar aynı anda hem göç veren hem de göç alan bir pozisyona dönüşmüştür. Bu pozisyonlarının yanı sıra günümüz toplumlarında göçlerin ana özelliği ise, çok çeşitli türlerde, çok farklı bağlamlarda, değişik şekillerde ve dinamiklerde cereyan ediyor olmasıdır. Bu bağlamda Türkiye, çok farklı küresel göç akımlarının hayat bulduğu toplumların başında gelmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Soğuk Savaşın son bulmasıyla birlikte Türkiye'de yeni göç akımları görünür olmaya başlamıştır. Bu göç akımlarının bir sonucu olarak Türkiye'nin yeni göçmenleri, ağırlıklı olarak çalışma amacıyla göç etme kararı almış, büyük çoğunluğu yasa dışı işçi statüsüne sahip, farklı iş kollarında çalışarak işgücü piyasasına eklemlenmiş özellikleri dikkate alındığında çok farklı gruplardan[1] oluşmaktadır.

1 Lordoğlu'na göre (2007: 92-93), kaçak çalışan yabancılar geldikleri ülkelere göre üç genel grupta toplanabilir. Bunların bir bölümü İran, Irak, Afganistan gibi Türkiye'nin daha doğusundaki ülkelerden ve çoğu kez yasa dışı yollardan gelip, Türkiye'den bir süre sonra ayrılmayı düşünen, asıl hedefleri Türkiye dışında bir Batı ülkesine doğru yönelen yabancılardır. Bu grup içindekiler değişen özellikler göstermekle birlikte genel anlamda bağımsız olarak iş yapan bir grubu oluşturmaktadır. Bu grubun enformel istihdam piyasası üzerinde marjinal bir etkisi olduğu tahmin edilmektedir. İkinci grupta olanlar Türkiye'ye turist vizesi ile gelip, önceden belirlenemeyen sürelerde ancak çoğu kez vize süresini aşmayacak bir zaman dilimi içinde ülkede çalışan, bir süre sonra tekrar ülkesine geri dönen esas olarak Romenler, Moldovalılar, Ukraynalılar, Ruslar, Gürcüler ve Azerilerden oluşmaktadır. Üçüncü grupta olan yabancıların temel özelliği Türk soylu olup, Türkiye'ye turistik vize ile giriş yapıp daha sonra ülkelerine dönmeden iş ve oturma imkânı bularak çalışanlardır. Bu grupta çalışanların 1997 yılına kadar sınırlı ölçüde de olsa Türkiye'de iş ve oturma izinleri bulunmaktadır. Dolayısı ile bu yabancıların ancak, 1997 sonrası ülkeye giriş yapanlarının kaçak çalışmaları konusu olmaktadır. Bu üç grup içerisinde, ikinci grup-

SSCB'nin dağılmasından itibaren artış gösteren düzensiz göç hareketi sonucu Türkiye'ye giderek daha çok insan gelmeye başlamıştır. Bu insanlar özellikle tekstil, eğlence, inşaat ve ev hizmetleri sektöründeki çeşitli işlerde kayıt dışı olarak kısa veya uzun süre çalışmaktadır (Pusch, 2011:120). Türkiye'ye yönelik göç genellikle düzensiz göç şeklinde gerçekleşmektedir. Türkiye'ye yönelen düzensiz göçün en önemli özelliklerinden bazıları; çalışmak amacıyla ülkeye giren göçmenlerin ülkede kalma sürelerindeki kısalık ve düzensizlik, çalışmanın genellikle kaçak olarak gerçekleşmesi ve Türkiye'ye turist vizesiyle girilmesidir (Dedeoğlu ve Ekiz-Gökmen, 2011: 46). Kaşka'nın (2007: 226) kesin olarak yaptığı bir saptamaya göre, Türkiye'de göçmen kadınların istihdam alanları, ağırlıklı olarak ev içi hizmetleri olmak üzere, imalat sektörü, özellikle konfeksiyon atölyeleri, eğlence sektörü, sağlık sektörü ve seks endüstrisi biçiminde çeşitlilik göstermektedir.

Sayıları binleri ve milyonları bulan yasa dışı göçmenler[2], Türkiye'nin çalışma hayatı içerisinde farklı iş kollarında yer almaktadırlar. Sovyet coğrafyasından çok sayıda göçmen, çok farklı sektörde yasa dışı bir biçimde çalışmaktadır. Her ne kadar Türkiye'ye yasal yollardan giriş yapsalar da, çalışma ve oturma izni olmaksızın işgücü piyasasına dâhil olmakta, bu nedenle de yasa dışı bir şekilde çalışma hayatının bir parçasına dönüşmektedirler. Söz konusu yasa dışı göçmenlerden biri de, kuşkusuz seks işçileridir.

ta yer alanlar, bu çalışmanın araştırdığı hedef kitleyi oluşturmaktadır. Bu grupta yer alanlar, Türkiye'deki yasa dışı göçmenlerden oluşmaktadır.

2 2016 yılında Türkiye'ye kara, hava, deniz ve demiryolu ile giriş yapan yabancıların sayısı 24.686.471'dir. Bununla birlikte, 2016 yılında Türkiye'de göçmen kaçakçısı olarak yakalanan kişi sayısı 3.314 olarak tespit edilmiştir. 2010 yılından 2016 yılı sonuna kadar yakalanan göçmen kaçakçısı sayısı ise 15.247'dir (Bkz. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016 Türkiye Göç Raporu, 2017).

Günümüz Türkiye'sinde Yeni Bir Suç Örüntüsü Olarak Göçmen Seks İşçiliği

Seks işçisi, müşteriyle para karşılığında cinsel ilişkide bulunmayı kabul eden kadın anlamına gelir. Aslında hemcinsleriyle veya karşı cinsiyetle para karşılığı beraber olan ve herhangi bir cinsiyetten olan kişiye seks işçisi denir (Batı, 2008: 204). Açıkalın'a göre (2013: 245), fuhuş olgusunun özünü, kadının cinsel bir obje olarak algılanması oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, cinsel ilişkinin cinsel zevk ya da sevgiden yoksun olarak, arz eden için para ya da çıkar amaçlı, talep eden taraf içinse karşısındaki kişi önemli olmaksızın salt cinsel zevk almak amaçlı olması ve bu içeriğe sahip ilişkilerin farklı kişilerle tekrarlanması olarak belirtilebilir. Bu temel karakteristiğinin yanında, fuhuş olgusunun diğer önemli bir özelliğini erkeğin kadın üzerinde egemenliği ve kadının cinselliğinin erkek tarafından kontrol altına alınması oluşturmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından para karşılığında seks yapan bireylerin tanımlanması için kullanılan kavram seks işçisi kavramıdır. Çalışan sınıfını temsil eden işçi kavramı seks olgusuyla birleştiğinde yapılan şeyin bir iş olduğu ve profesyonelce yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca seks işçisi kavramı toplumlar tarafından fahişe kavramına yüzyıllardır yüklenen olumsuz çağrışımları bir nebze de olsa barındırmıyor gibi görüldüğü için bireylere dair psikolojik etkilerde bir yumuşama olmasını sağlamaktadır (Üçgül, 2015: 17).

Göçmen seks işçiliği, günümüzde uluslararası göçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyolojik olguların başında gelmektedir. Bu olgu, bir taraftan göçmenlerin yasa dışı statüleri, diğer taraftan da seks işçiliğinin yasa dışı bir şekilde icra edilmesi nedeniyle Türkiye'de yeni bir suç örüntüsünü oluşturmaktadır. Her ne kadar göçmen seks işçileri, diğer yasa dışı göçmenler gibi Türkiye'ye yasal yollardan giriş yapmış olsa da, esasında çalışma ve oturma izni olmadan, diğer bir ifadeyle, yasa dışı bir biçimde çalışma hayatı içerisinde yer almaktadırlar. Nitekim Türkiye'de seks işçiliği yapmak Türk Ceza Kanunu'nun 227. maddesi göre

suç değildir. Ancak seks işçiliği yapmaya teşvik etmek, bunun yolunu kolaylaştırmak ya da seks işçiliği için aracılık etmek veya yer temin etmek gibi sebepler suç olarak tanımlanmaktadır. Nitekim konuyla ilgili seks işçiliği hakkında gerekli yasal düzenlemeler bulunmaktadır.[3] Bu çalışma da, seks işçiliğinin yasa dışı yönlerine odaklanmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın yöntemini *nitel araştırma yöntemi* oluşturmaktadır. Nitel yöntemler, özellikle sosyal bilimler alanında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunun çok çeşitli nedenleri olmakla birlikte, insanların birbirleriyle olan iletişimlerindeki karmaşıklık ve anlaşmazlık bunun başlıca nedenleri olarak sayılabilir. Her insan kendine özgü bir yapıya sahiptir ve bu değişkenlik insanların yapıp ettiklerinin anlaşılmasında zorluklara yol açmaktadır. İnsan sürekli içinde bulunduğu sosyal ortamın etkisiyle değişmeye eğilimlidir. Bu nedenle, insanı sınırlı kalıplar içinde değil, esnek bir anlayışla incelemek durumundayız. Nitel araştırmalar, bu

3 Küntay ve Çokar'a (2007: 22-23) göre, seks işçiliğiyle ilgili ülkelerin yasaları incelendiğinde üç grup yasal düzenleme biçimi göze çarpmaktadır: 1. Düzenleyici Yasalar: Sadece belirli koşullarda çalışıldığı takdirde seks işçiliğinin ceza yasası kapsamı dışında değerlendirildiği sistemdir. Genellikle kadın seks işçilerinin düzenli sağlık kontrollerine tabi tutularak devlet tarafından ruhsatlandırılan genelevlerde çalıştırılması bu grup dâhilinde değerlendirilebilir. Örneğin Türkiye ve Yunanistan'da seks işçiliği yasaları düzenleyici niteliktedir. 2. Yasaklayıcı Yasalar: Bu tür yasaların genel olarak gerekçesi seks işçiliğinin ahlaki açıdan reddedilmesidir. Seks işçilerinin çalışmasının yasaklanması ve seks işçilerinin cezalandırılması biçiminde uygulamalar olduğu gibi, seks işçilerine bir ceza öngörmeyen ancak seks işçilerine şiddet uygulayan ve sömüren kişilerin cezalandırılmasını öngören uygulamalar da vardır. 3. Yasallaştıran ve Suç Olmaktan Çıkaran Yasalar: Son yıllarda giderek artan bir biçimde seks işçiliğinin ceza yasası kapsamından çıkartılmasını savunan, hatta seks işçilerine aracılık eden kişilerin de uygulamalardan yararlanmasını isteyen görüşler seslerini duyurmaya başlamıştır. Bu görüşün giderek ağırlık kazanmasının bir nedeni, seks işçilerinin sorunlarının sosyal çalışmacılar tarafından daha yakından gözlenebilmesi ve giderek daha fazla sayıda seks işçisinin sömürü koşulları dışında çalışma olanağı elde edebilmesidir.

gereğin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Demir 2014: 287). Nitel araştırmacılar örnek olay ve bağlamların dilini kullanır, toplumsal süreçler ve örnek olayları kendi sosyal bağlamında inceler ve belirli ortamlarda anlam yaratımına veya yorumlarına bakarlar. Toplumsal yaşama birçok bakış açısından bakar ve insanların kimlikleri nasıl inşa ettiğini açıklarlar. Nitel araştırmacılar toplumsal yaşamın çoğu alanını özünde nitel olarak görür. Onlar için nitel veriler kesinlikten yoksun veya eksik değildir; son derece anlamlıdır (Neuman, 2012:232-233). Nitel araştırma yöntemi kapsamında çalışmada *derinlemesine mülakat tekniği* kullanılmıştır. Derinlemesine mülakat ya da görüşme tekniği, nitel araştırmada kullanılan veri toplama tekniklerinden biridir. Nitel araştırmada görüşme, temel veri toplama araçlarındandır. İnsanların gerçekliğe ilişkin algılarına, anlamlarına, tanımlamalarına ve gerçeği inşa edişlerine vakıf olmanın iyi bir yoludur. Aynı zamanda, başkalarını anlamak için kullanılan en güçlü yöntemlerdendir (Punch, 2011:165-166). Bu bağlamda, derinlemesine görüşme, araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu sorunların sorulduğu ve detaylı cevapların alınmasına imkân veren, yüz yüze, birebir görüşülerek bilgi toplanmasına imkân veren bir veri toplama tekniğidir (Tekin, 2006: 101). Söz konusu mülakatlarda *yarı yapılandırılmış* görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, katılımcının algıladığı dünyayı kendi düşünceleriyle anlatmasını sağlar. Bu dünyaya ulaşmak için sorular çoğunlukla açık uçlu olmalıdır. Görüşmenin büyük bir kısmı, keşfedilmesi gereken konuların açığa çıkarılması için sorular veya bir konu tarafından yönlendirilir. Bu format, konuşma süresince farklı sorularla konunun açılmasına, çeşitli konuların ortaya çıkmasına ve konu hakkında yeni fikirlere ulaşılmasına yardım eder (Merriam, 2013: 88).

Araştırmanın evrenini Artvin'de yaşayanlar oluşturmaktadır. Artvin'de yaşayanlar içerisinden ise, sadece şehir merkezinde yaşayanlar araştırmanın örneklemine dâhil olmaktadır. Bu kapsamda, çalışmanın alan araştırması, Artvin şehir merkezinde yapıl-

mıştır. Seks işçileri şehir merkezindeki otellerde çalıştıkları için, görüşmeler otellerin yer aldığı caddedeki esnafla yapılmıştır. Bunun sebebi, görüşülen kişilerin seks işçiliğinin yapıldığı otellerle iç içe olması, seks işçiliğine yakından tanıklık etmesi, gündelik yaşamda seks işçilerini doğrudan gözlemleyebilmesidir. Çalışma kapsamında 9 erkek ve 3 kadın olmak üzere toplamda 12 kişiyle nitel araştırma yöntemi kapsamında derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Görüşmeler, 2018 yılı ocak ve şubat aylarında gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerin tümü, çalışma süreleri içerisinde, görüşülen kişilerin işyerlerinde, araştırma hakkında genel bilgiler verilerek ve görüşmeye katılmaları yönünde rızaları alınarak gerçekleştirilmiştir.

Artvin, Doğu Karadeniz Bölgesinin en doğu kesiminde yer alan bir sınır ilidir. Doğu Karadeniz Dağları üzerinde yer alan Artvin ilinin doğusunda Ardahan, güneyinde Erzurum, batısında Rize, kuzeybatısında Karadeniz, kuzeyinde Gürcistan Cumhuriyeti bulunmaktadır. Yüzölçümü 7.436 km²dir. Artvin kıyı şeridi 34 km'dir. Arhavi ve Hopa ilçeleri, Karadeniz ile denize paralel uzanan Doğu Karadeniz Dağları arasında kalan dar bir düzlük alan üzerine kuruludur. Hopa ilçesi aynı zamanda, Karadeniz'in en uç limanıdır (Tokdemir, 1993: 27-31'den akt. Akkoyun, 2009: 94).

Çalışmanın Kuramsal Yaklaşımı

Çalışmada başvurulan iki farklı kuramsal yaklaşım bulunmaktadır: *damgalama (etiketleme)* kuramı ve *sosyal ilişkiler ağı (network)* kuramı. Çoklu kuramsallaştırmaya başvurulmasının sebebi, çalışmanın temel inceleme ünitesinin oluşturan göçmen seks işçiliğinin hem suç sosyolojisinin hem de göç sosyolojisinin kesişiminde yer almasıdır. Bu nedenle, çalışmada her iki sosyoloji disiplinine özgü kuramların birlikte kullanılması gerekmektedir.

Suç sosyolojisi disiplini içerisinde yer alan sosyal süreç kuramlarından damgalama (etiketleme) kuramının seçilmesinin

nedeni, yeni bir suç örüntüsü olan göçmen seks işçiliği hakkında toplumun vaziyet alışını ve bu işçilik konusundaki bakış açılarını anlamaya en elverişli kuram olmasıdır. Göç sosyolojisi disiplini içerisinde yer alan sosyal ilişkiler ağı (network) kuramına başvurulmasının nedeni ise, göçmen seks işçilerinin göçe süreklilik kazandıran pratiklerini ve ev sahibi toplumun bu işçilerle oluşturdukları ilişkiler ağını anlama konusunda en elverişli kuram olmasıdır.

Suçun nedenlerini açıklamaya çalışan diğer görüşlerin aksine damgalama teorisi insanların suça ve suçluya gösterdikleri tepkiler üzerinde yoğunlaşan bir yaklaşımdır. Charles H. Cooley'in (1902) ayna benlik ve George H. Mead'in (1934) sembolik etkileşim modellerinin temellerini oluşturduğu bu yaklaşıma göre, insanların, kendilerine ait kimlik ve benlik algıları üzerinde hem kendileri hakkında sahip oldukları düşünceleri hem de diğer insanların kendileri hakkındaki düşünceleri etkilidir. Yani, bir kimse kendisinin nasıl biri olduğunu ancak kendisini toplum aynasında görerek anlayabilir (Dolu, 2013: 14).

İlişkiler ağı kuramı, göçmen üzerinden göçü anlamaya çalışarak diğer kuram ve modellerden bir farklılık ortaya koymaktadır. Bu farklılığın en temel nedeni, diğer kuram ve modellerde göç içerisinde kaybolan ve pek üzerinde durulmayan göçmeni yani bireyi ön plana çıkarmasıdır. Bu yaklaşım, yapılacak olan analizde sadece yapısal etkenleri göç nedeni olarak değerlendirmekle kalmamayı, bireysel etkenleri de göç nedeni olarak analize katmayı mümkün kılmaktadır. Çünkü bu kuram, bir yandan geniş bir bakış açısı geliştirmeye imkân verirken, bir yandan da çok faktörlü ve işler bir analize yönelmeye de imkân tanımaktadır. Bu bağlamda kuram göçü, göç alan ve göç veren ülkeler özelinde anlamaya ve anlamlandırmaya olanak sağlamaktadır. Tüm bu öncüller, çağımızda yaşanan göçleri ve göç olgusunu anlamada ağ kuramının hayli açımlayıcı ve bireysel analize en fazla olanak tanıyan kuram olduğunu göstermektedir (Çağlayan, 2006: 88).

Elde Edilen Bulgular ve Değerlendirme

Alan araştırması kapsamında elde edilen bulgular, nitel araştırma yöntemi ve bu yönteme içkin olan derinlemesine mülakat tekniği çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, elde edilen bulgular, çalışmanın kuramsal yaklaşımlarını oluşturan damgalama (etiketleme) ve sosyal ilişkiler ağı (network) kuramları aracılığıyla analiz edilmiştir. Bulguların analizi kısmında, görüşülen kişilerin görüşlerine doğrudan yer verilmiş ve söz konusu görüşleri belirgin bir hale dönüştürmek amacıyla, önce görüşülen kişilerin sırasını belirtmek amacıyla G1, G2, G3 şeklinde kodlamalar yapılmış, daha sonrasında ise, görüşülen kişiler yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve mesleklere göre kodlanmıştır.

Göçmen İşçilerin Çalışma Hayatına Eklemlenme Süreçleri

Günümüzde sadece sermaye, mallar ve bilgi akışı değil aynı zamanda insanlar da şimdiye kadar hiç bilinmeyen boyutlarda ulusal sınırları aşmaktadır. Sermaye transferleri ve finans hareketleri kural olarak insanların algısının ötesinde gerçekleşirken, çok sözü edilen küreselleşmenin en göze çarpan sonuçlarından biri göçmenlerin varlığı olmaktadır (Toksöz, 2006: 1). Uluslararası göç olgusunun incelenmesi, öncelikle göç edenlerin birbirinden çok farklı gruplar olmaları, farklı nedenlerle göç ediyor olmaları, farklı bağlamlar içinde bu hareketliliğin oluşması nedeniyle, göçü sadece bir sınır geçme hareketi olmaktan çıkartmakta, farklı boyutların nasıl ilişkilendirileceği ve gerçek dinamiklerin neler olduğu konusunu ele almayı gerektiren bir olgu haline getirmektedir (Kümbetoğlu, 2012: 13). Eski Sovyet coğrafyasından Türkiye'ye yapılan göçler, ağırlıklı olarak ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Göçmenler, yoksulluk, işsizlik, geçimsizlik gibi temel ekonomik sorunlardan kurtulmak ve daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak amacıyla çalışma hayatının farklı iş kollarına eklemlenmektedirler. Bu eklemlenmek pratikleri, göçmenlerin

ne amaçla göç ettiklerinden başlayıp, göç edilen toplumun çalışma hayatındaki konumlanma biçimlerine dek uzanmaktadır. Eski Sovyet coğrafyasından Artvin'e yapılan göçlerde, göçmenlerin farklı nedenlerle göç ettikleri ve çalışma hayatı içerisinde değişik şekillerde örgütlendikleri görülmektedir. Artvin'de yaşayanların konuyla ilgili yaklaşımları şu şekildedir:

"Orada iş bulamıyor adam, buraya geliyor, burada ucuz işçilik var. Onların 50 liraya yaptığı işi bizimkiler 100 liraya yapıyorlar. Temel sebep bu. Orda iş yok. Buradaki vatandaşların şeyi var, bizim millet de çalışmıyor şimdi. Yapmıyorlar işi. Mesela desen ki, gel aha orada gübre taşınacak, kimse taşımaz. Gel seni ormana götüreyim çalışmaya desen, kimse gitmez. Ağır işi yapmıyor millet. Adam çık cevizi topla diyor, adam ben düşerim diyor çıkmıyor, onlar çıkıyor. Vasıfsız, en adi işlerde çalışıyor. İş yaptırdığın zaman, ucuza iş yaptırmış olursun. Mesele o. Mesela bakıcılık var, kimse yapmıyor. Altından alıyorlar, akşama kadar başında bekliyorlar. Yaptıran adama da faydası oluyor. Evde annen var, baban var, sen çalışıyorsun, kim bakacak ona şimdi, birisinin bakması lazım. O da bir facia yani. Bizimkiler pis işlerde, yorucu işlerde çalışmak istemiyor" (G1, 51, Erkek, Lise, Lokantacı).

"Artvin'de eleman bulamıyorsun, adamların da elinden geliyor, adamı götürüp işçi olarak çalıştırıyorsun. Çalıştırmaya adam bulamıyorsun. Biz şuanda şu dükkânda oturtturmaya adam bulamıyoruz. Adam bulamazsın yani. Herkes masa başı iş istiyor ya da kurumsal bir şirkette çalışacak. 1000 lira olsun, kurumsal olsun" (G3, 45, Erkek, Lise, Camcı).

"Buraya gelmelerinin sebebi, kadınlar genellikle fuhuş amaçlı geliyorlar. O iş çok meşhur. Şimdi otellerde var. Adamlar da orada iş imkânı olmadığı için, burada piyasa işi yapıyorlar. Burada çalışıyorlar, ekmeklerini kazanıyorlar. Yani kendi çaplarında iş yapıyorlar. Bir nevi hamallık gibi vasıfsız işler yapıyorlar. Para kazanmak için gelmişler. İnsanlar kendi vatandaşını beğenmiyor, diyor ki 3 kuruş daha ucuz, onu çalıştırıyor. Buradakiler, bize işçi lazım diyor, genelde bunları götürüyorlar. Mecburiyetten de

bunları götürüyor. Denize düşünce yılana sarılıyorsun ya hani, öyle mecbur kalıyor. Genelde bedensel işlerde çalıştırıyor vatandaş bunları. Hem vatandaşın işi görülüyor, hem de para kazanıyor" (G4, 30, Erkek, Lise, Kahveci).

"Hiçbir şeyi kesip atmak doğru değildir. Gelsin, gitsin. O burada para kazanmaya çalışıyorsa, sen de git orada para kazanmaya uğraş. Onlar zaten ekonomi için uğraşıyorlar. Onların işi gücü ekonomi zaten. Oranın insanları bizimkilerden çalışkandır. Çalışkan adamlar, becerikli adamlar. Bizimkilere de ben laf anlatamıyorum" (G6, 69, Erkek, İlkokul, Terzi).

"Artvin'de çalıştırmaya adam bulamıyoruz. Burada çalışan adam yok. Ekonomik sebepten geliyorlar, keyfinden gelmiyorlar buraya. Gördüğüm kadarıyla orada iş yok, adam ne yapsınlar. Çalıştıranların işine geliyor, hesabına geliyor, adam çalıştırıyor" (G8, 47, Erkek, İlkokul, Ayakkabıcı).

"Bence buraya ekonomik amaçlarla göç ediyorlar. O insanlarla konuşuyorum, oradaki yaşam tarzları çok kötü. Oradan buraya fuhuş yapmak amacıyla gelen çok. Fuhuş amaçlı geldikleri için, hem çocuklarımızın hem yetişkinlerimizin ahlakını zedeliyor. Ben istemiyorum kesinlikle. Ahlaki değerler bozuluyor" (G10, 48, Kadın, Önlisans, Dikiş Öğretmeni).

"Onların gelir düzeyleri çok düşük. Kızlar geliyor, konuşuyorum onlarla, abiye satıyorum ben onlara, diyorlar ki, buranın para birimi ile oranınki çok farklı. Çok ucuz orada her şey ama alım gücü yok. Bir maaşları buradaki bir abiye fiyatıymış. Öyle olunca, Artvin güzel oluyor onlar için, gelir Artvin'e. Masajcı var mesela. Kadın normalde fizyoterapist. Kızı avukat, oğlu doktor. Şeylerini gösterdi, doğru yani. Üniversitelerden mezun. Kızımın piyano öğretmeni var, orada önceden polismiş. Eşi ölmüş, şimdi burada birisiyle evlenmiş. Buraya gazinoya gelmiş ama şuanda piyano öğretmenliği yapıyor. Kadın hem konservatuar mezunu, hem de polis orada. Ücretleri çok az. Yani gene her şey ekonomi" (G11, 41, Kadın, Lisans, Konfeksiyoncu).

"Burası daha cazip geliyor. İnsanların kendisi çalışmıyor, kendi çaylarını toplamıyor. Ruslara yevmiye veriyorlar, toplatıyorlar. Onların durumu da çok değil, orada iş alanları yok. Mecbur kalmasalar gelmezler, geliyorlar buraya. Kadınlar temizlik konusunda geliyorlar mesela. Sanki oradan kaçmış gibi, kaçarak geliyorlar o taraftan" (G12, 36, Kadın, İlkokul, Ev Hanımı).

Artvin'de yaşayanların söz konusu göçle ilgili yaklaşımlarına bakıldığında, göçmen işçilerin işsizlik, yoksulluk, geçimsizlik gibi ekonomik nedenlerle göç ettikleri, vasıfsız işlerde para kazanmak için çalıştıkları, ucuz işgücü oldukları, onları çalıştırmanın işverenler açısından zorunlu bir hal aldığı ve onların çalıştığı işlerde çalışacak işgücünün Artvin'de artık bulunamaz olması nedeniyle tercih edildikleri gözlenmektedir. Bu nedenle, göçmen işçiler, Artvin'de ağır çalışma koşulları içeren tarım, ticaret, inşaat, taşımacılık, seks işçiliği gibi sektörlerde, geldikleri ülkeye göre yüksek ücretlerle ama göç ettikleri ülkeye göre düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. Göçmenler, her ne kadar vasıfsız işlerde çalışıyor olsalar da, esasında yüksek vasıflara sahiptirler. Bu bağlamda, sahip oldukları yüksek vasıfların göç edilen toplumda bir karşılığı olmadığı için, zorunlu olarak düşük vasıflı işlerde çalışmaktadırlar. Ortaya çıkan bu sonuç, hem göçmen işçilerin hem de Artvin'de yaşayanların karşılıklı olarak ekonomik çıkarlarının örtüştüğünü göstermektedir. Göçmen işçilerin çalışma hayatına eklemlenme süreçleri ile Artvin'de yaşayanların göçmen işgücüne başvurmaları arasındaki ilişki, karşılıklı "ekonomik çıkar", "muhtaçlık" ve "zorunluluk" ilkeleri ekseninde şekillenmektedir.

Göçmen kadınların ve erkeklerin ülkelerinden ayrılış sebepleri, para kazanmak ve ülkelerindeki borçlarını ödemek, aileye finansal destek sağlamak, ülkelerindeki işsizlik ve kötü ekonomik koşullar ve daha iyi bir hayat arayışıdır (İçduygu, 2004: 49). Bu bağlamda, Türkiye'ye göçün nedenleri, çalışmak ve para kazanmak, ev almak, eğitimlerini devam ettirebilmek gibi ekonomik yönelimli nedenlerden kaynaklanmaktadır (Akalın, 2014: 117-118). Sovyet coğrafyasından genelde Türkiye'ye, özelde ise Art-

vin'e göçün nedenleri, ekonomik nedenler olup, göçmenler daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak amacıyla göç etmektedirler.

Ihlamur-Öner'e göre (2012: 311), sosyal ilişkiler ağı kuramı, göçü sürekli kılan etkenleri ve göçün birbirine bağladığı mekân ve insanlar arasındaki etkileşimi ve paylaşımı ele alır. Faist'in (2003: 139) de belirttiği gibi, göç ağlarının varlığı ve bunların sağladığı destek sebebiyle yurtdışında seyahat etmek, iş ve barınma imkânı bulmak, yeni tip işlere uyum sağlamak, iş değiştirmek, çocuklara bakım sağlamak ve anayurtla bağlantı halinde kalmak ve komünal ve ruhsal ihtiyaçları karşılamak daha kolay bir hal almaya başlar. Bu bağlamda, göçmen işçilerin çalışma hayatına eklemlenme süreçleri, sosyal ilişkiler ağı üzerinden oluşturdukları dayanışma ağları üzerinden şekillenmektedir. Artvin şehir merkezindeki otellerde çalışan göçmen seks işçileri, farklı etnik kimliklerine rağmen hem kendi aralarında hem de Artvin'de yaşayan halkla kurdukları dayanışma ağları aracılığıyla göçe süreklilik kazandırmaktadırlar.

Algılar ve Anlamlandırmalar

Sosyalist rejimlerdeki çözülme ve yoksullaşmayla birlikte bu ülkelerde seks işçiliğinin ve seks işçiliği yapmak üzere göç eden ya da zorla göç ettirilen kadınların yaygınlaştığı ülkeler olarak gündeme girmiştir (Erder, 2011: 211). Türkiye, özellikle Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Rusya Federasyonu ve Ukrayna'dan gelen kadınlar için fuhuş sektöründe çalışmak üzere bir hedef ülke niteliğindedir (Toksöz, 2006: 87). Bu bağlamda, göçmen seks işçiliği, Sovyet coğrafyasından Türkiye'ye yapılan göçte, en çok üzerinde konuşulan ve tartışılan sorunların başında gelmektedir. Zira bu olgu, yerel, bölgesel, ulusal ve küresel ölçekte görünür hale gelen, yer aldığı toplumun tüm üyelerini dolaylı ya da dolaysız bir biçimde etkisi altına alan ve sonuçları itibariyle çok ciddi toplumsal sorunları ortaya çıkaran bir boyuta sahiptir. Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayanlar, göçmen

seks işçiliğiyle daha fazla muhatap olanların başında gelmektedir. Artvin'de yaşayanlar da bu muhataplardan birini oluşturmaktadır. Artvin'de yaşayanların göçmen seks işçiliğine bakışı temel bir öneme sahiptir. Çünkü göçün bir sonucu olarak ortaya çıkan ve aynı zamanda yeni bir suç örüntüsü de olan göçmen seks işçiliğinin göç edilen toplumun üyelerince nasıl algılandığı ve bu işçiliğin toplumda ne şekilde anlamlandırıldığını anlamanın önemli bir yolu, ev sahibi toplumun bakış açısına başvurmaktır. Bu bağlamda, Artvin'de yaşayanların kent merkezindeki oteller gerçekleştirilen seks işçiliğine yönelik bakış açıları şu şekildedir:

"Akşama kadar fuhuş var. Belli burada fuhuş olduğu. Ben 89'den beri buradayım, burada ne aile faciaları oldu. Bu iş yeni değil. Buradakileri yazsan film olur. Buraya Gürcistan'dan gelenlerin çoğu alt tabaka. Köy grubu bunlar, sefil grubu. Gürcüler var gelen işte, Azeriler var, Kırgızlar var, Özbekler var. Yani gelen tabaka, alt tabaka, orta tabaka da yok. Şimdi biraz da, lüks yaşamak, kolay para kazanmak hikâyesini biliyorsun, o var işte. Onların günahını almayacaksın, orada eğitimli insanlar var, buraya gelenlerin çoğu köylüsü. Bağlı olduğu ülkelerin ekonomik durumlarıyla da alakalı. Orada iş bulamayıp buraya gelen var. İşini bırakıp gelen kimse yok. Orospunun duası kabul olur mu? Parayı tutup kazanan, bir daha gelmeyen de var, kolay paraya alışıp da devamlı gelen de var, ama vurgunu vurup daha gelmeyen de var. Ama bunların da çoluğu-çocuğu var, ailesi var. Toplumsal bir yara bunların hepsi" (G1, 51, Erkek, Lise, Lokantacı).

"Gençler bu işin peşinde değil. 45-50-60 yaşında olanlar. Rusya'dan gelen var, Beyaz Rus. Kırgızlar var, Gürcüler var, Özbekler var, Japonlar bile var" (G2, 43, Erkek, İlkokul, Kuaför).

"İlk kapı açıldığı zaman ticari amaçla geliniyordu, oradan malzeme getirip burada satıyordular. Ama bu çok kısa bir zaman sonra fuhuşa döndü. Mesela geçende bir kadın geldi, kardiyoloji doktoruyum diyor. Takıldığı yerleri görüyorum, fuhuş sektörüne gelmiş buraya. Hem de kardiyoloji doktoru. Tanıdığım bir kadın var, polislik mesleğini bırakmış gelmiş, Türkiye'de fuhuş yapıyor.

Onların orada maaşları çok düşük. Ondan sonra burada eşleriyle ayrılanlar oldu, aile düzeni bozulanlar oldu. Çok değişik olaylar oldu yani. Huzursuz ortamlar oldu, halen de devam ediyor" (G7, 54, Erkek, Lise, Nalbur).

"Bizim şimdi buranın kadınları filan, bağda, bahçede, tarlada çalışıyor. Kadın kocasına aşkım, hoş geldin demezler ama onlar şeytanlar, adam gidiyor duymadığı kelimeler duyuyor. Ben duyduklarımı diyorum size. Aşkım hoş geldin, yanaklarını öpüyor, buyur ediyor. Yani tam bir dişi gibi davranıyor. Eşinden görmediği ilgiyi ondan görüyor. Bu karılarla ilgilenenler orta ve orta yaşın üstündekiler ilgileniyor. Karı adama diyor ki, aşkım hoş geldin. Yanaklarından öpüyor, adam eriyor. Ondan sonra adam bir tane ineğini satmışsa, geliyor burada yiyor, sabahleyin de gidiyor. Kötü yani" (G7, 54, Erkek, Lise, Nalbur).

Artvin'deki yasa dışı göçmen seks işçiliğine yönelik toplumun bakış açısı çok farklı algı ve anlamlandırmaları içermektedir. Öncelikli olarak, göçmen seks işçiliğinin Sovyet coğrafyasındaki yoksulluğun bir sonucu olarak ortaya çıktığı ve söz konusu işçilerin de toplumdaki yoksul kesimden oluştuğu ve bu nedenle de toplumun alt tabakasında yer aldıkları vurgulanmaktadır. İkincisi, göçmen seks işçiliğinin kendi içinde çok sayıda etnik kimliğe sahip kadınlardan oluştuğu, bu anlamda bu işçiliğin etnik çeşitliliği bünyesinde taşıdığı ifade edilmektedir. Üçüncüsü ise, Artvin'de seks sektörünün müşterilerinin gençlerden ziyade, genellikle 45-50 yaş üstü gruplardan oluştuğu dile getirilmektedir. Artvin'de yaşayanların göçmen seks işçiliği hakkındaki algılamaları ve anlamlandırma biçimlerini Alfred Schütz'un öznel anlamlandırma ve nesnel anlamlandırma çözümlemesi üzerinden anlamak mümkündür. Schütz, Weber'in insan eyleminin öznel anlamlarca belirlendiği yargısına dayanır. Eylemcinin gerçekleştirdiği eyleme ilişkin iki tür anlamlandırma söz konusudur. Yorumlayıcının zihninde gerçekleşen nesnel anlamlandırma ve eylemcinin zihninde olan öznel anlamlandırma. Öznel anlamlandırma çoğunlukla sağduyuya dayanır. Schütz eylemcinin ken-

di eyleminin anlamını kendisi yükleyerek yarattığı dünyaya saf deneyimin orijinal dünyası adını; başkalarının değer yargılarına göre gerçekleşen eylem alanına da gündelik yaşam dünyası adını vermektedir. (Erbaş, 1992: 161). Bu açıdan bakıldığında, gündelik yaşam dünyası içinde, Artvin'de yaşayanların göçmen seks işçiliğine yönelik değerlendirmeleri, nesnel anlamlandırma pratiğine dâhil olmaktadır. Artvin'de yaşayanların yasa dışı göçmen seks işçiliği hakkındaki yorumlarının temelini ise, ekonomik nedenler, etnik kimlik farklılaşması ve demografik profiller oluşturmaktadır. Artvin'de yaşayanların söz konusu işçilik konusundaki yorumlamaları sadece algı ve anlamlandırma pratikleri ile sınırlı kalmayıp çok farklı toplumsal gerilimleri ve çelişkileri de içermektedir.

Gerilimler ve Çelişkiler

Göç süreçleri genellikle kendi içinde çok çeşitli gerilimleri ve çelişkileri barındırmaktadır. Çünkü iki farklı toplumun ve iki farklı kültürün birbiriyle kesiştiği alanlar, büyük çoğunlukla gerilimli ve çelişkili alanlardır. Bu alanın aktörlerine bakıldığında, bir tarafta ev sahibi toplumun, diğer tarafta ise göçmenlerin olduğu görülmektedir. Gerilimler ve çelişkiler, her ne kadar içerdiği konular açısından farklılaşsalar da, söz konusu alanda var olmayı sürdürmektedirler. Artvin'deki yasa dışı göçmen seks işçiliği olgusunun da, ev sahibi toplumun üyelerinin deneyimleri ışığında bakıldığında, farklı gerilimleri ve çelişkileri bünyesinde taşıdığı görülmektedir:

"Bence bazı şeylerin olması gerekiyor diye düşünüyorum. Çünkü eğer gerçekten insanlar bazı şeyleri parasıyla halledemezse, sarkıntılıklar, bilmem sokakta gezen bacılarımıza, analarımıza laf atma olayları daha çok olur. Bence bu tür şeyler biraz da önleyicidir insanlar için. Duygularını tatmin etmek için yani. Niye eskiden bir sürü genelevler varmış tüm illerimizde? Yeni yeni kalkmaya başladı. Niye kalktı? Fuhuş serbest olduğu için

yani. Adam gidiyor parkta sevişiyor kimse bir şey söylemiyor. Ama bunlar da olmazsa daha kötü yani. Adam egosunu başka yerde atamazsa, geliyor sokakta şey yapıyor. Ben daha Artvin'de sokakta bir kıza sarkıntılık edeni görmedim. Bir şey olarak önleyici bence. Diye düşünüyorum. Artvin'de öyle göze batan bir şey olmadığı için, kimse için bir sorun yok. Bugün otellerde kalan insanlar, burada oturun, fazla yabancı uyruklu kadın göremezsiniz dışarıda. Yani ulu orta yapmıyorlar. Öyle biz gezelim, kendimizi gösterelim, öyle bir şey yok yani. Burada gizlilik içerisinde anladın mı, göze batmadan." (G3, 45, Erkek, Lise, Camcı).

"Bunlar pazarlama yapmak amacıyla göç ediyorlar. Çalışmak amacıyla geliyorlar. Burada otellerde fuhuş yapıyorlar. 1990'lı yıllarda fuhuş yasaktı, 2004'te serbest oldu. Yoksulluktan yapıyorlar hep. Aileler dağılıyordu. Önceden kadınlar dilekçe veriyordu eşim eve gelmiyor. Kaç tane araba, daire satıp bu işe gidenler oldu. Biraz sıkıştırdın mı bizim bütün paralarımız Batum'a gidiyor. Sıkıştırmazsan, adamın parası varsa gitsin, beni ilgilendirmez. Adam namuslu ailenin peşine dolanmasın. Buralarda kavga-dövüş olurdu, cinayetler oldu. Nasıl ki bunlar geldi, onlar bitti. Parası olan varsa gidiyor, otelde işini yapıyor, geçip gidiyor. Sorun yok. Sıkıştırırsan buranın parası Batum'a öylece gidiyor, git Batum'da, Artvin'in yarısı Batum'dadır" (G5, 67, Erkek, Lise, Memur Emeklisi).

"Herkes ettiğinden bulur. Şimdi fuhuş yapan varmış yokmuş, o vatandaşı bağlayıcı. O caminin yanında olmasın bu işler. Caminin köşesinde olmasın. Dağlarda, köşelerde ne yaparlarsa yapsınlar. Onlar burada bu işi yapmazlarsa, gider Gürcistan'da yaparlar. Ne kadar sıkarsan işi, o kadar ekonomi açıdan zor duruma düşer. Kapılar açıldığı zaman, bizim para 100 liraydı, onların ki 110 liraydı. Bugün, gittim arkadaş gel gezdireyim dedi, öyle alt yapı yapmışlar tanıyamadım. Öyle binalar yapmışlar ki, boş alan kalmamış. Ekonomiye gelince, sen 100 lira vereceksin ondan 60-65 lira alacaksın. % 50 değer kaybetmiş" (G6, 69, Erkek, İlkokul, Terzi).

"Ama bizim buralarda böyle mesela, çocuğa tecavüz etmişler, 3 yaşındaki çocuğa tecavüz etmişler. Bizim buralarda öyle vakalar olmuyor. Bir nevi de bu tür insanlara cevap veriyorlar yani. Hiç kötü bir vaka olmuyor bizim insanlarımızın arasında. Fuhuşun biraz da olumlu bir işlevi var. Genelevler oluyor ya büyük şehirlerde, bizim de burada onlar cevap veriyormuş gibi oluyor" (G7, 54, Erkek, Lise, Nalbur).

"Otel açmış adam mesela, adam ekmek paramı kazanıyorum diyor. Adam oradan ekmek yiyorum diyor ama olmuyor. Vatandaşın cebinde para kalmıyor. Adam ne yapabilir. Zor. Oteller dolu. Adam mecbur kadın saklıyor ki, müşteri gelsin. Ekmek kazanıyor bu şekilde. Adam 2 milyar kira veriyor otele. Suç olduğunu biliyor adam ama ne yapsın, buradan ekmeğini yiyor. Adam ben buradan ekmek yiyorum diyor. Otel açmış adam, başka ne yapsın. Halk tepki gösterse bile, o zaman ver benim otel paramı, ver benim kiramı, ver benim ailemin eksiğini yapmayayım diyor. Ama tabi olmasa iyi ama yapıyorlar işte" (G9, 63, Erkek, İlkokul, Ayakkabı Boyacısı).

Yasa dışı göçmen seks işçiliğinin, Artvin'de yaşayanlar açısından oluşturduğu ana gerilimlerin ve çelişkilerin başında, söz konusu işçiliğin bir taraftan toplumsal ahlakı zedelediği ama diğer taraftan da ekonomik çıkar sağlayan bir işleve sahip olduğu gelmektedir. Bu durum toplumsal ahlakçılık ile ekonomik çıkar arasındaki gerilimleri ve çelişkileri göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, bu işçiliğe yönelik toplumda çok fazla ahlakçı refleksler ortaya çıktığında, bu kez de insanlar ve paralar sınırın öteki taraflarına gitmekte ve bu durum Artvin'de yaşayanlar açısından önemli bir ekonomik kayıp olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir başka gerilim ve çelişkili nokta ise, bir taraftan sözü edilen işçiliğin gerekli olduğu ve pek çok toplumsal sorunu önleyici bir işleve sahip olduğu dile getirilirken, diğer taraftan da gerekli olduğu düşünülen söz konusu işçiliğin toplumsal değerleri yozlaştırıcı etkilerinin olduğu ve bunun da bir toplumsal soruna dönüştüğünün vurgulanmasıdır. Bir diğer ifadeyle, seks işçiliği-

nin oluşturduğu temel gerilim ve çelişkili yapı, bu işçiliğin hem toplumsal sorunların kaynağı, hem de çözümü olarak gösterilmesidir. Burada öne çıkan ana tema, seks işçiliğinin toplumsal yapıdaki düzeni muhafaza etmede tampon işlevi üstlendiği, bu anlamda toplumsal yaşamda olası sorunları (ev sahibi toplumun kadınlarına yönelik olası taciz ve tecavüz girişimleri gibi) önleyici olması ve genel anlamda topluma cinsel hizmet sunması nedeniyle gerekli olduğudur. Bununla birlikte, göçmen seks işçiliğinin bir ekonomik rant kapısı olması ve bu nedenle çok sayıda insanın bu sektör üzerinden kazanç sağlıyor olmasıdır. Yasa dışı göçmen seks işçiliğinin Artvin'de yaşayanlar açısından bu denli işlevsel olmasını Durkheim'ın yaklaşımı üzerinden anlamak mümkündür. Çünkü Durkheim'a göre (1994: 111-113), suç, sadece şu ya da bu toplumların çoğunda değil, fakat bütün toplum tiplerinin hepsinde görülen bir şeydir. Hiçbir toplum yoktur ki orada bir suçluluk olmasın. Suç biçim değiştirir, suç olarak vasıflandırılan fiiller her yerde aynı değildir; fakat her yerde ve her zaman cezai baskıyı üzerine çekecek tarzda davranan insanlar olmuştur. Suçu, normal sosyolojik fenomenler arasında sınıflandırmak, onun, kamusal sağlığın bir etkeni, sağlıklı her toplumun bütünleyici bir parçası olduğunu teyit etmektir. Suç normaldir öncelikle, çünkü suçtan arınmış bir toplumun var olması kesinlikle imkânsızdır. Dolayısıyla, Artvin'de yaşayanların deneyimleri ışığında bir suç örüntüsü olan göçmen seks işçiliğinin anormal ya da patolojik bir vaka olmaktan ziyade, toplumsal bütünleşmeyi sağlayan bir işleve sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca söz konusu işçilik, her ne kadar gerilimler ve çelişkiler üzerinden önemli bir çatışmaya neden olsa da, bu çatışma toplumsal yapının sürekliliği sağlaması konusunda olumlu bir işlevi de içermektedir. Sosyolojik teoride çatışmacı yapısalcılığın önemli sosyal teorisyenlerinden biri olan Coser, çatışmanın yapının kurulması ve korunmasına yapacağı potansiyel olumlu katkıları göstermeye çalışır. Çatışma, toplumsal yapının oluşumu, birleşimi ve korunması açısından araçsal olabilecek bir süreçtir. Grup içi ve gruplar arası sınırların belirlenmesi ve korunmasını olanaklı kılar. Diğer gruplarla çatışma,

grubun kimliğinin yeniden benimsenmesine katkıda bulunabilir (Poloma, 1993: 98-99).

Yine bir başka gerilim ve çelişki içerikli durum ise, bir taraftan seks işçiliğinin gelir getiren bir kaynak, bir kazanç kapısı ya da geçim ekonomisinin motoru olduğu ifade edilirken, diğer taraftan da seks sektörü yüzünden paranın giderek değer kaybettiği ve içerideki paranın diğer ülkelere kanalize olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, bir taraftan seks sektörünü fırsata dönüştürerek sınırsız kâr elde etme güdüsü baskın bir hal alırken, diğer taraftan da bu sektör nedeniyle ulusal paranın giderek değer kaybettiği konusunda hem gerilimli hem de çelişkili bir profil ortaya çıkmaktadır.

Sınırlar, İhlaller ve Tepkiler: Ahlaki Panikler Boyutu

Sınırlar, bir taraftan iki farklı ülkeyi birbirinden ayıran hatlar olması açısından fiziksel bir anlam taşırken, diğer taraftan da toplumsal ve kültürel haritaları şekillendiren bir sembol anlamını içermektedir. Bu çalışma, ağırlıklı olarak ikinci anlama odaklanmaktadır. Göçmen seks işçiliğinin yasa dışı bir şekilde örgütlenmesi ve toplumsal yaşama doğrudan nüfuz etmesi, toplumsal ve kültürel sınırların sorgulanmasına, bu sınırların çoğu kez ihlal edilmesine ve beraberinde çok çeşitli toplumsal tepkilerin gün yüzüne çıkmasına da neden olmaktadır. Bu durumun somut yansımaları, Artvin'de yaşayanların konuyla ilgili yaklaşımlarında da görülmektedir:

"Burada da aile faciaları oldu, boşanmalar oldu. Kavga-dövüşler oldu. Adam bacısını vermiş pezevengin birine, adam buradan çıkmıyor, çocuk evde aç. Adam geliyor, vur Allah vur çıkarıyor adamı dışarı. Aile faciası. Bu fuhuşun neye sebep olacağı hakkında aklından ne geçiyorsa hepsini yaz, hepsi doğrudur" (G1, 51, Erkek, Lise, Lokantacı).

"Şuanda şehir merkezinde, bu caddede yapılması hiç iyi bir şey değil. Öyle zamanlar oluyor ki, ailenden geçemiyorsun. İlla da

hiç olmasın demiyoruz, hiç olmazsa şehir dışına alsınlar. Giden gider, gitmeyen gitmez. Şehrin içinde çok kötü. Ben çok tepki koyuyorum. Ben istemiyorum onları burada. Burada yapılmasını istemiyorum. Pislikten başka bir şey yok. Çok affedersin, köpek bunlara para verse, köpeğe verecekler. Pislikler. Yabancı kadınlar gitsinler buradan, senin benim çocuğumu sataşırlar. Alışmış çünkü. Caddeden geçerken sataşacak. Yapılması gereken, buradan, şehirden çıkaracak dışarı. Orada yesinler birbirini. Bunların şehir dışına çıkması gerekir. Şehrin dışında olması lazım. Çok affedersin cami kapısında, caminin etrafı fuhuş yeri. Ne işin var senin caminin kapısında fuhuş yeri açmışsın. Öyle bir şehir mi olur? Hoca orada Allah-u Ekber diyor, adam orda mala vuruyor. Aralarında fazla bir mesafe yok, çık o caminin kapısına bak, gözünle görüyorsun. Cenab-ı Allah bize taş yağdırmıyor ona dua ediyorum. Çok kötü bir şey." (G2, 43, Erkek, İlkoul, Kuaför).

"Artvin'de herkes herkesi tanıyor. Artvin'de bir şey olduğu zaman herkes duyuyor yani. Artvin'de bir laf duyulduğu zaman herkes herkesi tanıyor, biliyor. Bu fuhuş denilen şey, önceden burada cami meydanında otel vardı, orada yapılıyordu, buna halk çok tepki gösterdi. Camide namaz kılınıyor, orada fuhuş yapılıyor. Halk buna çok tepki gösterdi, polis orayı kapattı. En doğrusu da o, yapılmaması lazım. Bunlara otel olarak ruhsat da verilmemesi lazım. Ruhsat versen de, sen onu ne niyetle çalıştırdığını bilemiyorsun. Bunda devletin bir suçu yok, bunda halk sorumsuz. Biz de gidiyoruz orada camide duruyoruz, orada otelden kadınlar çıkıyor, yani ben onların yüzünden camiye gitmiyorum. Gitmek istemiyorsun. Çünkü kötü bir görüntü, yakışmıyor. Aileler geliyor, çocuklar gelip geçiyor, o manzara hoş bir manzara değil. Bu tür iş yapılacaksa da, şehir dışında yapılması lazım. Madem bunun ortaya koyulması gerekiyor, belli bir yerde yapın da, insanlar da bilsin oraya gitsin. Şehrin içinde bunun yapılması çok kötü. İnsanların da ahlakını bozuyor. Bu da toplumun, ailelerin de ayrılmasına kadar gidiyor. İpin ucu kaçtı mı önünü alamıyorsun. Artvin'in bu tür şeylerle anılması çok kötü

bir şey. Nasıl çözüm bulunacak bilmiyoruz ama şehrin ortasında bu işlerin olması çok kötü bir şey. Burada bunun olması öğrenci için de sakıncalıdır, aile için de sakıncalıdır, toplum için de sakıncalıdır" (G4, 30, Erkek, Lise, Kahveci).

"Açık ve netim, kesinlikle istemiyorum. Zaten bunun şehrin dışında olması gerekiyor. Ben 6 yaşındaki çocuğumu götürüyorum, gazinoların oradan geçiriyorum. Bu hem ailelere zarar, ailelerin yapısını bozuyor. Artvin'de boşanma olayı yoktur, şuanda sırada. Adam köyden ineğini getirir, satıyor, karısına ekmeği götürmüyor, gidiyor gazinolara. Küçük bir yerde gelen adamı da tanıyorum, kadını da tanıyorum. Buna kimse dur demiyor. Toplumsal bir çöküş aslında" (G10, 48, Kadın, Önlisans, Dikiş Öğretmeni).

Göçmen seks işçiliğinin yasa dışı bir biçimde kente eklemlenmesi ve toplumsala içkin hale gelmesi, bu işçiliğe yönelik toplumsal ve kültürel sınırların giderek değişmesine ve bu sınırların çoğu kez ihlal edilmesine neden olmaktadır. Özellikle söz konusu işçiliğin kent merkezlerinde yerleşik hale gelmesi nedeniyle kamusal yaşama erişimin sınırlandırılmış olması, ailelerin ve özellikle de çocukların bu durumdan olumsuz etkilenmeleri, toplumsal ve kültürel sınırların göstergelerinden biri olan kutsal mekânların bu işçilikle içiçe olması, ev sahibi toplumun sınırlarının ihlal edildiğine işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle, seks sektörünün toplumsal yaşamın her alanına yayılması, toplumun kutsal kabul ettiği değerleri tehdit eder hale gelmesine, aile başta olmak üzere toplumsal kurumların bu sektör karşısında değersizleştirilmesine ve kent kültürüne zarar vermesine neden olmaktadır. Toplumsal değerlerin, normların ve kuralların seks işçiliği aracılığıyla yok edilmeye başlanması neticesinde, toplumsal tepkiler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Kuşkusuz ortaya çıkan toplumsal tepkilerin temelinde, toplumun söz konusu işçilik karşısında kendi sınırlarını muhafaza etme çabası yatmaktadır. Burada bahsi geçen sınırlar, toplumsal değerlerin sınırları, toplumsal normların sınırları, ahlaki örüntülerin sınırları, şehir adabının sınırları, kadınların

kamusal yaşamda yer almalarının sınırları, kutsal mekânların sınırları, ailelerin ve çocukların var olmasının sınırları ve bir bütün olarak toplum halinde birlikte yaşamanın sınırları olarak tezahür etmektedir. Bu sınırların ihlal edilmesi, hiç kuşku yok ki, en sert toplumsal tepkiyi karşısında bulmaktadır. Seks işçiliğine yönelik ortaya çıkan toplumsal tepkiyi, Cohen'in "Ahlaki Panik" kavramı üzerinden anlamak mümkündür. Cohen'e göre (2011: 1) toplumlar, şimdi ve sonra her zaman ahlaki panik dönemlerine tabi gibi görünürler. Bir durum, bölüm, kişi veya grup insanı, toplumsal değerler ve çıkarlara yönelik bir tehdit olarak tanımlanmak üzere ortaya çıkar. Cohen'in işaret ettiği ahlaki panikler durumu, toplumsal değerler tehdit edildiğinde ortaya çıkan toplumsal tepkilerdir. Artvin'deki yasa dışıgöçmen seks işçileri de, yereldeki toplumsal dokuya ve bu dokuya içkin toplumsal değerlere tehdit oluşturması nedeniyle toplumda tam bir ahlaki panik oluşturmuştur. Diğer bir deyişle, söz konusu işçiler, toplumdaki en riskli grupları temsil etmekte ve toplumsal yaşamı her yönüyle tehdit etmeleri nedeniyle de hem ahlaki paniğin hem de bu panik hali sebebiyle oluşan toplumsal tepkilerin odağında yer almaktadırlar. Söz konusu işçileri anlamak için Becker'ın bir sapkınlık sosyolojisi çalışması olan "Hariciler" ile ilgili yaklaşımına odaklanmak yerinde olacaktır. Becker'a göre (2015: 21), bütün toplumsal gruplar kurallar koyarlar ve koydukları bu kuralları bazı zamanlarda ve koşullarda dayatmaya çalışırlar. Toplumsal kurallar, durumları ve bu durumlara uygun davranışları tanımlarlar; bazı davranışları "doğru" olarak kabul edip onaylarlar, bazılarını ise "yanlış" olarak kabul edip yasaklarlar. Dayatılan herhangi bir kuralın ihlalcisi varsayılan kişi; özel bir kişilik türüne sahip olarak görülebilir; ya da toplumsal grubun biat ettiği kurallar çerçevesinde yaşamak konusunda güvenilemeyecek biri olarak değerlendirilebilir. Kuralı ihlal eden kişi, harici olarak algılanır. Öte yandan, harici olarak etiketlenen kişi de meseleye farklı bakıyor olabilir. Bu kişi, kendisine dayatılan kuralı kabul etmeyebilir ve kendisini bu ret eylemi yüzünden yargılayanları yetkin bulmayabilir ya da kendisini yargılayanların yargılama sa-

lahiyetlerinin meşruiyetini sorgulayabilir. Dolayısıyla, kavramın ikinci bir anlamı daha ortaya çıkar: Kuralı ihlal eden kişi bu sefer de kendisini yargılayanların, yani onların ait olduğu grubun harici olduğunu düşünebilir. Becker'ın haricileri iki farklı anlamda kullandığı görülmektedir. Bu çalışma, yasa dışı göçmen seks işçilerine dönük toplumun bakış açısında odaklandığı için, haricilerle ilgili ilk anlamın söz konusu işçileri anlamada daha elverişli olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde, Artvin'de yaşayanlar toplumsal kuralları koyan ve bu kurallara bağlı davranış kümelerini tayin eden, dolayısıyla da hangi davranışın doğru veya yanlış olduğuna karar verenlerdir. Yasa dışı göçmen seks işçileri ise, bu kuralları ihlal eden kişiler olup, yanlış davranışta bulunan ve bu bağlamda toplum tarafından güvenilmeyen kişilerdir. Bu yönüyle de, söz konusu kişiler, haricilerdir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Artvin'de görüşülen kişilerin bakış açısından hareketle yasa dışı göçmen seks işçiliğiyle birlikte toplumsal değerlerin altüst olduğu, toplumun normlarının ve ahlaki sınırlarının bu süreçte önemli bir değişim gösterdiği, bunun da bir toplumsal çözülmeye sebep olduğu gözlemlenmektedir.

Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa'ya göre (2009: 16), göçmen kadınların çalıştıkları sektörler arasında son yıllarda giderek genişleyen ve küreselleşen fuhuş sektörü önemli bir yer tutmaktadır. Küreselleşme ile birlikte haz ve arzu kavramlarının ulus ötesi bir nitelik kazanmasıyla, cinsel hizmetlere olan talebin artması fuhuş sektörünün genişlemesinin önemli sebeplerindendir. Talep artışı ile birlikte, sunulan hizmetler çeşitlenmiş ve çeşitli ülkelerden değişik etnik kökenlere sahip sektör çalışanları pazar içinde ulaşılabilir hale gelmişlerdir. Tayanç-Çalışır'a göre (2011: 132) ise, Doğu Blok'u denilen ülkelerdeki siyasal, sosyal ve ekonomik çalkantılar sonucunda, bu ülkelerin erkeklerini zengin Batı ülkelerinin ucuz işgücü haline getirirken, kadınlarınıysa seks sektörünün köleleri haline getirmiş, küreselleşme denilen çarpık ve çelişmeli gelişme neticesinde ise bu olumsuzluk katlanarak büyümüş, ne-

redeyse kadın cinsine yönelik olarak zengin ülkelerin erkeklerinin taleplerinin neden olduğu kadının cinsel kırımı yaşanmıştır. Öyle ki, bu kadınların içinde doktor, öğretmen, mühendis gibi eğitim almış meslek sahibi insanlar bile bulunmaktadır. Bütün bu kadınlar, insan onuruna yakışır düzeyde bir hayat kurmak ve daha iyi koşullarda yaşayabilmek için, ya zorla ya hile ile ya da aslında temelde kapitalizm tarafından sakatlanmış iradeleri ile zengin ülkelere göç etmek zorunda kalarak, ya hayat koşullarının zorlamasıyla ya da suç örgütlerinin zorlamasıyla fuhuş olgusu ile zorla tanıştırmışlardır. Bu çerçevede, göçmen seks işçiliğine yönelik algı ve anlamlandırmalara, gerilim ve çelişkilere, sınırlara, ihlallere ve toplumsal tepkilere bir bütün olarak bakıldığında; bu işçiliğin Türkiye'ye yapılan yasa dışı göçler sonucunda bir suç örüntüsü olarak ortaya çıktığı, daha kolay ve fazla para kazanmak amacıyla bu sektöre yönelimin olduğu, ev sahibi toplumda bu sektör üzerinden bir kazançlar zincirinin oluştuğu, toplumsal düzenin sürekliliği açısından seks sektörünün gerekli görüldüğü, çeşitli gerekçeler üzerinden bu sektörün meşrulaştırıldığı yönünde çok farklı boyutları bulunmaktadır. Bu ve benzeri gerekçeler, toplumun göçmen seks işçiliği üzerinden suça ve suçluya yönelik bakış açısını da yansıtmaktadır.

Damgalama teorisi açısından insanların hatalarından yani suç ve sapma davranışından sonra toplumun suçluya nasıl tepki vereceği önemlidir. Suçluya gösterilen tepkiye göre, söz konusu bireyin yaşamına suçlu biri olarak mı, yoksa üretken ve topluma faydalı bir birey olarak mı devam edeceğinin belirlendiğine dikkatleri çekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, damgalama teorilerinin suç eyleminden sonraki toplumun vereceği tepki ve ceza adalet sisteminin iş ve işlemlerinin, suç işleyen birey ve toplum üzerinde nasıl etki ve sonuçları olduğuna odaklandığı söylenebilir (Balcıoğlu, 2016: 109). Bu çerçeveden düşünüldüğünde, Artvin'de göçmen seks işçiliğine yönelik toplumun bakış açısında, birbiriyle ilişkili bir biçimde, çok farklı algıların, tepkilerin ve beklentilerin olduğu gözlemlenmektedir. Göçmen seks işçilerine yönelik toplumsal algılamalar, tepkiler ve beklentilerden sonra,

söz konusu işçiler topluma faydalı ve üretken olmak yerine, suç teşkil eden eylemlerine devam etmektedirler. Bir diğer ifadeyle, bir suç eylemi olarak beliren göçmen seks işçiliği, içinde yer aldığı toplumda değişik anlamlarla ve farklı işlevlerle kurgulandığı için, suçlu pozisyonunda olan seks işçileri, bu suçlarından vazgeçmek yerine, o suçu yeniden üretmekte ve toplumsal yaşama daha fazla nüfuz etme amacındadırlar.

Sosyal ilişkiler ağı kuramı, herhangi bir yere olan göç akımının devam etmesinde, bizzat göç eden grupların gittikleri yerlerde oluşturdukları ağların etkisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Teorinin daha işin başında belirttiği şey, gidilen yerde göçmenlerce oluşturulan bu ağların hemen hemen her türden sosyal değişkenlere dayalı olabileceğidir (Yalçın, 2004: 49). Artvin'deki yasa dışı göçmen seks işçiliğindeki en temel sosyal değişkenler, ev sahibi toplumun gözünden bakıldığında, hem göçmen seks işçileri hem de ev sahibi toplum için farklılaşmaktadır. Göçmen seks işçileri açısından geldikleri ülkelerde yoksulluk, işsizlik, ücretlerin düşük oluşu, geçimsizlik gibi sosyal değişkenler başat bir role sahipken, ev sahibi toplum açısından seks işçiliği sektörü üzerinden ekonomik kâr elde etmek, toplumsal düzenin devamlılığını sağlamak, cinsel hizmetlerden faydalanmak gibi sosyal değişkenlerin ağır bastığı görülmektedir. Her iki taraf açısından da sosyal değişkenlerin birbiriyle örtüşmesi ve bu değişkenler nedeniyle oluşan sosyal ilişkiler ağı, mevcut göç rejiminin sürdürülmesini ve yasa dışıgöçmen seks işçilerinin de bu rejimin temel aktörü olmalarını sağlamıştır.

"Gayrimeşru İşler Her Zaman Gayrimeşru İşleri Doğurur": Zincirleme Suç Örüntüleri

Suçların oluşmasında toplumsal değişme süreci başat bir role sahiptir. Çünkü yeni suç örüntüleri ve motifleri, geniş ölçekli toplumsal değişmelerin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumsal değişmenin en temel ögelerinden olan göçler, be-

raberinde yeni suçların oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Güllü'ye göre (2014: 104), özellikle göç neticesinde toplumsal hareketlerin arttığı ve karmaşıklaştığı şehir ortamlarında suç konusu sosyolojik olarak daha önemli bir hal almıştır. Günümüz Türkiye'sinde göçle birlikte yeni bir suç örüntüsü olarak beliren göçmen seks işçiliği, beraberinde çok farklı suç örüntülerini meydana getirmektedir. Bir diğer ifadeyle, göçün bir sonucu olarak ortaya çıkan göçmen seks işçiliği, toplumda yeni suç motiflerinin görünür hale gelmesine ve bu anlamda zincirleme suç örüntülerinin oluşmasına da sebebiyet vermektedir. Zira Artvin'de göçmen seks işçiliğiyle ilgili toplumun bakış açılarına yansıyan sonuçlar, suçun sabit ve değişmez olmadığını, toplumsal değişmeye koşut olarak yeni suçların oluşmasına da zemin hazırladığını göstermektedir:

"Kesinlikle tabi. Buna bağlı suçlar da var. Mesela kaçakçılık var, kavga-dövüş var, adam yaralama var, adam vurmak var, hırsızlık var, esrar-eroin işi var. Gayrimeşru işler, gayrimeşru işleri doğurur her zaman. Ben sana ne diyorum, filmleri seyrediyorsun değil mi, o filmlerde olan her türlü sahne burada oynanmıştır yani. Bu işlerin olduğu yerde her türlü senaryo var yani" (G1, 51, Erkek, Lise, Lokantacı).

"Adam içmiş, içmiş, içmiş, gelip sana saldırıyor. Çoğunlukla kavga çıkar burada. Öyle zamanlar oluyor ki, buradan aileler geçemez. Mesela diyelim ki, senle çok samimiyiz. Senin aileni de tanıyorum, kızını da tanıyorum. Bazı kere buradan geçiyorlar, acaba bunlara kimse bir şey diyecek mi demeyecek mi, ben onu kolluyorum ki bir şey demesinler diye. Aile geçtiğinde acaba kimse mi bir şey diyecek, acaba kimse mi bakacak buna ters gözle. Bunlar tanıdıklarım. Bence suçtur. Suç olmaz olur mu? Sen şimdi diyelim ki bu kadınları getirmişsin buraya, neye dayanarak getirmişsin sen onları buraya? Mantıklı düşünmek lazım. Ne mantıkla gelmiş buraya, sebebi ne? Gelip de masada bir tane içki içmeyle mi para kazanacak? Mümkün değil" (G2, 43, Erkek, İlkokul, Kuaför).

"Kanun olarak yasal mı değil ama zaten Türkiye'de yasal olan hiçbir şey değil. Normal çalışanları bile zaten takip etmiyorlar. Bugün işyeri olmadan bir sürü Türk vatandaşımız gidip inşaatlar yapıyor. Benim 10 liraya kurtaracağım yerde kira veriyorum, senin hiçbir vergi levhan bile yok, sen 9 liraya yapıyorsun. Bu zaten genel olarak bir sorun" (G3, 45, Erkek, Lise, Camcı).

"Mesela benim kendi teyzemin çocukları gittiler babalarının takıldıkları karıyı iyi dövdüler. Bu tür olaylar da oldu. Halk çok karşı. Babalarını ve çocuklarını koruyorlar ama neticede bir şey diyemiyor ki, gizliden yine görüşmeye devam ediyorlar" (G7, 54, Erkek, Lise, Nalbur).

"Şimdi gelinlik veriyorum. Adam aynı gazinolarda çalışmış, genç bir çocuk. Oğlan gazinoya girmiş, kadın diyor ki, sürekli hapishaneye gidiyor. Kavgaya karışıyor, bıçaklamaya karışıyor. Kötü bir durum yani. Ailesine hayrı olmuyor, parayı götürüp oraya veriyor, eşini dövüyor. Böyle bir arkadaşım 23 yıllık eşini bıraktı, ayrıldılar. 2 tane kızı vardı, eşi gazinolarda çalışıyordu, boşandılar. Şimdi adam Hopa'da bir tane Rus'la aynı evi paylaşıyormuş. Kadın yaşlı bir kadın. Bir de mesela eşleri ölenler var Artvin'de, 70 yaşında adamın eşi ölüyor, bu hemen duyuluyor, hemen Rus kadınla evleniyor. Ama evlilik değil, o kadının burada kalması. Böyle dolu yani" (G11, 41, Kadın, Lisans, Konfeksiyoncu).

"Hırsızlığa yol açar. Gazinoya gideceksem, eşimin altınını çalarım. Eğer dükkânı varsa gelir kasasını boşaltırım, sıfırlarım. İşte çocukların öldürülmesi. Kötü alışkanlıklar da oluyor. Artvin'de uyuşturucu deniliyor, bunların yüzünden buraya geldi. Çok tehlikeli bir durum var yani" (G10, 48, Kadın, Önlisans, Dikiş Öğretmeni).

Artvin'de görüşülen kişilerin yaklaşımlarında, yasa dışı göçün bir sonucu olarak ortaya çıkan göçmen seks işçiliğinin, hem yasa dışı bir şekilde kentte örgütlendiği, hem de beraberinde diğer suçların da oluşmasına neden olduğu, dolayısıyla, zincirleme suç

örüntülerinin ortaya çıkmasında ana motivasyonu oluşturduğu gözlemlenmektedir. Zira gayrimeşru işlerin her zaman gayrimeşru işleri doğuracağı yönündeki bakış açısı da bu anlayışı destekler niteliktedir. Zincirleme suç, literatürde genellikle bir suçlunun art arda birden fazla suç işlemesi (Bkz. Şeker, 2009) şeklinde tanımlanmış olsa da, bu çalışmada bir suçlunun (yasa dışıgöçmen seks işçisi) işlediği bir suçun (yasa dışı göçmen seks işçiliği) toplumdaki diğer suçların oluşmasına sebebiyet verdiği, dolayısıyla da diğer suçların da bu suça eklemlendiği yönünde işlev görmektedir.

Bu bağlamda, bir suç örüntüsü olan yasa dışı göçmen seks işçiliğinin, kaçakçılık, kavga-dövüş, adam yaralama, adam vurma, hırsızlık, kadına şiddet, esrar-eroin gibi diğer suç örüntülerini ortaya çıkarak, adeta bir zincirin halkaları gibi, diğer suçların da mevcut suça eklemlenmesine neden olduğu gözlemlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, zincirleme suç temelinde yasa dışıgöçmen seks işçiliği, zincirin ilk halkasını oluştururken, bu işçiliğe bağlı olarak ortaya çıkan yeni suçlar zincirin diğer halkalarını oluşturmaktadır.

Zincirleme suç örüntülerinde göçmen seks işçiliği zincirin ilk halkası olabildiği gibi, son halkası olduğu durumlar da mevcuttur. Görüşülen kişilerin suçla ilgili bakış açılarında, Türkiye'de hâlihazırda mevcut yasaların suçları kontrol etmediği, bunun da pek çok suçun oluşmasına ortam sağladığı, dolayısıyla yasa dışı göçmen seks işçiliği suçunun da böyle bir ortamda oluşmasının şaşırtıcı bulunmaması gerektiği görüşü, göçmen seks işçiliğini, zincirin son halkalarından biri haline getirmektedir. Bir başka ifadeyle, Türkiye'de yasalar zincirin ilk halkalarını oluşturan suçları ve bu suçların aktörü olan suçluları zaten denetleyemediği için, zincirin son halkalarından olan yasa dışı göçmen seks işçiliği suçunu da denetleyememesinin olağan karşılanması gerektiği yönünde bir bakış açısı görülmektedir. Bu bakış açısı, yasa dışı göçmen seks işçiliği suçunu sıradanlaştıran ve onu yeniden üreten özellikler içermektedir.

Elde edilen veriler, yasa dışı göçmen seks işçiliğinin gündelik yaşamda diğer suç motiflerini üretme potansiyelinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Özellikle söz konusu işçiliğin yapıldığı caddeler, yerli kadınların pek çok zorlukla karşılaştıkları, bu zorlukların da her an çatışmalar oluşturabileceği mekânlara dönüşmüş durumdadır. Bunun temel sebebi ise, yasa dışı göçmen seks işçisi kadınların ev sahibi toplumda etiketlenmeleri nedeniyle, yerli kadınların bu etiketlenmenin etkisi altında çeşitli sözlü tacizlere maruz kalabileceği, bunun da muhataplar arasında her an çatışmaya dönüşebileceği gözlemlenmektedir. Nitekim görüşülen kişiler de bu duruma vurgu yapmaktadır.

Etiketleme teorisi genel anlamda; suç davranışını bireyin sosyal etkileşimi sonucunda ortaya koyduğunu, bireylerin sosyal etkileşiminde suçlu olarak adlandırılmaları sonucunda suçlu olduklarını ileri süren bir teoridir. Etiketleme teorisinin suç isleyen bireyler yerine bireyi suçlu yapan kural koyuculara dikkat etmektedir (Burkay, 2008: 64). Bu teorik temelden hareketle, Artvin'in şehir merkezindeki otellerde çalışan göçmen seks işçileri, sadece yasa dışı seks işçiliği üzerinden suçlu değil, ama aynı zamanda bu işçilik üzerinden ortaya çıkan diğer suç örüntüleri nedeniyle de suçlu olarak etiketlenmektedirler. Bir başka ifadeyle, göçmen seks işçileri sadece zincirin ilk halkasında değil, sonraki halkalarının oluşturan suçlarda da toplum tarafından suçlu olarak etiketlenmekte ve bu suçlu kimliklerini korumaktadırlar.

Sosyal ilişkiler ağı kuramında da belirtildiği gibi, göçmen ilişki ağları, göç hareketini özendirmek suretiyle göç etme isteğini sürekli yaygınlaştırmakta ve bu süreçteki riskleri azaltmayı sağlamaktadır (Deniz, 2012: 125-126). Artvin'de yasa dışı göçmen seks işçiliği bir suç örüntüsü olmanın yanı sıra diğer suçların da oluşmasına neden olduğundan, çok çeşitli riskleri ortaya çıkarmaktadır. Ancak göçmen seks işçilerinin ilişki ağları, suçların ortaya çıkardığı riskleri azaltmayı ve bu sayede söz konusu işçilerin göç alan topluma tutunmalarını da sağlamaktadır.

"Bizden Biri": Suçu Kanıksama ve Suçluyu Sahiplenme Pratikleri

Suçun toplumsal boyutu, kuşkusuz suçla toplumsal değişme arasındaki ilişkide aranmalıdır. Burada esas olan, verili toplumsal ilişkiler ağı içerisinde suçun ne tür anlamlar içerdiği, suç teşkil eden davranışların toplum tarafından nasıl algılandığı ve daha da önemlisi toplumsal değişmeyle birlikte suçun içeriğinin nasıl değiştiği ve suçlu kimliğinin nasıl şekillendiğidir. Bu temel esas doğrultusunda, Artvin'de göçmen seks işçiliğiyle ilgili toplumu oluşturan bireylerin bakış açıları, suçun içerdiği anlamın değiştiğini ve suçlu kimliğinin farklı şekiller aldığını göstermektedir:

"Çarşıya çıktığı zaman, normal insandan bir farkı yok tabi ki. Geliyor alış-verişini yapıyor, yemeğini yiyor, kalkıp gidiyor. Buranın kadınları kızıyor, ellerine versen hepsi boğar. Erkekler bir şey demez de. Sadece bizim için değil, bu Karadeniz Bölgesinin hepsi geçerli bu" (G1, 51, Erkek, Lise, Lokantacı).

"Aynı bizim halk gibi. Dolaşıyorlar, alış-verişini yapıyorlar. Hatta parayla alış-veriş yaptıkları için, iyi de davranıyoruz. Bizden birine dönüyor. Ortada bir şey yaptıkları yok ki. Veyahut da seni zorla tutup otele götürmüyorlar ki. Adamın kendi gidiyor. Ben niye gitmiyorum? Sen niye gitmiyorsun? Giden gidiyor işte. Şuanda onlarla iç içe olduk. Fazla yadırgamıyor kimse. Mesela çoğusundan duyuyorum ki, gebersin gitsin, zorla mı götürüyorlar. Biz tepki göstermiyoruz ki. Bize hanım hanım geliyorlar, alış-verişini yapıyorlar, gidiyorlar" (G7, 54, Erkek, Lise, Nalbur).

"Onlar şimdi şuanda normal şeyler. Bundan 30 sene önce Ruslar geldiğinde, nasıl insanlar, bir bakıp görelim vardı. Şimdi senin hanımınla Rus'u koy yan yana, hayat kadınını, beraber sohbet etsinler. Her şeyin adı para değil midir, çıkar değil midir? Sen düşmanından yan yana otur, bir şekilde dost olacaksın her gün. Dostunla ayrı kal, düşman olacaksın. Sen kadınsın, esnafsın, kocan da yeri geldi yapmadığı iş kalmıyor ama nedir, bir şekilde çıkarın var, gelip sana para kazandırıyor, sesini çıkarmıyorsun. Artık herkes her şeyi kabullenmiş. İşin içine para girdiği zaman,

çıkar girdiği zaman, ne yapacaksın, ben esnafım. En basiti, kapıda komşun. Şimdi fuhuş yapıyor, döveyim, başım belaya girecek, suçlu ben olacağım. Söveyim, suçlu ben olacağım. Ne yapayım şimdi? Şimdi şuanda siz esnafsınız, çok da dürüst bir esnafsınız, yeri geldi karı-kız ayağınız, hiçbir şeyiniz yok. Rus müşteri geldi, almayacak mısın? Mecbur yani, ne yapacaksın. Her şey çıkarlar doğrultusunda, her şey çıkar değil mi sonuçta?" (G8, 47, Erkek, İlkokul, Ayakkabıcı).

"Çoktan beri buradalar. Ana cadde dolu. Halk rahatsız ama dile getirmiyor. Aslında burada hiç olmamaları lazım bence. Buranın insanları zaten sineye çekmiş, çok tepkisiz. Artık yadırgamıyorlar. Burada artık geziyorlar rahatça, böyle mini eteğini giyiyor, sokakta rahatça gezebiliyorlar yani. Toplumun hoşuna gidiyor sanki" (G12, 36, Kadın, İlkokul, Ev Hanımı).

Artvin'de görüşülen kişilerin gözünden bakıldığında, göçmen seks işçiliğinin, toplumsal ilişki ve etkileşimlere bağlı olarak suç ve suçlu kimliği üzerinde farklı imgelemlerin oluşmasına neden olduğu gözlemlenmiştir. Göçle birlikte ortaya çıkan seks işçiliği, bir suç olması hasebiyle her ne kadar çeşitli toplumsal tepkilerle karşılaşmış olsa da, zamanla söz konusu suç toplum tarafından kanıksanmaya, suçlu olanlar ise sahiplenilmeye başlanmıştır. Toplum artık göçmen seks işçilerini suçlu olarak görmeyip, diğer bireyler gibi toplumun sıradan bireyleri olarak görmeye başlamış durumda. Bu durum, göçmen seks işçilerini toplumsalın bir parçasına dönüştürmüş ve bu anlamda bu işçilerle toplum arasında güçlü bağlar oluşmuştur.

Herkesin herhangi bir sebeple hata edebileceğini ve suç işleyebileceğini savunan damgalama teorisi, asıl önemli olan noktanın insanlara yaptıkları hatalardan sonra nasıl davranılacağı olduğunu vurgulamaktadır. Temelde suça gösterilen toplumsal tepkilerle ilgilenen damgalama teorisi, bir bütün olarak değerlendirildiğinde, suçluya gösterilen tepkiye göre bireyin suçlu bir kariyere veya toplumun üretken, faydalı ve değerli bir bireyi

olarak yaşamı sürdürebilmesine neden olunacağını söylemektedir (Dolu, 2013: 14). Artvin'de göçmen seks işçileri toplumun sıradan üyelerine dönüşmesi ve ev sahibi toplum tarafından bizden biri olarak görülmesi nedeniyle, suçlu kimlikleri arka plana itilmiştir. Bu nedenle, söz konusu işçiler, göç alan toplumun kendilerini kanıksaması nedeniyle, var olan kimliklerini değiştirmek yerine, onu muhafaza etmektedirler. Çağlayan'a göre (2006: 85), ilişkiler ağı kuramının temelini, göçmenlerin göç ettikleri ülkede kurdukları, aynı zamanda göç alan ülke ile göç veren ülke arasında da kurdukları sosyal ağların varlığı ve bu ağların süregiden karşılıklı göçler üzerine olan etkisi oluşturmaktadır. Göçmen seks işçilerinin Artvin'e yaptıkları seks amaçlı göçlerinin sürekliliği için, Artvin'de yaşayanlarla güçlü ilişkiler ağları oluşturmuştur. Nitekim suçun kanıksanmasını ve suçlunun bizden biri haline gelmesini sağlayan en temel sosyolojik dinamik, güçlü sosyal ilişkiler ağının inşasıdır.

Sonuç

Çalışmanın alan araştırmasından elde edilen verilerden hareketle, yasa dışı göçmen seks işçiliğinin, genelde Doğu Karadeniz Bölgesinde, özelde ise Artvin'de çok yönlü toplumsal etkilerinin olduğu görülmüştür. Söz konusu işçiliğin kent merkezinde örgütlenmesine bağlı olarak toplumsal yaşamda çok farklı sorunlar ortaya çıkmış ve bu sorunlar ev sahibi toplumun üyelerinin bakış açılarına da yansımıştır.

Ev sahibi toplumun yasa dışı göçmen seks işçiliğine yönelik bakış açısında birbiriyle ilişkili birtakım çelişkiler bulunmaktadır. Bu çelişkiler, sözü edilen işçiliğe yönelik toplumsal algılamalarda, anlamlandırmalarda ve tepkilerde somut bir biçimde kendisini göstermiştir. Genel hatlarıyla yasa dışı göçmen seks işçiliğiyle ilgili ortaya çıkan tüm toplumsal çelişkiler şu şekilde özetlenebilir: (1) Bir taraftan yasa dışı göçmen seks işçiliğinin toplumsal yapının devamlılığını sağladığı belirtilirken, diğer taraftan da bu

işçiliğin toplumun ahlak yapısının bozduğunu ve aile kurumuna ciddi zararlar verdiği ifade edilmektedir. (2) Bir taraftan göçmen seks işçiliğinin toplumun cinsel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla elzem olduğu dile getirilirken, diğer taraftan da genelde Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, özelde ise Artvin'deki kimi ailelerin bu işçilik yüzünden söndüğü ifade edilmektedir. (3) Bir taraftan yasa dışı göçmen seks işçiliği sayesinde toplumdaki suçların önlendiği güçlü bir şekilde vurgulanırken, diğer taraftan da resmi kurumlara yapılan şikâyet dilekçelerinden karşılık bulunamadığı belirtilmektedir. (4) Bir taraftan yasa dışı göçmen seks işçiliğinin gelir getiren bir kaynak olması sebebiyle muhafaza edilmesi gerektiğini ifade edilirken, diğer taraftan da bu işçilik nedeniyle Artvin'deki ve daha genelde Doğu Karadeniz'deki insanların parasının Batum'a gittiği konusunda yakınılmaktadır. (5) Bir taraftan yasa dışı göçmen seks işçiliğinin kent merkezinde, özellikle de caminin yanı başında yapılmasına karşı çıkılırken, diğer taraftan da bu işçiliği tamamen kesip atmanın doğru olmadığını, bu yüzden de kentin dışına taşınarak korunması gerektiğini vurgulanmaktadır. (6) Bir taraftan Karadeniz kadınının bakımsız ve eşine karşı ilgisiz olması karşısında yasa dışı göçmen seks işçilerinin bakımlı ve müşterilerine karşı ilgili olduklarından övünerek bahsedilirken, diğer taraftan da bu işçiler yüzünden aile içi düzensizliklerin baş göstermesinden ve boşanmaların oluşmasından şikâyet edilmektedir. (7) Bir taraftan yasa dışı göçmen seks işçiliğinin suç olduğunu ıskalayıp ekonomik getirilerine daha fazla odaklanılırken, diğer taraftan da, bu işçilik üzerinden çok çeşitli suç motiflerinin ortaya çıkmasından hayıflanılmaktadır. (8) Bir taraftan yasa dışı göçmen seks işçilerinin Artvin'de olmalarının toplumun ahlaki yapısını bozduğu belirtirlerken, diğer taraftan da bu sektörde yer alan işçilerin artık "bizden biri" oldukları ve toplumun sıradan bireyleri haline geldikleri yüksek sesle ifade edilmektedir. Ortaya çıkan bu çelişkiler, gündelik yaşam pratikleri içerisinde çok çeşitli toplumsal gerilimlerin oluşmasına da sebebiyet vermektedir.

Artvin özelinde yasa dışı göçmen seks işçiliği, çok farklı toplumsal çelişkileri içeren ve çok boyutlu toplumsal gerilimleri ortaya çıkaran bir boyuta sahiptir. Söz konusu çelişkiler ve gerilimler, Artvin'deki yasa dışı göçmen seks işçiliğinin toplumsal izleklerini göstermektedir. Suç sosyolojisi açısından bakıldığında, yasa dışı göçmen seks işçiliğinin, ev sahibi toplum tarafından çeşitli gerekçeler üzerinden kanıksandığı ve bu sektörde yasa dışı bir şekilde çalışan seks işçilerinin de sahiplenildiği görülmektedir. Bu durum, göçmen seks işçilerini toplumun bir parçasına dönüştürmüş ve bu işçiler, artık "bizden biri" haline gelmiştir. Bizden biri ya da içimizde biri olarak da görülen göçmen seks işçileri, her ne kadar suçlu kimliklerine sahip olsalar da, toplumsal ilişkiler sahası içerisinde bu kimlikleri ikincil planda kalmıştır. Burada şu soru anlamlı olabilir: göçmen seks işçiliği toplum tarafından suç olarak görülmüyorsa ve seks işçileri de toplum tarafından suçlu olarak tanımlanmıyorsa, o zaman sözü edilen işçiliği suç, söz konusu işçileri de suçlu olmaktan çıkmış bir şekilde mi değerlendirmemiz gerekiyor? Bu sorunun yanıtı elbette hayır. Çünkü her ne kadar göçmen seks işçiliği toplum tarafından kanıksanmışsa ve toplum seks işçilerini sahiplenmişse de, hem göçmen seks işçiliği bir suç olmaya devam etmekte, hem de seks işçileri suçlu kimliğini korumaktadır. Kuşkusuz yasa ile toplumsal değişme arasında her zaman bir eşgüdümlülük söz konusu değildir. Yasaların toplumsal değişime yanıt vermesi beklenmektedir. Toplumsal değişmeyle birlikte, suç teşkil eden bir davranış zaman içerisinde suç olmaktan çıkarabilir ve suç işleyen kişiler de suçlu olarak görülmeyebilir. Ancak göçmen seks işçiliği örneğinde durum bu şekilde değildir. Bir diğer ifadeyle, ev sahibi toplum göçmen seks işçiliğini suç ve seks işçilerini de suçlu olmaktan çıkarmak için bir *mücadele* vermemektedir. Daha ziyade, hem göçmen seks işçiliğini hem de bu sektörde çalışan seks işçilerini, ekonomik kar elde etmek, cinsel ihtiyaçların karşılanmasını sağlamak, toplumsal düzenin bozulmasını engellemek gibi pek çok nedenden ötürü muhafaza etmektedir. Dolayısıyla, sosyo-ekonomik koşullar ve kültürel bağlam, suçu kanıksamayı ve suçluyu sahiplenmeyi

dayatmaktadır. Bu açıdan söz konusu koşullar ve içinde bulunulan bağlam, suçu ve suçluyu ortadan kaldırmak yerine, bilakis onu yeniden üretmektedir. Zira zincirleme suç örüntülerini ortaya çıkaran, suçluyu "bizden biri" yapan ve suçu da "bizden birinin yaptığı" haline getiren temel motivasyon da budur.

Sonuç itibariyle, yasa dışı göçmen seks işçiliği, genelde Doğu Karadeniz Bölgesinde, özelde ise Artvin'de sonuçları uzun yıllar hafızadan silinmeyecek ve izleri uzun yıllar devam edecek toplumsal tahribatlar oluşturmuştur. Bu tahribatların müsebbiplerini söz konusu işçilerde aramak yerine, söz konusu işçiliği hazırlayan toplumsal ve ekonomik koşullarda ve aktörlerde aramak yerinde olacaktır.

Kaynakça

Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Açıkalın, N. (2013). "Fuhuş Pazarında Sermaye Olmak: Mersin Örneği", Çalışma ve Toplum, 3, 243-282.

Akalın, A. E. (2014). "Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Toplumsal ve İktisadi Varoluş Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Nobel Akademi Yayınları.

Akkoyun, T. (2009). *Artvin İli Şavşat İlçesi Yavuzköy Köyü Özelinde Ahıska Türkleri Üzerine Sosyal Antropolojik Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Balcıoğlu, E. (2016). "Sosyal Süreç Teorileri", *Kriminoloji*, Edt. M. Alper Sözer ve Ercan Balcıoğlu, Ankara: Nobel Akademi Yayınları.

Batı, U. (2008). "Hayatın Arka Sokakları: Seks İşçilerine Karşı Toplumsal Şiddet", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 200-230.

Becker, H. S. (2015), *Hariciler (Outsiders): Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*, Çev. Şerife Geniş ve Levent Ünsaldı, Ankara: Heretik Yayınları.

Burkay, S. (2008). *Suç Teorileri ve Suç Olgusu: Antalya Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniv. Sosyal Bilimler Enst.

Cohen, S. (2011), *Folk Devils and Moral Panics*, London and New York: Routledge.

Çağlayan, S. (2006). "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 67-91.

Dedeoğlu, S. ve Ekiz-Gökmen, Ç. (2011). *Göç ve Sosyal Dışlanma: Türkiye'de Yabancı Göçmen Kadınlar*, Ankara: Efil Yayınları.

Demir, O.Ö. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Edt. Kaan Böke, İstanbul: Alfa Yayınları.

Deniz, A. (2012). *Rusya'dan Antalya'ya Ulusaşırı Göç ve Bu Göçün Sosyo-Mekansal Sonuçları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dolu, O. (2013). "Suç ve Sapma Teorileri", *Suç Sosyolojisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Durkheim, E. (1994), Sosyolojik Metodun Kuralları, Çev. Enver Aytekin, İstanbul: Sosyal Yayınları.

Erbaş, H. (1992). "Sosyolojide Fenomenoloji", *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 14, 159-166.

Erder, S. (2011). "Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz Getiren Bavul mu? Eski Doğu Bloku Ülkelerinden Gelen Kadınların Emek Piyasasına Girişi", *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*, Prof. Dr. Nermin Abadan-Unat'a Armağan, Der. Serpil Sancar, Cilt:I, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Erkan, R. ve Erdoğdu, M. Y. (2006). "Göç ve Çocuk Suçluluğu", *Aile ve Toplum*, 3(9), 79-90.

Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*, Çev. Azat Zana Gündoğan ve Can Nacar, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Güllü, İ. (2014). "Suç Olgusuna Teorik ve Eleştirel Bir Yaklaşım", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 104-107.

Ihlamur-Öner, S. G. (2012). "Ulus-Ötesi Göç Sürecinde Dini Ağlar ve Örgütler", *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, Der. S. Gülfer Ihlamur-Öner ve N. Aslı Şirin-Öner, İstanbul: İletişim Yayınları.

İçduygu, A. (2004). *Türkiye'de Kaçak Göç*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Kaşka, S. (2007). "Ev İçi Hizmetlerin Küreselleşmesi ve Türkiye'deki Göçmen Kadınlar", *Türkiye'de Yabancı İşçiler: Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri*, Der. F. Aylan Arı, İstanbul: Derin Yayınları.

Kümbetoğlu, B. (2012). "Göç Çalışmalarında Nasıl Sorusu", *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, Der. S. Gülfer Ihlamur-Öner ve N. Aslı Şirin-Öner, İstanbul: İletişim Yayınları.

Küntay, E. ve Çokar, M. (2007). *Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Alanında Ulusal ve Yerel Medya Yoluyla Savunuculuk Projesi*. Bilgilendirme Dosyası 8: Seks Ticareti. İstanbul: Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği.

Lordoğlu, K. (2007). "Çalışma Hayatımızda Yeni Yabancılar: Bir Araştır-

manın Bazı Sonuçları ve Değerlendirmeler", *Türkiye'de Yabancı İşçiler: Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri*, Der. F. Aylan Arı, İstanbul: Derin Yayınları.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, Çev. Fatma Koçak Canbaz ve Muhammed Öz, Ankara: Nobel Akademi Yayınları.

Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I-II*, Çev. Sedef Özge, İstanbul: Yayınodası Yayınları.

Poloma, M.M. (1993). Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Çev. Hayriye Erbaş, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, Çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan ve Zeynep Akyüz, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.

Pusch, B. (2011). "Yabancı Ülkelerde Edinilmiş Bilgi ve Becerilerin Türkiye İşgücü Piyasasında Değerlendirmesi", *Göç ve Kültürel Sermaye: Türkiye, Almanya, Kanada ve Büyük Britanya'da Yüksek Vasıflı Göçmenler*, Edt. Arnd-Michael Nohl, Karin Schittenhelm, Oliver Schmidtke ve Anja Weib, Çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi Yayınları.

Tayanç-Çalışır, K. (2011). *Çağların Değişmeyen Esareti: Fuhuş*, İstanbul: Sokak Kitapları Yayınları.

Tekin, H. H. (2006). "Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme", *Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 101-116.

Tokdemir, H. (1993). *Artvin Yöresi Folkloru*. Ankara: Şahsi Yayın Yayınları.

Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2017). *2016 Türkiye Göç Raporu*, Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.

Sokullu-Akıncı, R. F. (2012). *Kriminoloji*, İstanbul: Beta Yayınları.

Şeker, İ. (2009). *Zincirleme Suç*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özensel, E. (2017). "Kentleşme ve Suç", *Kent Sosyolojisi*, Edt. Köksal Alver, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Üçgül, D. (2015). *Fuhuş, Seks İşçiliği ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadelenin Hukuki Boyutu.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünlütürk-Ulutaş, Ç. ve Kalfa, A. (2009). "Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri", *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 2(1), 13-28.

Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayınları.

Yıldırım, A. (2004). *Kentleşme ve Kentleşme Sürecinde Göçün Suç Olgusu Üzerindeki Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DAMGALAMA, SAPMA, SUÇ VE ENGELLİLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA: "SİNOP TSD ÖRNEĞİ"

Ayşegül DEMİR

Giriş

Gasset (2017: 94), öteki insanı "duyumsanabilir varlık biçimi olarak ...yalnızca bir beden, kendine özgü biçimini gösteren,... hareket eden, birtakım nesnelerle uğraşan, yani dışarıdan gözle görünür bir davranış sergileyen...bir beden" olarak tanımlamaktadır. Ona göre, "şaşırtıcı, tuhaf, hatta sonuçta gizemli olan, gözümüzün önünde salt bir şekil ve birtakım bedensel hareketler varken, bunda ya da bunun ötesinde, özü gereği gözle görülmeyen, salt mahremiyet olan, ancak herkesin kendi hakkında doğrudan tanıyabildiği bir şey görürüz; o insanın düşüncesi, duyuşu, sevgisi, başkalarının gözleri önünde başlı başına belirmeyen şeyler; boşlukta yer tutmadıklarından ve duyumsanabilir niteliklerden yoksun olduklarından, dışsal olmayan ve doğrudan doğruya dışa vurulamayan şeyler; bu nedenle dünyanın tüm dışsallığı karşısında, salt mahremiyet olan şeyler"dir. Bu mahremiyet ise, toplum tarafından inşa edilen toplumsal kimliğin oluşumu ve beraberindeki toplumsal ilişkiler ile doğrudan doğruya ilintili olmaktadır.

İnsan bedenlerinin toplum tarafından arzının gerçeklik kazanması da, toplumsal ilişkileri meydana getirmektedir. Bedenlerin topluma arzı ya da toplum sahnesinde yer alışı oldukça karmaşık bir süreci kapsamaktadır. Karmaşıklığın temelinde bedenlerin birbiriyle karşılaşması, etkileşime girmesi ve birbirine

müdahale etmesi ya da güçlü olanların zayıf olanlara karışması yatmaktadır. Bedene müdahale, insanın iç dünyasından, bizzat bedenin içinden dünyadan bedene yapılan müdahaleler, estetikten hükmetmeye ya da iktidar kurmaya kadar pek çok sebepten kaynaklanabilmektedir. Müdahaleler, kıyafet biçimlerinde olduğu gibi bedene görece az ve zararsız ya da güzelleştirme çabalarında ve tıbbi uygulamalarda olduğu gibi görece faydalı da olabilmekte, tam aksine her türlü yaralama, işkence veya öldürme biçimlerinde görüldüğü gibi zararlı da olabilmektedir (Okumuş, 2015: 47).

Bedene müdahalenin farklı bir biçimi olarak ortaya çıkan engellilik durumu, kendi kavramsal çerçevesinde toplumsal sorunları anlayarak onlarla ilgili farkındalığın oluşmasını, kullanılan sözcüklerle tarihsel süreçte şekillenmesini ve kavramı tartışma şeklinin zaman içinde geçirdiği önemli değişimleri ifade etmektedir. Başlangıçta belirli kusurları betimlemek için kullanılan sözcükler, kırıcı aşağılamalar haline geldiğinden reddedilmektedir. Örneğin, İngilizcedeki 'handicapped' (handikaplı, sakat) sözcüğü, daha önceleri hayırseverlik ve dilenme ile ilişkili elinde şapka olanı belirtmek içinken bugün neredeyse hiç kullanılmamaktadır. Bu duruma 'spastik', 'kötürüm' gibi terimler de eklenebilir. Hatta gündelik dilde kullanılan 'görmezlikten gelmek', 'kulak asmamak' gibi bazı deyişler, üstü örtülü olarak toplumsal dışlanma anlamına gelmektedir (Giddens, 2017: 476).

Çoğunlukla toplumsal dışlanma durumuna maruz kalmanın nedenlerinden biri olarak görülen engel sorunu, yeti yitiminin bizzat taşıyıcısı olan kişilerde bir engel olarak değil, söz konusu ölçütlerin ve bu ölçütlerin dolayımladığı normalleştirilmiş yapıp etme biçimlerinin yeti yitimi deneyimi yaşamış kişilerce deşifre edilmesine bağlı olarak, sosyal gerçekliğin kendi içinde ve 'normal' olarak tanımlanmış çoğunlukta aranması gerekliliğine işaret etmektedir. Bu noktada engellilik kavramı, kendi içinde de ötekileştirici bir baskı türünü anlatmaktadır (Uluocak ve Aslan, 2012: 36).

Bu durum, engelli bireylerin gerçekten olması gereken şeye fiilen yetemediği görüşüne kendini kaptırmasına sebebiyet vermektedir. Hemen yanı başında toplum tarafından tanımı 'normal' olarak inşa edilmiş insanların yani herkes gibi bir birey olma vasfıyla adilane bir şansa ve muameleye kendisinin de hakkı olmasının, bu benlik talepleriyle benliğin kendisi arasındaki yarılmayı teşvik etmesi muhtemeldir. Bu nedenle engelli bireylerin toplumsal kimliğinin lekelenmiş veçheleri, hem onlarla ilişkide bulunan kişilerde hem de engelli bireylerin bizatihi kendisinde, onların da herkes gibi saygı görülmelerini ve dikkate alınmalarını hak ettikleri beklentisini yaratmaktadır. Bu beklentiye rağmen diğerleri, engelli bireye böylesi bir muameleyi yapmaktan geri kalmakta ve söz konusu durum, engelli bireylerin nazarında, kendi niteliklerinden bazılarının buna yol açtığını düşünmeleri şeklinde tezahür etmektedir (Goffman, 2014: 34-36).

Goffman'ın toplumsal inşanın önemini 'normal' olarak nitelediği bu kavramsallaştırmada, engelliliğe bakışın ve engelli bireyin kendi kimlik algısının bu toplumsal inşa sürecinde damgalı bir şekilde anlamlandırılması engelliliğin bir nevi kültürel bir kavram olduğunu da ortaya çıkarmaktadır. Çünkü bu kavram toplum tarafından bedenleri, zihinleri farklılaştırarak ve damgalayarak, engelli bedenler üretmekte ve böylece doğal olarak engelli olmayan beden ve zihin ideali korunmuş olmaktadır. Dezavantaj ve baskıya işaret eden bir kimlik kategorisiyle kendisini damgalamaktadır. Sakatlık, özürlülük ve engellilik kavramlarının zaman içindeki anlam ve deneyimi basit bir mevzu olmamakla birlikte zihin-beden etrafında gelişen bilimsel düşünme, sosyal politika, hükümet yönergeleri ve mevzuat değişiklikleri gibi etkenlerden etkilenmektedir. Böylece, kavram olarak engellilik, kişiler arası, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik konulara tam katılım sağlayanlardan engellileri dışlamak anlamına gelmektedir (Goodley, 2011: 9).

Sapma olarak nitelendirilen bu ifadeler, damgalamanın başarılı olarak uygulanmış olduğu durumu yansıtmaktadır. Sapkın

eylemleri yaratanlar, bu hususstaki kuralları koymak suretiyle, bizzat sosyal gruplar olmaktadır. Bu durumda sapma, bireyin işlediği eylemin bir vasfı değil, diğer kişilerin bu eylemi yapana uyguladıkları kural ve yaptırımların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Suçlu kişi ise bu damganın yapıştırıldığı kişidir. Sapıcı davranış ise insanların o suretle değerlendirdikleri eylemdir. Yani, sapma olarak nitelendirilen hareketi yapan ve o harekete tepki gösterenler arasındaki karşılıklı vasfı ifade etmektedir (Korkmaz & Kocadaş, 2006: 168).

Bu durumda suçlu olmayan ve suçlu (engelliliğinden dolayı suça maruz kalanlar, engelli olduğu için suça maruz bırakanlar) arasındaki yegâne farklılık, ikinci grubun suçlu olarak damgalanması olmaktadır. Sapma, kişinin katıldığı davranışın niteliği değil, kuralların başkaları tarafından uygulanmamasının bir sonucu şeklinde belirmektedir. Sapmış kişi damganın başarılı olarak uygulanmasıyla sapmış davranış göstermektedir. Suçlu davranışın tabiatı, dağılımı, sosyal anlamı, uygulanması ve dallanıp budaklanması sosyal tepkinin şeklinden etkilenmektedir (İçli, 1998: 114).

Becker (2017: 196)'e göre sapkınlık, kamusal olarak damgalanmış hatalı davranışın bir sonucu olmaktadır. Herhangi bir davranışın sapkın olarak nitelenmesi davranışın sonucunda herhangi bir insana damga vurulmadan ve damgalı muamelesi yapılmadan önce bu davranışı sapkın olarak tanımlayan kuralların koyulmuş olması gerekmektedir. Çünkü kurallar kendiliğinde oluşmamaktadır. Bir eylem, bu eylemi bizzat icra eden gruba nesnel olarak zararlı da olsa, bu zararın keşfedilmesi ve ona dikkat çekilmesi önemli olmaktadır. İnsanları bu konuda bir şey yapmak gerektiğine inandırmanın yanında birilerinin kamunun dikkatini bu konulara çekmesi, gerekli şeylerin yapılması için gerekli baskının uygulanması ve gerekli zemin hazırlandığında bu durumu, bu kuralın yaratılması yönünde uygun şekilde yönetmesi gerekmektedir.

Çalışmada, damgalama, sapma ve suç açısından engellilerin

toplumsal yaşamdaki deneyimlerinin ne şekilde ve nasıl olduğunu ortaya çıkarmak için, bedensel engeller veya fiziki şekil bozuklukları, kişilik özellikleri etnik ya da sınıfsal gibi damga ilişkisinin ve toplumsal aktörlerin sosyal ortamlardaki etkileşimini ele alan damgalama teorisinin kullanımı uygun görülmektedir. Türkiye literatüründe yer alan çalışmalarda suç ve engellilik olgularının ilişkilendirilmesi açısından kaynaklara pek sık rastlanılmamış olması, bu çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Ayrıca, Sinop ilinin 2012 TÜİK adalet verilerinde, türlerine göre ceza infaz kurumu sayısının 3; suçun işlendiği yerleşim yeri ve eğitim durumuna göre ceza infaz kurumuna giren hükümlülerin 301, geliş nedenine göre güvenlik birimine gelen veya getirilen çocukların 1123 ve isnat edilen suç türüne göre güvenlik birimine gelen veya getirilen çocukların 279 kişi olduğu görülmektedir (TÜİK, 2012). Sinop, Türkiye'de suç oranının en düşük olduğu il olarak bilinmektedir. Bu bağlamda çalışma, damgalama, sapma, suç ve engellilik olguları arasındaki ilişkiyi Sinop örneği üzerinden sosyolojik eksende analiz etmeyi hedeflemektedir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Çalışmada, sosyolojik araştırmada kullanılan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, etkileşimcilik, anlam ve anlama arayışı ile ilişkilidir. Toplumsal yaşam bağlamı içinde bireysel davranışı derinlemesine anlamaya izin verecek ayrıntılı ve zengin veriler toplama gayreti içindedir (Giddens, 2017: 51).

Ayrıca nitel araştırma, farklı stratejilerin ve yöntemlerin bir arada kullanılması açısından nicel araştırmaya kıyasla çok daha eklektiktir. Nitel araştırmacı için, nelerin faydalı veriler sayılabileceğine ve bu verileri elde etmek için hangi veri toplama yöntemlerinin kullanılacağına ilişkin aralık oldukça geniştir. Nitel araştırmanın, tasarımlarına yansıyan en önemli özelliği, insanla-

rı, varlıkları ve olayları kendi doğal ortamlarında incelemesi dolayısıyla doğalcılığı olmaktadır (Punch, 2014: 142).

Nitel araştırma sosyal olguların karmaşık özelliğini dikkate alarak esnek bir araştırma süreci anlayışını benimsemektedir. Esnek yaklaşım, nitel araştırma sürecinde ortaya çıkan yeni verilere ve durumlara bağlı olarak, araştırmanın çeşitli boyutlarının yeniden biçimlenebileceğine ilişkindir. Araştırmanın yönü gerektiği zaman değişebilir, yeni veri toplama araçları ortaya çıkan yeni durumlara göre yeniden biçimlendirilebilir, araştırma örneklemi daraltılabilir ya da genişletilebilir. Tüm bu değişiklikler veya ayarlamalar, sosyal olayların veya olguların karmaşık doğasına uygun bir araştırma deseni oluşturma çabasının bir sonucudur (Yıldırım & Şimşek, 2013: 52).

Nitel araştırmacılar gerçeğin inşa edilen doğasını, araştırmacı ve incelenen şey arasındaki ilişkinin bildirimini ve araştırmayı şekillendiren durumsal baskıları vurgulamaktadır. Onlar, sosyal deneyimin nasıl yaratıldığı ve anlamlandırıldığını vurgulayan soruların cevaplarına gereksinim duymaktadır (Kuş, 2012: 106).

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın evrenini, Türkiye Sakatlar Derneği (TSD) Sinop Şubesi oluşturmaktır. Örneklemi ise, Türkiye Sakatlar Derneği Sinop Şubesi'ne üye olan fiziksel engelliler temsil etmektedir. Örneklemin temsil edici olması, araştırılan bireylerin oluşturduğu grubun bir bütün olarak araştırma evrenini tipik olarak yansıtması zorunludur. Temsil eden örneklem, göründüğünden daha karmaşıktır ve teknik geliştirmek için birtakım kurallar ortaya konmuştur (Giddens, 2017: 56). Bu nedenle çalışmanın amacına yönelik bir araştırma tekniği seçme gerekliliği duyulmuştur.

Kolayda örnekleme, ana kütle içerisinden seçilecek örnek kesimin araştırmacının yargılarınca belirlendiği tesadüfî olmayan örnekleme yöntemidir. Kolayda örneklemede veriler, ana kütleden en kolay, hızlı ve ekonomik şekilde toplanmaktadır. Yaygın

olarak kullanılmasına ve önemli birtakım avantajlarına rağmen ana kütleyi temsil yeteneğinin çok zayıf olduğu, kolayda örnekleme yöntemiyle elde edilmiş verilerle edinilen bilgilerin yalnızca verilerin toplandığı grubu temsil ettiği ve ana kütleye ilişkin bir genelleme yapılamayacağı da ifade edilmektedir (Haşıloğlu vd., 2015: 20).

Bu çalışmada, görüşme tekniği olarak kolayda örnekleme tekniğinin kullanılması uygun görülmüştür. Her bir katılımcıyla yapılan görüşme sonrasında bir başka katılımcı önerilmiş ve görüşmeler böylelikle devam etmiştir. Belli bir süre sonra artık cevaplar tekrar edilmeye başladığından çalışma doygunluk seviyesine ulaşmış ve görüşmeler tamamlanmıştır.

Çalışmada Türkiye Sakatlar Derneği Sinop Şubesi'ne üye olan toplam olarak 9 fiziksel engelli birey (kadın 3 kişi ve erkek 6 kişi) ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Türkiye Sakatlar Derneği, Sinop ilinde yer alan tek resmi kurumsal engelli derneği niteliği taşımaktadır. Dernek yöneticilerinin kayıt dosyalarındaki bilgiler doğrultusunda, toplam olarak 60 kişinin derneğe üye olduğu bilinmektedir.

Kadın katılımcılardan medeni durum olarak biri bekâr, biri dul ve diğeri ise evlidir. Erkek katılımcılardan ikisi evli, biri boşanmış ve diğerleri bekârdır. Yaşları 20-29 arası 3 kişi (1 kadın ve 1 erkek), 30-39 arası iki kişi (1 kadın ve 3 erkek), 40-49 arası bir kişi (1 erkek), 50-59 arası bir kişi (1 erkek), 60 ve üzeri iki kişi (1 kadın ve 1 erkek) bulunmaktadır. Evli erkek katılımcılardan birinin iki çocuğu (2 erkek, biri üniversite okuyor, diğeri evli ve çalışıyor) ve bir torunu bulunmaktadır. Diğer evli erkek katılımcının çocuğu yoktur. Dul olan kadın katılımcının iki çocuğu (1 kız ve 1 erkek) vardır.

Erkek katılımcılardan biri kamu emeklisi iken diğerleri çalışmamaktadır. İki erkek katılımcının geliri aile tarafından karşılanmakta ve engelli maaşı alamamaktadırlar. Kadın katılımcılardan biri eşinin emeklilik maaşı ile geçinmekte diğerleri ise engelli ma-

aşı almaktadırlar. Engellilik durumlarını gösteren engel oranları %40-%98 arasında değişmektedir. Katılımcılara görüşmelerin gizli kalacağı belirtilmiş, kimlik bilgilerinin sorulmayacağı söylenmiş ve görüşmeler için onay alınmıştır. Görüşmeler 2018 yılı Şubat ayı içerisinde katılımcıların uygun olduğu günlerde aralıklı olarak dernek ortamında, yüz yüze gerçekleşmiştir. Görüşmelerin süreleri yaklaşık 30-45 dakika arasında sürmüştür.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada, yönlendirici olmayan, diğer bir deyişle yapılandırılmamış görüşme türü kullanılmıştır. Bu görüşme türünde sorular açık uçlu olmakta ve görüşme süreci bir keşif olarak görülmektedir. Görüşme sırasında konunun problemiyle ilgili özel alanlar keşfedilirse, daha ayrıntılı sorularla o alanları daha derinliğine irdeleme imkânı elde edilir (Yıldırım & Şimşek, 2013: 148).

Bu görüşme türünde, ortama girme, yanıtlayıcıların kültür ve dilini anlama, kendini nasıl tanıtacağına karar verme, bilgi verecek kişiyi belirleme, güven kazanma, rapor düzenleme ve görgül malzemeleri toplama özelliklerini taşıma söz konusu olmaktadır. Sosyal araştırmalarda ve diğer araştırma alanlarında yaygın olarak kullanılan zengin ve değerli veri elde etmeye yarayan aynı zamanda uzatılmış ve samimi bir sohbetin birçok özelliğini paylaşan güçlü bir araçtır (Punch, 2014: 169).

Görüşmeler, örneklemde söz konusu dernekte katılımcıların izni alınarak gerçekleşmiştir. Katılımcılara, görüşme öncesinde ses kayıt cihazının kullanımı konusunda ön bilgilendirme yapılmıştır. Bunun dışında, araştırmacının saha koşulları içerisinde gözlemlediği durumlar notlar olarak kayıt altına alınmıştır.

Verilerin Analizi

Toplumsal olguların doğru bir şekilde betimlenmesinde ve analizinde başlıca engel, cevapların çoğuna hâlihazırda sahip olun-

duğu düşüncesidir. Bu nedenle pek çok şey verili kabul edilir çünkü içinde yaşanılan toplumun yetkin ve yetişkin üyeleri olarak herhangi bir yetişkinin bilebileceği her şeyin bilindiği varsayılır. Oysa çalışma konusunun herkesin bildiği bir konu olması, bunun sorgulanması ya da en azından bu hususta ki yargıların askıya alınması ve basmakalıp cevapları tartışmasız kabul etmek yerine, bizzat ne yapıldığına bakılması açısından önem taşımaktadır (Becker, 2015: 143-144).

Dolayısıyla etnometodoloji/konuşma çözümlemesi bir kültür içindeki insanların gündelik yaşamlarını, eylemlerini ölçüp biçme ve anlamlandırma usullerinden meydana gelmektedir. Anlamların ve normların içeriğinden ziyade, bir kültürün asli özelliklerinin, paylaşılan anlamlarının ve içerdiği sosyal normların nasıl geliştirildiği, sürdürüldüğü ve değiştirildiği, üzerinde asıl durulan meseleyi oluşturmaktadır. Ortaklaşa paylaşılan bu dünyanın nasıl yaratıldığı üzerinde yoğunlaşma, araştırmacının, sıradan insanların genellikle düşünmeden yerine getirdikleri faaliyetleri araştırmasına yol açmaktadır (Punch, 2014: 213).

Çalışmanın kavramsal yapısı önceden açık bir şekilde belirlendiğinden görüşmeler sonucunda konuşmaların çözümlenmesinde betimsel analizin kullanılması uygun görülmüştür. Gözlenen bir ortamda nelerin olup bittiği, görüşülen bireylerin neleri söyledikleri, çalışılan dokümanların hangi bilgileri ortaya koyduğu, betimleme yaklaşımına uygun sorulardır. Betimleme aşamasında, araştırmacı, topladığı verileri kapsamlı bir biçimde tanımlar ve bu şekilde okuyucunun; verilerin toplandığı ortama, verilerin ayrıntısına ve derinliğine, araştırmaya katılan bireylerin görüşlerine ve araştırma sürecine ilişkin bilgileri ilk elden edinmesini amaçlamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013: 254-255).

Bu doğrultuda ses kaydı alınan görüşmelerin yazılı metne dönüştürülmesi ve ses kaydının yazılı çözümlemesinden sonra kategoriler belirlenmiştir. Kategorilerin belirlenmesi verilerin sınıflandırılması imkânını sunmuştur. Sınıflandırma işlemi verilerin sınırlandırılmasına, bulanıklıktan kurtarılıp belirginleşmesi-

ne katkıda bulunmuştur (Kuş, 2012: 158). Alıntılarda kullanılan kodlamalar, katılımcıların toplumsal cinsiyetlerine, yaşlarına ve medeni durumlarına bakılarak oluşturulmuştur. Örneğin; (Kadın, 60, Dul). Çalışma, 'damgalama/dışlama', 'ayrımcılık', 'istismar', 'şiddet' ve 'dilencilik' temaları çerçevesinde kategorize edilmektedir. Verilerden elde edilen bulgular, bu temalar doğrultusunda betimlenmekte, anlamlandırılmakta ve değerlendirilmektedir.

BULGULAR

Damgalama/Dışlama

Toplum, kişileri kategorize etme araçlarını ve her bir kategorinin mensupları için sıradan ve doğal olduğu düşünülen nitelikler bütününü tahsis etmektedir. Yani, toplumsal çerçeveler, işaret ettikleri toplumsal bağlamlarda karşılaşılması muhtemel kişi kategorilerini sabitlemektedir. Verili toplumsal bağlamlardaki sosyal ilişki rutinleri, özel bir dikkate veya düşünceye gerek kalmaksızın beklenebilir bir durum olarak karşımıza çıkan ötekilerle alakadar olunmasına müsaade etmektedir. Ötekiyle karşıldığında, ilk intibalar aracılığıyla karşılaşılan kişinin dahil olduğu düşünülen kategorisini, nitelikleri ve buradan hareketle *toplumsal kimliği* peşinen kestirilmiş olmaktadır (Goffman, 2014: 28). Toplumsal ilişkileri bellirleyen toplumsal kimliğin engelli bireyler tarafından algılanış biçimi bekar bir kadının sözleriyle şöyle ifade edilmektedir:

"Yani insanın engelli olduğunu o hareketlerle daha çok hatırlatıyorlar. Sen orada engelliliğin mücadelesini veriyorsun. Hiç engelli olmamış gibi hissediyorsun kendini. O kadar hırslısın, mücadelecisin ki engelliliğini düşünmüyorsun bile. O sana geliyor dan diye bir şey söylüyor. Bütün her şeyini altüst ediyor. Seni yani orada otomatikman aşağılıyor. Muhtaç konuma sokuyor seni. Yani bunlar bizi rahatsız eden hareketler. Toplumda çok var. Sorarlar işte durdurup ah yavrum seni niye işe gönderiyorlar? Neden göndermesinler? San-

ki sen engellisin hiçbir şey yapamayacaksın? Sen oturacaksın evde. Sana birileri bir şeyler getirecek yiyeceksin. Birileri sana hizmet edecek. Sen onlardan faydalanacaksın böyle düşünülüyor. Yani toplum bunu düşünüyor" (Kadın, 27, Bekar).

Burada, engelli birey toplumun sahip olduğu yargı nedeniyle peşin kestirimlere maruz kalındığını özellikle belirtmektedir. Bu kestirimler, toplumsal normların makul taleplerine dönüştürüldüğünde söylemler artık 'damgalama/dışlama' haline bürünebilmektedir. Sağlıklı bedene sahip çoğu birey, beden konusunda normları ve buna bağlı olarak normal beden algısını oluşturmakta, normalin dışındaki engelli bedeni ise damgalayarak dışlamaktadır. Herkesin belli bir engelinin olduğu düşüncesi dikkate alındığında sağlıklı olarak görülen bir bireyin de engelli olabilmesi söz konusudur (Canbulut & Atik, 2016: 153).

Damgalama/dışlama, bir kişiyi ya da grubu ırkı, etnik kökeni, cinsiyeti, cinsel eğilimleri, dini, mezhebi, siyasal tercihi, ideolojisi, sosyo-ekonomik durumu, fiziksel özellikleri, fiziksel engeli ya da hastalığı nedeniyle ayırt etme, dışlama, ötekileştirme, aşağılama, hedef gösterme, yıldırma, düşmanlaştırma gibi davranış biçimlerini ifade eden, yayan, teşvik eden, savunan dilsel pratikleri içermektedir (Öztekin, 2015: 925). Bu dilsel pratiklerin somut bir örneği aşağıdaki alıntıda, dul bir kadının ifadelerinde durumu açıklar niteliktedir:

"Kendi yaşımdaki çocuklar ben daha üç yaşındayken, dört yaşındayken, aklımızın erdiği yaşlardayken sokağa çıktığımda, çocuklar arkamdan taş atarlardı. Taklit yaparlardı ve ağza alınmayacak laflar, çok çirkin sözler söylerlerdi ve ben yapım gereği hiç onlara cevap veremezdim. Yüzüm kızarır çok kötü durumlara düşerdim. O durumda beni koruyacak kimse de yoktu. Arkamdan taş atıyorlardı, yürüme taklidi yapıyorlardı. Bir de hakaret ediyorlardı. Sözle tacizde bulunuyorlardı. Çocuklar bunu yapıyorlardı. Benim kendi akranlarımdı" (Kadın, 60, Dul).

Böylece ötekileştirme, bir kutuplaştırma ve farklılaştırma eyleminin sonucunda biz ve öteki olarak insanları ayrıştırma biçimi

olarak ortaya çıkmaktadır. Bir süreç ve durum olarak ötekileştirme, bu kutuplaştırma, farklılaştırma ve ayrıştırma sürecinde bir imge olarak doğmaktadır. Bu imge, önyargılar, stereotipler ve bazı zamanlarda da damgalama olarak karşımıza çıkabilmektedir. Çünkü bu düşünme ve algı biçimlerinin neredeyse tamamı önyargıya dayandığı için ötekileştirmenin kaynağı olmaktadır (Nahya, 2011: 30). Düşünme ve algı biçiminin önyargıya büründüğü bu durumu bekar bir erkek şöyle dile getirmektedir:

"Hani her ne olursa olsun toplumda siz, belirgin bir insansınız ya da daha zavallı, daha acizsiniz. Her ne kadar bunlar insana söylenemezse de yeri geldiğinde tokat gibi sakat damgasını yersiniz" (Erkek, 22, Bekâr).

Gruen (2005), önyargıya ilişkin "eğer insanların, neden başka insanlara acı çektirip, onları aşağıladıklarını anlamak istiyorsak, önce kendi içimizdeki tiksindiğimiz şeylerle uğraşmalıyız; çünkü bir başkasında gördüğümüzü sandığımız düşmanı, ilk olarak kendi içimizde aramamız gerekir" demektedir (Gruen, 2005: 9). Önyargı, bir kişi veya özellik ile ilgili olarak veya (bireyin bir özelliği veya düşünceyi temsil ettiği yerlerde) bir düşünceye yönelik olarak etkisi hissedilebilir bir durum olmaktadır (OSCE, 2009: 16-18). Bu etkinin evli bir erkek tarafından ifade edilişi aşağıdaki alıntıda şu şekilde yer almaktadır:

"Yani sevmek birçok şeyi hoş görmektir. Siz toplumda damgalı birisiniz. Şöyle düşünün kellik de bir sakatlık, bir hastalıktır. Kellik de değil mi? Yani bunu öyle düşünün. Sizin kel olmanız ne yapacağınızı etkiler mi? En kötü ihtimalle peruk takarsınız, peruk takmadığınız zaman şapka takarsınız. Fiziki şartlarınızı ona göre ayarlıyorsunuz" (Erkek, 55, Evli).

Görüldüğü gibi engelli birey, kendi kimlik algısını 'kellik' örneğiyle, başkalarının da mutabık olduğu diğer bir yargı standardını karşılaştırma, benzetme ve engellilik durumunun normal olarak addedilen kategori içerisinde değerlendirilmesi ve desteklenmesi için ispat etme eğilimi içindedir. Goffman'ın ifadesiyle bu normalleşme çabası, "bir farklılığı olan kişi, gerçeklik denen

şeyden kopup, bıkmadan usanmadan toplumsal kimliğinin mahiyetine ilişkin alışılmadık bir yorum getirmeye girişebilir" (Goffman, 2014: 38).

Damgalama/dışlama toplumdaki belirli kişilere, gruplara karşı hoşgörüsüzlükten kaynaklanan motivasyonla ilgili olmaktadır. Damgalama veya dışlama, toplumsal önyargı nedeniyle gerçekleşmektedir. Önyargıdan bahsedebilmek için de, bir hedefin olması ve bu hedefin seçilmesinde birtakım grup karakteristiklerinin dikkate alınması gerekmektedir. Grup karakteristikleri, ırk, etnik kimlik, dil, din, yaş engellilik durumu gibi o grubun kimliğinin oluşturulmasının vazgeçilmez unsurları olarak yer almaktadır (Soykan, 2010: 46-47).

Ayrımcılık

Toplumsal açıdan bakıldığında, toplumun öteki bedenler olarak inşa ettiği engelliler, eğitim, istihdam, sosyal ilişkiler, mülkiyet, sağlık gibi alanlarda çeşitli dezavantajlar yaşamaktadır. Engeller, bu bireylerin kamusal alandaki hareketliliğini, eğitim ve iş olanaklarına erişimlerini, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerine ulaşımlarını kısıtlamakla kalmamakta, onların yoksullaşmalarına veya sosyal hareketliliğe getirdiği engellerle yoksul kalmalarına yol açarak yoksulluk kaynaklı sosyal dışlanma biçimlerini de doğrudan veya dolaylı olarak yaşamalarına neden olabilmektedir. Toplumsal olarak yok sayılma, görmezden gelinme, kıstırılmışlık, mekânsal ve mesleki sıkıştırılmışlık, ötekileştirme, hizmetlerden yararlanma gibi ayrımcılık sorunları ile karşılaşmaktadırlar (Köten & Erdoğan, 2014: 27).

"Yani bu ayrımcılıklar yüzünden insanlar ne olduklarını bilmiyorlar. Böyle kadın kadın olduğunu bilmiyor; ne erkek, erkek olduğunu bilmiyor, ne engelli engelli olduğunu bilmiyor, hiç kimse ne olduğunu bilmiyor"(Kadın, 37, Evli).

Burada anlatıldığı gibi bir ötekileştirme biçimi olarak ayrımcılık, engelli bireylerin sadece engellilik durumu ile ilgili değil

aynı zamanda toplumun tüm kesimlerine yönelik bir sorun olmaktadır. Böylece, engellilik ayrımcılık durumu ile ilişkilendirildiğinde, diğer toplumsal olgulardan farklılık göstermemekle birlikte onlarla iç içe geçmektedir.

"Yani engelli veya engelsiz ayrımı yapmak insanlara yakışan bir tavır değil. Ayrımcılık yanlış bir şey. Diğer sosyal konulara gelmiyim zaten. Hepimiz bu coğrafyanın içerisinde yaşıyoruz. Birbirimize hoşgörü ve sevgiyle yaklaştığımızda bütün sorunları aşabileceğimize inanıyorum. Engelliler konusunda biraz daha pozitif bir ayrımcılık belki düşünülmeli. Onun için birbirimize sevgi saygıyı gösterirsek, toplumsal barış budur işte. Eğer toplumsal barış istiyorsak kesinlikle ötekileştirmeden, karşısındakini yargılamadan yaşamalıyız. Yani benim dünya görüşüm bu. Kötü şey düşünmemek lazım ama kötü bir şey düşünürsek zaten yabancılaştırıyoruz" (Erkek, 30, Bekâr).

Sahip oldukları fiziksel özellikler sebebiyle toplumun beklentisine uymayan engelliler, bu durumlarının 'farklılık' olarak algılan(a)maması neticesiyle ayrımcılığa uğramaktadır. Burada olduğu gibi, ayrımcılık insanların önyargılarına dayanan açıklaması oldukça zor bir durum olarak belirtilmektedir. Fakat yine de bu farklılıkların 'eşitlik' ilkesi doğrultusunda iyileştirilebileceği anlayışının korunduğu görülmektedir. Bir diğer örnekte ise ayrımcılık şu şekilde ifade edilmektedir:

"Yani şimdi engelli sayısı çok fazla, bir de şu var, engelli kafe, engelli bilmem ne, engelliyi soyutladığınız zaman zaten ayrıştırmış oluyorsunuz. Çünkü bir toplumun içinde engellilerle birlikte yaşamayı insanların biraz öğrenmesi gerekiyor. Birbirimize saygı göstermeyi düşünmek lazım" (Erkek, 40, Boşanmış).

Başka bir ifadeyle damgalı engelli birey, aksine "her tür 'normlaştırmadan' uzak durulması" konusunda uyarılmakta ve "damgalarını gerçekte bir sır gibi saklamaya çalışmaksızın sadece dikkatli bir şekilde hasıraltı etmeye çalışan benzerlerinden" dışlanmaya, ayrımcılığa cesaretlendirilmektedir. Engelli olan bu kişiler "görünümlerine rağmen kendilerini tümüyle sağlıklı, tümüyle cömert, tümüyle sade, tümüyle erkeksi, ağır bedensel

işlere elverişli ve spor yapmaya tümüyle mahir göstermeye" çalışmaktadır. Savunulan bu davranış kodları, 'ötekine' nasıl davranılması gerektiğine ilişkin basit bir kılavuz sunmakla kalmamakta aynı zamanda ona kendi benliğine ilişkin uygun tutumun ne olması gerektiğine ilişkin reçeteler de sunmaktadır (Goffman, 2014: 157).

Gofmann'ın da belirttiği bu ifadeler doğrultusunda, engelli bireyin kendi gibi olan benzerleriyle toplumdan kopuk bir şekilde bir arada olma durumunun sakıncası ortaya konmaktadır. Burada engelli bireylerin kendi benzerleriyle bir araya gelebilecekleri -sadece kendilerine özgü çeşitli sosyal mekânlar ve sosyal ortamlar- mekânlar, bir grup (biz) bilinci oluşturacağı gibi öte yandan aynı damgaya sahip olmaları sebebiyle muzdarip olma yoksunluğunu ve toplumun 'normal' olarak inşa ettiği dolayımlarına maruz kalmayı, ayrımcılığın farklı bir biçimini kabullenmeyi de beraberinde getirmiş olmaktadır.

Bu durum engelli olarak damgalanan bireyin, esasında toplum tarafından engellendiğini göstermektedir. Engelli bireyin doğasına dair bütünlük eksikliği, toplumun oluşturduğu kategorilerin engelli bireyleri soyutlaması nedeniyle yine toplum tarafından inşa edilmektedir. Engelli birey her ne kadar toplumdan soyutlamama durumunu ifade etse de toplum bireylere belli kategoriler konumladığından, damgalanmış engelli birey toplum tarafından içinde bulunduğu toplumsal sahnenin dışına itilerek toplumsal etkileşimden soyutlanmakta ve ayrımcılığa uğramaktadır.

Ayrımcılık, TBMM'nin kabul ettiği 6/4/2016 tarihli 6701 nolu Kanun çerçevesinde de ele alınmaktadır. Bu kanunun amacı, "insan onurunu temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmek

üzere Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun kurulması, teşkilat, görev ve yetkilerine ilişkin esasların düzenlenmesi" şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca bu kanun içerisindeki maddede ayrımcılıkla mücadelede eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı bulunmaktadır. Bu maddede yer alan hususlar şöyle tanımlanmaktadır (TBMM, 2016);

a) Herkes, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada eşittir.

b) Bu Kanun kapsamında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır.

c) Ayrımcılık yasağının ihlali hâlinde, konuya ilişkin görev ve yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ihlalin sona erdirilmesi, sonuçlarının giderilmesi, tekrarlanmasının önlenmesi, adli ve idari yoldan takibinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

d) Ayrımcılık yasağı bakımından sorumluluk altında olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri, yetki alanları içerisinde bulunan konular bakımından ayrımcılığın tespiti, ortadan kaldırılması ve eşitliğin sağlanması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

Resmi Gazete'de de ayrımcılık ile ilgili; 3/12/2008 tarihli ve 5825 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli "Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme"nin onaylanması; Dışişleri Bakanlığının 13/5/2009 tarihli ve HUMŞ/619 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü maddesine göre , "ırk, ten rengi, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka fikir, ulusal, etnik veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya başka bir statü bakımından birçok nedene dayalı olarak ve bu nedenle daha ağırlaştırılmış bir ayrımcılığa maruz kalan engellilerin karşılaştığı zor koşullardan kaygı" duyulması hükmü yer almaktadır.

İstismar

Bu tema içerisinde, yapılan görüşmelerden elde edilen veriler neticesinde 'duygusal istismar', 'cinsel istismar' ve 'ekonomik istismar' olarak üç alt tema karşımıza çıkmaktadır. Sevgi göstermeme, aşağılama, devamlı eleştirme, kıskançlık, reddetme gibi eylemleri içeren duygusal istismar (Güler vd., 2002: 130), engelli bireylerde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu istismar biçimi, sadece aile bireylerinde değil aynı zamanda engelli bireylerle duygusal birliktelik yaşamak isteyen bireylerde de görülebildiği bir katılımcının aşağıdaki ifadesinde gösterildiği üzere:

"Bir erkek kadında fizik arar, güzellik olarak vücut güzelliği arar, onu arar, bunu arar, erkek çok şey arar. Sağlam bir erkek de bunları çok fazla aradığı için, çok fazla bunlara düşkün olduğu için engelli bayanda bunları bulma şansı çok az. Bir kere fiziksel olarak görüntü kötü yani diğeriyle kıyasladığında kötü. Hareket yeteneği açısından malum. Bu da büyük sorun, böyle olunca onlar yalnız kalıyorlar, ruhsal açıdan o açığı kapatamıyorlar. Kapatamadıkları için de en yakın kişilere yöneliyorlar. Yani kendilerini kullandırıyorlar farkında olmadan. Orada bir acı çekiyorlar. Evlilik vaadi de alamayacakları için, gayrimeşru hayat yaşamak zorunda kalıyorlar ya da hiç bu konuyu yaşayamadan tamamen kendilerini soyutlamış vaziyette hayat yaşıyorlar. Bu çok kötü yani erkeklerde de bu var ama dediğim gibi kadınların kullanılması açısından bu çok var" (Erkek, 38, Evli).

Böyle bir durumda engelli birey önce, artık kendinden birileri olarak kabul etmesi gerekenlerin kimler olduğunu öğrendiğinde belli bir duygu karmaşası yaşamaktadır. Çünkü belli kategorilerle betimlenmiş olan ötekiler, sadece kendisinin alenen damgalı olmasıyla kalmayıp, yani normal bildiği kendisinden farklı olmayıp aynı zamanda kendisine yakıştırmakta güçlük çekeceği niteliklere sahip kişiler olmaktadır (Goffman, 2014: 69).

Sonrasında ise, 'en yakın' olarak ifade edilen kişilerle yeni aldatıcı ilişkiler geliştirilerek içinde bulunduğu duygusal dünyadaki eksiklikleri kapatmaya çalışmaktadır. Çünkü belli fiziksel

özellikleriyle görünür olan damgalı engelli birey, yine toplumsal olarak inşa edilen evlilik konusunda hem kendi benzerleri hem de toplum tarafından ayrımcılığa sevk edilmektedir. Sahip olduğu fiziksel özelliklerinin evlenmesine engel olduğunu düşünen engeli ayrıca birey bu durumun ızdırabını kendi içerisinde çekmekte ve bu boşluktan yararlanmak isteyen kişilerce duygusal olarak istismar edilmektedir. Bu durumda, evlilik stratejisi olarak resmi bir niteliği olmayan 'nikâhsız birliktelik' gerçekleştirilmekte ya da yaşamlarını yalnız bir şekilde sürdürmeye devam etmektedir. Netice olarak, damgalı olduğunun kabulünü kanıksama durumu engelli bireyin toplumsal yaşamda normal olarak toplumun kategorize ettiği kişilerin sahip olduğu haklardan yararlanmasını etkilemektedir. Engelli birey, toplum tarafından inşa edilen kategoriler için belirlenmiş normlar nedeniyle engellenmektedir.

Cinsel istismar, bir yetişkinin cinsel gereksinimlerini ve isteklerini karşılamak amacı ile kişileri araç olarak kullanması anlamına gelmektedir. Cinsel istismar, okşama, sözlü taciz, öpme kucaklama ve cinsel ilişkiye kadar değişen, herhangi bir cinsel yakınlık şeklinde ortaya çıkmaktadır (Doğru, 2006: 81-83). Zihinsel engellilik ve cinsel istismar arasında kesin bir ilişki olmamakla birlikte bu konuda bir risk grubu oluşturdukları düşünülmektedir. Engelli bireyler, özellikle de zihinsel engelliler istimara iki kat daha fazla maruz kalmaktadır. İleri derecede zihinsel engeli olan bireyler cinsel istismar durumunu anlamayabilir veya bunu şikâyet edecek iletişim becerilerinden yoksun olabilirler, orta düzeyde zihinsel engeli olanlar bunu fark edebilir ancak yasadışı bir eylem olduğunu bilmeyebilir; benzer şekilde sosyal olarak izole edilmiş olabilirler ya da kendilerine bakım verenlere bağlı olduklarından bunu sorgulamayabilirler (Bulut & Karaman, 2018: 4). Bu doğrultuda aşağıda görülen örnek engelli bireylerin ve yakınlarının 'cinsel istismar'a sessiz kaldığını şöyle ortaya çıkarmaktadır:

"İlginç olay yaşamıştım... Zihinsel engelli bir yakınım var, dedi. Acaba, dedi. Ne tür bir hakkı var? dedi. Zihinsel işte, dedi. Peki dedim. İşte üstünkörü anlatabilirim çünkü belgesini görmem gereki-

yor. Maaşı alıyor mu? diye ben sorular sormaya çalışıyorum çözmek için. Rehabilite merkezine götürdünüz mü? dedim. Eğitim aldı mı? dedim. Yine de engelli olsam da biraz önyargılı oldum o esnada. Hayırdır dedim. Kendisinin dedi çocuğu oldu dedi. Nasıl oldu? dedim. Kızı taciz etmişler, hamile kalmış ve doğumuna yakın ortaya çıkmış hamileliği. Peki dedim. Yazık nasıl doğurdu? dedim. Peki, çocuğu kabul etti mi? diye sordum. Kardeşim diyor, dedi. Kardeşi olarak oyun oynuyor onunla dedi. Oyunu bittiği zaman da kendisi çekiliyor" (Kadın, 27, Bekâr).

Ekonomik istismar, özellikle yaşlıların maruz kaldığı istismar türü olmakla birlikte diğer bir dezavantajlı grup olan engelli bireylerde de görülebilen bir istismar türünü ifade etmektedir. Bu istismar türünde kişinin parasını yönetmek, şahsa ait paraya veya kazanç sağlanmasına izin verilmemektir (Ünal, 2005: 86). Bakıma muhtaç engellilerin tespiti ve bakım hizmeti esaslarının belirlenmesine ilişkin yönetmelikte bakmakla yükümlü olunan bireyler, "üveyler de dâhil olmak üzere bakıma muhtaç özürlünün kendisi ve kendisi ile birlikte aynı evde yaşayan eşi, çocukları ile ana ve babası, çocuklarının eşleri, evli olmayan torunları, ana ve babasının ana ve babası, evli olmayan kardeşleri, eşinin ana ve babası, eşinin evli olmayan kardeşleri; başka bir adreste bulunsa dahi evli olmayan ve eğitimini devam ettiren çocukları ile aynı durumdaki kardeşleri ve eşinin kardeşleri ile aynı evde yaşamakta iken er veya erbaş olarak askere gitmiş olan babası, çocuğu ve kardeşi; ayrı adreslerde ikamet etse dahi özürlü üzerinde velayeti devam eden anne ve babası veya kanunen bakmakla yükümlü kimsesi bulunamayan özürlü ile aynı evde yaşayan ve bakım hizmeti vermeyi yazılı olarak taahhüt eden akraba, vasi ve bunlarla birlikte aynı evde yaşayan kişileri" içermektedir.

Engelli bireylerin bakım aylıklarının bakıma muhtaç engelli bireye bakmakla yükümlü bireyler tarafından 'ekonomik istismar'a uğraması durum kadın katılımcının ifadesinde şu şekilde yer almaktadır:

"Mesela bakım parası için aile yapabilir, komşu yapabilir. Çocuğun hiçbir şeyden haberi olmaz. Öyle aileler öyle akrabalar var ki üç aydan üç aya çok komik bir gelirleri var, onu bile alıyor. Böyle olunca çocuğun eline bir paket sigara parası vermeyen aileler bile var toplumda. Nikâhsız birlikte olan engelliler de var. İmam nikâh yapıyorlar ama yasal anlamda suç işlenmiş olunuyor bildiğim kadarıyla. Devlette birtakım prosedürleri vardır herhalde. Anlaşmalı kocasından boşanmış, oysa hala beraber yaşıyorlar. Bu şekilde devletten aylık alıyorlar. Duyduk yani var" (Kadın, 60, Dul).

Burada engelli bireyin ekonomik anlamda istismarının aleni olarak varlığı söz konusu olduğu gibi engellilerin bu duruma karşı geliştirmiş oldukları stratejiler de ön plana çıkmaktadır. Engelli birey bir yandan 'normal' olarak kabul edilen kişiler tarafından ekonomik anlamda istismar edilirken bir yandan engellilik durumunu yine bu kişilere karşı kullanarak ekonomik gelir elde etmektedir. Yani bu tür stratejiler sadece normal kabul edilen kişiler tarafından değil kendilerince de kullanılarak aslında toplumsal yaşamda pek çok bakımdan 'normal' oldukları gösterilmektedir. Bu durum bir nevi 'karşı pekiştireç' olarak da nitelendirilebilir. Yani engellilik durumundan dolayı engellilerin ekonomik anlamda sahip oldukları hak normal kabul edilen kişilerce istismar edildikçe aynı hakkı kendilerinde de görmektedirler. Böylece, toplum tarafından ötekileştirildiğini düşünen engelli birey toplumsal sahnede kendisine yönelik işlenen bu oyunu tersine çevirmektedir. Bu şekilde kural ihlali gerçekleşirken damgalı bireyin tersinden bir sapma davranışı söz konusu olmaktadır. Bütün bu süreçler aslında engelli bireyin esasında sadece pasif değil dinamik de bir birey olduğunu göstermektedir.

Hukuki olarak Milletlerarası sözleşmede de engellileri kapsayan istismar konusuna ilişkin, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü maddesinde geçen, "çeşitli araç ve yükümlülüklerin varlığına rağmen engelli kişilerin topluma eşit bireyler olarak katılmaları önündeki manilerin halen var olmaya devam ettiği ve dünyanın her yerinde engelli bireylerin insan hakları

ihlallerine maruz kaldıkları gerçeğinden endişe" duyulması ve "engelli kadınların ve kızların hem ev içinde hem de ev dışında şiddete uğramaya, yaralanmaya veya istismara, ihmale, ihmalkâr muameleye, kötü muameleye veya istismara karşı daha büyük bir risk altında oldukları gerçeğinin farkında" olunması gerçeği, uluslararası boyutta engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmeyi amaçlaması açısından önem taşımaktadır.

Şiddet

Kocacık (2001)'a göre, "insanlık tarihiyle birlikte ortaya çıkmış olan şiddet olgusu, birçok bireysel ve toplumsal öğe ile birlikte karmaşık bir yapı ortaya koymaktadır. Bu nedenle şiddet olgusunu tanımlamak ve ortaya çıkarmak da kolay olmamaktadır. Kendini çok farklı biçimlerde gösterebilen şiddet olgusu, günümüzde gerek bireysel ve gerekse toplumsal boyutta sık sık karşılaşabileceğimiz bir olgu" olarak karşımıza çıkmaktadır (Kocacık, 2001: 1).

Şiddeti en çok yaşayan gruplar; çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve engelliler olmaktadır. Engelliliğin getirdiği kısıtlama kişilerin şiddete maruz kaldıklarında tepki vermelerini de kısıtlamaktadır. Temelde problem, bir veya daha çok önemli yaşam faaliyetini sınırlayıcı fiziksel veya zihinsel yetersizliği olan bir kimsenin tepki vermekte kısıtlı kalmasıdır. Ayrıca bakım hizmetlerinin daha çok ön planda olduğu bu grupta, bakıcı şiddeti de ön plana çıkmaktadır (Polat, 2016: 16-23). Bir katılımcının söyledikleri bakıcı şiddetine bakışı kanıtlar niteliktedir:

"Yaşlandığımız da elimden gelen her şeyi yapmaya çalışırım, yine de koşuşturmaya çalışırım. Baktık çok ağırlaştık bakıcı tutacağız ya da tanıdık birileri. Eş, dost, akraba gelip bakabilir, huzurevi olabilir, aslında bir yönden iyi yapmış devlet bu huzurevini. Ama bir yandan da o anne baba dokuz ay seni karnında taşımış, yani

bakamayıp götürüp oraya koyuyorlar, bilemiyorum. Haberlerde çıktı evlatlıktan da soğuduk. Üvey olduğunu öğrenmiş, annesini öldürmüş, yani cinayet. Yaşlılar bakılamıyorsa eğer tabi ki huzurevine [illegible] daha uygun gibi görünüyor. Televizyonlarda izliyoruz işte yani yok yaşlıları dövüyorlarmış diye yani. Elin ayağın tutmuyor, kalkıp orada seni dövse, hırpalasa, şiddet uygulasa ne yapacaksınız? Hiçbir şey yapamazsınız" (Erkek, 62, Bekâr).

Buna paralel olarak, aşağıdaki alıntıda bekâr bir kadının dile getirdiklerinden yola çıkıldığında, kişinin 'susmak' olarak nitelenen davranış biçiminin esasında ihtiyaç duyulduğu halde toplum tarafından yalnız bırakılan, ötekileştirilen engellilerin bir haykırış içinde bulunduklarını görmek mümkündür. Kategorize edildiğinde dezavantajlı grup olarak en çok görme engellilerin bu durama maruz kalındığı şu şekilde belirtilmektedir:

"En çok şiddete uğrayan kesim görme engelliler. Tacize uğruyorlar kim olduğunu bilseler de söyleyemiyorlar. Zaten birisine ihtiyacı var. Bakan kişiyi kaybederse hayata nasıl tutunacak? Bu yüzden susmayı tercih ediyorlar. Bu yüzden bunları yaşamaya devam ediyorlar" (Kadın, 27, Bekâr).

Öte yandan, damgalanmış engelli birey, yaşamını, kısıtlanmış bir dünyaya boyun eğmek yerine kendi hayatını yeniden inşa edebilmeyi tercih etmektedir. Öyle ki, eş gibi engelli bireyin yaşamındaki en yakının oynadığı sosyal rol, onun sosyal ortamda damgalı olarak kabul edilişi üzerinde etkili olmaktadır. Engelli bireylerin, sosyal ortamdaki bu kabullenişe karşı direniş stratejisi evli bir kadının sözlerinde şöyle ifade edilmektedir:

"Saygı benim için çok önemli. Yani her ne kadar eşimle işte şakalaşabiliriz, edebiliriz. Bana kaba konuşması, ya da fiziksel bir dayak mı, artık şiddet mi diyeyim, nasıl diyeyim? Böyle bir şey olduğunda o bitmiştir benim için. Yani her şekilde siler atarım" (Kadın, 37, Evli).

Böylece, engelli bireyin kendisi için verdiği 'bireysel kimlik' mücadelesi ön plana çıkmaktadır. Engelli birey, kendi bedenine

karşı yapılan ya da yapılacak olan herhangi bir müdahalede durumu kabullenme yerine kendi bireysel kimliğinin farklılaştırıcı unsurları etrafında kendisini farklılaştırarak söz konusu durumu reddetmeyi ve bu duruma karşı çıkmayı tercih etmektedir. Tüm bu ifadeler, engelli bireyin toplumsal olarak inşa edilmiş olan bireysel kimliğine ilişkin bilgi stokunun uygunsuzluğunu işaret etmektedir. Çünkü engelli birey toplumsal kimliğine ilişkin kabullenme temeline dayalı kurallara karşı, bireysel kimliğine ilişkin farklılaştırıcı stratejiler geliştirerek kendi kurallarını oluşturmaktadır.

Engellilerin bu ifadelerine yönelik hukuki olarak kanunda ise, "şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esasları düzenleme amacı taşıyan ailenin korunması ve kadına karşı şiddetin önlenmesine dair" hükümler (Resmi Gazete, 2012); "a) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, özellikle Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ve yürürlükteki diğer kanuni düzenlemeler esas alınır, b) Şiddet mağdurlarına verilecek destek ve hizmetlerin sunulmasında temel insan haklarına dayalı, kadın erkek eşitliğine duyarlı, sosyal devlet ilkesine uygun, adil, etkili ve süratli bir usul izlenir, c) Şiddet mağduru ve şiddet uygulayan için alınan tedbir kararları insan onuruna yaraşır bir şekilde yerine getirilir, d) Bu Kanun kapsamında kadınlara yönelik cinsiyete dayalı şiddeti önleyen ve kadınları cinsiyete dayalı şiddetten koruyan özel tedbirler ayrımcılık olarak yorumlanamaz" olarak ifade edildiği görülmektedir.

Ülke geneline bakıldığında, hayatının herhangi bir döneminde fiziksel şiddete maruz kaldığını belirten kadınların oranı %36, son 12 ayda ise %8' olmaktadır. Başka bir ifadeyle, her 10 kadından yaklaşık dördü eşi veya birlikte olduğu erkeklerin fiziksel şiddetine maruz kalmıştır. 2008 yılında yapılan araştırma

sonucuna göre bu oran %39'dur. Türkiye genelinde evlenmiş kadınların %12'si yaşamının herhangi bir döneminde, %5'i ise son 12 ay içinde cinsel şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Cinsel şiddetin en fazla dile getirildiği bölge ise Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Evlenmiş kadınların %38'i yaşamlarının herhangi bir döneminde fiziksel ve/veya cinsel şiddete maruz kalmıştır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2016: 10-11).

Şiddete yönelik olarak belirtilen 'Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin Sömürü, Şiddet veya İstismara Maruz Kalmama' (EHY, 2008), durumunu içeren 16. maddesinde de: "Taraf Devletler engellilerin ev içinde ve dışında sömürüye uğramasının, şiddete ve istismara maruz kalmasının, bu tutumların cinsiyete dayalı hali dâhil her biçiminden korumak için uygun yasal, idari, sosyal, eğitsel ve diğer tüm tedbirleri; engellilere, ailelerine, onların bakımını sağlayanlara cinsiyetlerine ve yaşlarına uygun yardım ve desteği sağlayarak sömürü, şiddet ve istismar vakalarının nasıl önleneceğine, tespit edileceğine ve bildirileceğine dair bilgi ve eğitim vererek sömürünün, şiddetin ve istismarın her biçimini önleyici uygun tüm tedbirleri almalarını ayrıca koruma hizmetlerinin yaş, cinsiyet ve engellilik konularına duyarlı olmalarını sağlama" yönünde ifadeler bulunmaktadır.

Dilencilik

Dilencilik, doğrudan para veya eşya isteme, bir hizmet sunma karşılığında para isteme, daha fazla para verildiğinde reddetmeme faaliyetini içermektedir. Bu faaliyeti yerine getiren dilenciler, fiziksel/zihinsel engeli kullanma, fiziksel/zihinsel engelli biriyle dilenme gibi bazı araçlardan istifade etmektedir. Bu anlamda dilenciler, dilenmek istemediği halde yoksul ve çaresiz olduğu için dilenmek zorunda kalmaları ve dilenmek istemediği halde dilenmeye zorlananların dışında dilenciliği meslek edinenler de bulunmaktadır (Özer ve Yontar, 2013: 42-43). İşte bu noktada, dilenciliği meslek haline getiren ile engellilerin aynı kefeye

konulmaması gerektiğini evli bir erkek sözlerinde şöyle ifade etmektedir:

"Kapı kapı dolaşıp para toplamak, gazete satıyoruz diye para toplamak, kalem defter veriyoruz diye para toplamak şimdi sokaktaki vatandaş benimle ordaki bu işleri yapan engelliyi ayırt edemez. Aynı kefeye koyar yani bunların hepsi sakat, sakat derken kafadan sakatlar yürekleri sakat onların çünkü zarar veriyorlar şimdi hep onlarladır bizim mücadelemiz" (Erkek, 55, Evli).

Engelliler de, en çok fiziksel özelliklerinin dilencilik maksadıyla kullanılması ve toplum tarafından inşa edilen dilenci damgasıyla mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar. Damgalanmanın da ötesinde, bu özellikler toplumun değer yargıları üzerinde kullanılarak toplumun dolandırılması söz konusu olmaktadır.

Dilenciler dilenirken çeşitli stratejiler izlemektedir. Dilenirken kullanılan pozisyonlarla genellikle yoldan geçenlere iletiler sunulmaktadır. Özellikle dilencilerin kimi zaman engelliymiş gibi davranmaları veya var olan engel ya da fiziksel rahatsızlıklarını teşhir etmeleri izledikleri yollardan biridir (Kalfa, 2015: 58). Evli bir erkeğin ifadesiyle engellilerin sürekli isteyen grup olarak toplumun aşağılayıcı bakışı ve kendilerinin bu durumdan duydukları rahatsızlık aşağıdaki alıntıda dile getirilmektedir:

"Ben bu konuda çok rahatsızım aşırı derecede rahatsızım. Gördüğüm anda o engellilerle konuşmak bile istemiyorum çünkü bizi rezil ediyorlar. O insanları toplayıp iş sahibi yapmasını istiyorum devletimizin. Yani en azından kendi kazançları ile yaşasınlar. Mesela bir yere bir şey sormaya gidiyorsun bir adres soracaksın, öyle kapısını çalıyorsun birinin onların düşüncelerini okuyorsunuz karşınızda hissediyorsunuz onu görebilen insanlarız. Niye geldi bu engelli gene ne isteyecek benden havası yaratıyorlar bize. Yani hani aşağılayarak bakıyorlar bize. Biz bunları istemiyoruz. Engelliye bakış açısının değişmesini tamamen değişmesini istiyoruz" (Erkek, 38, Evli).

Burada da görüldüğü gibi, engellilerin kendi içinde bir tür sınıflamaya girip kendilerinin dilenci engellilerle özdeşleştirilmesine dair gösterdikleri tepki önem taşımaktadır. Engellilere göre dilencilik, toplumun engellileri anlamlandırma biçiminde önemli bir sınır olmaktadır. Bu anlamda engelliliğe ilişkin toplumsal bilgi stokundaki kalıplaşmış önyargılara karşı anlama itirazları ön plana çıkmaktadır. Böylece, engelliler gündelik yaşamda toplum tarafından inşa edilen bu bilgi stokunun başkaları tarafından paylaşıldığının bilincinde olmaktadır. Gündelik yaşamdaki bu paylaşımla gerçekleşen etkileşim bilgi stokunun etkisi altında gerçekleştiği için engellilerin toplumsal kimliklerinin anlamlandırılma biçimi, bireysel ve toplumsal benliklerinin bütünlüğünün korunmasına yönelik olmaktadır. Bu açıklamalara ilişkin bir kadın katılımcının ifadesi durumu kanıtlar niteliktedir:

"Genç kızlığımda benim elime para verenler oluyordu. Yani durduğu bir yerde insana para verilir mi? Dilenciye vermezler gelir senin arkandan koşturup para vermeye çalışır. Ben bunları yaşadım. Koşturuyor benim arkamdan amca, bizim de baş şoförümüz arabayla geliyormuş onu görmüş arkamdan geldi durdu araba, yanımda o yaşlı amca da bana para vermeye çalışıyor. Belki niyetleri kötü değil ama yaptıkları hareket kötü. Çünkü biz ne duygular içindeyiz ki sen bunu bize yapıyorsun. Benim duygularımı sen anlayabiliyor musun? Empati yapabiliyor musun? Ben ne olurum acaba ne yaparım acaba? Kimse bunu düşünmeden davranıyor" (Kadın, 60, Dul).

Yukarıda belirtilen ifadelerde de, insan hakları bağlamında, kişilerin hak ve hürriyetleri temelinde ayrımcılığı insanlık adına işlenen bir suç olarak nitelemenin haklı bir değerlendirme olacağını göstermektedir. Çünkü anlatılanlar, engelli bireyin sahip olduğu farklı fiziksel özellikleri nedeniyle toplum tarafından 'dilenci' muamelesi gördüğünü kanıtlamaktadır. Engelliler, genellikle ev dışındaki yaşama adım attıkları andan itibaren toplumda dilenci gibi muamele gördüklerini çoğunlukla dile getirmektedir. Bu durum, aynı zamanda dilenciliği para kazanma yolu olarak

gören kimselerin engellilerin sahip olduğu fiziksel özellikleri kullanarak toplumun 'acıma' duygularını açığa çıkardığını da göstermektedir. Bu duygular, engelliler açısından yardımsever, hoşgörülü davranışlar olmaktan öteye aşağılayıcı ve ötekileştirici olarak tanımlanmakta, tüm yönleriyle ayrımcılığı da pekiştirilmektedir. Ayrıca burada ortaya çıkan dilencilik durumunun kendisi de insanın varlığına ve insani değerlere aykırı olması nedeniyle sosyal devlet ve sosyal politikalar aracılığıyla çözümlenmesi gereken bir meseleyi teşkil etmesi evli kadın bir katılımcının sözlerinde şöyle dile getirilmektedir:

"Engelliye iş ver ki çalışsın, emeğiyle çalışsın kazansın ki alnının teriyle yesin. Kendim kazandım da yiyorum desin. Yok sokakta eline kart alan engelli kanserim, yok şuyum, yok buyum. Rezalet bu yani. Bu konumdan çıkılması gerekiyor. Artık bu nasıl değişecek, çözüm bulamıyorum. Ben kendim düşündükçe çıldırıyorum. Buna devletin el atması lazım. İnsanların ihtiyaçlarını karşılaması lazım. İhtiyaçlar karşılanırsa bu konunun da kapanacağını düşünüyorum" (Kadın, 37, Evli).

Böylece, engellilik durumunun bir para kazanma aracı olarak dilenciliği bir meslek olarak yapanlar tarafından suistimal edildiği görülmektedir. Bu durum toplumun dezavantajlı bireylere karşı hassasiyetinin dilencilik mesleğini yapanlar tarafından iyi bilinmesi nedeniyle onları kolay para kazanmaya yönlendirdiği sonucu da ortaya çıkmaktadır. Toplum, bir nevi dilenciliği meslek haline getirmiş kişilerce, engellilik durumu üzerinden dolandırıcılık koşullarını uygun hale getirmektedir. Bu durumu örneklendiren başka bir ifade karşımıza şu şekilde çıkmaktadır:

"Fazla iyi niyetliyim ve insanları anlama duygum hoşgörüm hat safhadadır. Bunun da bazen zararını görüyorum... Kullanılmaya elverişli bir huyum var, yapım var. Dahasını isterler, kullanmaya çalışırlar. Mesela kişilerin işini görüyorum diye benden çok sıkıştıysa maddi anlamda para istedi en basit örneği. Bu benim çok yakınım da olabilir, kardeşim de olabilir. Hemen ben bulup buluşturuyorum ya hemen çözüm üretiyorum ya ama bunun geri ödemesi olmayınca

ve bunun acısını çok yaşadım. Kendi cebimden ödüyorum. Hatta bir defasında ben emanet bir parayı verdim. Yüklü bir miktardaydı ve o kişiden alıncaya kadar çok çaba sarf ettim. Bir de sürekli istemekten de sanki ben borç istiyormuşum gibi böyle bir sıkıntıya düştüm. Başka bir yerden buldum. Diğer tarafı o şekilde kapattım. Orayı da kapatıncaya kadar bayağı bir sıkıntı çektim. Buna benzer örnekler mesela... Genellikle suiistimal ediliyorum" (Erkek, 40, Boşanmış).

Tüm bu örnekler değerlendirildiğinde dilencinin, 'sosyal bir tip' olarak tarif edilmesi gerekmektedir. Öyle ki, Weberci bir kavrama başvurulduğunda, 'ideal tip' olarak da değerlendirilebilir. Esasında dilenci, kapitalist çalışma ilkelerinin 'ötesini' tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle daha 'düzgün' işlerle karşılaştırıldığında daha 'meşakkatli' ve zor çalışma koşulları içermektedir. Dilenciliği 'aşağılamaya' dönük yaklaşımlar da bir önyargıdan temellenmektedir. Yani dilencinin, kendi halinde yararsız ve asalak olarak anlamlandırılmasının altında yatan temel neden onu böyle bir tanımın içerisine yerleştiren, yaygın toplumsal, kültürel ve 'etik' kalıplar olmaktadır (Taburoğlu, 2018: 60-61).

Dolandırıcılık olaylarında ise, amaç ortalamanın üzerinde getirisi sağlayan bir alana yatırım, bir işe ortak olma veya beraber iş kurma, iş imkânı ya da yardım toplama bahanesi ile kişilerden para toplamaktır. Failin ve mağdurun sosyo-kültürel durumuna göre değişen senaryolarla mağdurun gönüllü olarak parasını getirip mağdura teslim etmesi hedeflenmektedir. Çeşitli para toplama senaryoları uydurularak para toplama gerçekleştirilmektedir. Yardım, özellikle gündemdeki olaylar, yaşananlar nedeniyle duygusal açıdan hassasiyet arz eden alanda faaliyet yürüten ve toplumda bilinen derneklerin/vakıfların (Mehmetçik Vakfı, LÖSEV vb.) adını kullanarak ya da bu dernek/vakıfların isimlerine benzer isimler kullanılarak veya mağduriyet senaryoları uydurarak yardım adı altında para toplama yöntemidir (Yılmaz, 2015: 9-10).

Sonuç

Damgalama, sapma, suç ve engellilik olguları arasındaki ilişkiyi Sinop örneği üzerinden sosyolojik eksende analiz etmeyi hedefleyen bu çalışma, Türkiye Sakatlar Derneği Sinop Şubesi üyesi olan fiziksel engellilerle yapılan derinlemesine görüşmeler üzerinden şekillenmektedir. Çalışmada, damgalama, sapma ve suç açısından engellilik olgusunun, fiziksel engellilik, kişisel özellik, toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite ya da sınıf gibi faktörler ile damga ilişkisinin ve toplumsal aktörlerin sosyal ortamlardaki etkileşiminin ne şekilde ve nasıl deneyimlendiğinin analizi hedeflenmiştir. Bu nedenle çalışma, Suç Sosyolojisi teorileri kapsamında yer alan damgalama süreci perspektifinden ele alınmıştır. Çünkü normal olarak tanımlanan bir nitelik zaman içerisinde 'damga'ya dönüşebilmektedir. Bu teoriye göre, suç toplumsal etkileşimin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanlara atfedilen 'anormal', 'deli', 'sakat' gibi damgalar kullanıldığı kişiye zarar vermektedir.

Çalışmada, saha araştırması verilerinden elde edilen bulgular 'damgalama/dışlama', 'ayrımcılık', 'istismar', 'şiddet' ve 'dolandırıcılık' şeklinde temalara ayrılarak betimsel analiz tekniği aracılığıyla betimlenmiş, anlamlandırılmış ve yorumlanmıştır. Görüşmelerin çoğunluğunda Sinop'ta engellilere yönelik işlenen ya da engellilerin işlediği ceza yaptırımına uğramış fiili suçların, "*hayır yok Sinop'ta öyle bir şeyler, duymadım*" ifadesinde de görüldüğü gibi, olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Engellilere yönelik işlenen suçlar çoğunlukla psikolojik yönden tahrip edici, manevi suçlar olmakla birlikte bu suçlara yönelik cezai yaptırımlar tespit edilmemiştir.

Damgalama/dışlama temasında, doğrudan kimliğin hedef alınması sebebiyle fiziksel engelliler, damgalanarak dışlanmaya maruz kaldığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü fiziksel engelliler eylemin doğrudan hedefi oldukları için "*siz toplumda damgalı birisiniz. Şöyle düşünün kellik de bir sakatlık, bir hastalıktır*" ifadesinde olduğu gibi savunmasızlık hissinde bir artış ya da kargaşa yaşamaktadır. Bu durum fiziksel engelli bireylerin depresyon ve

anksiyete duygularına neden olarak, onlarda kayda değer şekilde daha derin psikolojik etkiler yaratmaktadır.

Ayrımcılık teması, insanların önyargılarına dayanan açıklaması oldukça zor bir durum olarak belirtilmektedir. Fiziksel özellikleri içeren engellilik durumu, bir sorun olmaktadır. Toplumun çoğunlukla sağlıklı, normal, güzel gibi adlandırdığı ideal beden beklentisine uymayan fiziksel engelliler, bu durumlarının 'farklılık' olarak algılan(a)mamasını ifadelerinde ön plana çıkarmaktadır. Bu farklıkların ancak 'eşitlik' ilkesinin sürdürülebilmesi doğrultusunda iyileştirilebileceği ileri sürülmektedir. Bu anlamda, ayrımcılıkla mücadelede eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı esas alınmaktadır. Böylece, ayrımcılığa maruz kalan engelli bireylerin hakları yasalarla güvence altına alınmıştır.

İstismar temasında, bulgulardan yola çıkarak 'duygusal istismar', 'cinsel istismar' ve 'ekonomik istismar' olmak üzere üç farklı istismar türü saptanmıştır. Duygusal istismar, fiziksel engellilerin duygusal olarak boşluklarından yararlanma biçiminde ortaya çıkmaktadır. Cinsel istismar, engelli gruplar içerisinde en fazla dezavantajlı olan zihinsel engellilerde travmatik bir şekilde görülmektedir. Çoğunlukla zihinsel engellilerin yakınlarının, cinsel istismar suçu karşısında hak arama ve mücadele etme yerine sessiz kalmayı tercih etme söz konusu olmaktadır. Ekonomik istismar, engellilerin daha çok ekonomik olarak bakım maaşı konusunda istismarını kapsamaktadır. Bakıma muhtaç engelli bireylerin yakınlarının bakım maaşı konusunda engelli bireyleri istismar etmeleri insan onuru başta olmak üzere hak ve özgürlüklerin ihlali kapsamına girmektedir.

Şiddet temasında, en dezavantajlı olarak kadınlar ve engelliler, engelliler içerisinde de en çok görme engelliler mağdur olarak tanımlanmaktadır. Çünkü her iki grupta kendilerini koruma ve savunma anlamında sahip oldukları fiziksel özelliklerin diğerlerine kıyasla üstün olmaması nedeniyle güçsüz olarak nitelendirilmektedir. Şiddete yönelik mevzuatta görülen yasalar olmakla birlikte engellilerin uğradığı her türlü şiddetin cezai yaptırımları-

nın ağırlaştırılması gereği ortaya çıkmaktadır.

Dilencilik temasında, 'iyi niyet'in suistimali ve 'dilencilik'in dolandırıcılıkla özdeşleşmesi ön plana çıkmaktadır. Engelli bireyler, toplum tarafından dilenci muamelesi görmek istememektedir. Bedenlerinde herhangi bir organlarının eksikliği bulunması nedeniyle, bu durumu toplumun duygularını kullanarak fırsata çeviren çoğunluğunun dolandırıcı olduğunu düşündükleri dilencilerle aynı kefeye koyulmanın onur kırıcı olduğuna inanmaktadırlar.

Sonuç olarak, yapılan saha araştırmasının bulguları, 'damgalama/dışlama', 'ayrımcılık', 'istismar', 'şiddet' ve 'dolandırıcılık' olarak tespit edilen temalar doğrultusunda, engellilerin çoğunlukla toplum tarafından suça maruz kaldığını göstermektedir.

Kaynakça

Becker, H. S. (2015). *Mesleğin İncelikleri Sosyal Bilimlerde Araştırma Nasıl Yürütülür?*, Ankara: Heretik Yayınları.

Becker, H. S. (2017). *Hariciler (Outsiders) Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*, Çev. Şerife Geniş & Levent Ünsaldı, Ankara: Heretik Yayınları.

Bulut, S. & Karaman, H. B. (2018). "Engelli Bireylerin Cinsel, Fiziksel ve Duygusal İstismarı", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19, s. 4.

Doğru, S. Y. (2006). "Zihinsel Engelli Çocuklarda Cinsel İstismar", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), s.81-83.

EHY (2008). *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun ve Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*,

https://eyh.aile.gov.tr/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesmenin-onaylanmasinin-uygun-bulunduguna-dair-kanun-ve-engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme

Gasset, O. (2017). İnsan ve "Herkes", İstanbul: Metis Yayınları.

Giddens, A. (2017). *Sosyoloji*, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Goffman, E. (2014). *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, Ankara: Heretik Yayınları.

Goodley, D. (2011). *Disability Studies*, London: Routledge.

Gruen, A. (2005), İçimizdeki Yabancı Nefretin Kökenleri, (Çev. İlknur İgan), İstanbul: Çitlembik Yayınları.

Güler N., Uzun, S., Boztaş, S., Aydoğan, S. (2002). "Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal ve Fiziksel İstismar/İhmal Davranışı ve Bunu Etkileyen Faktörler", *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 24(3), s.130.

Haşıloğlu, S. B., Baran, T., Aydın, O. (2015). "Pazarlama Araştırmalarındaki Potansiyel Problemlere Yönelik Bir Araştırma: Kolayda Örnekleme ve Sıklık İfadeli Ölçek Maddeleri", *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 2 (1), s. 19-28.

İçli, T. G. (1998). *Kriminoloji*, Bizim Büro Basımevi: Ankara.

Kalfa, A. T. (2015). *Dilenciler Türkiye'de Yoksulluk ve Dilenme Kültürü*, İstanbul: İletişi Yayınları.

Kocacık, F. (2001). "Şiddet Olgusu Üzerine", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), s.1.

Korkmaz, A. & Kocadaş, B. (2006). *Toplumsal Sapma*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Köten, E. & Erdoğan, B. (2014). *Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet*, İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları.

Kuş, E. (2012). *Nicel – Nitel Araştırma Teknikleri Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi? Nitel mi?*. Ankara: Anı Yayınları.

Nahya, N. (2011), "İmgeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar", *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), s. 30.

Okumuş, E. (2015). "Bedene Müdahalenin Sosyolojisi", *Beden Sosyolojisi*, İstanbul: Açılımkitap.

OSCE (2009). *Hate Crime Laws A Practical Guide*, Poland: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights.

Öztekin, H. (2015). "Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), s. 925.

Polat, O. (2016), "Şiddet", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1), s.15-34.

Punch, K. F. (2014). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (3. Baskı). D. Bayrak, H. B. Arslan & Z. Akyüz (Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Resmi Gazete (2012). *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun*,

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm

Soykan, T.T. (2010). "Nefret Suçu Kavramı", *Nefret Suçlarıyla Mücadele Konferansları*, Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği.

Taburoğlu, Ö. (2018). *Toplumsal Dayanışma, İşbölümü ve Dilencilik Olgusu Arasındaki İlişkiler: Almanya ve Türkiye Karşılaştırması*, Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

TBMM (2016). *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu*,

https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6701.html

TÜİK (2012). Seçilmiş Göstergelerle Sinop 2013,

http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/SINOP.pdf. s.167-172.

Uluocak, Ş., & Aslan, C. (2012). *Toplum ve Engelliler*. Çanakkale: Çanakkale Kitaplığı.

Ünal, G. (2005). "Aile İçi Şiddet", *Aile ve Toplum*, 2(9), s.86.

Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, A. (2015). "Türkiye'deki Dolandırıcılık Tipolojileri: Dolandırıcılık Olaylarının Kategorik Tasnifi ve Yapılış Şekilleri", *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/?page=makaleler, s.9-10.

ETNİSİTE, ALT-KÜLTÜR VE SUÇ BAĞLAMINDA *CONOLAR*

Gamze UY

Giriş

Çingeneler, Aleviler, Lazlar veya Kürtler... Farklı bir etnik yapıya sahip olup yıllarca Türkiye'de yaşayan bu etnik-kültürel gruplar, genel kabul gören toplum (Türk-Hanifi) yapısına uymadığı için birtakım ayrımlara, zorluklara, damgalara ve olumlu-olumsuz politikalara maruz kalmışlardır. Farklı etnik gruplar yıllardır bir arada yaşamasına rağmen coğrafi olarak, eğitim olarak (kırsal – kentsel alanlarda hizmetin farklılığı) bazı bölgeler bazı bölgelerden, hatta bazı etnik gruplar bazı etnik gruplardan daha geride olarak nitelendirilmiş veya bırakılmıştır. Adana'da yaşayan, köken olarak *'Çingene'*liğe dayandırılan fakat kendi grubunda bile istenmeyen ve *'Cono'* olarak karşımıza çıkan bu etnik grubun kimlik oluşumuna, bu süreçteki toplumsal rollerine, suçla iç içe yaşamalarına değinilecektir. Araştırmanın amacı böyle bir grubun varlığını, içinde bulundukları toplumsal ilişkiler ve bu ilişkilerin hiyerarşik yapısını, üyesi oldukları topluluğa yönelik ayrımcı tutum ve uygulamalarla birlikte gündelik hayatlarındaki pratikleriyle, kendi kimliklerini nasıl inşa ettiklerini ele alabilmektir. Bu grupların yaşadıkları sorunlarla ilgili toplumsal bir farkındalık yaratılmasına, onlara ilişkin ön yargıların ve ayrılıkçı düşüncelerin eritilmesine; daha insani, barışçıl ve yaşanılabilir bir ortamın oluşmasına katkı sağlama umudu da bu araştırmanın gayeleri arasındadır.

Küreselleşmenin etkisiyle kentlerdeki hızlı nüfus artışı, kentsel yoksulluk, suç, şiddet, dışlanma, göç ve sağlıksız kentleşme gibi sorunlara neden olmuştur. Dünyadaki adaletsiz gelir dağılımı sınıf ayrımını derinleştirmiş ve bu durum kentlerin coğrafi yapısına yansımış ve çöküntü bölgelerinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Kentte yoksul olarak tanımlanan ve dışlanmaya maruz kalan gruplar kentin olanaklarından yararlanamamaya başlamıştır. Bu olanaklardan yoksunluklar; yeni yoksullukları, başka ifadeyle sağlıksız, besinsiz ve eğitimsiz toplulukları meydana getirmiş ve bu toplulukların toplumun genelinden dışlanmasına da sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda, kentte oluşan dışlanmış mahallelerdeki koşullar, buradaki topluluklar aleyhine birtakım olumsuz sonuçlar doğurmuştur (Solak, 2015:131-133). Kentin çeperinde veya çöküntü bölgelerinde yaşayan toplulukların oluşturduğu sosyal doku 'alt-kültür' şeklini almıştır. Türkiye'de büyük şehirlerin çeperinde, kenarında veya gecekondu bölgelerinde yaşayan ve kendine has toplumsal nitelikler meydana getiren bu alt-kültürler, genel olarak 'varoş' olarak adlandırılmıştır.

Bahsettiğimiz alt-kültür dokusuna sahip alanlarda birey kente tutunamaz ve yalnızlaşırsa sapma eğilimi gösterebilmekte ve dışlanıp damgalanabilmektedir. Birey, mekân içerisinde kaybolunca kendini güvensiz hissedebilmektedir. Bu bağlamda güvenliği artırmak için kendine benzeyen insanlara yaklaşır ve içine kapanır. Bu durumda kimlikler ve imaj ön plana çıkmaktadır. Kentler, artık üretimin mekânı olmaktan çok zaman ve mekânın kaydığı ve bireyin bu durumu içinde sıkıştığı konumdan kurtulmak için kimliklerin ve farklılıkların ortaya çıkarıldığı güvenlik aranılan alanlar haline dönüşür (Solak, 2015:146).

Bu araştırmanın konusu olarak, çevre-çeper alanındaki bilgi durumu nedeniyle Adana'daki *'Cono'* adlı topluluğun toplumsal pratikleri ve suçla ilişkisi seçilmiştir. Çünkü *'Conolar'*, kendilerinin olduğu her haberde veya olayda *'suç motoru'* şeklinde ayrıştırılarak gündeme gelmektedir. Araştırmanın temel çıkış noktasını, Adana'da *'Cono'* denilen grupların gündelik yaşayış biçimleri

içinde sapmaya ve suça dönük pratiklerinin ve normlarının neler olduğunu ve bunları nasıl gerçekleştirdiğini ve bu pratiklerin ne tür etkiler yarattığını veya nasıl bir kültür inşa ettiğini keşfetmek oluşturmuştur.

Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Çalışma Grubu

Bu araştırma, toplumda etnik yapılanma örneği olarak Adana'da yaşayan ve toplumun genelinde ve medyada "tehlikeli" olarak sunulan 'Cono' adlı topluluğun toplumsal, ekonomik ve kültürel ilişkilerini sapma ve suç pratikleri bağlamında anlamayı ve betimlemeyi amaçlamaktadır.

Cono bireylerinin suça olan eğilimlerinin ve bakış açılarının, bir etnisite ve bir alt-kültür örneği olarak, yaşayış biçimlerinin ele alınmaya çalışıldığı bu araştırmada araştırmacının kimliksel özellikleri (*Anadolu'da doğduğu ve araştırmacının yaşamının belli bir döneminde onların hayatlarına yakından tanık olduğu için)* bu araştırmanın konusunun belirlenmesinde önemli bir etken olmuştur.

Araştırmada yorumlayıcı sosyal bilime uygun şekilde nitel araştırma yöntemi içindeki etnografik araştırma deseni kullanılmıştır. Etnografik araştırma, araştırmaya uygun bir metottur çünkü etnografi, hem aynı kültürü paylaşan bir grubun incelenme şekli hem de bir araştırmanın yazılı ürünüdür. Bir süreç olarak etnografi, en çok katılımcı gözlem yoluyla olmak üzere, araştırmacının insanların günlük yaşamının içine girdiği ve grup katılımcılarını gözlemleyip kendileriyle mülakat gerçekleştirdiği, gruplara yönelik geniş çaplı gözlemleri kapsamaktadır (Creswell, 2018:90).

Yönteme uygun şekilde, Adana Yüreğir ilçesindeki 'Cono' denilen aşiretlerin yaşadıkları belli yerlerde (Sinanpaşa Mahallesi, Kabaktepe Mahallesi, Anadolu Mahallesi) 2018 yılının yaz aylarında gözlemler, katılımlı gözlemler, sohbetler ve yarı yapılandırılmış sorularla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş-

tir. Araştırmacının yaşamanın belli bir döneminde Conoların olduğu mekânlarda ikamet etmiş olması da sadece bugüne ilişkin değil, önceki dönemlerdeki katılımlı gözlem verilerinin de kullanılmasını sağlamıştır. Böylece daha zengin bir betimleme imkânı elde edilmiştir.

Toplumsal bağlam içinde alt-kültürü oluşturan Conolarla ilgili araştırmacının imkânlarından dolayı Conoların sadece Adana'daki ikamet ettikleri yerlerdeki gözlem ve görüşmeler yapması araştırmanın sınırlılıkları arasında sayılabilir. Dernekler ve partiler, araştırma suç bağlamında olduğu halde polis ve emniyet arşivleri araştırmaya dâhil edilememiştir.

Kodlu şekilde verilen görüşmecilerin demografik bilgileri aşağıdaki gibidir:

G1: 17 yaşında evlenmiş, şuan 21 yaşında 3 çocuklu bir ev kadını

G2. Adana/Seyhan'da selecilik yapan 40 yaşlarında Kocavezirde oturan, 5 çocuk annesi bir kadın

G3: 35 yaşlarında Adana/Optimum civarında kızıyla dilencilik yapan, Sinanpaşa'da oturan bir kadın

G4: 35 yaşlarında cezaevinde yatmış bir kadın

G5: Adana Anadolu Mahallesinde 60 yaşlarında bir kadın ve yakınları

GG: G5'teki görüşmecinin gelini

G6: Yüreğir/Sinanpaşa Mahallesi kahvehane çevresindeki erkekler

G7: 21 yaşında bir erkek/Ulubatlı Hasan'da oturmaktadır

G8: Araştırmacının Cono olmayan, 29 yaşında erkek bir yakını

G9: Araştırmacının 55 yaşındaki bir kadın yakını

Etnisite ve Kültür

'Kültür' kavramının ilk kullanımında hayvanların ve ekinlerin yetiştirilmesi ve dinsel tapınma ile ilişkili anlamlar göze çarpmıştır. 16. yy'dan 19.yy'a kadar terim, geniş bir şekilde öğrenmeyle bireysel insan aklının ve kişisel görgünün geliştirilmesine uygulanmıştır. Bu dönemde kültürün 'uygarlık' sözcüğünün eş anlamlısı olarak kullanılmasıyla birlikte, terim bir bütün olarak toplumun gelişmesini de anlatmaya başlamıştır. Dönemin tipik kullanımı, 'kültürlü' Avrupa uluslarını Afrika 'barbarlığı' lle karşılaştırmada da karşımıza çıkmıştır. Bugünkü kullanımıyla kültür; birey, grup ya da toplumun entelektüel, ruhsal ve estetik gelişimini ifade etmek, bir dizi entelektüel ve sanatsal faaliyeti ve bunların ürünlerini (film, resim, tiyatro) saptamaya işaret etmektedir. Bu kullanımda kültür, güzel sanatlarla eş anlamlıdır; bu nedenle 'Kültür Bakanlığından' söz edilebilmektedir. Üçüncü bir anlamı ise insanın, grubun ya da toplumun yaşam biçiminin tümünü; toplumun faaliyetlerini, inançlarını ve göreneklerini; maddi manevi değerlerinin yansıması olarak kabul edilebilmektedir (Smith, 2001:13-15).

'Kültür' ve 'uygarlık/medeniyet' kavramları daha önce Türkçede yokken Osmanlı Devleti'nin batılılaşma döneminde dilimize girmiştir.[1] Sosyolojik anlamda bir toplumun kültürü, en

1 Türkiye'de ilk defa sistemli şekilde bu kavramları sosyolojik olarak ela alan ve tartışan ünlü düşünür Ziya Gökalp olmuştur. Ziya Gökalp, kültürle medeniyetin ayrı ayrı kavramlar olduğunu kabul etmiş ve kültüre 'hars' adını vermiştir. Ona göre hars, milli olduğu halde medeniyet beynelmileldir. Başlangıçta her kavmin harsı vardır. Hars yükseldikçe medeniyet doğmaya başlar. Nerede bir toplum hayatı varsa, orada bir kültür doğmuştur (Topçuoğlu, 1975:52-112). Kültürle toplum ikiz kardeş gibidir, birisi varsa mutlaka öteki de vardır. Bu ikisini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Çünkü kültür, mutlaka bir nüfusta yaşar, onu yaşatacak bir nüfus yoksa kültür ölüdür ve eğer korunabilirse, belgelerde ve kalıntılarda yaşar. Kültür, bir toplumu diğerinden ayırmaya yarayan, onun özelliğini temsil eden bir işaret gibidir. Onun için kültür birliği, ırk birliğinden, hudut birliğinden daha önemli bir özellik taşır (Topçuoğlu, 1975:88). Bir milletin kültürü varsa o millet vardır, eğer kültür yoksa veya özünü yitirmişse o toplum kimlik değiştirir

başta o toplumun konuşma ve yazı dili, edebiyatı, sanatı, bilimi, felsefesi, örf ve adetleri, gelenekleri, töreleri, halk inançları, alışkanlıkları, ahlak ve hukuku, değerleri, sembolleri, ekonomik anlayışı, ayin ve törenleri, müzik, resim, oyun, heykel ve mimari tarzı gibi geniş boyutları içerir (Arslanoğlu, 2000). Kısaca kültür; insanlar arasındaki iletişimin ve etkileşimin zeminidir (Swartiz, 2015:11).

'Etnisite' terimi ise üyeleri kendini farklı kabul eden gruplar arasındaki ilişkileri ifade eder. Bu gruplar toplum içinde hiyerarşik olarak sıralanırlar. Etnisite, bireylerin kendilerini asgari düzeyde düzenli bir ilişki içinde oldukları grupların kültürel açıdan farklı kabul eden kişi veya gruplar arasındaki toplumsal ilişkinin bir unsurudur. Etnisite; sosyal konumlar ve karşılaşmalar, insanın hayatın talepleri ve engelleri ile başa çıkma yolları üzerinden meydana gelir ve ilişkilendirilir. Tüm yaklaşımlar etnisitenin insanların sınıflandırılması ve grup ilişkileri ile alakalı olduğunda hemfikirdir. Günlük dilde etnisite kelimesi hala 'azınlık sorunları' ve 'ırk ilişkilerini' tanımlamakta kullanılmaktadır ama sosyal antropolojide kendilerini kültürel açıdan farklı tanımlayan ve başkalarınca da bu şekilde tanınan gruplar arasındaki ilişkileri ifade etmektedir (Eriksen, 2004: 11-27).

Etnik kategori veya etnisite; din, mezhep, dil, kabile, klan, ırk gibi toplumsal kategorileri de içeren toplumsal farklılıklara veya farklı toplumsal birimlere işaret eden kavramlardan biridir. Etnik kategorileri 'gruplaştıran' toplumsal pratiklerin başında kuşkusuz grup içi evlilik gelir. Evlilik yoluyla gruplar, kendi sınırlarını diğer gruplara karşı tahkim eder (Aktürk 2006:26). Barth'ın (2001) da belirtmiş olduğu üzere etnik gruplar; toplumsal sınırlarla veya toplumsal mesafelerle kendi kimliklerini onarlar ve bu onama süreçleri sabit değildir, dinamiktir ve değişkendir. Dolayısıyla etnik kimlik, toplumsal ilişkilerde, durumlarda veya bağlamlarda anlam kazanır. Etnisiteyle ilgili bu kavramsal çerçeve ışığında Conoların da etnik kimlik özelliği gösterdiğini söyleyebiliriz. Zira Conoların diğer gruplarla olan toplumsal sı-

nırlarını, alt kültürler örüntülerini veya mesafelerini belirleyen, etkileyen ve yeniden üreten birtakım toplumsal pratiklerin olduğunu görmekteyiz. Örneğin Conolar kendi içlerinde evlilik yaparlar. Geçim kaynakları genellikle (tümü için geçerli olmasa da) hırsızlık gibi yasa dışı kaynaklar olarak bilinmektedir. Keza Conolarda çok küçük yaşta uyuşturucuya ulaşılır. Dolayısıyla sosyal davranış kodları genel örüntüden farklı ve yasa dışı nitelik taşır. Diğer taraftan sembolik sistemleri açısından kültürel pratikleri de özgünlükler taşır. Kılık kıyafetleri genel olarak özensizdir ve görünüş açısından bakımsızlığı yansıtır. Kadınları genelde 'bohçacılık'[2] yapmaktadırlar. Bohçacılıktaki örtük amaçlardan biri birtakım çeyizlik eşya satmanın yanında hırsızlık gibi yasa dışı pratikler için keşif yapmak olabilmektedir. Çoğunun evleri ve kayıtlı oldukları ikametgâhları yoktur ve pek çoğunun kimliği de bulunmayabilmektedir. Ayrıca Conolar içinde bireylerin çok küçük yaşta evlenmesi veya evlendirilmesi de bir başka ayırt edici nitelikler olabilmektedir.

Conolar; etnik bir grup şeklinde kavranabilmesinin yanında, yukarıda belirtmiş olduğumuz toplumun genel kültür dairesinden farklı şekilde, kendine özgü pratiklerinden ötürü 'alt-kültür' özelliği açısından değerlendirilebilirler.

Bir Alt-Kültür Örneği Olarak Conolar

Genel olarak 'alt-kültür' kavramına çok farklı teorik kavrayışların eğildiğini söyleyebiliriz. Bu yöndeki tartışmalara çok fazla girmeden, Conoları alt-kültür birimi şeklinde ele almamızı kolaylaştıracak belli başlı alt-kültür yaklaşımlarına değinmemiz daha isabetli olacaktır. Ancak bu teorilerden, araştırma konumuzla bağlantılı olduğu ölçüde sınırlı şekilde bahsedilecektir.

Genel olarak, alt-kültür; ulusal kültür içerisinde; sınıf, etnik köken ve kırsal bölge veya kent sakinliği, dini inanç gibi öğelere

2 Bohçacı; içinde dokuma, çeyizlik eşyalar gezdiren ve satan kişi olarak bilinmektedir.

ayrılan toplumsal koşulların birleşiminden oluşan fakat bir araya geldiklerinde o kültürdeki birey üzerinde bütüncül bir etkisi olan işlevsel bir bütün oluşturan bir alt bölüm şeklinde kavranabilmektedir (Gordon'dan akt. Jenks, 2005: 22).

Sosyoloji literatüründe 'Chicago Okulu' şeklinde geçen Chicago Üniversitesi'ndeki sosyolojik perspektifin 'alt-kültür' kavramının gelişiminde önemli katkıları olmuştur. Okulda, insan ekolojisine dayalı fikirlerden, etkileşimlerden, süreçlerden, etiketlemelerden, grup veya topluluk kimliğinin inşası ekseninde bakılmıştır. Bir sanayi kenti olarak gelişim gösteren Chicago'nun değişik ülkelerden aldığı göçle birlikte farklı kültür veya etnik grupların bir araya geldiği mekâna dönüşmesi ve yoksulluk, çeteleşme gibi olguların ortaya çıkması, o dönemin sosyal bilimcilerini bu olguları anlamaya ve açıklamaya itmiştir. Yer değiştiren nüfuslar, gecekondu bölgelerinin karışıklığı, genel anlamda yoksulluk gibi olguların nasıl çete oluşumlarına yol açtığı ve gençlik çetelerinin bu muhitleri nasıl meydan okuma alanına ve heyecan yaşama ve yaratıcılığın eğlence merkezi haline dönüştürdüğünü anlamak, Chicago Okulu'nun 1920'lerde başlayan araştırma konularından biri olmuştur. Özellikle suçla bağlantılı kariyer inşası konuları bu çalışmalarda önemli yer tutmuştur. Bu doğrultuda gerçekleştirilen alt-kültür incelemeleri ayrıntılı etnografyalara dayandırılmış ve mikro düzeyde bir bakışla analiz edilmiştir (Jenks, 2007:93-95). 'Toplumsal sistem' düşüncesiyle alt-kültüre yaklaşan Parsons ise alt-kültürü, öngörülen karşılıklılıktan patolojik sapmasıyla harekete geçen veya toplumsal eylemin tezahürünü oluşturan ortak kültürel örüntülerin temel unsurunu meydana getiren normatiflikten genel olarak ayrıklık (genel standarda uyumsuzluk) açısından ele almıştır (Jenks, 2007:118-119). Alt-kültür kavramını önemli araştırma motifi olarak düşünmek, 1970'lerde İngiltere'de, özellikle de Birmingham Üniversitesi'nde bulunan Çağdaş Kültürel İncelemeler Merkezi'nde de yaygın bir eğilim olmuştur. Merkez, ağırlıklı olarak kültüre ve gündelik yaşama Marksist eleştirel perspektiften yaklaşmış ve bunu popüler

kültür, işçi sınıfı kültürü, alt-kültür çalışmalara yayacak şekilde 'kültürel incelemeler' konusu etmiştir[3] (Jenks, 2007:143-169).

Alt kültür fikri, toplumsal açıdan kaybedenleri, reddedilmiş, düşmüş olanı ya da belki de daha analitik olarak toplumdaki ilişkilerin egemen, normatif, sınıflandırıcı yapısı tarafından dışlananları bir araya toplama tarzı olarak kavranabilmektedir. Bu durum, bir anlamda 'ayrık' veya 'suçlu' alt-kültürü fikri aracılığıyla amaçlanan bir çağırışımdır. Gerçekte bu gibi grupların destek, vesayet, süreklilik veya rol modeli konusunda söyleyecek çok az sözü olsa da, onlar aslında toplum dışına itilmiş, izah edilmeyenlerin ve daha önceki dayanışma kuramları tarafından dışlananların bir araya toplanmasıdır (Jenks, 2005:72). Ayrıca 'alt-kültür' insan deneyimlerinin sınırlama ve tipleştirme eğilimiyle de bağlantılıdır. Nitekim 'alt-kültür' gibi kavramların sınırlama şekilleri olarak, aykırılık, suçluluk, etnisite, yoksulluk veya sadece kuşak gruplarını sarmalayan bir çeşit bilişsel paket kâğıdı ve ipi olarak görülür (Jenks, 2005:189).

Bütün bu açıklamalardan hareketle Conoların da tipik bir alt-kültür örüntüsü meydana getirdiklerini söyleyebiliriz. Conolar, her ne kadar belirli bir mekânla sınırlı (Adana/Yüreğir) gibi görünseler de toplumsal hareketlilikleri, davranış pratikleri- ki bu pratiklerin çoğunluğu suçla ilişkili görünmektedir- mekânsal sınırlılıkları aşan ve geniş toplumsal dünyada etiketlenmiş, ayrıksı, tipleştirilmiş şekilde bir kültüre sahip olmuşlardır. Diğer taraftan kendileri de bu tipleştirmeye uygun davranış pratikleri sergilemeye devam etmekte ve kendi kimliklerini bu yöndeki pratiklerle pekiştirebilmektedirler.

Önemli bir konu da Conoların Çingenelerle/Romanlarla olan bağlantısıdır. Çingeneler, Adana'da da bir alt kültür olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Genel olarak ayırt edilmiş ötekileştirilmiş bir toplum olarak görülmektedirler. Kültürleri günübirlik yaşamlarına göre şekillenmiştir. Türkiye' de sınıfsal grup ayrımlarında ekonomik, statü, refah düzeyleri ve yaşam standartları

3 Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Turner (2016).

bakımından alt grup olarak görülüp kabul edilmektedir. Gecekondu ve getto gibi yaşam alanları, onlara gündelik yaşam pratiklerini kolayca gerçekleştirebilecek bir ortam sunmaktadır. Conolar ise bir alt kültür grubu olarak Adana halkı için Çingenelerin de altında kabul edilen alt-kültürün de bir alt-kültürü olarak görülmektedir.

Araştırmacı olarak, çocukluğumdan beri Adana'da ikamet ettiğim için birçok olaylara şahitliğim olduğunu belirtmeliyim. Örneğin ilkokul yıllarımda, çevredeki Cono ailelerinin çocuklarını gönderebileceği bir okul olmasına karşın sınıfımızda ya da okulumuzda okuduğum müddetçe bir Cono üyesini görmemiştim. Bu durumun çocukların kız veya erkek, büyük veya küçük fark etmeksizin, çalıştırılmalarından kaynaklı olduğunu söyleyebilirim. Büyüklerin gerçekleştirdiği hırsızlık, gasp ya da kavgalar küçük bireyler için kendi akranlarına övünç kaynağı olarak anlatılan gurur verici bir durumdur. Başka bir ifadeyle bir 'itibar' veya 'değer' görme kaynağı olabilmektedir. Daha doğrusu o grubun kültürel çerçevesinde, ahlaki değer sisteminde anlam kazanan bir davranış şeklidir diyebiliriz. Büyükler benzer pratiklerle küçüklere rol model olabilmektedir. Çocuklukta öğrenilen ve içselleştirilen değer sistemi ve kültürel kalıplar, pratiklerle yeniden üretilebilmekte ve nesilden nesile çeşitli etkileşimlerle aktarılabilmektedir.

Conoların Kökenine Dair Bazı Bulgular

'Cono' dediğimiz alt-kültür topluluğu veya etnik grup; genel olarak Çingenelerin bir kolu şeklinde görülmektedir. Çingenelerin Anadolu'ya geliş tarihleri hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. 10. yüzyılda Anadolu'ya geldikleri tahmin edilmektedir. Aslen Kuzey Hindistan kökenli oldukları söylenmektedir. Farklı tabirlerle nitelendirilmeleri söz konusudur. Adana'da *'Cono'*, Artvin dolaylarında 'Poşa', Edirne-Kırıklareli yöresinde 'Gerge'-'Çerge', Maraş-Hatay yörelerinde 'Abdal', Konya'da da 'Bekdik' olarak anıldıkları söylenmektedir (Çetin 2014: 88).

Çingene olarak adlandırılan gruplar 'Cono' aşiretini veya topluluğunu kendilerinden pek saymama eğilimdedirler. Öyle ki onlar da kendilerinin bir kolu olmalarına rağmen (belki aşırılıklarındandır bilinmez) Conoların çingene olmadıklarını vurgularlar. Görüşme yapılan bazı *Conolar* da kendilerinin çingene olmadıklarını hatta *Cono* bile olmadıklarını özellikle belirtme ihtiyacı hissetmişlerdir.

Kimdir Cono?

Conoları tanımlayan belirgin bir açıklama bulunmamaktadır. Öte yandan Adana'daki toplumsal bilgi havuzunda Adana'daki çingenelere *'Cono'* denilmesi genel bir eğilimdir. Conoları diğer toplumsal gruplardan ayırt eden birtakım fiziksel, görsel ve davranışsal sembolik özellikler bulunmaktadır.

Conoları kılık kıyafetlerinden, çekimli uzatmalı konuşmalarından, küçük kızların kucağında taşıdığı bakımsız bebeklerden, sokak kavgalarında kullandıkları ağız ve beden dillerinden ve pazar günleri semt pazarlarından yemek için aldıkları baş aşağı sarkmış canlı tavuklarla yürürken tanıyabilirsiniz. Bunlar Conoların göze çarpan sembolik göstergeleri sayılabilir. Adanalı birisi onları 'Cono', Adana dışındaki yabancı birisi ise 'Çingene' şeklinde tanımlayabilmektedir.

Barth (2001), etnisiteyi grupların kaynak bölüşümü sürecinde giriştikleri rekabetin bir fonksiyonu biçiminde tarif etmiştir. Etnisiteyi, toplumsal grupların diğer gruplara mensup bireylerle girdikleri etkileşim süreçlerinde ortaya çıkan toplumsal bir imge olarak görmüştür. Buna göre etnik toplumlar, diğer toplumsal gruplara karşı kendi kültürlerini korurlar ve kültürel farklılıkları coğrafi ve toplumsal pratiklerle semboller ve pratiklerle açıklarlar. Gruplar arasındaki sınırlar ve bu sınırların korunması etnik grubun belirleyici temel özelliğidir. Kültürel açıdan değerlendirildiğinde, belli etnik gruplara mensup olan kimselerin belli kültür edinimlerini sergilemeleri beklenir. Bir etnik grup, farklı

çevresel faktörlerle karşılaştığında değişik yaşama biçimlerini ve davranış kalıplarını geliştirir (Barth, 2001:12-18).

Adana'daki Conoları ele alırken onları diğer grupların toplumsal sınırları ile (ki Adana'da çok farklı etnik yapılar vardır ve gruplar birbirinden ancak Barth'ın bahsettiği sınırların başlayıp bitmesi ile ayrılır); yani kendilerine özgü konuşma, dil, kıyafet, gelenek-görenekler ve yerleşim yerleri gibi unsurlarla birlikte düşünmek gerekir. Cono olmayan bir görüşmeci (G8) Conolar için "oldukça çirkef olduklarını" belirtip, Conolar ile ilgili yaşadığı bir olayı örnek vermiştir. Görüşmecinin anlatımına göre; kendisi olay zamanında Adana'da çarşıda araba kullanmaktadır. Anlatımına göre altı-yedi yaşlarında bir çocuk arabanın önüne atlamış ve araba da hafifçe çocuğa çarpmıştır. Görüşmecimiz arabadan iner inmez başına bir anda kadınlı erkekli bir Cono grubu toplaşmıştır. Görüşmecimiz doktora gitme teklifini kimlikleri olmadığı için reddedip bunun yerine para talep etmişler. Görüşmecimiz itiraz edince görüşmeciye saldırmışlar, fiziksel şiddet uygulamışlar. Arabasını parçalamışlar. Görüşmecimizin üzerindeki paraları, telefonu ve değerli gördükleri ne varsa gasp etmişler. Görüşmecimiz şikâyetçi olmuşsa da, mahkeme süreci başladığında, bu durumdan haberdar olan bir kısım Cono, görüşmecinin evini basmak istemiştir. Ellerindeki türlü silahlarla "öldürürüz" tehditleri savurmuşlar. Bunun üzerine görüşmecimiz korkusundan dolayı şikâyetini geri çekmek zorunda kaldığını, canını zor kurtardığını ifade etmiştir.

Etnik gruplar arasındaki sınırların tanımlanması amacıyla kullanılan kültürel unsurları ve yaşam tarzı farklılıklarını Conolarda karakteristik olarak görebilmekteyiz. Söz gelimi, Conoların kılık kıyafetleri kendine özgüdür ve Adana'da ayırt edilebilir niteliktedir genel olarak. Kadınlarda da, erkeklerde de abartılı halde renkli ve süslü giyim tarzı göze çarpmaktadır. Saç stilleri de çoğunlukla birbirine benzerdir. Keza Conolarda erken yaşta evlenmek de pek yaygındır. erken yaşta evlenmektedirler. Dinin sosyal hayatlarında belirleyici bir rolü pek gözlemlenmemektedir.

Öte yandan hırsızlık, gasp, dolandırıcılık gibi suç pratikleriyle de ünlüdürler. Ekonomik kazançları kayıt dışıdır ağırlıklı olarak ve suç ekonomisine dayalıdır. Küçük kız çocuklarının dilendirilmesi ve bu çocukların üzerlerinde çok eski, kirli veyahut kendilerine çok büyük gelen kıyafetlerin giydirilmesi gibi örnekler de başka sembolik göstergeler olabilmektedir. Kız çocuklarının çoğunun ayaklarında ayakkabı bulunmamaktadır ve genel olarak saçları, elleri ve yüzleri kirli veya tozlu görünümdedir.

Bir etnik gruba aidiyet, bireyin kendilerini ve diğerlerini o aidiyetten kaynaklanan kimliğin gerektirdiği standartlar çerçevesinde tanımlanmasını da beraberinde getirir. Bireylerin diğerleri karşısında kendi kimliğini tanımlamak için girdiği bu süreç bir etnik yapının aynı zamanda inşasıdır da. Conolar diğer bir etnik çoğunluk olan Kürtlerle ya da Çingeneler (Romanlar) ile karıştırılmalarını istemezler ve buna tepki koymaktadırlar. Oysa kendileri de bir bakıma Çingenelere mensupturlar veya onların kollarından biri olarak değerlendirilmektedirler. Birtakım özellikler/pratikler üzerinden ve dilsel söylemler üzerinden kendilerini diğerlerinden ayırt etmektedirler. Çingenelerle Conolar çoğu zaman karıştırılır fakat ne bir Çingene kendini Cono ile ne de bir Cono kendisini çingene ile karıştırılmasını normal karşılar. İki topluluk kılık kıyafetlerden de ayırt edilebilmektedir. Çingeneler daha abartılı süslü ve renkli giyinirler fakat Conolar çok fakir ve sürekli semt semt gezdikleri için (hırsızlık ve dilencilik açısından olsa gerek) bunların yanında çok bakımsızlardır da.

Öne Çıkan Tarz ve Sembolik Sistemleriyle 'Conolar'

Toplumun genelinde ve özel olarak da Adana'daki genel toplumsal imgelemde Conoların suçla özdeş görüldüğünü söyleyebiliriz. Daha önce de belirttiğimiz gibi birtakım yapılaşmış davranış örüntülerinden, diğer gruplarla kurulan sosyal mesafelerden veya sınırlardan dolayı suçlu alt-kültür grubu özelliği taşımaktadırlar. Bir Conoyu tanımlayan ilk hususiyetlerden biri suçla iç içe bü-

yümesi, örneğin hırsızlık yapabilmesidir. Elbette bu nitelikler veya eğilimler bütün Conolar için genellenebilir değildir. Ancak Conoları toplumun genel toplumsal imgesine yerleştiren özgünlüklerine öne çıkan göstergelerden biri Cono olmayan birine karşı kullandıkları bedenleşmiş bayağı dilleridir, başka bir deyişle konuşma tarzlarıdır. Küfür ve argo kelimeleri çok sık kullanmaktadırlar. Cono kimliğini pekiştiren ve güçlendiren en önemli pratiklerden birinin kullandıkları dil veya kendilerine özgü jargon olduğunu söyleyebiliriz. Suç pratiklerinde de bu jargonun işlevsel bir tarafı olduğunu da ifade edebiliriz. Zira bu dil, suç pratiklerinde gizli veya şifreli irtibatı sağlayan ve kolaylaştıran işlevler üstlenebilmektedir.

Araştırma sürecinde görüşmecilerden birine dilleri sorulduğunda, özellikle kendi aralarında konuştukları dilin her zaman değil, iş olduğunda kullandıkları cevabı alınmıştır. Örneğin; 'açık oturum= evde insanlar var demek', 'kapalı kaldırın= evde kimse yok', 'fortmen= itişmeli hırsızık', 'tantana= kavgalı-vurmalı hırsızlık', 'ayık ol= uyanık ol', 'dızo= hırsız', 'michael jakson= çanta hırsızıığı', 'james bond= çanta hırsızlığı', 'ayanlar= polis', 'nevale=para', 'cigara=esrar', 'sping=sıvı', 'peynir=eroin', 'şeker=hap', 'küte=silah', 'çay=esrar', 'limon=el bombası', 'tufa=hırsızlık' gibi. Bunlarla birlikte birkaç değişik küfürlerle de karşılaşılmıştır.

Haberlere yansımış birtakım kavga ve gasp olaylarından hareketle, dilleriyle ilgili başka örnekleri şu şekilde verebiliriz: Baylamak- Lapancılamak: Dolandırmak * Aryalamak: Ağzını aramak. * Çaltı: Mağdur. * Çarlatmak: Sorun çıkarmak. * Graba: Araba. *Apa: İşe çıkmak, işe gitmek. * Puşka: Silah. * Mok-Mık: Koymak. * Manuş: Polis. * Mul: Vatandaş. * Zen: Kadın. * Sayınlamak: Geri vermek, iade etmek. * Keriyor: Konuşuyor. * Zanişleme - Canlamak: Takip etmek, kaçmak, gitmek. * Lemişler: Almışlar. * Çadırma: Getiren. * Yeken-Yoğma: Para, deste. * Arşınlamak: Kaçmak, uzaklaşmak. * Celletmek: Göstermek. * Keş: Hazır, nakit. * Yanlatmak: Göndermek, uzaklaştırmak. * Güre:



Fotoğraf 1. *Anadolu Mahallesi Yüreğir/Adana 18 Mart 2018.*

Erkek. * Yemetlemek: İş yapmak, düşürmek, durdurmak. * Çitgerilemek: Dinlemek, kaydetmek. [4]

Her ne kadar Conoların Adana'daki konumları, belirli ekolojik farklılaşma taşıyor olsa da pek çok Cono bu ekolojik çevrenin dışında hareket etmektedir. Bundan dolayı, Conoların göçebe ya da yarı-göçebe bir hayat tarzları vardır aslında. Yerleşik göçebe olduklarını söyleyebiliriz. Hırsızlık için semt semt gezdikleri söylenmektedir. Çoğunun nüfusa kayıtlı bir evi bulunmamaktadır. Derme çatma bir baraka ya da çadırlarda veya aşiret kümesi şeklinde belli başlı 'Cono' mahallelerinde yaşamaktadırlar.

Yiyecek tüketme biçimleri açısından da Conoların birtakım özgünlükleri göze çarpmaktadır. Örneğin Fotoğraf 1'de Conoların pazardan tavukla dönüşü görülmektedir. Çok fazla tavuk tükettikleri buradan da anlaşılabilir. Görüşme sırasında "*bu kadar çok tavukları ne yapıyorsunuz*" diye sorulduğunda, abartılı bir şekilde, her birinin neredeyse bir tane tavuk yediğini belirtmişlerdir. Tavukları pazardan genelde baş aşağı ve canlı bir şekilde eve getirmektedirler.

4 https://www.haberturk.com/polise-yakalanmamak-icin-conoca-konusmuslar-1795824#

Damgalama Açısından Conolar

Damga; gözden düşürülmüş, itibarsızlaştırılmış olan, gözden düşürülmesi itibarsızlaştırılması ihtimali olan kişi, grup veya topluluklara yönelik algıları içerir. Bedenin korkunçlukları; fiziki deformasyonlar, zayıf irade, baskıya müstahak ya da doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inançlar ve ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozuklukları gibi nitelikler, damgalamaya tabi unsurlar arasındadır. Damgalılık için ruh bozukluğu, hapis yatmak, bağımlılık, alkolizm, eşcinsellik, işsizlik, uyuşturucu tacirliği gibi örnekler de verilebilir. Irk, ulus ve din gibi etnolojik damgalar da bulunmaktadır. Bunlar soy bağıyla aktarılabilir ve eşit bir biçimde bir ailenin tüm mensuplarına bulaşabilir (Goffman, 2014:31). Damgalı birey, biz normal insanların onu ne olarak tanımlayıp kendisine nasıl bir kimlik atfedeceğimiz ve onu nasıl karşılayacağımız hususunda güvensiz bir hissiyat içerisinde olabilir (Goffman, 2014:40-41). Damgalı bir kişinin, aşikâr bir farklılığı, önemsiz ve dikkat çekmeyen bir şeymişçesine göstermek amacıyla normal insanlarla yaptığı işbirliği, böyle bir kişinin varoluşunu imleyebilecek başlıca ihtimallerden biridir. Fakat bu farklılık hemen orada peşinen bilinmiyorsa ya da ötekilerinin bildiğini kendisi bilmiyorsa onun yönelimi kusura ilişkin bilgiyi idare etmek olmaktadır. Çünkü artık söz konusu olan göstermek veya göstermemek, açığa vurmak veya vurmamak, yalan söylemek veya söylememektir (Goffman, 2014:99).

Araştırma sürecinde kendi ikametgâhlarında gerçekleştirdiğim görüşmelerde, her bir Cono kendisinin bir 'Cono' olmadığını belirtme veya kanıtlama uğraşı içinde olduğu gözlemlenmiştir. Zira görüşmeciler de tıpkı diğer sıradan Conolar gibi, Conoluğun, toplumun genelinde olumsuz şekilde damgalandığının farkındadırlar. Hırsızlık, gaspçılık, uyuşturucu eğilimleri, eğitimsizlik ve yasa dışı gibi alışılagelmiş sapkın davranışlarla özdeşleştirilmiş bir toplumsal kimlik söz konusudur. Dolayısıyla kendi alt-kültür grubu dışındakilere bu damgalılıktan rahatsızlığını ifade etmesi anlaşılabilir bir durumdur. Diğer taraftan bu

damgalama kendi alt-kültür grubu için bir itibar kaynağı veya alt-kültürün kıymetlendirme derecelerinde bu pratikler 'kariyer' de olabilmektedir. Hırsızlığın, çeteleşmenin, gaspçılığın geçerli pratik olduğu ve toplumsal değerlerin buna göre anlamlandırıldığı bir sosyal ortamda, bireyler arasındaki rekabet de bu yöndeki suç pratikleri çerçevesinde olabilmektedir. Grup dışındakiler için itibarsızlık görülen bir pratik, grup içinde itibar sermayesi işlevi görebilmektedir. Öyle ki *Cono*yu *Cono* yapan birtakım davranışları yapmamak da Conolara göre bir damgalama biçimi veya bir sapkınlık tanımı olabilmektedir.

Sapma Pratikleri Açısından 'Conoluk'

Sapma; kültürel normların gözle görülür şekilde ihlalidir (Macionis, 2012:216). Uyumu toplum yarattığı gibi sapmayı da toplum yaratır. Sapma kültürel normlara göre değişir. Normlar ise bir toplumdaki bireyleri birbirine bağlayan kurallardır ve her topluma veya topluluğa göre değişkenlik gösterebilir. Hiçbir düşünce ya da eylem kendiliğinden sapkın değildir. Sapma, sosyolojik anlamda toplumda var olan sosyal normları ihlal edip aykırı gerçekleştirilen eylemlere göndermede bulunur. Sapma davranışları, toplumun çoğunun kabul ettiğinin dışında kalan, ayıplanan veya cezalandırılan eylemlerdir diyebiliriz. Aykırı görülen davranışlar için çeşitli yaptırımlar uygulanabilmektedir. Örneğin ayıplama, kınama, sosyal hakları asgariye indirme şeklinde ve bazen de özgürlüğünden mahrum etme veya hukuksal yaptırımlar şeklinde olabilmektedir. Toplumsal normların ihlali toplumsal sorunlar kapsamında değerlendirilmektedir ve bu sorunları inceleyen bir alt disiplin olarak 'sapma sosyolojisi' ortaya çıkmıştır. Sapma sosyolojisi açısından baktığımızda, Conoları 'sapkın' etiketine sürükleyen birtakım toplumsal çerçevelerin olduğunu görmekteyiz.

Conolar, Türkiye'de geçerli olması beklenen toplumsal normları ihlal edici pratikleriyle öne çıktıklarından dolayı genel kamuoyunda sapkın etiketini almışlardır. Conoların gündelik

hayatlarının sıradanlığında bazı sapkın davranışlarına rastlamak mümkün olmuştur. Yaş ve cinsiyet fark etmeksizin yaygın şekilde kullanılan uyuşturucu, sigara ve alkol kullanımı; gündelik yaşamda sıradanlaşan argo ve küfür kullanımı; ekonomik pratiklerinde hepsinin olmasa bile önemli bölümünde hırsızlık, gasp, dolandırıcılık gibi illegal kazanç yollarının kullanımı gibi çok yönlü özellikler, Conoların yaşam pratiklerinde öne çıkan hususlardır. Genellikle enformel ekonomik ilişkiler ve dayanışma biçimlerini kullanırlar. Vergi gibi kayıtlı formel ekonomik ilişkilerin dışında pratikler sergilerler. Çoğunluğu mülksüz yaşamayı tercih etmektedir. Bütün bu yaşam pratikleri ve tarzları; sosyal öğrenme veya çocukluktan itibaren sosyalleşme süresince kazanılmakta, içselleştirilmekte ve yeni kuşaklara devredilmektedir. Dolayısıyla sürekli yeniden üretilen bir mekanizmaya sahiptirler. Dolayısıyla sapkın görülen pratikler Conoların sosyalleşme biçimlerinin ürünleridirler, yani toplumsal inşadırlar. Başka bir ifadeyle, söz konusu yaşam pratikleri küçüklükten kazandırılan ve kazanılan birer kültürel mirastır. Burada zamansal bir boyut ya da anlam yoktur; şu yaştan veya şu zamandan sonra öğretilen ya da yaptırılan bir meziyet değil, belli bir grubun mirası içinde doğan her birey ölene dek bu bilinci, kendi içlerinde özgürce kendinden olmayanlara ise örtük şekilde devretmektedir.

Adana'daki Conolar kavgalarıyla da ünlenmişlerdir. Bir Cono, kendilerinden birisinden veya Cono olmayan birisinden maddi veya manevi bir tehdit gördüğü zaman sosyal çevresini harekete geçirebilmekte ve grup halinde veya kalabalık bir şekilde şiddet içerikli savunmayla reaksiyon gösterilebilmektedir. Dolayısıyla kavga etmek, şiddet kültürü içinde yoğrulmak da önemli Cono özellikleri arasındadır. Bu noktada bedensel güç önem arz etmektedir. Ancak bedensel güç toplumsal birlikteliğin gücü ile anlam kazanmaktadır. Sadece kavga etme becerisine sahip olmak değil, bunu topyekûn grup dinamiğiyle hızlı bir şekilde harekete geçirmek de geliştirdikleri hünerler arasındadır.

Diğer pratikler gibi kavga kültürü de çocukluk sürecinde

öğrenilmektedir ve büyük yaştakilerin rol model alınmasıyla yeniden üretilmektedir. Bunu, küçük yaşta kavga eden Cono mahallesindeki çocuklardan birine sorduğumda kendisi "çünkü o da bana aynısını yapıyor, ben dövmezsem o beni döver" şeklinde cevap vermiştir. Büyüklerinde de benzer eğilim bulunmaktadır.

Cono kavgaları sık sık haberlere de konu olmakta, bu şekilde sahip oldukları ün de pekişmiş olmaktadır. Sadece kendi dışındaki gruplarla değil, kendi içlerinde de kavga ettikleri gözlemlenebilmektedir. Kendi aralarındaki kavgalarda birbirlerine karşı üstünlük kurma çabası ve güç gösterisi baskın olurken, dışarıya karşı olan kavgalarda hayatta kalabilme mücadelesi söz konusu olabilmektedir. Çünkü bugüne dek Conolar kendilerinin diğer insanlar tarafından dışlandığını bildiklerinden dolayı, sıradan bir Cono yabancı biri ile konuşurken başarabildiğince 'Conoluğunu' inkâr etme eğiliminde olabilmektedir. Üzerlerine yapışmış bu kimlik; hırsızlık, gasp, yaralama, dilencilik, fuhuş, uyuşturucu ile pekiştiğinden, dışarda kalan her şeyi kendileri için birer tehdit olarak algılamaktadırlar ve kimliklerini saklamayı tercih etmektedirler. Conoların aşırılıklarından rahatsız olan bazı Adanalıların Cono mahallelerini zorunlu şekilde terk etmek durumunda kaldığı da Adana kamuoyundaki bilgiler arasındadır.

Sapma davranışları sosyal çevremizle yakından ilgilidir. Toplumda hiç kimsenin toplum kurallarının tümüne uygun hareket etmesi beklenemez. Suç işleyenler, onaylanmayan davranışlar gösteren ve etiketlenen kişilerdir (Özmen ve Erdem 2018:189). Toplum bu sapmış kişilere etiket takarak, diğerlerinin bu kişi hakkında fikir sahibi olmasını sağlar ve onu sistem dışı bırakır. Toplumsal grupların, ihlal edilmesi sapkınlık şeklinde tanımlanan kurallar koyarak sapkınlığı yarattığını belirten Becker (2015:31-45), sapkın olarak toplum tarafından algılanan ve itaatkar davranış açısından mesnetsiz şekilde suçlanan olarak 'pür sapkın' ile toplumda henüz sapkın olarak algılanmayan ve itaatkar davranış gösteren 'gizli sapkın' tiplerinden söz eder. Buna ek olarak Becker (2015:49-55) sapkın davranış göstermeye güdülenmiş kişilerin

bulunduğu toplumsal ortamda çeşitli 'sapkın kariyerleri'nin de gelişebildiğinden bahseder. Ayrıca sapkınlığın toplumsal gruplar tarafından üretilmesinde roller üstlenen, kuralları koyan ve takip eden çeşitli 'ahlak girişimcileri'ni de dikkate alır. Becker'ın anahtar setlerinden hareketle, Conoların genel olarak toplumun geneli tarafından pür sapkın olarak algılanabildiklerini söyleyebiliriz. Diğer taraftan Conoların kendi kültürlerinde de inşa ettikleri toplumsal değerler, normlar veya kurallar vardır. Cono dışında sapkın görülen davranışlar kendi alt-kültürlerinde itibarlı ve kariyerli şekilde değerlendirilebilmektedir.

Sosyal normlar toplumlara göre farklılaşır, böyle olunca da sapma her bir toplum için farklılıklar gösterir. Hangi toplum olursa olsun değişmeyen şey, neyin sapma olup olmadığına toplumda gücü elinde bulunduranların karar vermesidir (Bal, 2016:11-12). Dolayısıyla bir grubun sapkın veya bir davranışın sapma olarak tanımlanması, toplumsal güç ilişkilerine göredir. Güç ilişkisine dayalı sapma tanımı aynı zamanda ötekileştirici bir dil ile kültürel örüntü haline gelebilmektedir. Conolara ilişkin çeşitli toplumda bazı küçümseyici ifadelerin gündelik hayatın sıradanlığında çok sık kullanılabildiğini söyleyebiliriz. Adana özelinde, Cono ve Çingeneleri özdeş kabul eden çeşitli söylemlerin küçümseyici ifadelerini buna örnek gösterebiliriz. Söz gelimi biri ile konuşurken "Cono musun sen?" sorusu işitilebilmektedir ki buna olumlu yanıt vermeme eğilimindedir insanlar. Zira toplumun zihin dünyasında bu ifadenin (Conoluk) küçümseyici ve suç makinesi anlamı taşıdığının farkındadırlar. Benzer şekilde, "Çingene parası" (Çingeneler-Conolar dilencilik yaptıkları için bozuk paraları olur ve küçümseyici bir etiketleme anlamı taşımaktadır); "Çingene çergesi"(derme çatma, bakımsız pis yer anlamında), "Çingene kavgası" (sözlü, küfürlü, bedensel hareketi de barındıran kavgalar anlamında) gibi örnekler de benzer küçümseyici, olumsuz çağrışımlara sahip ifadeler arasındadır.

Toplumda bireyler bir kere olumsuzluk taşıyan etiketi yediklerinde bu etiketlemeye yönelik çeşitli savunma mekanizmaları

geliştirebilmektedirler. Araştırmadaki bulgularımızda görüşmecilerimizin ya statülerini kabul edip toplumsal rollerini devam ettiklerini ya da kendilerini etiketledikleri ifadeleri inkâr edecek şekilde "biz Cono değiliz", "yerlerimizi, evlerimizi devlet yıktı", "çocuklarımız parasızlıktan okula gönderemiyoruz" vb. şeklinde reaksiyonlarıyla karşılaştığımızı belirtelim.

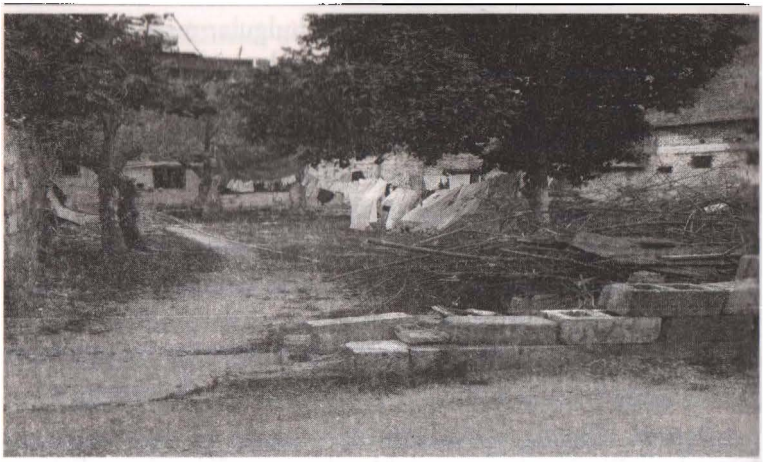
'Çingene'nin halı hazırda toplumun çoğunluğunda aşağılayıcı ve ötekileştirici niteleme olduğunu ve bunun gündelik dile, çeşitli deyimlere de yansıdığını veri aldığımızda, Conoların da bu olumsuz çağrışımlarla toplumun geneli tarafından başka sapkın davranışlarla birlikte tanımlanmakta olduğunu söyleyebiliriz.

Roman kökenli CHP İzmir Milletvekili Özcan Purçu'nun konuyla ilgili görüşleri şu şekilde olmuştur: *"Conoların Romanlardan bir farkı yok, onlar da Roman. Tahminimize göre Türkiye'deki Romanların nüfusu 5 milyon. Ancak Conoların sayısı hakkında net bilgim yok. Adana merkez, Yüreğir çevresinde 10-15 bin kişi olduklarını biliyorum. Conolar, standartların çok altında yaşıyor. Devletin ve kurumların bu duruma bir müdahalesi yok ne yazık ki. Kendi çaresizliklerini kendi içlerinde çözmeye çalışıyorlar. İşsizlik, eğitimsizlik, dışlanmışlık had safhada olduğu için yasadışı işlere çok açıklar. Conolar, ayrıca Romanlar içinde de ayırımcılık yaşıyorlar. Bu anlaşmazlıklardan dolayı Adana'yı terk edip başka şehirlere göçenler de olumsuz tavırlar ve önyargılarla karşılaşıyorlar"*[5]

Adana'da 'Cono' denildiğinde akla en olumsuz halleriyle aşırılıklar gösterenler gelmektedir. Adana'da Conolar 'suç motoru' olarak karşımıza çıkarlar. Çocukluktan başlayarak pek çok Cono hırsızlık, gasp, bohçacılık, dilencilik, dolandırıcılık yapar veya uyuşturucu olaylarının içinde yer alır. İlerde bunu görüşmelerin deşifresini yazarken birebir ele alacağım.

Araştırma sürecindeki bazı gözlemleri yazmam konumuz açısından yararlı olacaktır. Cono mahallelerinden birinde, mahallenin başındaki boş bir evin duvarında "Sinanpaşa'ya girerken besmele çekin" yazmaktaydı. Böyle yazmalarının haklı bir

5 http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/9-cocugum-var-radyo-televizyon-okul-yuzu-gormediler-40471498



Fotoğraf 2. *Sinanpaşa Mahallesi Yüreğir/Adana 18 Mart 2018*

nedeni olabilir. İnsan gerçekten de, Cono mahallelerine girerken başına ne geleceğini kestiremiyor. Çünkü onlara göre yabancısınızdır. Onları deşifre etmeye geldiğinizi düşünüp tepki gösterebilmektedirler. Konuştuğum bir görüşmeci beni hiç istemediğini oradan gitmemi şu sözleriyle sürdürdü *"git burdan sen. Burdan hiçbişe çıkmaz sana Hürriyet'e git senin araştırdıkların orda. Burda ne var da buraya geldin?"*. Ancak belirtmek isterim ki Hürriyet'te de Conolar değil çoğunlukla Türkiye'nin doğusundan gelenler oturmaktadır. Araştırmacı olarak istenmediğimin farkındaydım. Yine belirtmek gerekir ki Adana da 'Conoların' oturduğu mahallelere polislerin giremediklerini dronelarla, çevik kuvvet, helikopter yardımıyla operasyon düzenlenerek girdikleri çeşitli haberlere de sık sık konu olmaktadır.[6]

Adana'da Conoları 'Abdal' şeklinde nitelendirenler de vardır. Aslında bu yanlış değildir fakat ne kadar doğru olduğu da tartışmalıdır. Çünkü Çingene kolundan olup tıpkı Adana gibi 'Cono' olarak ayrı bir tabirle nitelendirildikleri gibi Maraş-Hatay dolaylarında 'Abdal' şeklinde isimlendirildikleri de bilinmek-

6 https://www.youtube.com/watch?v=QVJgM_b4OQA (indirme tarihi: 16 Ekim 2018).



Fotoğraf 3. *Sinanpaşa Mahallesi, Kocavezir. Yüreğir/Adana. 18 Mart 2018.*

tedir. Ayrıca Adana'daki nüfusları hakkında da sağlıklı bir veri bulunmamaktadır. Önemli bir nokta da nüfusa kayıtlı evleri yok denecek kadar az olmasıdır. Bu onlar tarafından devletin onlarla ilgilenmemesi, bakmaması şeklinde de yorumlanabilmektedir. Öte yandan bu tip gerekçeler suça itilmiş olduklarına yönelik rasyonelleştirme taktikleri de olabilmektedir.

Gazetelere de konu olan Conolarla ilgili şu belirlemeler konumuz açısından da dikkate değerdir:

"Sözü geçen biri olduğu anlaşılan Mustafa (26), "Bize Conoların Dagidik kolu derler. Dagidik, oynamayı seven demek." Mahallenin ortasında yükselen bezlere sarılı eğri yükseltiyi gösteriyor, "Ortak tuvalet ve banyomuz. Belediye, devlet halimizi sormasa da iyi-kötü kurulu düzenimiz vardı. Haftanın beş günü evlerimizi yıkıyorlar. Kar, fırtına demiyor, acımıyorlar. Ev, arsa almaya, kiraya gücümüz yok. Kâğıt, hurda topluyoruz. Hüseyin (20), bileğindeki Zülfikar dövmesini gösteriyor. "Sizin Cono dediğiniz bizler, Alevi-

yiz. Bu vatan için askere, ölüme gittik. 15 Temmuz gecesi sokaklara çıktık. Çocuklar okula gitmiyor. Çünkü adres gösterecekleri evleri yok. Biz de Allah'ın kuluyuz, biz de Müslümanız. Suriyeli kadar değerimiz yok."[7]

İnternette*ki* forumlarda, Conolarla ilgili değerlendirmelerden biri şu şekildedir: "*Altarnatif bir Lotr dünyasında Sauron'un askeri olsalardı, Frodo'yu bir güzel dövüp yüzüğü de alacaklarından emin olduğum topluluk*".[8] Bu tespit güldürücüdür elbette. Conoların kötü ve kavgacı bir topluluk olarak bellekte yer almalarının sebebi; adlarının sık sık hırsızlığa, kavgaya, gaspa dolandırıcılığa ve uyuşturucu operasyonlarına karışıyor olmalarından kaynaklanmaktadır.

Conolar, aşiret olarak belirli yerlerde oturmaktadırlar. Mahallelerinde çok fazla ibadet merkezi göze çarpmamaktadır. Conolar inanç açısından karmaşık bir nitelik arz etmektedirler. Görüşmecilerde, inanç konusunda bazıları kendilerini Alevi, bazıları da Sünni şeklinde tanımlamışlardır. Çoğunlukla kendilerine Çingene denilmesinden rahatsızlık duymaktadırlar. "Biz de sizin gibiyiz" şeklinde cevaplar vermişlerdir. Bu yöndeki ifadeler, onların toplumsal uyumluluğuna ilişkin eğilimlerini de belli etmektedir.

İnanç konusunda ilginç tabuları olduğu da genel toplumsal bilgide dolaşıma sokulan konulardan olduğu için görüşmelerde bunlara yönelik sorular da sorulmuştur. Sinanpaşa'da konuştuğum bir kadın görüşmeci, gelininin kaynanasının Alevi olduklarını ve onların tuttukları on beş günlük oruçları boyunca suya sabuna dokunmadıklarını, eğer dokunurlarsa o gün muhakkak o evde kan aktığını ve buna şahit olduğunu söylemiştir. Su yerine ayran gibi sıvı tükettiklerini, asla kırmızı ya da beyaz et tüketilmediğini ve on beş gün boyunca birbirleriyle cinsel münasebette bulunmadıklarını belirtmiştir. Ayrıca başlarında 'ocak' dedikleri kişilerin olduğunu ifade etmiştir. Etraftan bunların soylarının ilk

7 http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/9-cocugum-var-radyo-televizyon-okul-yuzu-gormediler-40471498

8 Ekşi sözlük; (saat kaç olmuş) https://eksisozluk.com/cono--274898?p=6

devam ettiren kişinin küllerden yaratıldığını da duyduğumu belirtmek isterim. O nedenle "yersiz yurtsuz" hatta bazen "cadı" şeklinde nitelendirilebildiklerini görmekteyiz.

Conoların Kültürel Pratiklerine İlişkin Bulgular

Conoların önemli oranının okuma yazmasının olmadığını ve eğitim düzeylerinin düşük olduğunu söyleyebiliriz. Kız çocuklarının küçük yaşta evliliği de sık rastlanılan durumlardan. Topluluk veya grup içi evlilikler daha baskın görünmektedirler. Dışarıdan evlilik kolay kolay gerçekleşmemektedir. Bu durum iç bütünleşmesinin ve sosyal kontrolün ve buna dayalı alt-kültürün güçlü olmasını da sağlamaktadır.

Conolarda erkeklerin sabit iş-güç sahibi olması ya da askerliğini yapıp yapmaması pek önemsenen bir konu değildir. Araştırmada gerçekleştirdiğim görüşmelerde her ne kadar söylememiş olsalar da, evlenmek için büyük bir hırsızlık gerçekleştirmenin yettiğini söyleyebilirim.

Conolarda hırsızlık en önemli ekonomik pratiklerden biridir. Hırsızlığın tüm taktiklerini biliyor olmak önemli bir sermayedir. Kadın Conolar yanlarındaki küçük ve çok bakımsız kız çocuklarıyla herhangi bir esnafı kolaylıkla soyabilmektedirler veya 'tırnakçılık' yapabilmektedirler. Küçük kız çocuklar genel olarak dikkat dağıtıcı ve küçük yaralayıcı unsurlar olarak kullanılmaktadırlar. Bazı durumlarda Cono içindeki güzel ve çekici kızların yabancı bir erkeği evlenme vaadi ile kandırıp onu soyma aracı olarak kullandıkları da bilinen taktikleri arasındadır.

Küçük suç unsurları olarak gördükleri gasp, kavga, hırsızlık, tırnakçılık Conolar için gerçekten övünülecek birer nitelik olmaktadır. Adli sicil kayıtları kabarık olmalarına karşın bütün bu pratikler, gündelik yaşamlarının rutinleri arasına girmiştir ve yaşam tarzlarının bir parçasıdır. Hapishaneye girdiklerinde bu suçlardan ötürü çok yüksek ceza almamaktadırlar. Adli sicil kayıtları bozuk olduğu için kolay kolay başka işlerde de çalışamamakta-

dırlar. Görüşme gerçekleştirdiğim şahısların hemen hemen hepsi evlenmek için iş güç sormadıklarını belirtmiştir.

G1 (17 yaşında evlenmiş şu an 21 yaşında bir kadın) ile gerçekleştirilen görüşmeyi şu şekilde nakledebiliriz:

Araştırmacı (A): *Yerleşim yerlerini neye göre tercih edersiniz?*

Görüşmeci 1 (G1): *Gelirlerimize ve yakınlarımızın oturdukları yerlere göre, büyüklerimiz atalarımız bi yerde olduğu için onlarlan yaşarız.*

Görüşme sırasında küçük kızı beni çok sevdiğinden olsa gerek annesinin düğün fotoğraflarını gösterdi. Fotoğraflarındaki elbiseler oldukça renkli ve çiçekli şekilleri bulunmaktaydı. Tam bunun üzerine;

A: *Düğünlerinizde neler yaparsınız?*

G1: *Genç kızlarımız abartılı giyinmeyi ve renkli giyinmeyi çok seviyolar. İncik boncuk çok severiz düğünlerde de normalde de takarız. Tulumba çekmeyi bilmeyen olmaz bizde. Oyunu, tavuğu çok severiz.*

Bu görüşmecimiz Yüreğir- Anadolu Mahallesi'nde oturmaktadır. Kendisi okumadığını belirtmiştir. Sebebini sorduğumda;

G1: *Okuyunca nolacak ki, yine evlenecez, ama kızımı okutuyom. Üniversiteye gitmesini istiyom. Ben okuyamadım okutmadılar ki. Kaçtım yabancıya. Kaçtım hem de ama yine bizimkilerden uzakta oturmuyorum. Ama kızımı okutacam bizler gibi olmasını istemiyom. Biz çok fakirlik gördük bak sen okuyon ne güzel geçim derdin sıkıntın yok. Gençsin de. Olması gereken de bu. Senin gibiyken benim kucağımda çocuğum vardı kocam da başımda değildi. Birçok zorluk gördüm mücadele verdim.*

A: *Ne iş yapıyorsunuz, geçimlerinizi nasıl sağlamaktasınız?*

G1: *Seyyar satıcılık yapıyoz, bayrak satıyoz, çocuklar da kırmızı ışıkta selpak mendil satarlar. Kadınlar da selecilik yapar. Büyüklerden ne görüyorsa küçükler de onu yapar. Okutsalar böyle olmaz ama okutmuyolar işte. Bi güzel mesleklere sahip olsalar bunlar öyle*

değil de kendi işlerini yapacaklar ama işte kendileri öyle yaptığı için içlerinden ne geliyor onu yapıyolar.

***A:** Hiç okuyanınız yok mu peki?*

***G1:** En fazlası beş-altıya zaten ufak ufak evlendiriliyorlar.*

Burada görüşmecimizin aslında sadece kendilerinde olan bir geleneği değil kendi grubunu genelleyerek konuşmaktadır. Adana nüfusu oldukça kozmopolitik bir yapıya sahiptir ve çok fazla göç almaktadır. Bir çok farklı toplumu, grupları barındırır genel olarak azınlık olarak görülen bu toplumlar için olumsuz yargılar ekonomik yapıları ve statülerine göre şekillenir. Eğitimdeki açıklık, ekonomik ve sosyal refah olarak alt sınıfların da altında kalmak, bu grup için oldukça belirli bir habitustur. Nesilden nesile devam eden ekonomik yapı, inanç ve gündelik pratikler ritüeller Conoların kapalı bir grup olduklarını göstermektedir. Bu görüşmecimizin eğitim hakkındaki bu isteği bireye bağlı bir sosyalleşmedir. Küçük yaşta evlenmenin, okuyamamanın ve bir mesleğinin olmamasının olumsuzluklarının farkında olduğu görülmektedir. Diğer taraftan bu türden mağdur dili kullanarak kendini o kimlikle sunmasının da çeşitli taktiksel boyutları olduğu da söylenebilir. Mağduru oynamanın da kendi alt-kültürlerinin davranış kodları arasında yeri vardır diyebiliriz.

Conoların kadın mensupları sele sepet satar, eski kıyafet toplar, bohçacılık yapar bazıları da çocuklarıyla dilenir. Sele sepet satan bir kadın görüşmeciyi kültürleri hakkında konuşmaya ikna ettim. Selecilik yapan 40 yaşındaki Cono kadını ile (G2) görüşmemiz şu şekilde olmuştur:

Görüşmeci 2 (G2): İsimimi koymayacan değil mi?

***A:** Merak etmeyin isminizi paylaşmayacağım. Düğünlerinizden kültürlerinizden inançlarınızdan bahseder misiniz biraz.*

***G2:** Biz Aleviyik. On iki imam var biliyon mu, orucu var sizler gibi biz de orucumuzu tutarık. Dışarıya kız vermeyiz biz.*

***A:** Geçimlerinizi nasıl sağlıyorsunuz?*

***G2:** Sele sepet satarık biz.*

A: Eşin var mı, çalışıyor mu?

G2: *O cezaevine girdi.*

A: *Genel olarak kadın ve erkekleriniz bu işi mi yapıyor?*

G2: *Evet.*

A: *Aranızda okuyup yükselen var mı hiç?*

G2: *Yok.*

A: *Sen kaça kadar okudun?*

G2: *Okumayı çözene kadar okuturlar. On beş, on altı yaşlarında evleniriz. Çoğu kaçar bizde.*

A: *Bir evde kaç kişi oturuyorsunuz?*

G2: *Beş de olur, on da olur* [Bu arada annemden eski kıyafet istediğini belirtmiştir]. *Biz Alevi aşiretiyik, yerimiz belli, yurdumuz belli bizim evlerimiz Antep'te var, burda var* [bu arada kendisinin Cono olmadığını ifade etmiştir]. *Biz naylonculuk işi yaparız. Kurban keserik arife günü mezarlığa giderik, Muharrem ayı bizim asıl orucumuzdur. Su yerine ayran içerik, et tavuk yerik.*

Görüşmeciye kültürlerinden bahsetmesini istememe rağmen daha çok inancı üzerinde durması dikkat çekicidir. Bu durum, diğer görüşmecilerde de gözlemlenmiştir. Bunu damgalanmış grup veya bireyin farklı eylem biçimleri ile açıklayabiliriz. Damgalanmış bir birey sahne önünde ve arkasında kendi benliklerini farklı bir şekilde sunar. Ekonomik eylem olarak yaptıkları selecilik ve bohçacılık dilenmek toplumun alanda aleni şekilde yapılmasından dolayı Conoların bilinen eylemleri arasındadır. Bohçacılığı hırsızlık için kılıf niyetine kullananlar da söz konusudur. Dolayısıyla toplumun genelinde güvenilmez davranış pratiklerine sahiptirler. Kendilerinin, kendinden olmayan diğer insanlar tarafından bu şekilde tanındıklarının farkındadırlar. Diğer taraftan bu etiketten sıyrılmak için de farklı taktikler de geliştirmektedirler. İnanç vurgusu bu açıdan Cono olmayanlarla özdeşim kurmanın yollarından biri sayılabilir. "*Bizim de sizin gibi inançlarımız var. Oruç biz de tutarız, camiye de gideriz, na-*

maz da kılarız, kurban da keseriz" minvalinde bir taktiğin olduğu söylenebilir. Sadece gözlem sırasında edinilen bilgi olarak değil, araştırmacı olarak onları uzun yıllardan beri yakından tanıdığımı söyleyebilirim. Bundan dolayı Adana kamuoyunda, herhangi bir yerde olduklarında şiveleri, kılık kıyafetleri veya bir problem yaratma becerilerinden dolayı kolaylıkla tanınabilmektedirler. Adana merkezde (çarşıda) oldukça fazla faaliyet göstermektedirler. Küçük çocuklar dörtyol kavşaklarında her zaman mendil satmakta, dilenmekte veya kırmızı ışık yanınca arabaların önüne atlayıp araba camlarını silmektedirler. Bazıları bir bahçe bulduklarında bahçeye girip meyve, sebze ve beslenen hayvanları kolaylıkla yağmalayabilmektedir. Büyük yaştakilerin bazıları ise bayrak, çeşitli posterler, plastik eşyalar vb. satabilmektedir. Keza bazıları da uyuşturucu madde alışverişinde bulunabilmektedir ve yaptıkları işi uyuşturucu alışverişi için aracı şekilde kullanabilmektedir. Bundan dolayı sık sık zabıtalar ve polislerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Hapishaneye girdikleri zaman da orada kolaylıkla uyuşturucu ticaretini döndürebilmektedirler veya yönlendirebilmektedirler.

Araştırma sürecinde, sahada iken beş altı yaşlarında, gözü morarmış, ayakkabısı olmayan küçük bir kız çocuğu dikkatimi çekmişti. Cebimdeki bozuklukları ufaklığa doğru uzatırken kızın yanında bulunan G3 ile (35 yaşında, kızıyla dilencilik yapmakta) aramızda şu diyalog gerçekleşti:

A: *Ne oldu sana?*

G3: *Merdivenlerden düştü.*

A: *Neden okulda değil peki?*

G3: *Hasta olduğu için gitmiyor.*

A: *Nerede oturuyorsunuz?*

G3: *Sinanpaşa'da.*

A: *Nasıl evlendin peki, kendi rızanla mı?*

G3: *Yok hayır, annem babam ayrılar. Beni hiç sorup soruştur-*

madan verdiler. Eşim hurdacılık yapıyor. [Adana'nın yerlisi olduğunu ve çok konuşmak istemediğini söyleyip uzaklaşıyor].

Bu görüşmecimizin ikamet ettiği yer ile dilencilik yaptığı yer arasında çok az bir mesafe bulunmaktadır. Oturdukları yer Adana'nın işlek yerlerindendir. Optimum, Merkez Park, Taş Köprü gibi yerler dilencilik faaliyetleri için uygun yerlerdir. Çocuğunun merdivenden düşmesinden ziyade çocuğun gördüğü şiddeti ya da insanlarda acıma ve merhamet duyguları uyandıracak şekilde kullanılması daha baskın gibi görünmektedir. Zira acıma duygusu yaratabilecek her gösteri onlar için sermaye değerindedir. Nitekim dilendirilen çocuklar da son derece bakımsız görünmektedirler. Bazı dilenen kız çocuklarının kucağında veya yanında uyuyan bebek de bulunabilmektedir. Bebekler uyutulup bu iş için kullanılabilmektedir. Onlara anne babaları sorulduğunda, sizlere muazzam bir hikâye anlatabilirler ve bu konuda ustalaşmışlardır. Örneğin, genelde ailesinin olmadığını, öldüklerini, tek başlarına kardeşleriyle ve bebekle yaşadıklarını ve yiyecek hiçbir şeylerinin olmadıklarını söylerler. Yani bir mağdur dili ve söylemi geliştirmişlerdir. Karınlarını doyurmak için girişimde bulunmak istediğinizde parayı buna tercih ederler. Küçük çocukları sokakta bir şeyler sattığında (mendil, yiyecek ya da çiçek gibi), insanlar alana kadar arkalarından giderler ve hatta bacaklarına yapışarak onu satmak isterler.

Bazıları kendilerine dair bilgiler vermekten de kaçınabilmektedir. Örneğin denk geldiğim bir kadın Cono (G4, 35 yaşlarında), bana karşı sert tepkide bulunmuş ve şu şekilde seslenmişti: *"Sen burdan bi şey çıkartamazsın kimse bu bilgileri ben Cono'yum diyip paylaşmaz."* [elinde çamaşır sepetiyle uzaklaşmıştı].

Kapalı bir toplum özelliği gösterdikleri için kendileri hakkında diğer insanlarla konuşmadıkları oradaki halk tarafından da bilinen bir gerçektir. Grubun dışından olan her bir birey, onların çevresinde otursa dahi Conolar için bir tehdit unsurudur. Dolayısıyla her bir yabancı onlar için risk ve tehlike kaynağı olarak al-

gılanmaktadır. Onları aşağılamak ya da düşmanlık amacı güden birer durum olarak kendilerince yorumlanabilmektedir.

Her ne kadar doğduğum ve çocukluğumun geçtiği yerler olsa da Conoların mahallesine girerken insan gerçekten de çekinebilmektedir. Çocuklar çok bakımsız görünmektedir; keza evler ve sokaklar çöküntü yerleri gibidir. Hatta biri on üstü, diğeri yedi sekiz yaşlarında iki çocuğu gördüğümde onların tahminen esrar içtiklerini düşünmüş ve yürürken uzunca bakmama rağmen yanlarına gidip ne yaptıklarını sorma cesaretini gösteremediğimi belirtmek isterim. Çünkü her an saldıracak gibi duruyorlardı. İleride kızı, gelini ve torunları olduğunu tahmin ettiğim bir kadın (G5) gördüm ve hemen nazikçe yaklaşıp halini hatırını sordum. Kendilerine öğrenci olduğumu ve haklarında birkaç soru sormak istediğimi belirttim. Anlayışla karşıladı kendisi. Küçük çocuklar da meraklandılar o an. Hatta bir anda herkes evlerinin önüne çıkıp ne oluyor diye bakmaya başladılar. Sohbete onlar da dâhil oldu;

A: *Teyze buranın yerlisi misin?*

G5 (60 yaşında): *Evet.*

A: *Akraban var mı bu mahallede?*

G5: *Hepimiz birbirimizdenik. Bu gelinim, bu kızım, bunlar da torunlarım.*

A: *Nasıl geçiniyorsunuz eşin var mı gelirin var mı?*

G5: Eşim yok, öldü. Oğullarım var. Çalışıyorlar. Gelinim var, bana da onlar bakıyorlar.

[Bu sırada mahalleye motorlu bir seyyar satıcı geliyor genelde Conoların aracıdır bu. Seyyar satıcılık yapan her Cononun bu araçtan muhakkak vardır.]

G5'in 9 çocuğu olduğunu öğrendim. Gelini de merakla bizi dinlerken ona da kaç çocuğu olduğunu sordum.

GG (G5'in gelini): *Yedi tane.*

A: *Kaç yaşındasın? Kaç yaşında evlendin?*

GG: *On üç yaşımda evlendim yirmi bir yaşındayım, yedi çocuk var.*

[Teyzenin torunu olan on sekiz yaşında bir kız var çok aşırı süslü makyajlı ve saçlarında çiçek örgüler var, "*ben on sekiz yaşındayım hala bekârım evde kaldım*" dedi ve güldüler]

A: *Neden erken evlendiniz, okumadınız mı?*

GG: *Yok, nasıl okuyak imkânımız mı var kele? Kız çocuklarının okuduğu nerde görülmüş bizde.*

A: *Nasıl geçiniyorsunuz peki, ne işle meşgulsünüz?*

GG: *Kimimizin kocaları bayrak satar, kimisi hurdacılık yapar, kimisi araba motor araç maraç işleriyle ilgilenir* [Conolar içinde bazılarının çaldıkları araba motor araç-gereç parçalarını sattığı da bilinenler arasındadır]. *Sele satarlar, çiçek satarlar, çarşıda bayrak falan satarlar.*

A: *Hiç okuma yazma bileniniz var mı?*

G5: *Bizde yok.*

A: *Neden kavga ediyorsunuz? (aşiretler kendi aralarında çok sık kavga ediyorlar bu aşiret arası rakiplikten birbirlerini veya kazançlarını kıskanmaktan olmaktadır)*

GG: *Çocuk yüzüne.*

A: *Erkek çocuklar neden ortada yok?* [O an, "*Orda burda gezer onlar*" dedi küçük kız. Büyük gelin de mevsimlik işe gittiğini belirtti].

GG: *Yazları fındık fıstık toplamaya giderik Kayseri'ye.*

Conoların bir kısmının mevsimlik işçilik maksadıyla Kayseri'ye gidip çeşitli yerlerde çadır kurduğu bir gerçektir. Diğer taraftan mevsimlik işçiliği paravan olarak kullanıp şehir şehir gezme niyetiyle soygun veya hırsızlık yapma gayesinde olanların varlığı da Adana kamuoyunda bilinen bilgiler arasındadır.

Erkek Conoların da kadın Conoların da suç dosyalarının kabarık olabildiğini söyleyebiliriz. Hırsızlığın ve soygunculuğun bazı Conolar tarafından profesyonel bir meslek gibi gerçekleşti-



Fotoğraf 4. *Anadolu Mahallesi Yüreğir/Adana 2018 Mayıs.*

rildiğini de not etmemiz gerekir. Keza kamuoyunda bunu örtmeye yönelik çeşitli taktikler geliştirme konusunda da mahirdirler. Nitekim suça yönelik kariyerlerini yabancı birine anlatmazlar. Bilakis tersi istikamette bir söylem geliştirirler. Öte yandan kendi aralarında yaptıkları hırsızlığın bir rekabet kaynağı olduğu da bilinmektedir. Erkeklerin bu konulardaki uzmanlıkları sabıka kayıtlarına da yansıyabilmektedir. Kadınlar arasında bazılarının ise Adana- Mersin otobanı gibi işlek yerlerde erkek sürücüleri durdurup birlikte olma vadi ile dolandırıcılık yaptıkları da bilinmekte ve bu durum haberlere de konu olabilmektedir.[9]

Adana'da Optium'un arkasında oturan ve nüfusları yüksek olan Conoların kollarından bir topluluk haberlere sıkça konu olmaktadır. Bu alanda, araştırmam için birileri ile konuşmayı denemiş olsam da bana biri Hürriyet'e gitmemi belirtti. O sırada yanıma Kebapçı bir Cono gelip ne yaptığımı sordu, ben de konuşmak istediğimi söyledim. Önümüzde o mahalleye mensup farklı yaşlarda ve cinsiyetlerde bireyler oturmaktaydı. Kimisi kangal (dikenli soyulup yenilebilir bir tür ot), kimisi çekirdek, kimisi şalgam, ayran satmaktaydı. Yanlarında hemen mahallelerinin genç delikanlılarından oluşan kahvehane bulunuyordu. Orada kebapçılık yapan G6'nın ve kadınların söylediğine göre un taşıma ya da hamallık işine gitmek için çağrılmayı bekliyorlarmış. Konuşmalarımız şu şekilde;

[40 yaşlarında kebapçılık yapan, Cono mensubu bir erkek geliyor yanıma ve kendileriyle birlikte 8 kişi olduklarını sigortasız olduğunu para kazanabilirse çocuklarını doyuracağını söylüyor].

G6: *Allah bize yardım etsin, bütün hayatım budur. Burda gördüğün gençler var ya, bunlar telefon bekliyor hamallık için. Tüm hayatımız budur işte. İki tane torunum var. Herkes devletten yararlanıyor bize bir şey yok. Ancak şu mahallede şu oldu, bu oldu desinler. Nasıl geçindiğimizi kimse gelip sormuyor, görmüyor. Elin Suriyelileri kadar değerimiz yok. Açız evde çoluk çocuk aç.*

9 https://www.haberler.com/otostop-yapip-surucuyu-soydular-8747981-haberi/

[O an, dini ritüellerini sordum. Camiye gidip gitmediklerini ya da gerçekleştirdikleri ibadetlerin neler olduğunu öğrenmeye çalıştım]

G6: *Siz nasıl oruç tutuyorsanız biz de öyle tutarız. Biz kendimizden kız alır veririz.* ***A:*** *Okuyan yükselen var mı?*

G6: *Henüz yok. Gelinim var, oğullarım var torunlarım var. Bana tavuk pişiriyor aha içerde burda yedim şimdi de gidip orda yicem.* [beni gören genç kızlar ve erkekler geldiler o an. Erken evlendiklerini, okumayı çok istediklerini ama okumadıklarını evlendiklerini söylediler. Genç oğlanlardan birisi okumadığı için çok pişman olduğunu, boş olduğunu, hatta cezaevine girdiği için bu zamana kadar doğru düzgün hiçbir işinin olmadığını belirtti. Kızlardan birisi on dört yaşında evlenmiş; diğeri on beş yaşında ve nişanlıymış.] [Küçük erkek çocuklarını genelde göremedim muhtemelen mendil satıyorlar ya da ışıklarda araba camı siliyorlar].

G6, "*Her pazar günü tavuk yeriz muhakkak*" diye ekliyor. Erkek kadın ilişkilerini soruyorum;

A: *Biriniz birinizden daha üstün müdür? Ataerkilliği anlatıp var mı sizde böyle bir durum diye sordum*

G6: *Ooo olur mu, kadın erkek eşittir bizde.*

A: *Genelde erkeklerinizin sicili bozuk, neden acaba?*

G6: *Çocuk yüzünden, neyden olacak. Burayla ilgili çıkan haberlerin de hepsi yalan. Aha gelip gördün, kendi halimizde insanlarız. Anlaşamıyorlar ama genellikle kendi aramızda değil yabancılarla kavga ederik biz.*

Her ne kadar kendilerini suçla özdeş şekilde anılmasına itiraz ediyor olsa da görüşmecinin yabancılarla kavga etmelerini dile getirmiş olması, Conoların toplumsal kimliklerine dair önemli bir gösterge sayılabilir.

Araştırmada gözüme çarpan önemli bir konu da mahalledeki köpeklerin sayısının yüksek olmasıydı. Sonradan öğrendiğime

göre, gece on ikiden sonra kirpi avlamak için bunları kullananlar varmış. Bazılarının kirpi etini yediğini öğrendim.

Önemli bir bulgu da, daha önce de belirttiğimiz gibi Conoların kendilerini bilinen kimliklerle kabul etmemeleri. Örneğin bir görüşmede otobanda kadınların otostop çektiklerini söylediğimde *"onlar Kabaktepe'de oturan Conolar, biz Cono değiliz canım"* cevabını aldım. Dolayısıyla aslını kabul etmeme eğilimi göze çarpmaktadır.

Sapma ve Suç Pratiklerine İlişkin Bazı Bulgular

Conoların bir alt-kültür topluluğu olarak kriminal vakalarla özdeş şekilde toplumun geneli tarafından tanımlandığını daha önce belirtmiştik. Ancak onların sapma ve suça ilişkin pratikleri örtük olması hasebiyle bunları araştırmak ve ortaya çıkarmak ve arka planını tartışmak son derece güçtür. Araştırma sürecinde bu bilgileri doğrudan almaktan ziyaden dolaylı sorulardan hareketle bir fotoğraf ortaya koymak istenmiştir. Bunun yanında görüşmelerde bazı görüşmeciler suç pratikleriyle ilgili (özellikle de hırsızlık) bazı önemli bilgiler de vermişlerdir. Keza Cono olmasa bile, onlara yakın muhitte oturan bazı kişilerin gözlemleri de onların genel suç pratiklerine dair önemli bir izlenim edinmemize katkı sağlamıştır.

Görüşmecilerden 21 yaşındaki Cono (G7), hırsızlığın kendileri için hayatın bir parçası olduğunu söylemiş, gerekçe olarak da normal bir iş yaparken kendilerine engel olunmasını göstermiştir. Bu görüşmeciyi diğerlerinden farklı bir şekilde yaptıklarını açıkça ifade etmiştir. Bu açık tutumun arkasında, artık bir yaşam tarzı haline dönüşen ve ekonomik kazanç kapılarından olan hırsızlık gibi suç pratiklerinin artık neredeyse herkes tarafından biliniyor olması geliyor olabilir. Dolayısıyla kendisi, kimseyi kandırmanın anlamı olmadığını düşünecek olacak ki açık yüreklilikle bunu ortaya koyma gereği hissetti. Kendisi hapisten zaten yeni çıktığını ama bu düzenin değişmeyeceğini belirtmiş ve

devamında da, bulunduğu ortamdan artık başka bir hayat düzeni kurabilmek için sürekli gelir sağlayan bir işe gireceğini ve para biriktireceğini, evleneceğini, hatta dışardan okumak istediğini ifade etmiştir.

Conolarla ilgili suç ve kavga olaylarının gündeme gelmesi gazetecilerin de ilgini çekmiş ve çeşitli araştırmalara konu edilmiştir. Bir dergide "Çukurovalı Daltonlar" şeklinde verilen haberin Ekşi Sözlük'teki paylaşımında, Conolarla yapılan görüşmelere de yer verilmiştir. Conolardan biri, hırsızlığı sadece Osmaniye ve Adana'da değil her yerde yaptıklarını belirtmiş ve şu ifadeleri nakledilmiştir: *"paramız bitince gerekirse gidip başka şehirlerde ev, araba, iş yeri ve kişileri soyuyoruz. Zaten birkaç soygunda gruptaki arkadaşlara yetecek kadar harçlık çıkıyor."* Araştırma haberinde bir başka Cononun şu ifadeleri de dikkat çekicidir: *"Kırıp–dökmek bizim işimiz, biz bu işten vazgeçemeyiz. 7'den 70'e herkes bunu kendisine meslek edinir. Birbirimizden kesinlikle çalmayız. Yabancıyı hiç affetmeyiz. Kuyumcuları, dükkânları veya kişileri soymak bizim işimiz. Bazen yakalanıyoruz, 2–3 ay içeride kalıp çıkıyoruz, tekrar işimize devam ediyoruz. Başka iş yok biz de, bunu yapıyoruz."* Söz konusu araştırmada hırsızlık yapan Conoların hırsızlığı 'çalışmak' olarak kodladıklarına yer verilmiş ve ayrıca markalı araba tutkusuna sahip olduklarına da vurgu yapılmıştır. [10]

Conoları suçla özdeş gören ve genelleyici değerlendirmelerden kaçınmak gerektiğini belirtelim. Elbette hırsızlık gibi suçlarda uzmanlaşan Conolar olabilir. Ancak bunu bütün Conolara genellemek de son derece hatalıdır. Diğer taraftan, toplumun genelinde onlara ilişkin algının ve imgenin de suçla özdeş şekilde olduğunu belirtelim. Sıradan bir Cono da aslında böyle algılandıklarını gayet iyi bilir. Yeri geldiğinde buna uygun da davranabilir, yeri geldiğinde öyle olmadığına yönelik performanslar da sergileyebilir. Ayrıca, Conolara sadece Adana'da rastlanmaz. Türkiye'nin farklı yerlerinde onları görebilmemiz mümkündür. Söz

10 https://eksisozluk.com/entry/18066001 (bulut83 adlı kullanıcının 03.02. 2010 tarihli paylaşımı. İndirme tarihi: 10.12.2018)

gelimi İstanbul'un varoşlarındaki Conolar da yine suç pratikleriyle ve kavgalarıyla gazetelere haber konusu olabilmektedir. [11]

Adana'daki bazı Conoların hırsızlık becerileriyle ilgili bir yakınım olan (kendisi Cono değildir) G9'un şu anısı da konumuz açısından önemli sayılabilir:

G9: *Bir gün pazara gittim. Her zamanki gibi çok kalabalık. Eve misafirler gelecek diye acele de davranıyorum. Alacaklarımı alıp gideceğim hemen. Yeni evli olduğum için bileziklerim kolumda şıngır şıngır geziyorum. Tabi o zamanlar bu pazarda Conoların olduğunu bilmiyorum. Birden kadının birisi satın aldığı sebzeyi kendi pazar arabası yerine benim pazar arabama koyduğunu söyleyip bana yakınlaştı. Çocukları falan da var. Kadınlar birken üç kişi oldular. Neyse onu hallettik. Ben eve geldim. Büyük kızım yemek yaparken 'anne bileziklerin nerede' deyince o hengâmede çaldıklarını anladım. Pazara gittim. Tekrardan sordum, soruşturdum. Ne gören var ne duyan. Sebzecinin biri 'bacım kolunu kesmediklerine dua et' dedi ve o zaman Conoların nasıl insanlar olduklarını anladım.*

Conoların çoğunluğu için semt pazarlarının hırsızlık pratikleri için vazgeçilmez alanlar olduklarını söylememiz gerekir.

---

11 Bu konudaki araştırma haberi için bkz: http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/9-cocugum-var-radyo-televizyon-okul-yuzu-gormediler-40471498 (indirme tarihi: 10.10.2018). Haberdeki şu değerlendirme Adana'dan göç etmiş Conoların suçla ilgili pratiklerindeki sürekliliği bize sunmaktadır: *Gaziosmanpaşa'nın arka tarafındaki Adana Mahallesi'nin altını, taş ocakları oymuş. Uçuruma birkaç adım kala karton, tahta, bez karışımı derme çatma kulübelerde Conolar yaşıyor. Her birinde 10-15 çocuk. Mahallede çok az kadın ve erkek var. Neredeler sorumuza karşılık "İşe gittiler" cevabını alıyoruz. O esnada ticari bir araç içinde bizi gözetleyen altı-yedi gence bakıp susuyorlar. Konuşmayı kabul eden az sayıdaki Cono ya ismini söylemiyor ya da kendi aralarında kararlaştırdıkları bir ismi uygun görüyor. Ayakta zor duran uzun boylu ve zayıf biri, "Bana eroinman diyebilirsiniz" diyor. Memo (17), "Biz Cono değil, Allah'ın yarattığı kuluz. 23 yıl önce Adana'dan geldik. Bizi Adana'ya kabul etmiyorlar. Kavga ediyoruz, anlaşamıyoruz. Bizim halkımız kimseye durduğu yerde çatmaz" diyor. Fadime (25), ellerini beline koyup söyleniyor. "Adana'ya gitmiyoruz. Yamyam oğlu yamyamlar kabul etmiyor bizi."*

Değerlendirme ve Sonuç

Etnisite ve sınıf gibi değişkenler, toplumsal yaşama katılım süreçlerini önemli düzeyde etkilerler. Yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi olgular, özellikle Türkiye'deki Adana'daki Cono gruplarının sosyal haklara erişimlerindeki zorluklarda temel nedenler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Örneğin, Conoların çocukları arasında, okulu terk etme ve çocuk işçiliği yapma eğilimi son derece yüksektir.

Cono kimliğinin toplumsal inşası, içinde bulunulan yoksulluk durumları, aile ve akrabalık ilişkileri, gündelik yaşamlardaki sapma ve suç pratiklerinin kültürel anlamları çerçevesinde mümkün olabilmektedir. Conolar için; belli bir mahallede yaşayan, çoğunlukla eğitimsiz, içlerinde küçüklükten itibaren hırsızlık, yankesicilik ve uyuşturucu madde alışverişi gibi suç pratiklerine bulaşanların yoğun olduğu, hem kendi aralarında hem de yabacılara karşı son derece kavgalı bir tutum takınan ve bu halleriyle de sık sık haberlere konu olan bir alt-kültür grubudur diyebiliriz. Ek olarak, Türkçe konuşmalarına rağmen argolu uzatmalı bir şiveye ve farklı bir üsluba sahip olan Çingenelerin Adana'daki kolu olma ihtimallerinin yüksek olduğunu not edebiliriz. Hırsızlık gibi pratikler bazı Conolar için bir suçtan ziyade bir mesleğe dönüşmüştür diyebiliriz. Kültürel pratiklerine baktığımızda, harcamayı ve yemeyi çok sevdiklerini, gösterişli giyinmeyi önemsediklerini, keza oyun oynamayı da hayatın bir parçası haline getirdiklerini söyleyebiliriz.

Okulda olması gereken çocukların neredeyse tümü ya dilenmekte ya mendil satmakta ya ışıklarda cam silmekte ya da hırsızlık yapmaktadır. Bir kaçına Adana'nın merkezinde denk gelirseniz sohbet etmek istediğinizde anında pek çok yalan uydurabilirler. Anne ve babalarının olmadığını ve kardeşlerine kendinin baktığını ve benzeri sözleri size söyleyebilirler. Çocuklar gerçekten kendi başının çaresine kendileri bakmayı çok küçük yaşlarda öğrenmektedirler ama bunu yalana, çoğu zaman da hırsızlık gibi suç pratiklerine başvurarak yapma eğilimindedirler. Ebeveynleri

de bunun farkındadır. Nitekim onlar da çocuklarının bu yönde büyümelerini istediklerini ortaya koymaktadırlar. Örneğin konuştuğum bir çocuk, on dört yaşlarında olmasına rağmen ayakta durmakta zorlanıyordu, kafası güzel ve uyuşturucu kullandığı çok belliydi. Elinde silecek ve cam sil vardı. Neden okula gitmeyip bunu yaptığını sorduğumda, annesinin ve babasının olmadığını ve buna mecbur olduğunu söylemişti. Öte yandan kız çocukları da anneleri ile birlikte dilendirilmektedir çoğu zaman. Seleye, sepete çıkmak ya da sokaklarda mendil satmak yaptıkları işlerden bazıları. Ayrıca kız çocukları genel olarak 13-14 yaşlarına geldiklerinde evlendirilmektedirler. Bu evlilikler ise yine Conoların içlerinden biri ile olmaktadır çoğunlukla. Keza çok eşliliğin de kendi içlerinde bir yaygınlığı olduğunu söyleyebiliriz.

Adana'da doğup büyümüş biri olarak, Conoların okuyup bir meslek edindiklerini görüp duymadığımı belirtmeliyim. Gündelik hayatta olumsuz şeyleri açıklarken benzetme açısından Conolardan bahsedilir. "Cono gibi çirkefsin" sözü mesela bunlardan biridir ve çok kavgacı olduklarına göndermede bulunur. Nitekim Conoların kavgaları çok şiddetlidir. Başrolde genelde kadınlar olur. Birbirlerine küfürler savururlar ve bedensel hareketleri çok kullanırlar. Hırsızlık gibi suç pratiklerini normalleştirmişlerdir. Gaspçılık, tırnakçılık gibi suçlar da yaşamlarının bir parçası olmuştur ve bu suçların cezası da onları korkutmamaktadır ve caydırmamaktadır. Bu yaşayış biçimleri, yani dilleri, kıyafetleri, kültürel ritüelleri ve suçla birlikte iç içe oluşları onların kimliğinin bir parçasıdır ve nesilden nesile aktarılmaktadır. Yasal düzenlemeleri, yaşam biçimleri gereği çok fazla ciddiye almamaktadırlar. On sekizine girmiş yetişkin bir Cono bireyi (genelde erkek), bulunduğu semtte hiç çekinmeden suça karışabilmektedir. Bunun sonucu olarak; ceza ve yaptırımları, içeride ne kadar kalacağı (hırsızlık ve gaspta genelde indirimlerle birlikte verilen cezadan oldukça az bir ceza ile bu işten sıyrılmaktadırlar) hesap edilmekte ve bu nedenle özellikle hırsızlık ve uyuşturucu suçlarını endişesiz bir şekilde gerçekleştirebilmektedirler. Uyuşturucu satarken

yakalanan bir birey genelde, satıcı değil kullanıcı olduğunu söyleyerek kendine alternatif yollar bulabilmektedir. Elbette ki ceza alıp yatan ve çıkan suçlu, bir sonraki infazında daha ağır bir cezaya çarptırılmaktadır; fakat bunun olacağını bilen Conolar çeşitli taktiklere başvurabilmektedirler. Örneğin; kimlik değiştirmek, sahte kimlik kullanmak ya da birkaç seneliğine bulunduğu bölgeyi terk etmek gibi. Kısacası bu suçlar ve aykırı yaşam ritüelleri, onları, normal olarak kabul edilen çizgilerden alıp 'sapma' davranışı gösteren bir konuma koymaktadır. Bizler ne kadar ilginç ve normallerden farklı olarak görsek de onlar, kendi yaşayış biçimlerinde bir anormallik görmemektedir. Şu da bilinmesi gereken bir gerçektir ki, birey ve toplum iç içedir her bir birey ortak sergiledikleri davranışlarla benzerlik ve farklılıklarıyla bir grubu oluşturur ve ayırır. Kendi kültürlerinde bir hata ya da suç görmedikçe değişim imkânsızdır. Her grup için kendilerinden olmayan her birey öteki sayılabilmektedir. Biz de o gruplar için farklıyız ve ötekiyiz ve hatta anormalizdir. Burada normal olan veya olmayan, suç olan ve olmayan karşıtlıklarını oluşturan olguların doğasına inmek gerekir. Conolar, bu türden toplumsal farklılaşmaları anlamak açısından önemli araştırma konularındandırlar. Dolayısıyla Conolar üzerine daha fazla araştırmanın yapılması yararlı olacaktır.

Son olarak, her toplum için kabul gören ortak normların olduğunu ancak her toplumun homojen de olmadığını, bilakis farklı etnik kimlikleri ve kültürleri barındırdığını da eklemeliyiz. Bu açıdan Türkiye'ye baktığımızda, diğer etnik gruplar (Alevi, Laz, Kürt, Çerkez, Zaza... vs) ile birlikte ötekinin de ötekisi olabilen ve genel kültürel sınırların bir hayli dışarısında konumlanmış Conolar'ın kültürel çeşitlilik açısından oldukça farklı bir renk oluşturduğunu söylememiz gerekir.

Kaynakça

Aktürk, Şener (2006). "Etnisite; Etnik Kategori ve Milliyetçilik". *Doğu Batı Dergisi.* (38): 23-57.

Arslanoğlu, İbrahim (2000). "Kültür ve Medeniyet Kavramları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi.* Sayı:15.

Bal, Hüseyin (2016). *Suç Sosyolojisi.* İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Barth, Fredrik (2001). *Etnik Gruplar ve Sınırları.* Çev: Ayhan Kaya-Seda Gürkan. Ankara: Bağlam Yayınları.

Becker, Howard S. (2015). *Hariciler (Outsiders): Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması.* Türkçe Söyleyenler: Levent Ünsaldı-Şerife Geniş. 2. Baskı. Ankara: Heretik.

Creswell, John W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni.* Çev: Mesut Bütün-Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çetin, Ensar. (2014). "Çankırı Poşalarında Sosyal ve Dini Hayat". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 18(3):88.

Eriksen, Thomas Hylland. (2004). *Etnisite ve Milliyetçilik.* Çev: Ekin Uşaklı. İstanbul: Avesta Sosyal Bilim

Goffman, E. (2014). *Damga; Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar.* Türkçe Söyleyenler: Ş.Geniş-L. Ünsaldı-S.N. Ağırnaslı Ankara: Heretik Yayınları.

Jenks, Chris. (2005). *Alt-kültür: Toplumsalın Parçalanışı.* Çev: Nihal Demirkol. İstanbul: Ayrıntı.

Macionis J. John. (2012). *Sosyoloji.* Çev: Vildan Akan. Ankara: Nobel.

Özmen Sümeyye; Erdem, Ramazan (2018). "Damgalanmanın Kavramsal Çerçevesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.* 23(1): 185-208.

Solak, Adem; Solak, Öner (2015). *Gündelik Hayat Sosyolojisi Açısından Suç ve Suç Korkusu* Ankara: Hegem V. Yayınları

Smith, Philip (2001). *Kültürel Kuram.* Çev. Selime Güzelsarı ve İbrahim Gündoğdu. İstanbul: Babil Yayınları.

Swartz, Dawid (2015). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi.* Çev: Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları.

Topçuoğlu, Hamide (1976). *Genel Sosyoloji Ders Notları*. A.Ü. DTCF, Felsefe Bölümü.

Turner, Graeme (2016). İngiliz Kültürel Çalışmaları. Türkçe Söyleyenler: Deniz Özçetin-Burak Özçetin. Ankara: Heretik.

https://www.youtube.com/watch?v=QVJgM_b4OQA (indirme tarihi: 20 Mayıs 2018)

https://www.haberler.com/otostop-yapip-surucuyu-soydular-8747981-haberi/ (indirme tarihi: 20 Mayıs 2018)

http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/9-cocugum-var-radyo-televizyon-okul-yuzu-gormediler-40471498 (indirme tarihi: 11.12.2018).

https://www.youtube.com/watch?v=_Ttvb92PqBM (indirme tarihi: 21 Mayıs 2018)

https://eksisozluk.com/entry/18066001 (İndirme tarihi: 10.12.2018)

"YAN BAKTIN" CİNAYETLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ

Yaşar ERJEM

Giriş

Bir insanın yaşamına bir başka insan ya da insanlar tarafından son verilmesi; varlığının ortadan kaldırılması son derece dramatik, üzücü bir olay ve aynı zamanda bir suçtur. Toplumlar ve kültürler insan öldürmeyi savaş ve meşru müdafaa gibi durumların dışında genellikle olumlu olarak görmezler. Asıl olan insanın yaşaması ve yaşatılmasıdır. Yaşam hakkı en temel insan hakkıdır.

Birçok açıdan dramatik, üzüntü verici ve düşündürücü bir suç olan insan öldürme, insanlık tarihinde gözlemlenen en eski suçlar kategorisinde yer alır. Bu suç türü, ilkel toplumlardan günümüze varlığını sürdürmüştür. Farklı biçimler alarak gelecekte de işleneceği rahatlıkla söylenebilir (Bayraktar, 2013: 57).

İnsan öldürme temelde bir şiddet suçudur. Konu üzerine araştırmalar yapan bilim insanları bu suçu genellikle şiddet suçları kategorisinde sınıflandırırlar(Michaud,1991; Demirbaş,2001; Kızmaz,2006). Ancak, bu suç aynı zamanda insana, kişiye yönelik olması nedeniyle 'şahsa karşı suçlar' kategorisinde de değerlendirilir. Örneğin, İçli (2004), adam öldürme terimiyle ifade ettiği bu suçu şahsa karşı suç olarak ele alır.

Gerçekte insan öldürmeye/adam öldürmeye yönelik her iki sınıflandırma birbirini tamamlar. Çünkü insan öldürmenin bi-

çimleri ve araçları değişse de bu suç şiddet içerir ve aynı zamanda şahsa; kişiye yönelik bir eylemdir.

İnsan öldürme, cana kıyma ve adam öldürme de denilen bu suç türünün dikkat çekici biçimlerinden birisi de cinayettir. Cinayet suçu özde bir insan öldürme suçu olmasına rağmen ayırt edici bazı fark veya farklılıklara da sahiptir. Her insan öldürme suçunu cinayet olarak değerlendirmek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü insan öldürmenin önemli bir kısmı/oranı kazayla, istemeyerek veya failin(katil) iradesindeki kusurlar nedeniyle gerçekleştiği için 'hukuksal açıdan' cinayet olarak değerlendirilmemektedir.

Bu bağlamda bazı araştırmacılar insan öldürme/adam öldürme suçu ve bu suçun bir biçimi olan cinayet arasında ince ve fakat önemli bir farkın/çizginin olduğunu söylerler. Örneğin, Okur'a göre "her cinayet adam öldürmedir, fakat her adam öldürme cinayet değildir". Okur, cinayetin kasıtlı; bilinçli, isteyerek işlenen bir öldürme olduğunu söyler. Ona göre kasıtsız adam öldürmeler cinayet kavramının kapsamı dışındadır (1972:7-8).

Özde bir insan öldürme suçu olan cinayet farklı biçimler alabilmektedir. Seri cinayetler, toplu cinayetler, kan davası cinayetleri ve kadın cinayetleri bunlara örnek olarak verilebilir. İfade edilen bu cinayetler, kasten; bilerek, isteyerek ve bazı durumlarda planlayarak bir insanı/insanları öldürme ortak paydasının dışında bazı farklılıklar gösterir. Örneğin, seri cinayetlerde birbirini takip eden, bir örüntü oluşturan birden çok öldürme olayı gerçekleştirilir. Toplu cinayetlerde çok sayıda kişi aynı anda/zaman diliminde öldürülür.

Cinayet suçunun dikkate değer biçimlerinden birisi de Türkiye'de gözlemlenen "yan baktın cinayeti" dir. Mahiyet itibariyle bu cinayet türünü Türkiye dışında da gözlemlemek olanaklıdır. Ancak, Türkiye'de bu suç türünü diğer ülkelerden ayıran bazı özgün farklılıklar olduğu gibi, medyanın bu tür cinayetleri adlandırması da dikkate değer önemli bir özellik oluşturur.

Türkiye'de medyada sık sık gündeme gelen, "yan baktın cinayeti" olarak adlandırılan bu cinayet türünün temel motivasyonunun kavga, tartışma, öfke ve iletişimsizlik gibi sosyo-psikolojik faktörleri işaret etmesine rağmen, bu cinayetlerin arkasında yapısal/kültürel ve sosyo-ekonomik faktörlerin de etkili olduğu / olabileceği varsayılabilir.

Medyada, "yan baktın kavgası", "yan baktın tartışması", "yan baktın vahşeti", "neden yan baktın cinayeti" gibi kavramlarla ifade edilen bu öldürme suçlarının kriminoloji, sosyoloji, psikoloji, hukuk gibi sosyal bilimler literatüründe yer almadığı görülmektedir.

Sosyal bilimcilerin bu konuya yönelmemeleri belki de bu suç türünün marjinal olarak değerlendirilmesiyle ilgili olabilir. Bu tür cinayetler diğer cinayetlere göre daha az işlenmektedir. Bir diğer etken de bu tür cinayetleri genel insan öldürme suçları içerisinde ele alma eğilimi olabilir.

Ancak, tüm bunlarla birlikte, özellikle Türkiye'de son birkaç on yıldır, medyanın yan baktın cinayetleri olarak adlandırdığı bu tür cinayetlerde dikkate değer bir artışın olduğu kolaylıkla gözlemlenmektedir.

Bu araştırma, Türkiye'de işlenen ilginç ve dikkat çekici bir cinayet türü olan, medyanın "yan baktın cinayetleri" olarak adlandırdığı olguyu konu edinmektedir. Türkiye'nin önemli sosyal problemlerinden birisi olan suç kapsamında yer alan bu olgu, birçok hususta dikkat çekici ve önemlidir. Zaman zaman duyduğumuz veya okuduğumuz; " bu ülkede bir hiç uğruna", "sudan sebeplerle" adam öldürülüyor, cana kıyılıyor söylem ve değerlendirmeleri belki de en çok yan baktın cinayetleri bağlamında bir anlam ifade etmektedir. Bir hiç uğruna, sudan sebeplerle, basit bir kavga veya tartışmayla eğer insanlar kolayca bir cinayet işleyip katil olabiliyorlarsa bu durum Türkiye açısından, toplumumuz ve insanımız açısından dikkate değer bir sosyolojik, sosyo-psikolojik ve kültürel bir gösterge olarak da okunabilir. Bu ülkede

insan yaşamı bu kadar ucuz mu? Eğer bir hiç uğruna kolayca öldürebiliyor ve ölebiliyorsak insan yaşamı, insanın canı, insanın değeri önemli oranda aşınıyor demektir. İnsan yaşamının anlamını yitirmesi, insanın canı ve yaşam hakkıyla ilgili değerlerin çözülmesi ve çürümesi bir anomi durumunu yaşadığımızı da ortaya koyabilir. Kısacası, " yan baktın cinayetleri" altında birçok başka olgu ve sorunları içeren önemli bir olgu ve gösterge olma özelliğine sahiptir.

Araştırma sosyolojik ve sosyo-psikolojik bir özelliğe sahiptir. Bu bağlamda araştırmanın problemi şöyle ifade edilebilir: *Türkiye'de gözlemlenen, medyanın yan baktın cinayeti olarak adlandırdığı cinayetler sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik olarak belirli bir örüntü veya kalıp oluşturmakta mıdır? Bu suç türünün belirleyicileri nelerdir?*

Araştırmada, bu tür cinayetlere karışan kişilerin sosyo-demografik özellikleri, cinayetlerin nedenleri, cinayetlerin gerçekleştiği yerleşim yerleri, cinayet mekânları, cinayetlerde kullanılan suç aletleri/silahları, cinayetlerin yıl, ay ve günün saatlerine göre dağılımı, katil ve mağdur arasında tanışıklık, husumet ve anlaşmazlık durumu ve cinayetlerde alkol ve uyuşturucu maddelerin etkili olup olmadığı gibi konu ve sorular ele alınıp cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırma medyada dikkate değer oranda yer alan, fakat henüz bilimsel bir analize tabii tutulmamış bu olgu ve sorunu sosyolojik açıdan araştırması nedeniyle özgün ve önemlidir. Araştırmadan elde edilen verilerin kriminoloji ve suç sosyolojisi literatürüne katkı sağlamanın yanı sıra, suçla mücadelede de faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırma problemini oluşturan yan baktın cinayetleri genel anlamda bir insan öldürme suçu olarak değerlendirilir. Bu çerçevede öncelikle insan öldürme suçunun hukuksal ve sosyolojik tanımı

yapılarak anlamı belirlenmelidir. Cinayet ise insan öldürmenin bir biçimi olarak ayırıcı özelliği dikkate alınarak kavramsallaştırılmalıdır. Bir diğer husus ise cinayet dâhil öldürme suçunun kuramsal olarak açıklanmasıdır. Bu alt bölümde ayrıca dünyada ve Türkiye'de cinayetler genel olarak ele alınmaktadır.

Hukuksal ve Sosyolojik Açıdan İnsan Öldürme Suçu

Araştırmanın "Giriş" bölümünde de ifade edildiği gibi, insan öldürme suçu insan toplumlarında gözlemlenen en eski suçlar arasından yer alır. İnsan öldürmeye hiçbir toplum belli koşul ve kurallar dışında olumlu bakmamıştır. Çünkü insan yaşamı bugün olduğu gibi geçmişte de kutsal ve değerli olarak görülmüştür. Ancak bu suç işlenmeye devam edegelmiştir.

Bu suça karşı eski toplumlarda töre, din kuralları ve gelenekler çerçevesinde karşı çıkılmış, cezalar bu ölçülere göre verilmiştir. Hukukun kurumlaşmasıyla ise yasal anlamda bu tür eylemler suç olarak tanımlanmış ve cezalandırılmıştır.

Hukuksal olarak cana kıyma, insan öldürme ve adam öldürme kavramlarıyla ifade edilen bu eylem bir suç olarak tanımlanır. Örneğin, *Hukuk Sözlüğünde* (Bağdatlı, 1997:7) şöyle tanımlanır: Bir kimseyi bilerek ve isteyerek öldürme (kasten adam öldürme). Tedbirsizlik, dikkatsizlik, meslek ve sanatta acemilik ya da kurallara uymama sonucu birinin ölümüne sebep olma (taksirle adam öldürme).

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı gibi, insan öldürme bir fiil ya da eylemdir. Bu eylem kasten öldürme ve taksirle; tedbirsizlik, dikkatsizlik nedeniyle, istemeyerek öldürme veya öldürmeye sebep olma şeklinde iki kategoride değerlendirilmektedir.

Akay (2017), kasten adam öldürme suçunu en temel hak olan yaşama hakkının sonlandırılmasına sebebiyet veren, insanlık tarihi kadar eski ve insanlık yok olana kadar da devam edecek bir suç türü olarak tanımlamakta ve değerlendirmektedir.

Bu suç türü, ülkemizde Türk Ceza Kanunun 81, 82 ve 83.

maddelerinde düzenlenmiş ve bu suçu işleyenlerin hangi cezaları alacakları da yazılı olarak açıkça ifade edilmiştir (Akay,2017).

Örneğin, TCK'nın 81. maddesi kasten adam öldürmeyle ilgili şu bilgiler yer almaktadır: " Bir insanı kasten öldüren kişi müebbet hapis cezası ile cezalandırılır". Suç kasten işlenmiş bir suçtur. Failin hareketi ve neticeyi bilerek ve isteyerek işlemesi durumunda ortaya çıkan kusurluluk çeşidi kast olmaktadır. Bu kast, suçun basit halinde ve pek çok nitelikli halde genel kasttır. Kast; adam öldürme sürecinin başlangıcında var olabildiği gibi sürecin yarılarında ya da sonunda da ortaya çıkabilir (Bayraktar, 2013:60-70).

İnsan öldürme suçunda kast faktörü, konuyla ilgili araştırma yapan birçok bilim insanının altını çizdiği önemli bir hususdur. Bu bağlamda, örneğin İçli (2006:148), "adam öldürme" olarak ifade ettiği bu suçu şöyle tanımlar: "Adam öldürme en genel anlamda, insanın bilerek ve isteyerek ya da planlanmadan kaza sonucu bir başka insanın hayatına son vermesidir."

Martin (2011:231) ise, yasal cana kıyma-yasal olmayan cana kıyma ayırımı yaparak, suç oluşturan cana kıyma, yasal herhangi bir gerekçesi olmaksızın bir bireyin ölümüne neden olmadır şeklinde bir tanımlama yapar. Yasal cana kıyma yazara göre belirli bazı koşullar altında yasal olarak haklı görülür. Yasal cana kıymanın bir örneği, savaşta düşmanı öldüren bir askerin eylemidir. Suç oluşturan cana kıyma veya insan öldürmenin anahtar özellikleri, sorumluluk konuları, zihinsel kapasite, niyet ve saldırgan tarafından önceden planlamadır.

Sonuç olarak, hukuksal anlamda insan öldürme suçu unsurlarını oluşturan fiil (eylem), failin durumu (niyet, zihinsel özellikler vb.) ve yasallık çerçevesinde tanımlanmakta, kasıtlı öldürmeler ve kazayla öldürmeler veya ölüme sebebiyet verme arasında ayırım yapılmaktadır. Özellikle, Martin'in (2011) yasal ve yasal olmayan cana kıyma ayırımı bu bağlamda önemlidir.

İnsan öldürme suçunun sosyolojik boyutu da göz önüne

alınması gereken önemli bir özelliktir. Sosyolojik açıdan bir toplumun sosyal yapısı ve özellikle normatif/kültürel yapısı suçu açıklamak ve tanımlamak bağlamında önemlidir. Bu konuda Emile Durkheim'ın görüşleri oldukça dikkat çekicidir. Durkheim'a göre suç kolektif vicdanın ancak belirli nitelikte bir ihlaline verilen addır. Suçun olabilmesi için kolektif vicdanın; müşterek, kuvvetli ve belirli hallerine karşı gelinmiş olması gereklidir. Kısacası, herhangi bir fiil (davranış), bir toplumun tamamına verdiği rahatsızlık oranında ve rahatsızlığın belirli ve kuvvetli olması durumunda suça vücut veren ve ceza adı verilen müeyyideleri (yaptırım) davet eder (Çalık,1996:3).

Durkheim'ın bu yaklaşımını öldürme suçuna uyguladığımızda şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Öldürme eylemi toplumun ortak vicdanında rahatsızlık oluşturan ve rahatsızlığa karşı kuvvetli bir tepkinin ortaya çıktığı bir suçtur. Nitekim ilkel toplumlarda öldürme suçlarına karşı toplumun tepkisi çok yüksek olduğundan, asıl fail/suçlunun kim olduğunu ortaya çıkaran ayrıntılı bir yargılama sürecine gitmeksizin (bu tür yargı kurumları zaten bu toplumlarda yoktu) kolektif vicdanın acilen tamiri ya da onarılması için karşı kabileden herhangi birisi ölümle cezalandırılabiliyordu. Günümüzde de, yargılama süreci ve adalet önem verilerek öldürme suçunu işleyenlere en ağır cezalar verilmektedir. Hatta bazı toplumlarda insan öldürme suçunun cezası idamdır.

İnsan öldürme suçunda sosyolojik boyut, daha önce de ifade edildiği toplumun kültürel yapısı ve değerleriyle sıkı bir ilişki içindedir. İnsan öldürmede "namus" faktörü bu çerçevede dikkate değer bir kavramdır. Örneğin, Türkiye'de namus hem bir cinayet nedeni, hem de yargılamayı etkileyen, insan öldürme suçunu işleyenlerin daha az ceza alması üzerinde etkili olan bir unsurdur. Eleştirel birçok yönü olmasına rağmen, "namusumu temizledim" ifadesinin hala toplumun özellikle kırsal kesiminde ve alt sınıflarında karşılığı vardır.

Bir Öldürme Suçu Olarak Cinayet

Cinayet bir insan öldürme suçudur; insan öldürme suçunun bir biçimi veya türüdür. *Türkçe Sözlük* (2011:467) cinayeti adam öldürme olarak tanımlar.

Hukuksal açıdan cinayet bir insanı kasten; bilerek ve isteyerek öldürme anlamına gelir. Suç, kasten işlenen bir suçtur. Failin ya da katilin hareketi ve neticeyi bilerek ve isteyerek işlemesi durumunda ortaya çıkan kusurluluk çeşidi kast olmaktadır (Bayraktar, 2013:70).

Okur (1972:10), cinayeti; "bilinçli olarak herhangi bir insanın hayatına son veren kasıtlı fiil ve saldırılar" şeklinde tanımlar. Okur, cinayet ve adam öldürme arasında bir ayırım yaparak, her cinayetin bir adam öldürme olduğunu fakat her adam öldürmenin bir cinayet olmadığını da vurgular (1972:78).

Yukarıdaki analiz ve değerlendirmede üzerinde durulan ana husus cinayetlerde failin bu eylemi bilerek ve isteyerek gerçekleştirmesidir. Failin iradesi kast olarak değerlendirilir. Bu bağlamda kasten adam öldürme bir cinayettir. Bu cinayet planlanarak ve maktule acı çektirerek, işkence ederek gerçekleştirilmesi durumunda cezalar daha da ağırlaşmakta, hatta idam cezası verilebilmektedir.

Cinayet toplumsal bir olaydır ve öteki toplumsal olaylar gibi bütün toplumlarda var olması da doğaldır. En ilkelinden en gelişmiş toplumlara kadar cinayetler olsa olsa biçimce ve oran olarak farklılık gösterir. Cinayetlerin var oluşunu değil, yaygınlığını hastalık saymak daha doğru olur.

Okur'a göre cinayeti suçun yapısını tanımaksızın çözüme ulaştırmak güçtür. Suç maddi ve manevi iki öğeden oluşur. Örneğin, katilin öldürme eylemini bilerek, "kasten" yapması suçun manevi öğesini, adam öldürmesi maddi ögesini oluşturur. *Kasıt ile adam öldürmek birleşince cinayet tamamlanmış sayılır* (1972:9).

Kast faktörü üzerinde McCaghy (1985) de durur. Bir kişi-

nin bir başkasını bilerek ve isteyerek öldürmesini cinayet olarak tanımlar.

Cinayetler çeşitli biçimler alabilmekte ve farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Örneğin seri cinayetler, kadın cinayetleri, toplu cinayetler bu duruma bir örnektir.

Cinayetler, ayrıca nedenlerine göre de çeşitlilik göstermektedir. Aile geçimsizlikleri, kan davaları, kavga ve çekişmeler, toprak anlaşmazlıkları, hırsızlık, alay edilmek, namus ve onurla oynanmak, akıl hastalıkları ve benzeri etkenler çeşitli cinayetlerin nedenleri olmuştur (Okur, 1972:11).

Cinayetlerin en belirgin özelliklerinden birisi süreç ve ilişki gerektirmesidir. Bu bağlamda tüm cinayetler ilişki ve süreç açısından üçe ayrılıp sınıflandırılmaktadır. Bunlar (Sözer;2016:191):

1.Katil ve maktulün uzun ilişki geçmişine sahip olduğu cinayetler.

2.Katil ve maktulün birbirleri ile menfaat(çıkar) ilişkisi içinde olduğu cinayetler.

3.Katil ve maktulün birbirlerini daha önceden tanımadıkları cinayetler.

Cinayetlerde katil-maktul ilişkisi viktimoloji açısından da ele alınmaktadır. Viktimoloji, kısaca mağduru inceleyen bilim dalı olarak tanımlanabilir. Viktimoloji, mağdurlar ve failler arasındaki ilişkiyi, mağdurla ceza adalet sistemi arasındaki etkileşimi ve mağdurla diğer sosyal gruplar arasındaki bağlantıları içerir (Karman,1990:1; Gönültaş ve Güler,2014:179).

Burgess ve Regehr'e göre (2010:177), viktimoloji kavramı ile birlikte mağduriyetin oluşmasındaki en temel unsur olarak mağdur-fail ilişkisi görülmüştür. Örneğin, Mandelson'un mağdur tipolojisindeki ilk kategoride herhangi bir sorumluluğu olmayan mağdurlar varken, diğer dört kategoride ise mağdur eylemin içinde ve ilişkilidir.

Cinayetlerde katil-mağdur ilişkisiyle ilişkili en yaygın görüşe göre, cinayetlerin çoğu birbirlerini tanıyan kişilerce işlenmek-

tedir. Örneğin, 1971 yılında ABD'de kaydedilen cinayetlerin %40'ı kurbanlarını tanıyan kişiler tarafından işlenmiştir. Bu cinayetlerin % 25'ten fazlası ise karı-koca arasında işlenmiştir (Michaud,1991:57).

Özet olarak bu yaklaşım katil ve maktulün birbirlerini *tanımamasının* tüm cinayetlerde azınlıkta kaldığını ileri sürmektedir. Buna göre ıssız bir yerde karşınıza çıkan esrarengiz biri tarafından öldürülmeniz, bilinçaltında ne kadar canlı olursa olsun, bunun gerçekleşme ihtimali, tanıdığınız biri tarafından öldürülme ihtimalinden düşüktür. Sosyal mesafenin az olduğu durumlar (yani yakın ilişki gruplarınız) cinayet işlenme riskinin de en yüksek olduğu durumlardır (Sözer,2016:191).

İnsan Öldürme ve Cinayet Suçlarının Nedenleri

İnsan öldürme ve bu suçun bir biçimi olan kasten insan öldürme veya cana kıyma anlamına gelen cinayetlerin birçok neden veya faktöre bağlı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Konuyla ilgili araştırma yapan bilim insanlarına göre, bu tür suçları tek bir etkenle açıklamak olası değildir.

Konuyla ilgili literatüre bakıldığında bu konuda önemli araştırmaların olduğu ve dikkate değer bulgulara ulaşıldığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Kızmaz (2006), Türkiye'de kitle iletişim araçlarına yansıyan cinayetler dahil şiddet olayları üzerinde şu faktörlerin etkili olduğunu söylemektedir: *Boşanmayla ilintili olarak yaşanan sorunlar, eşler arasında yaşanan aldatma olayları, okulla ilintili olarak ortaya çıkan sorunlar, kıskançlık, tartışma, dedikodu ve intikam, ekonomik sorunlar, prestij ve statüyle ilgili algılamalar, kız meselesi, kan davası, namusa ilişkin algılamalar, futbol fanatikliği, uyuşturucu, alkol ve uçucu maddelerin etkisi, kitle iletişim araçlarının etkisi, silah ve kesici alet taşımanın yaygınlığı, mafya ve çete oluşumundan kaynaklanan nedenler, bireysel adalet arayışları, hakkında bilgi sahibi olunmasının istenmemesi ve kişilik ve zihinsel rahatsızlıklar/yetersizlikler.*

Yukarıda ifade edilen faktörler, öldürme suçlarının sosyo-ekonomik, kültürel, psikolojik, teknolojik, alkol ve uyuşturucu madde kullanımıyla ilişkili, çok boyutlu ve karmaşık bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

İçli (1987) tarafından yapılan, " Adam Öldürme Olayında Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faktörlerin Önemi" adlı araştırmada aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır;

1.Örnekleme dahil olan faillerin hepsi erkektir.

2.Suç işlemenin en yoğun olduğu yaş grubu 22-25'tir.

3.Adam öldürenlerin meslek dağılımına göre en yüksek oran çiftçi ve daha sonra zanaatkârlarda görülmektedir.

4.Evli olanların oranı %57.79, hiç evlenmeyenlerin oranı %34.76.

5.Faillerin %94.87'si dini inanca sahip.

6.Faillerin eğitim düzeyi düşük. %58.87 ilkokul, % 20.77'si ortaokul.

7.%31.26'sının ailesinde başka suçlu var.

8.%31,4'ünün arkadaş çevresinde suçlu var.

9.Faillerin kullandıkları silahların %69.48'i ateşli silah, %29.74'ü kesici alet.

10.Adam öldürme nedenleri; namus, kıskançlık, kan davası, arazi anlaşmazlığı ve diğer nedenler.

Bir diğer önemli araştırma ise Ünsal tarafından yapılmıştır. Ünsal, araştırmasında cinayet işleyenlere(kan davası cinayeti), "insan neden katil olur?" sorusunu sormuştur. Araştırma bulgularına göre; yakınlarının namus ve şerefini korumak (%32), bilinçsizlik; cahillik (%17), haksızlığa; adaletsizliğe karşı koymak (%12), üzüntünün şokundan aklını yitirmek (%7), gururundan; ağırına gittiğinden (%5) ve kan davası (%5) katillerin önemli gördüğü cinayet/öldürme sebepleridir (1995:158).

Yves Michaud (1991), cinayetler de dâhil tüm şiddet suçlarında kentleşme, kötü çevre koşulları, kültürel nedenler, alkol

bağımlılığı, silah bulundurma, bunalımlı geçmiş ve güvensizlik gibi faktörlerin etkili olduğunu söyler.

Michaud'a göre, güvensizlik gelişmiş ülke kentlerinde genel bir olgudur. 1975 yılında ABD'de kaydedilen 20.000 cinayetin %25'i sadece on kentte işlenmiştir. Tehlikeli semtler, katiller ve kurbanları genellikle gelir düzeyi düşük kesimlerin yaşadığı yerlerdir.

Aynı yazara göre, şiddet özellikle şiddet kullanan ana-babaların, şiddete dayalı eğitim gören bireylerin çoğunlukta olduğu fakir alt kültürlerde görülmektedir.

Sorunları ve çatışmaları öldürerek çözmenin bir yöntem olarak görülmesi de insan öldürmeler üzerinde etkilidir. Kültürel kategori içinde değerlendirilebilecek bu faktör ülkeden ülkeye, aynı ülke içinde bölgelere ve zamana göre değişiklik göstermektedir (İçli,2004:148).

Daha önce de ifade edildiği gibi insan öldürme suçlarıyla şiddet kullanımı arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. İnsanlar hayatta kalmak, rakibini ortadan kaldırmak, kendini savunmak ve karşılaştığı bir problemi çözmek için şiddet kullanmaktadırlar. Şiddetin geri dönülmez, sonucunun değiştirilemez olduğu son nokta ise öldürmek eylemidir. İnsanlar kendileri gibi sevgisi, duyguları, acıları, sevinçleri olan bir başka bireyi neden öldürmektedirler? Bu öldürmelerin ortak özellikleri var mıdır? Bu konuda literatür bize insanların kıskançlık, namus, menfaat paylaşımı (arazi, alacak-verecek), töre ve eşleri arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle cinayet işlediklerini söylemektedir. Cinayet nedenlerine bakıldığında bu nedenlerin bir süreci zorunlu kıldığı ve en az iki arasında belirli bir süre ilişki gerektirdiği söylenebilir. Bu bağlamda, tanışıklık ve sosyal ilişkilerde yakınlık, cinayet konusunda bizlere açıklanabilir ipuçları sunmaktadır. Örneğin, ABD'de işlenen tüm cinayetlere bakıldığında her 100 cinayetin 43'ünde failin maktulü tanıdığı, 13'ünde hiç tanışıklık olmadığı, 43'ünde ise ilişkinin bilinmediği görülmektedir (Sözer,2016:190).

Yan Baktın Cinayeti

Daha önce de ifade edildiği gibi, "yan baktın cinayeti" medyatik bir kavram veya medyatik bir adlandırmadır. Özellikle gazetelerde bu türden haberlere Türkiye'de rastlanmaktadır. İki kişi veya iki grup arasındaki tartışmanın kavgaya dönüşmesi, genellikle kavga sırasında bazen de kavganın uzantısı yeni bir kavga veya intikam/kin duygusuyla işlenen cinayetler yan baktın cinayeti olarak adlandırılmaktadır.

Bu tür cinayetlerin haber başlıklarında ağırlıklı olarak "yan baktın cinayeti kavramının" kullandığı görülür. Bu ifadeye benzer ifadelerde de cinayetin adlandırılması da dikkat çekicidir. Örneğin; "Neden Yan Baktın Kavgası Cinayeti", "Yan Baktın Kavgası Cinayetle Bitti", "Korkunç Yan Baktın Cinayeti", "Yan Bakma" gibi.

Yan baktın cinayetlerinde anahtar kavramların yan bakma veya kavga olduğu görülür. Bu bağlamda bu iki kavramın açıklanması büyük önem taşır.

Türkçe Sözlük (2011:2517), bir deyim olan yan bakmayı şöyle tanımlar: yan bakmak; beğenmeyerek veya düşmanca bakmak. Kötü niyetle bakmak. "Kim ona yan bakarsa kemiklerini kırar anasını ağlatırım".

Yukarıdaki tanım ve açıklamalardan anlaşılacağı üzere yan bakmak bir insanın diğerine düşmanca, beğenmeyerek ve kötü niyetle bakmasını ifade eder. Bir insanın bir başka insana bakışı öncelikle fiziksel bir durum oluşturur. Ancak burada önemli olan bu bakışa diğer kişi ya da kişilerin yüklediği anlamdır. İşte bu nedenle yan bakmak kültürel, sembolik ve etkileşimsel bir olgu olarak değerlendirilebilir. Çünkü cinayetle sonuçlanan tartışma ve kavganın başlangıcı, "neden yan baktın" veya "bana kimse yan bakamaz" anlam atfetmesiyle veya değerlendirmesiyle ortaya çıkmaktadır. Tartışma sürecinde mutlaka, "ben size/sana yan bakmadım" veya "asıl sen bana yan baktın" diye bir savunma ve saldırı durumunda ortaya çıkması taraflarda bu konuda kültürel/sembolik bir sermayenin olduğunu gösterir.

Yan bakma, aynı zamanda tarihsel ve kültürel boyutu olan bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, Erasmus 1550'lerde şöyle der; "yan bakış şeytanlaştırır." Bir güvercinin, bir sincabın gözlerin yandadır. Fakat onlarınki yan bakış olarak değerlendirilemez. Çünkü simaları öyledir.

Konuyla ilgili bir başka örnek Rönesans ressamlarında görülür. Rönesans ressamlarında yan bakma günah motiflerinde vardır. Bu resimlerde, tam gözünü yukarıya, semaya çevirmiş aziz, Tanrıya yakarır, yalvarır, bir vecd anı içerisinde gözlerini bir anda yana yuvarlar. İşte, o yana yuvarladığı an, şeytani bir andır. Allah'ın flaş anı, dondurur. Bu halin ilahi yorumunu köy hocaları bile dile getirir. Yüzünüzü Allah'tan, ibadetten aldanır başka yöne çevirirseniz, Allah'ın cinleri çarpar (Genç,2014:80-81).

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere yan bakışla ilgili gerek Hristiyan ve gerekse İslam dinlerinde bir bilgi ve duruşun olduğu görülür. Bu dinsel bakış açısının kültürün diğer alanlarına yayılarak şeytani/düşmanca/kötü niyeti ifade eden bir kültürel koda ve sembole dönüşmesi söz konusu olabilir. Türkiye'de özellikle "ataerkil, eril erkeklik kültürünün içerisinde de değerlendirilebilecek "delikanlı kültüründe" bu tür sembolik öğeler yer almaktadır. Bu öğeler, kabadayı kültürüne de şirayet etmiştir. Bakışlardan anlam çıkaran; bakışlara anlam yükleyen, bakışla mesajlar veren bir beden dili diğer kültürlerde olduğu gibi Türk kültüründe de vardır. Ancak, delikanlı ve kabadayı kültüründe bu durum cinayet, yaralama gibi bazı kriminal olayların sembolik bir motivasyonu haline gelebilmektedir.

Yan baktın cinayetlerinin ikinci anahtar kavramı kavgadır. Kavga, düşmanca davranış ve sözlerle ortaya çıkan çekişme ve dövüş anlamına gelir (Türkçe Sözlük, 2011:1356). Kavga birçok sebeple meydana gelebilir. Örneğin; alacak verecek meselesi, dedikodu, namusa ilişkin algılamalar, karşı cinsle ilgili sorunlar, aile içi sorunlar, boşanma vb. Bazen, sudan sebepler diye ifade edilen durumlar da kavgaya neden olabilir. Örneğin bir bankada veya

hastanede hizmet almak için kuyruğa girme kuralına uymamak gibi.

Kavgada en önemli nokta tarafların birbirine düşmanca yaklaşımı veya davranışıdır. Düşmanca yaklaşım ve davranış sorun çözmeye yönelik sağlıklı/olumlu iletişimin koptuğunu, tarafların sorunlarını güçle çözmeye yöneldiğini gösterir. Kavga sürecinde akıl yerine duygular ön plana geçer ve çok ciddi, arzu edilmeyen sonuçlara yol açar. "Öfkeyle kalkan zararla oturur" atasözü bu durumu çok iyi ifade etmektedir.

Buraya kadar yapılan açıklama ve değerlendirilmelerden hareketle, yan baktın cinayetlerinin tarafların birbirine yönelik bakışlarına yükledikleri anlamla ortaya çıkan, giderek kavgaya dönüşen ve bu kavga sürecinde ortaya çıkan öldürmeler olduğu söylenebilir.

Bu tür cinayetlerde yan bakışın kültürel bir kod ve sembol olduğu, toplumun egemen, yaygın kültüründe olmasa bile , "delikanlı kültürü", "kabadayı kültürü" gibi alt kültürlerde daha çok önem arz ettiği söylenebilir.

Ancak, tüm bunlarla birlikte yukarıdaki analize dayalı olarak bu cinayetleri açıklamak sosyolojik anlamda yeterli değildir. Bu tür cinayetler alt sınıflara özgü, erkeklerin işlediği ve karıştığı cinayetler olmanın yanı sıra, ağırlıklı olarak İstanbul, İzmir, Adana gibi metropollerde işlenmektedir. Kırsal kesimde yan bakma tartışmaları olsa bile cinayetlere rastlanılmamaktadır.

Ortaya çıkan bu tablo, yan baktın cinayetlerinin sembolik/kültürel ve etkileşimsel boyutlarının ötesinde, toplumun sorunları, sınıfsal yapı, sosyo-ekonomik durum, kültürel değişme, şehirleşme, alt kültürleşme gibi meselelerde de ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Cinayetlerin Kuramsal Olarak Açıklanması

Daha önce de ifade edildiği gibi, insan öldürme suçunun bir biçimi olan cinayetler şiddet ve şahsa karşı işlenen suçlar katego-

risinde yer alır. İfade edilen bu suç birçok sebep veya faktörle ilişkili bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda, cinayeti tek bir nedene/faktöre bağlı olarak açıklamak meseleyi anlama konusunda oldukça sorunlu bir yaklaşım olarak görülür.

Cinayetler; fiziksel ve kalıtsal nedenler, toplumsal nedenler, psikolojik nedenler, ekonomik nedenler, kültürel nedenler, uyuşturucu ve alkole bağlı nedenler gibi birçok neden veya faktöre bağlı olarak gerçekleşmektedir (Okur, 1972; Demirbaş, 2001; Kızmaz, 2006; Martin, 2011).

Cinayetlerin birçok sebep veya faktörle ilişkili olarak gerçekleşmesi suç kuramlarına da yansımıştır. Örneğin, cinayetler yapısalcı, kültürel, etkileşimci ve psikolojik kuramlarla açıklanabilmektedir. Bu bağlamda üzerinde durulan önde gelen kuramlardan birisi şiddet alt kültürü kuramıdır. Bu kuram, Wolfang ve Ferracuti (1982) tarafından geliştirilmiştir. Wolfang ve Ferracuti'ye göre; sorunların şiddet kullanılarak çözümünü ön gören değerlerin revaçta olduğu bölgelerde şiddet alt kültürü var olur. Şiddet pratiklerinin temelinde bu kültürel yapı vardır. Şiddet alt kültürü kuramına göre şiddet, bir cesaret, güç gösterimi ve statüyü koruma aracıdır. Şiddet bu kültürel temelde bir intikam alma aracı olarak kullanılmaktadır (Kızmaz,2006:256).

Kültürel kuram, cinayetler de dahil tüm öldürmelerde ve genel olarak şiddet eylemlerinde yaygın ve geniş kabul gören bir paradigma özelliğine sahiptir. Örneğin, Beeghley (2003:233), şiddetin kabul edilen, öğrenilen bir davranış olduğunu ve bu davranışın toplumsal-kültürel çevreden kaynaklandığını söylemektedir.

Kızmaz'a göre (2006:261), şiddet olgusu kültürle ilişkili bir gerçekliktir. Ancak bu olgu hem kültürden sapmayı içerir ve hem de kültürel yapının kendisinden kaynaklanır. Örneğin Türkiye'de gerçekleşen şiddet eylemlerinin temelinde bireylerin kültürel algılama biçiminden kaynaklanan, "şeref", "namus", "erkeklik" gibi kültürel olgu ve değerler görülmektedir. Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından 81 ilde yapılan bir araştırmaya göre

Türk insanının cinayet işleme nedenlerinin ilk sırasında "namus meselesi" olması dikkat çekici ve düşündürücü bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Cinayetleri açıklamada kültürel kuram ve onun bir türü olan şiddet alt kültürü kuramı önemli ve açıklayıcı değeri olmasına rağmen, ifade edilen bu suçu sadece bir kurama dayalı açıklama yeterli değildir. Çünkü insanlar ekonomik sebeplerle, menfaat paylaşımı, arazi, alacak-verecek nedeniyle de cinayet işlemekte ve şiddet eyleminde bulunmaktadır. Cinayet suçunu işleyenlerin sosyo-ekonomik düzeylerinin düşüklüğü bu tür suçların sınıfsal karakterini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çatışma kuramları bu konuda açıklayıcı bir değer taşımaktadır. Çatışma kuramları ayrıca suçlu alt kültürlerinin veya şiddet alt kültürünün zeminini; temelini de ortaya koymaktadır. Bireylerin içinde yaşadıkları olumsuz koşullar şiddetle ilgili değerlerin öğrenildiği ve sorunları çözmede meşru görüldüğü ortamlardır.

Cinayetler dâhil, insan öldürme suçlarının arkasında, sosyo-kültürel değişkenlerinin yanısıra psikolojik faktörlerde bulunmaktadır. Örneğin, bu konuda *Gianel* dikkate değer bir araştırma yapmıştır. Gianel'e göre kasıtlı adam öldürme anında suçluda hayal kırıklığı yüksek, gerçeklikle ilişki zayıf, tatmin olma potansiyeli yüksektir (İçli,2004:150).

Cinayetlerde ortamsal etkenlerin de önemli rolü bulunmaktadır. Ekolojik kuram, özellikle kentlerde ve kentlerin bazı bölgelerinde cinayetlerin ve şiddet suçlarının daha çok işlendiğini ileri sürer. Bu bağlamda, örneğin Türkiye'de en çok insan öldürme suçunun İstanbul'da gerçekleşmesi oldukça anlamlıdır (Umut Vakfı, 206; Sözer,2016).

Ortamsal etkenler, bazen de bir meyhane olabilmektedir. Bir meyhanede silahlı sarhoşların kavgası örnek olarak verilebilir. Bu kavgaların çoğu, erkeklik gösterilerinden ortaya çıkmaktadır. Sosyologlar bu tür canilere "doğal vahşi" adını vermektedir (Michaud,1991: 57).

Sonuç olarak, cinayetler sosyo-ekonomik, kültürel ve psikolojik faktör veya etkenleri içermesi nedeniyle sosyolojik, sosyo-psikolojik ve psikolojik kuramlarla açıklanabilmektedir. Literatürde bu konuda oldukça çeşitli yaklaşımların olduğu ve bu kuramların geliştirildiği görülmektedir. Ancak, bu tür suçlarda yapısal ve kültürel faktörlerin daha belirleyici olduğu göz önüne alınırsa sosyo-kültürel kuramların diğer kuram ve yaklaşımlara göre açıklayıcılığının daha yüksek olduğu ileri sürülebilir.

Dünyada ve Türkiye'de Cinayetlerin Genel Görünümü

Cinayet suçları ülkelere göre dikkate değer farklılıklar göstermektedir. Örneğin, *Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi* (UNODC) verilerine göre Rusya, Pakistan ve ABD'de cinayet oranları yüksektir. Buna karşılık Avrupa ülkelerinde cinayet oranları oldukça düşüktür. Bir uzak doğu ülkesi olan Japonya'da cinayet oranları dikkate değer şekilde düşüktür. Türkiye'de ise Japonya kadar olmasa da cinayet oranlarının düşük olduğu görülmektedir.

Cinayet oranları, genellikle cinayet sayısının ülke nüfusuna bölümünün 100.000'le çarpımı sonucu elde edilmektedir. Kısacası yüz binde oranla ifade edilmektedir.

UNODC verilerine göre 2011 yılında cinayet oranları Rusya Federasyonunda yüz binde 10, Pakistan'da yüz binde 8, ABD'de yüz binde 4,3, Japonya'da yüz binde 0,3, Türkiye'de ise yüz binde 1,7'dir (Sözer,2016:185-186).

Cinayet suçu genellikle erkekler tarafından işlenen bir suç görünümündedir. Bu suçun faili ve mağduru Avrupa'da ve Türkiye'de genellikle erkeklerdir. Ancak, yıllar içinde oranlarda bazı değişmelerin olduğu da görülmektedir. Bu değişime rağmen temel örüntü ise değişmemektedir.

Cinayet suçları ağırlıklı olarak ülkelerin kentlerinde, özellikle metropollerde işlenen bir suç görünümündedir. Örneğin,

1975 yılında ABD'de kaydedilen 20.000 cinayetin %25'i sadece 10 kentte işlenmiştir. Bu suçlar kentlerin tehlikeli semtlerinde işlenmekte ve genellikle katil ve mağdurlar gelir düzeyi düşük sosyo-ekonomik gruplarda yer almaktadır (Michaud,1991: 56).

Türkiye'de cinayet suçları çoğunlukla başta İstanbul olmak üzere büyük kent ve metropollerde işlenmektedir. Bu suçlarda erkeklerin hem katil ve hem de mağdur olarak ağırlıkta olduğu görülmektedir. Sözer'e göre (2016), 2010-2013 dönemini kapsayan cinayetlerde erkek faillerin sayısı kadınlardan yüksektir. Örneğin, 2010 yılında 2816 cinayet erkekler tarafından, 241 cinayet ise kadınlar tarafından işlenmiştir. 2013'te ise erkeklerin işledikleri cinayet sayısı 2620, kadınların ki ise 179'dur.

Mağdur açısında erkek hâkimiyeti devam etse de, fail olma durumuyla karşılaştırıldığında kadınlarda rakamlar biraz değişmektedir. Örneğin, 2010 yılında işlenen cinayet suçlarının mağdurlarının 973'ü erkek, 323'ü ise kadındır.

Oran olarak bakıldığında 2010-2013 döneminde kabaca her 10 cinayetin failinin 9'u erkek biri ise kadındır. Mağdurlar da ise kadınlar 1/3 ile 1/4 arasındadır. Bu oranlar, erkeklerle karşılaştırıldığında kadınların daha az cinayet suçu işledikleri, fakat daha fazla cinayet mağduru oldukları anlamına gelmektedir.

TÜİK (2015) verilerine göre, Türkiye'de öldürme suçuyla cezaevine girenlerin oranı %4,9'dur. Bu oran toplam 8281 öldürme suçuna karşılık gelmektedir. İstatistiklerde bu sayının ne kadarının cinayet olduğu ise bilinmemektedir.

Umut Vakfı tarafından hazırlanan *Türkiye'de Silahlı Şiddet (cinayet) Haritası 2016 Raporu* da bu konuda ilginç veri ve bulgular sunmaktadır. Umut Vakfı'nın basından derlediği verilere dayalı hazırlanan bu rapora göre, Türkiye'de 2016 yılında 2720 bireysel silahlı olay ulusal ve yerel medyaya yansımıştır. Bu olaylarda 2056 kişi ölmüş, bir kısmı ağır 1961 kişi ise yaralanmıştır.

İfade edilen rapora göre silahlı şiddete (cinayet) dayalı bu olaylar daha çok Marmara Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. İstanbul

246 olayla bu bölgede ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra; Bursa(116), Kocaeli(108), Sakarya(70) ve Tekirdağ(38) sıralanmaktadır.

Karadeniz Bölgesi'nde ise Samsun şiddet olayların en yoğun yaşandığı ildir.

Türkiye genelinde en çok olayın yaşandığı iller şöyle sıralanmaktadır: İstanbul, Samsun, Adana, İzmir, Bursa, Antalya, Kocaeli, Gaziantep ve Konya.

Aynı rapora göre bu olayların %78'nde ateşli silahlar (kaleşnikof, uzun namlulu silahlar, tabanca vb.), %22'sinde çoğunlukla bıçak, satır, balta gibi kesici aletler kullanılmıştır.

Uzmanlara göre Türkiye'de cinayet vakalarında deyim yerindeyse son yıllarda bir patlama yaşanmaktadır. Medyada çocuklarının katleden baba haberleri sık sık karşılaştığımız haberler arasında yer almaktadır. İstatistiklere göre 2004'ten beri cinayet sayıları katlanarak artmaktadır. Bu bağlamda son yılların rakamlarının oldukça kaygı verici olduğu söylenebilir. Günde ortalama 42,8, "kasten adam öldürme" suçundan dosya açılmaktadır. Konuyla ilgili uzmanlara göre, vahim tablonun nedeni eğitim kalitesindeki düşüş, değerler eğitiminin verilememesi ve cezaların caydırıcı olmaması. Ayrıca, son dönemlerde aile içi geçimsizlikler, ekonomik sorunlar, sosyal problemler artmıştır. İnsanların sorunlarını diyalogla, konuşarak çözememesi şiddete yol açmaktadır. Cinayet ise bunun en üst noktasının oluşturmaktadır *(www.karar.com/güncel haberler/ cinayet-vakaları-patladı-erişim. 13.02.2018).*

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, Türkiye'de gerçekleşen ve medyaya yansıyan, "yan baktın cinayetleri" olarak adlandırılan insan öldürme suçunu konu edinmektedir. Araştırmanın temel amacı bu suçun analizini yapmak, suç üzerinde etkili olan sosyo-ekonomik, kültürel ve psikolojik faktör veya belirleyicileri saptamak olarak ifade edile-

bilir. Kısaca, yan baktın cinayetlerinin belirleyicileri nelerdir ve bu cinayetlerde belli bir örüntü söz konusu mudur?

Araştırma verileri medyadan elde edilmiştir. Özellikle gazeteler ve internet ortamında yer alan haber sitelerindeki yan baktın cinayeti haberleri araştırmanın temel veri setini oluşturmaktadır.

Bu haberler içerik analizi tekniğiyle betimlenerek yorumlanmıştır. Bilindiği üzere içerik analizi sosyal bilimler alanında sıklıkla kullanılan önemli tekniklerden birisidir. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanabilir. İçerik analizi metin veya metinlerdeki belli kavram veya kelimelerin varlığını belirlemeye yönelik yapılır. Araştırmacılar bu kelime ve kavramların varlığını, anlamlarını ve ilişkilerini belirler ve analiz ederek metinlerdeki mesaj veya anlamlara ilişkin çıkarımlarda bulunurlar (Büyüköztürk ve diğerleri,2011:269).

Araştırma karakter itibariyle değişkenler arasında istatistiksel ilişkiler arayan nicel bir araştırma değil, metinlerin, haberlerin çözümlenmesini ve yorumlanmasını amaçlayan yorumlayıcı bir araştırmadır. Bu bağlamda araştırmanın yöntemini nitel yöntem olarak ifade edebiliriz. Nitel araştırma yöntemi gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, olguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek,2000: 19).

Araştırma örneklemi, gazete ve internetteki haber sitelerinden elde edilen 60 adet yan baktın cinayeti haberinden oluşmaktadır. Bu haberler; Milliyet, Hürriyet, Sabah, Gazete Vatan, Cumhuriyet, Yeni Şafak, Türkiye, Takvim, Sözcü, Gün Haber, Medya Haber, Ajans Tekirdağ, Kocaeli Barış, Haber Vitrini, Doğan Haber Ajansı ve İhlas Haber Ajansı medya kuruluşlarının internet sitelerinden derlenmiştir.

Bu cinayetler, aşağıda ifade edilen kategorilere göre kodla-

narak sınıflandırılıp, içerik analiz tekniğine göre betimlenmiş ve yorumlanmıştır.

Araştırma kategorileri şunlardır: Cinayetin gerçekleştiği yerleşim yeri, cinayetin gerçekleştiği yıl, cinayetin gerçekleştiği ay, cinayetin gerçekleştiği saat, cinayet mekânı, cinayete karışan kişiler veya taraflar, cinayet aleti, katilin sosyo-demografik özellikleri, maktulün sosyo-demografik özellikleri, katil-maktul ilişkisi, sabıka, alkol, husumet ve cinayetin medya tarafından ifade ediliş biçimi.

BULGULAR

Cinayetlerin Medya Tarafından İfade Ediliş Biçimi

Gazete ve internet ortamından elde edilen yan baktın cinayeti haberlerinin medya tarafından sunuluş biçimi, özellikle bu tür cinayetlerin "adlandırılması" konusunda yaygın/geniş bir fikir birliğinin olduğunu göstermektedir.

İçerik analizi sonucunda, bu cinayetlerin genel olarak medyada "yan baktın cinayeti" veya bu adlandırmayı önemli oranda içeren veya çağrıştıran bir şekilde ifade edildiği bulunmuştur.

Altmış haberin 29'unda "yan baktın cinayeti" kavramı kullanılmıştır. " Neden yan baktın" (5), "yan baktın kavgası cinayeti" (5), "yan bakma" (4), "yan baktın kavgası cinayetle bitti"(8), "yan baktın vahşeti"(4), "korkunç yan baktın cinayeti" (5) ifadeleri kullanılmıştır.

Dağılımdan da anlaşılacağı üzere "yan baktın cinayeti" kavramı %46,4'lük bir oranla en sık kullanılmaktadır. Diğer ifadelerin içeriğinde de yan bakma kavramının olduğu dikkat çekmektedir.

Medyanın bu tür cinayetleri ifade etme biçimiyle ilgili yaygın örneklerden bazıları şöyledir:

> *Tavşanlı'da 'Yan Baktın' Cinayeti(Milliyet,26.07.2015).*
> *Adana'da yan bakma cinayeti(Hürriyet,14.09.2016).*

Samsun'da 'yan bakma' kavgasında silahlar çekildi(DHA, 26.09.2016).

Yan bakma cinayetinde kan donduran ifade (İHA, 18.01.2018).

Sonuç olarak, medya haberlerinin içerik analizi sonucu, bu tür cinayetlerin adlandırılması veya kavramlaştırılması konusunda çok büyük oranda medyada ortak bir anlayışın olduğunu söyleyebiliriz.

Cinayetlerin Yıl, Ay ve Günün Saatlerine Göre Dağılımı

Altmış yan baktın cinayet haberinin yıllara göre dağılımına bakıldığında, en çok cinayetin 2015(16) ve 2017(15) yıllarında gerçekleştiği görülmektedir. Daha sonra 2013(8), 2011(6), 2016(5) ve 2014(4) gelmektedir. 2006-2017 yıllarını kapsayan bu dönemde, özellikle 2006(2), 2009(2) ve 2012(2)'de daha az cinayet işlendiği anlaşılmaktadır.

Ancak ortaya çıkan bu bulgu veri setimizle de yakından ilgilidir. Çünkü taramalarımız sonucu bu haberlere ulaştık. Ulaşamadığımız haberler olabilir. Bu çerçevede, cinayetlerin özellikle 2016 ve 2017'de yoğunlaşması bu yıllarda işlenen cinayetlerin medyaya daha sık yansımasıyla ilgili olabileceği gibi, bizim haberlere ulaşma başarımızla da ilgili olabilir.

Araştırmadan elde edilen verilerin analiz sonucu dikkat çekici şu bulgu ortaya çıkmıştır: Cinayetlerin aylara göre dağılımı özellikle Aralık (13), Eylül (12), Mart (7) ve Şubat (6) aylarında yoğunlaşmaktadır. Yılın diğer aylarında yaklaşık benzer bir dağılım (2 veya 3 cinayet) görülmektedir.

Yukarıdaki bulgudan hareketle cinayetlerin mevsime göre önemli oranda farklılaştığını söylemek pek olanaklı görülmemektedir. Aralık, eylül, mart ve şubat ayları dışındaki aylar birbirine çok yakın oranlarda dağılım göstermektedir.

Yan baktın cinayetleri günün saatleri kategorisinde ise dik-

kate değer bir farklılaşma göstermektedir. Analize tabii tuttuğumuz 60 haberin 23'ünde (% 37) olay saati ile ilgili net bir bilgi söz konusudur. Bu 23 haberin analizi sonucunda, cinayetlerin büyük çoğunluğunun (%33,6) saat 19'dan sonra, akşam ve geceleyin gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. Özellikle, 19,20,21 ve gece 01.00, 02.00 ve hatta 03.30'da cinayet işlenmiştir.

Cinayet Mekânı

Araştırma verilerine göre cinayetlerin işlendikleri mekânlar oldukça çeşitlilik göstermektedir. Analiz edilen 60 haberin 54'ünde (%86,4) mekânla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Cinayetlerin işlendikleri mekânlar sırayla şöyle bir dağılım göstermektedir: Cadde, sokak ve bulvar gibi mekânlar (%22,4). Bu tür mekânlar içerisinde Cadde (%14,4) diğerlerine göre cinayetlerin daha çok işlendiği yerlerdir. Bulvar ise (%1,6) en az cinayet işlenen mekân özelliğine sahiptir. Daha sonra mahalle %16,6'lık bir oranla en fazla cinayet işlenen yerdir. Kafe, bar ve eğlence mekânları (%8) aynı oranlara sahip cinayet işlenen mekânlar olarak görülmektedir. Meydan (%6,4), şehir merkezi (%3,2), çarşı (%3,2), lokanta (%3,2), akaryakıt istasyonu (%1,6), mesire alanı (%1,6), düğün evi (%1,6) ve dinlenme tesisi (%1,6) daha az cinayet işlenen alanlar olarak sıralanmaktadır.

Yukarıda ifade edilen mekânlar genellikle insanların karşı karşıya geldikleri, ilişkiye girdikleri, ihtiyaçlarını karşıladıkları, eğlendikleri kentsel mekânlardır. Bu mekânlar içerisinde özellikle cadde, sokak, mahalle, kafe-bar, meydan, alışveriş mekânları (market ve AVM) ve park diğer mekânlara göre daha çok cinayetin işlendikleri alanlardır.

Cinayet mekân ilişkisi insan öldürme suçları açısından dikkate değer bir değişken özelliğine sahiptir. Örneğin, Türkiye'de son yıllarda kadına yönelik şiddet ve cinayetlerin önemli mekânları arasında ilk sıralarda ev, mahalle, sokak, iş yeri gibi mekânlar gelmektedir.

Bar, pavyon gibi alkol tüketiminin olduğu eğlence mekânları da zaman zaman kavga ve şiddetin daha çok yaşandığı alanlardır. Aşağıdaki yan baktın cinayeti bu konuda tipik bir örnek oluşturur.

> *Konya'da önceki gün bir eğlence mekânında daha önceden aralarında husumet bulunan iki grup karşılaştı. Taraflar arasında "Neden yan bakıyorsun" tartışması, yaşandı. Ardından da kavga çıktı. Silah, bıçak ve sopaların kullanıldığı kavgada, Bekir Adakçı (23) tabancayla vurularak öldürüldü. Karşı gruptan da Fahri A. (45) ile Mehmet K. (39) bıçakla yaralandı(Takvim, 28.12.2015).*

Yukarıdaki haberde, cinayet-mekân ilişkisinin yanısıra, cinayet nedenleri, cinayette kullanılan suç aletleri ve suça karışan taraflar konusunda da dikkat çekici veriler bulunmaktadır.

Mahalle, sokak, cadde gibi alanlarda daha sık gözlemlenen yan baktın cinayetleri, bir yönüyle aynı mahallede yaşayan gruplar arasındaki çatışmayı da ifade etmektedirler.

Cinayetlerin İşlendikleri Yerleşim Yerleri

Yan baktın cinayetleri karakter itibariyle kentsel alanlarda işlenen bir suç özelliğine sahiptir. Araştırma verilerine göre işlenen 60 cinayetin tamamı kentsel alanlarda işlenmiştir.

Suçların kentlere göre dağılımına bakıldığında İstanbul en çok yan baktın cinayetinin işlendiği ildir(%43). Daha sonra Adana (%10), İzmir(%8,3), Gaziantep (%5) ve Samsun (%5) gelmektedir. Konya, Hatay, Tekirdağ, Kütahya, Antalya, Ordu, Sivas, Aydın, Kayseri, Kocaeli, Osmaniye, Bursa, Yalova, Eskişehir, Batman, Kütahya aynı oranda (%1,7) en az suç işlenen illerdir.

Cinayetlerin işlendiği iller bölgelere göre analiz edildiğinde

Marmara bölgesi en fazla yan baktın cinayetinin işlendiği bölge özelliğine sahiptir. Cinayetlerin %52'si Marmara Bölgesinde işlenmiştir. Daha sonra sırasıyla Akdeniz (%15), Ege (%11,6), Güneydoğu (%8,3), İç Anadolu (%6,4) ve Karadeniz Bölgesi (%6,4) gelmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu cinayetle ilgili bir habere rastlanmamıştır.

Yan baktın Cinayetleri büyük oranda (%80), yukarıda ifade edilen kentlerin merkez ilçelerinde işlenmiştir. İlçelerde işlenen cinayetlerin toplam oranı %20'dir.

Cinayete Karışan Kişi veya Grup Sayısı

Yan baktın cinayetlerinin önemli bir özelliği de cinayete karışan kişi ve gruplarla ilgilidir. Bu tür cinayetlerin tartışmayla başladığı, tartışmanın kavgaya dönüşmesi sürecinde ise öldürme olayının meydana geldiği gözlenmektedir. Bazen de, tartışma ve kavga sonrası oluşan kin veya husumet olaydan belli bir süre sonra yani bir kavganın ve bu bağlamda cinayetin meydana gelmesine zemin hazırlamaktadır.

Araştırma örneklemini oluşturan 60 haberin içerik analizi sonucu elde edilen bulgulara göre, yan baktın cinayetlerinde olaya karışan kişi sayısı en çok 2 kişi (% 36,52) ve iki grup (% 38) kategorilerinde yoğunlaşmaktadır. 3-5 kişi (% 6,6) ve 10 ve üzeri (% 5) kategorilerinde oranlar düşüktür. Sekiz cinayet olayında ise maktul tek, fail veya faillerin içinde yer aldığı kişiler ise gruptur. Oran olarak % 13,2.

İki grup ve maktulün tek, katilin içinde yer aldığı tarafın grup olduğu göz önüne alındığında (ikisinin toplam oranı % 51,2) bu tür şiddet olaylarında grup olarak hareket etmenin yaygın olduğu söylenebilir. Ancak katil ve maktule sınırlı cinayet oranı (% 36,52) da dikkat çekicidir. 3-5 kişi ve 10 ve üzeri kişinin karıştığı olayları grup kategorisine koyarak yapılacak, "varsayımsal" bir analizde, bu tür cinayetlerin, önemli oranda ikiden fazla kişinin karıştığı, tarafların grup özelliği gösterdiği bir sosyolojik ortamda

gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Adana'da 2015 yılında gerçekleşen yan baktın cinayeti bu konuda dikkat çekici bir örnek olarak verilebilir.

> *Adana'da gençlerden oluşan iki grup, kavga etmek için randevulaştıkları parkta birbirine girdi. Silahların kullanıldığı olayda, 23 yaşındaki Tibet Alp öldü, biri ağır 2 kişi yaralandı. Kavganın, kendisi yüzünden çıktığını söyleyen 17 yaşındaki O.A., "Bir gün önce 3 kişi, ters baktığım için beni dövdü, ben de intikam almak için arkadaşlarımı çağırdım. Böyle olacağını tahmin edemezdim, pişmanım" diye gözyaşı döktü (Sözcü, 04.04.2015).*

Ancak, grupların özellikleri hakkında haberlerde dikkate değer bilgiler bulunmamaktadır. Sadece, bazı olaylarda, tarafların bir mekânı paylaşırken ortaya çıkan bir tartışmanın sonucu kavgaya karışarak şiddet eyleminde bulunduğu ile ilgili haberler söz konusudur.

Cinayet Silahı/Aleti

Yan baktın cinayetlerinde kullanılan cinayet silahları/aletleri beş kategoride toplanmaktadır. Bunlar sırasıyla şöyle bir dağılım göstermektedir: Bıçak (% 58), tabanca (% 25), sopa (% 10), bu tür silahların hepsi (% 5) ve tüfek (% 1,7).

Yukarıdaki dağılıma bakıldığında bıçak ve tabancanın bu tür cinayetlerde en sık kullanılan cinayet aleti olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki cinayet aletinin toplam oranı %73'tür. Tüfek en az kullanılan (1 olayda kullanılmıştır; kaleşnikof) cinayet aleti özelliğine sahiptir. Tüfek, bıçak ve tabancaya göre taşınması zor bir silahtır. Sopa ise % 10 gibi dikkate değer bir orana sahiptir.

Dağılımdan da görüldüğü üzere, birden fazla silahın (bıçak, tabanca, tüfek, sopa vb.) kullanıldığı olay sayısı % 5'tir. Cinayetlerde kullanılan tabanca ve tüfek gibi ateşli silahlar ise ruhsatsızdır.

Tüm bu oranları göz önüne alındığında, yan baktın cinayetlerinin genel olarak kavgaya dayalı olması, birden fazla kişinin katılması ve önemli oranda da grupların karıştığı şiddet olayları olması nedeniyle başta bıçak ve tabancanın kullanıldığı cinayetlerdir. Özellikle bıçak taşıma mahallelerde, çete ve benzeri gruplarda yaygın olarak gözlemlenen bir davranış kalıbıdır. Bıçak taşımak veya öldürücü, tehlikeli özelliği olan (sustalı bıçak gibi) bıçak taşımak kriminal bir özellik olarak değerlendirilebilir. Sokaklarda, caddelerde, parklarda ve bazen de metruk yerlerde bulunan tinerci, balici ve uyuşturucu kullananlarda bıçak sık sık görülmektedir. Bu kişiler bıçağı öldürme ve gasp amaçlı kullanılabilmektedirler.

Tabanca da dikkat çekici bir cinayet silahıdır. Bıçağa göre bulundurulması yasak olsa da etkili ve tehlikeli bir silah özelliğine sahiptir. Ülkemizde son yıllarda bireysel silahlanmada ciddi bir artışın olduğu görülmektedir. Umut Vakfı'nın bu konuda yaptığı çalışmalar ve uyarılar oldukça dikkat çekicidir.

Toplumda bireysel silahlanmanın yaygınlaşması, bir tartışma ve kavga ortamında, Türk toplumunu oluşturan bireylerin genel olarak duygusal olması ve sorunların çözümünde şiddetin bir yöntem olarak görülmesi gibi faktörlerin de etkisiyle yaralama ve öldürmelere yol açabilmektedir.

Cinayet Nedenleri

Medyaya yansıyan 60 yan baktın cinayet haberinin içerik analizi sonucu elde edilen bulgulara göre, ifade edilen bu cinayet türünün; yan baktın tartışması-kavgası (% 50), neden yan baktın (% 20), yan bakma (% 15), yan bakma meselesi (% 5), ters bakmak (% 5) ve eşine bakma (% 5) gibi nedenlere bağlı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Eşine bakma dışında, diğer nedenler % 95'lik bir oranla yan bakma temelli olduğu söylenebilir. Bu bulguyu destekleyecek cinayetlerden birisi, İstanbul, Sarıyer'de gerçekleşmiştir. Bu cinayet basına aşağıdaki şekilde yansımıştır:

Sarıyer'de akıllara durgunluk veren bir olay yaşandı. Bir börekçide başlayan yan bakma tartışması sonucu iki grup arasında kavga çıktı ve 24 yaşındaki Kemal Özderya silahla vurularak öldürüldü(Milliyet,01.01.2018).

Yan bakış, yan bakmak, beğenmeyerek düşmanca ve kötü niyetle bakmak anlamına gelmektedir. Kişilerin veya gruplarına birbirlerine yönelik bakışları temelde el, kol, göz ve yüz ifadesi olan "jest ve mimik" kategorisinde değerlendirilebilir. Jestler; anlam içeren, ilişkileri, iletişimi etkileyen önemli fiziksel ve sembolik öğelerdir. Gerek hayvanlarda ve gerekse insanlarda jestler iletişim ve etkileşimde etkili bir ögedir.

Örneğin, bir insana gülümsemek veya tebessüm etmek iletişimde alan açmakta, tarafları birbirlerine yaklaştırmaktadır. Bazı jestler ise, örneğin öfkeli bir yüz ifadesi, gergin bir duruş, alaycı bir bakış vb. iletişimi olumsuz etkilemektedir.

İnsanların birbirlerine yönelik jest ve mimikleri sembolik ve kültüreldir. Öğrenmeye dayalı olarak sosyalleşmeyle bir davranış kalıbı ve sembol olarak elde edilir. Bu jest ve mimiklerin bir kavgayı başlatması, daha önce de ifade edildiği gibi tek başına belirleyici olamaz. Bu tür olaylarda, insanların sosyo-ekonomik, kültürel ve demografik özelliklerinin belirleyici olduğu önermesi daha mantıklı ve tutarlıdır. Hatta psikolojik anlamda kişilik faktörünün de etkili olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda, meseleyi sadece "yan bakmaya" indirgemek mantıklı ve tutarlı görülmemektedir. Nitekim bazı yan baktın cinayetlerinde taraflar arasında önceden sorun olması bu tür cinayetlerde dikkat çekici bir özelliktir. Arazi anlaşmazlığı, önceden yaşanan bir kavga ve çatışma yan bakış arkasındaki asıl neden/faktör olabilmektedir. Aşağıdaki cinayet bu durumu çok iyi ifade etmektedir:

Kumru İlçesi Güneycik Köyü'nde oturan Özgür S ile aynı köyde oturan ve aileleri arasında arazi anlaşmazlığı nedeniyle husumet bulunan Muharrem Bal, ilçe merkezinde dün akşam saatlerinde

karşılaştı. İddialara göre Muharrem Bal, karşıdan gelen Özgür S'ye baktı. S'nın, "Neden yan bakıyorsun?" diye sorması üzerine, aralarında kavga çıktı. Kavganın büyümesi üzerine Özgür S, cebindeki bıçağını çıkararak Muharrem Bal'ı vücudunun 4 yerinden yaraladı. Olayın ardından Bal, kaldırıldığı Kumru Devlet Hastanesi'nde hayatını kaybetti. Cinayet şüphelisi Özgür S ise kaçtı. Polis yakalanması için çalışmaların devam ettiğini belirtti. (DHA,01.09.2010; Gün Haber)

Yine, bu tür cinayetlerde özellikle faillerin alkollü olması da cinayetleri tetiklemektedir. Bursa'nın Nilüfer ilçesinde 25 Ağustos 2017 tarihinde gerçekleşen cinayet bu konuda örnek bir olay özelliğine sahiptir.

Cinayet, Bursa'nın Nilüfer ilçesine bağlı Özlüce Mahallesi'nde geçtiğimiz yıl 25 Ağustos günü saat 19.00 sıralarında meydana geldi. Mehmet G. (18), dere kenarında alkol aldı. Daha sonra yolda yürürken, karşıdan gelen iki genç ile aralarında 'yan bakma' yüzünden çıkan sözlü tartışma çevrede bulunan bir kadının ayırmasıyla bitti. Alkollü şahsın, onları ayıran kadına saldırdığını gören gençler olay yerine geri dönünce sözlü tartışma yerini kavgaya bıraktı. Mehmet G. yanında bulunan bıçağı çıkarıp iki arkadaşa saldırdı, Emre A. göğüs kafesinden ufak bir sıyrık alırken, Furkan İlhan kalbine saplanan bıçak sonrası yere yığıldı. Mehmet G. olay yerinden kaçarken, gelen 112 ekipleri yaralı arkadaşları Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi'ne kaldırdı. Kalbine bıçak saplanan Furkan İlhan hemen ameliyata alındı, ameliyat esnasında 3 kere kalbi duran İlhan yapılan tüm müdahaleye rağmen kurtarılamadı. Göğüs kafesinden hafif yaralanan Emre A. ise tedavisinin ardından taburcu edildi. Polis ekipleri olay yerinden kaçan Mehmet G.'yi kısa sürede gözaltına aldı. Gözaltına alınan Mehmet G. çıkarıldığı adliyede tutuklanarak cezaevine konuldu(İHA, 18.01.2018).

Uyuşturucu kullanmak (%5) bu tür olaylarda etkili olan bir diğer önemli faktör olarak gözlemlenmektedir.

Ayrıca, katilin daha önce sabıkalı olması etkili bir başka faktördür. 60 olaydan 6'sında (% 10) katilin daha önce sabıkalı ol-

duğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda konuyla ilgili dikkat çekici yönleri olan bir cinayet 26.07.2015 tarihinde İzmir'de gerçekleşmiştir.

16 ayrı suçtan kaydı bulunan Serkan Gezici (22), yan baktığını iddia ederek tartıştığı 26 yaşındaki Baran Artuç'u sol ve sağ bacağından 5 kez bıçaklandı. Sabah'tan Fatih Şendil'in haberine göre Londra'da işletme eğitimi alan Baran Artuç (26), bayram için ailesinin yanına geldiği İzmir Dikili'de ekmek almak için markete gitti. Markette, 16 ayrı suçtan kaydı bulunan Serkan Gezici (22), yan baktığını iddia ederek tartıştığı Artuç'u sol ve sağ bacağından 5 kez bıçaklandı. Artuç hastanede hayatını kaybetti. Zanlı aranıyor(Sabah,29.07.2015).

Yan Baktın Cinayetlerine Karışan Katiller ve Maktullerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Yan baktın cinayetleri haberlerinde, katil ve maktulün cinsiyeti ve yaşı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Ancak meslek ve eğitim düzeyi gibi kategorilere ait bilgilere bu tür haberlerde çok az yer verilmektedir.

Bu tür cinayetlerin failleri ve mağdurlarının tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Olaya karışan kişi ve grup gibi taraflar da erkeklerden oluşmaktadır.

Bu bağlamda yan baktın cinayetinin Türkiye'de erkekler tarafından işlenen bir suç olduğu söylenebilir. Maktullerin tamamı da erkeklerden oluşmaktadır.

Genel olarak, tüm cinayetlerde erkekler hem katil ve hem de maktul olma açısından kadınlara göre daha yüksek oranlara sahiptirler. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi yan baktın cinayetlerinde, katil ve maktul olarak hiç kadın bulunmamaktadır. Bu yönüyle, yan baktın cinayetleri "tamamıyla erkeklerin katil ve maktul oldukları" bir cinayet türü olma özelliğine sahiptir. Ortaya çıkan bu bulgu anlamlıdır.

Yan baktın cinayetlerinde suç işleyen, katil olan kişilerin yaş dağılımı ise şöyledir: 14-20 yaş grubu % 50, 21-30 yaş grubu % 38,5 ve 31 ve üzeri yaş grubu % 11,5.

Bu suçu işleyenlerin yaş ortalaması 22.42'dir. Ortanca değeri ise 21'dir. En küçük yaş 14, en büyük yaş ise 39 olarak hesaplanmıştır.

Yukarıdaki oran ve rakamlara bakıldığında, katillerin büyük çoğunluğunun genç olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bunların önemli bir kısmı çocuk/ergen kategorisinde değerlendirilebilir. Çünkü 14, 16, 17, 18 yaşlarında cinayet işleyenler bulunmaktadır. 30 yaş üzerinde bu suçu işleyenlerin oranı (% 11,5) düşüktür. Bu bağlamda, Kütahya, Tavşanlı'da 26.07.2015 tarihinde işlenen, katilin ve hatta maktulün çocuk yaşta olduğu cinayet ilginç bir örnek oluşturmaktadır.

Kütahya'nın Tavşanlı ilçesinde, tartıştığı kişi tarafından bıçakla kalbinden yaralanan genç, kaldırıldığı hastaneden hayatını kaybetti. Olay, dün öğle saatlerinde Ada Mahallesinde meydana geldi. Ada mesire yerinde arkadaşlarıyla piknik yapan Osman Gökduman (18), mangal kömürü almaya giderken stadyum önünde tanımadığı 14 yaşındaki M.G. ve aynı yaştaki A.Ö. ile karşılaştı. Kasten yaralama ve hırsızlık dosyası bulunan M.G. (14) ile arkadaşı A.Ö. (14), yolda yürüyen Osman Gökduman ile "yan bakma" meselesi yüzünden tartıştı. Daha sonra M.G., cebinden çıkardığı bıçakla Osman Gökduman'ın kalbine yakın yerden yaralayarak kaçtı. Gencin yaralandığını gören vatandaşlar, polis ve 112 Acil Servise haber verdi. Olay yerine gelen polis kaçan 2 genci aramaya başladı. Bıçakla yaralanan Osman Gökduman ise Tavşanlı Doç. Dr. Mustafa Kalemli Devlet Hastanesinde doktorların tüm müdahalelerine rağmen hayatını kaybetti. M.G. ve arkadaşı A.Ö. kısa sürede polis tarafından yakalanarak ifadelerinin ardından Tavşanlı Adliyesine sevk edildi. A.Ö. serbest kalırken, M.G. sevk edildiği mahkeme tarafından tutuklanarak Kütahya Kapalı cezaevine gönderildi(Milliyet,26.07.2015).

Bir başka cinayet olayında ise katil 26, maktul ise 30 yaşında-

dır. Adana'da 01.11.2015 tarihinde gerçekleşen cinayet medyaya şöyle yansımıştır:

Adana'da 30 yaşındaki Fikri Durmaz'ın Sokak ortasında öldürüldüğü olay, "yan bakma" cinayeti çıktı. Geçen 1 Kasım'da merkez Yüreğir ilçesinde meydana gelen olayda, ağabeyinin işlettiği barda alkol alan Durmaz, gece geç saatte eve gitmek için bardan ayrıldı. Yolda yürürken kaldırımda alkol alan Kenan Serttaş (38) ve Yusuf Kutluay (26) ile karşılaştı. Bu sırada iki taraf arasında "Yan bakma" tartışması çıktı. Büyüyen tartışma kavgaya dönüşünce, üzerindeki tabancayı çıkaran Yusuf Kutluay, kaçmaya çalışan Durmaz'a peş peşe ateş etti. Biri sırtından girip kalbine saplanan 5 kurşunla ağır yaralanan Durmaz, kaldırıldığı hastanede öldü. Olaydan sonra kaçan ve kısa sürede yakalanan 2 zanlıdan Yusuf Kutluay tutuklanırken Kenan Serttaş adli kontrol şartıyla serbest kaldı(Hurriyet,14.09.2016).

Maktuller ise şöyle bir yaş dağılımı görülmektedir: 16-20 yaş kategorisi % 21,6, 21-30 yaş kategorisi % 51,3, 31-40 yaş kategorisi % 13,5 ve 41 ve üzeri yaş grubu % 10,8.

Maktullerde yaş ortalaması 26,56 olarak hesaplanmıştır. Ortanca ise 26'dır.

Maktullerin yaş dağılımı katillerden farklılık göstermektedir. Katiller büyük oranda (%50) 14-20 yaş grubunda toplanırken, maktuller 21-30 yaş kategorisinde (%51,3) yoğunlaşmaktadır. Katiller arasında 40 yaş üzeri suçlu birey yokken, maktullerde %10,8 oranında yer almaktadır.

Yan baktın cinayetleri katil ve maktulün meslek, eğitim ve gelir faktörlerine göre analiz edildiğinde şöyle bir görünüm ortaya çıkmaktadır;

Analize tabi tutulan cinayet haberlerinde yukarıda ifade edilen faktör veya değişkenler hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Örneğin, 60 cinayet haberinin sadece % 10'unda(6) maktullerin eğitim düzeyi hakkında veri bulunmaktadır. Bu maktullerin 5'i lise ve 1'i de üniversite (3. Sınıf) öğrencisidir.

Katillerin eğitim durumuyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Meslek açısından bakıldığında, kısmen de olsa sadece maktuller hakkında bilgi bulunmaktadır. Maktullerin % 12'si öğrenci, % 5'i işçi, % 3,4'ü işletmeci ve % 1,7'si emlakçıdır. Gelir düzeyleri hakkında ise hiçbir bilgi yoktur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yan baktın cinayetleri sosyo-ekonomik, kültürel ve psikolojik faktörlerin belirleyici olduğu bir cinayet özelliğine sahiptir. Ayrıca bu cinayetlerde alkol ve uyuşturucu da etkili olmaktadır.

Türkiye'de kentsel alanlarda, özellikle metropollerde daha sık işlenen bu cinayet türü karakteristik olarak bir erkek suçudur. Bu suçun faili, mağduru ve olaya karışan kişi ve grupların tamamı erkeklerden oluşmaktadır.

Elde edilen bu bulgu, yan baktın cinayetini tanımlamada ve onu diğer cinayetlerden ayırmada oldukça önemli ve anlamlıdır. İnsan öldürme/adam öldürme ve cinayet literatürüne bakıldığında toplumsal cinsiyet açısından erkeklerin kadınlara göre bu tür suçları daha çok işledikleri görülmektedir (Sözer, 2016). Ancak yan baktın cinayeti dışında tam anlamıyla erkeklerin egemen olduğu bir cinayet türü bulunmamaktadır.

Bu suçu işleyenler ve kurbanları daha çok genç sayılabilecek yaştadırlar. Özellikle, katillerde yaş düzey daha düşüktür. Bu yönüyle onlar daha çok kan davasında cinayet işleyen hükümlülere benzemektedirler. Ünsal (1995), tarafından yapılan bir araştırmada Türkiye'de kan davası nedeniyle cinayet işleyenlerin % 69'unun 12-19 yaş kategorisinde yer aldığı bulunmuştur. Bu araştırmada yan baktın cinayeti işleyenleri önemli oranda(% 50) 14-20 yaş grubunda yer aldıkları gözlemlenmiştir.

Bu cinayet biçiminin bir başka özelliği, cinayete karışan kişi veya gruplarla ilgilidir. Araştırma bulgularına göre, sadece katil

ve maktulün karıştığı olayların yanı sıra, önemli oranda grupların karıştığı olaylar vardır. Gruplar genellikle iki kişinin tartışması sürecinde oluşmaktadır. Bazı olaylarda ise gruplar bizzat kavga etmek için belli bir mekâna, örneğin bir parka gelmektedirler. Cinayet haberlerinde grupların özellikleri hakkında yeterli bilgi yoktur. Ancak, tarafların yaşı, olayın geçtiği yer veya mekân değerlendirildiğinde bu grupların daha çok gençlerden oluştuğu, belli mekân veya mekanlarla (örneğin mahalle) ilişkili oldukları söylenebilir.

Bu tür suçlarda katil ve maktul olan veya olaya karışan kişilerin eğitim ve meslek gibi özellikleriyle ilgili yeterli bilgilere ulaşılamamıştır. Maktuller hakkında yeterince olmasa da bazı verilere ulaşılmasına rağmen, haberlerin daha çok mağdur odaklı verilmesi ve haber içeriğinin kısa/dar olması nedeniyle katillerin meslek ve eğitim durumlarıyla ilgili bilgiler bulunmamaktadır. Bu cinayetlerde yaşamını yitirenlerin bir kısmı öğrenci, işçi ve serbest meslek statüsündedir.

Yan baktın cinayetlerinde katil-maktul ilişkisinde tanışıklık durumu genellikle düşük orandadır. Bazı olaylarda taraflar arasında husumet, anlaşmazlık ve kin gütme durumları söz konusudur. Ancak olayların çoğunda, birbirini tanımayan kişiler ortaya çıkan bir tartışmanın kavgaya dönüşmesi sürecinde ölmekte, öldürmekte veya yaralanmaktadırlar. Elde edilen bu bulgu, yan baktın cinayetlerinin daha çok ilişki açısından "katil ve maktulün birbirini tanımadıkları" cinayetler kategorisinde (Sözer, 2016) yer aldığını ifade etmektedir.

Bu bağlamda, incelenen 60 cinayetin yan baktın tartışmasından veya yan baktın meselesinden çıkması oldukça anlamlıdır. Bu jest ve mimik içeren hareketin bir kavgaya neden olması ve cinayetle sonuçlanması oldukça düşündürücüdür. Yan bakışın kültürel anlamı olan; taraflarca anlam yüklenen bir gösterge olduğunu söyleyebiliriz.

Soruna bu noktadan bakıldığında, bu tür cinayetlerde kültürel değerlerin de önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Ancak bu

kültürün bir tür şiddet alt kültürü olduğunu söylemenin araştırma bulguları çerçevesinde oldukça güç olduğunu da belirtmeliyiz. Olayların kentsel alanlarda ve kentin belli mekânlarında daha çok genç insanları(erkekleri) kapsaması, toplumumuzun duygusal, asabi ve tez canlı özelliği ve kentlerde yaşanan sosyal problemler dikkate alındığında bu tür şiddet ve cinayetlerde belirli bir sosyo-kültürel zemin olduğu da bir gerçektir. Bu sosyo-kültürel zemin cinayetler dâhil, kentsel şiddeti belirlemektedir. Türkiye'de kentle bütünleşememe ve kent kültürünü edinememe insanımızın kişiliğini ve ilişkilerini şekillendirmektedir. Birey olmayı olumsuz etkileyen bu olgu birbirimizi anlamaya, dinlemeye ve empati/duygudaşlık kurmaya dayalı sağlıklı iletişimin de önündeki en önemli engeldir. Yan baktın cinayetleri bu bağlamda da düşünülmeli ve araştırmalıdır.

Kaynakça

Akay, Tolunay (2017), "Kasten Adam Öldürme Suçu TCK 81-83", www.tolunayakay.com/ceza-hukuku, erişim: 21.01.2018.

Bağdatlı, Selahattin (1997), *Hukuk Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları.

Bayraktar, Köksal (2013), "Kasten Adam Öldürme", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 19(2), ss.57-77, İstanbul.

Büyüköztürk, Şener ve Diğerleri (2011), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.

Çalık, Ethem (1996), *Suçlar ve Cezaların Şahsileştirilmesi ve Cemiyet Tipi Münasebetleri Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: MEB. Yayınları.

Demirbaş, Timur (2001), *Kriminoloji*, Ankara: Seçkin.

Genç, Nihat (2014), *Tek Tabanca(Hikâyeler)*, İstanbul: April

Gönültaş, M. Burak ve Gürer, Cüneyt (2014), "Cinayet Olaylarında Suçlu Profilleme ve Mağdur Bilimi(Viktimoloji)", Şiddet Suçları: Yaklaşımlar ve Trendler, Ed. Fatih Irmak ve Emirhan Darcan, ss.171-192, Ankara: Adalet Yayınları.

İçli, Tülin (1987), "Adam Öldürme Olayında Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faktörlerin Önemi", *HÜ. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1-2), Ankara.

İçli, Tülin (2004), *Kriminoloji*, Ankara: Martı.

Karar Gazetesi(2017), "Cinayet Vakaları Patladı", www.karar.com/güncel-haberler, erişim: 13.01.2018.

Kızmaz, Zahir (2006), "Şiddetin Sosyo-Kültürel Kaynakları Üzerine Sosyolojik Bir yaklaşım", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), ss.247-267, Elazığ.

Martin, N.Wentink (2011), "Cana Kıyma ve Zincirleme Cana Kıyma", *Suç Psikolojisi*, David Canter, Cev. A. Dönmez, Işıl Çoklar Başar ve Meltem Güler, Ankara: İmge.

McCaghy, Charles H(1985), *Deviant Behavior: Crime, Conflit and Interest Groups*, New York: Macmillan Puplishing Company.

Michaud, Yves (1991), Şiddet, Çev. Cem Muhtaroğlu, İstanbul: İletişim.

Okur, Vural (1972), *Neden Öldürüyorlar?*, İstanbul: Eskin Matbaası.

Sözer, M. Alper(2016), "Şiddet Suçları", *Kriminoloji*, ss. 183-204, Ed. M. Alper Sözer ve Ercan Balcıoğlu, Ankara: Nobel.

TDK (2011), Türkçe Sözlük, İstanbul: TDK Yayını.

TÜİK (2016), *Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri-Haber Bülteni*, Sayı: 21547

Umut Vakfı (2016), *Türkiye'de Şiddet(Cinayet) Haritası 2016*: Basın Bülteni, www.umut.org.tr, erişim: 22.01.2018.

Ünsal, Artun (1995), *Kan Davası*, İstanbul: Yapı-Kredi Yayınları.

Wolfang, Martin R. Ve Ferracuti Franco (1982), *The Subculture of Violence*, London: Sage.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2000), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Seçkin.

SUÇ, CEZA VE SAPKINLIK SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN BİR POLİSİYE ROMAN ÇÖZÜMLEME DENEMESİ: *PEYGAMBER CİNAYETLERİ*

Erol TANRIBUYURDU

Giriş: Suçu, Suçluyu ve Cezayı Kim Merak Etmez Ki?

Suç ve ceza kavramlarının ne olduğu ya da olmadığı, birbirlerinden göreli farklılıklar ve ortaklıklar taşıyarak da olsa, farklı disiplinler içinde tartışmaya açılarak tanımlanmaya niyetlenilen; siyasetten akademiye, sinemadan edebiyata kadar birçok alanın ideolojik, akademik ve sanatsal yaklaşımlarla açımlamaya çalıştığı; kendi doğası gereği zaman içerisinde değişime/dönüşüme ve çeşitlenmeye uğrayarak, kadim zamanlardan günümüze kadar gelen önemli evrensel sorunsallardan birisi olmuştur.

Yaygın ve bilinen birer referans noktaları olarak, kutsal kitaplarda geçen Adem ile Havva, Habil ile Kabil anlatısı/mitosu ya da Hamburabi Kanunları ile bugün için siber suçlar ya da uluslararası suç örgütleri düşünüldüğünde suç ve ceza olgularının hem tarihsel süreç içerisindeki belirleyici rolleri ve ağırlığı; hem de günümüze kadar güncelliğini koruyabilmiş olmasının nedenleri biraz daha somut bir biçimde kendisini gösterebilir.

Sosyal bilimler alanı içerisinde de hukuktan siyaset bilimine, sosyolojiden felsefeye, antropolojiden psikolojiye kadar pek çok disiplin, suç ve ceza nosyonlarını kendi gündemlerine taşıyarak; suçun ve cezanın kökeni, normal olan/olmayan, sapma/sapkınlık

ve ceza verme yetkisi gibi, suç ve ceza kavramları ile doğrudan ya da dolaylı pek çok olgu çerçevesinde farklı perspektifler ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu çalışmada ise suç ve ceza olguları ile ilgili oldukları diğer nosyonlar, biri edebiyatla diğeri ise sosyolojiyle ilgili iki farklı kavram, "edebi kurgu" ve "sapma/sapkınlık" bağlamında ele alınarak; temsil kabiliyetinin yüksek olduğu düşünülen örnek bir metin, Mehmet Murat Somer'in (2003) *Peygamber Cinayetleri* başlıklı polisiye romanı üzerinden edebiyatın bahsi geçen olgularla kurduğu ilişki sorgulanmaya çalışılacaktır. Bu amaçla, öncelikle edebi kurgu ve bu kurgunun çözümlenmesine ilişkin belli bir perspektif sunulacak; daha sonra ise, "sapma/sapkınlık" kavramı açımlanarak bu çerçevede bahsi geçen edebi metin sunulan perspektif üzerinden okunmaya çalışılacaktır.

Bir Cinayet Nasıl Çözülür: Kurgu mu? Sosyoloji mi?

Gerçek/gerçekçilik, kurgu/edebi kurgu ve bu kavramlar arasındaki ilişki, Aristoteles'in *Poetika*'sından başlayarak günümüze kadar pek çok zeminde tartışmaya açılmış; edebiyat incelemelerinin de, doğal olarak, merkezî sorunsallarından birisi olmuştur.[1] Berna Moran'ın Türk edebiyatı incelemelerinde çok sıklıkla başvurulan *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* başlıklı çalışmasının "Yansıtma Kuramı" altındaki ilk iki bölümünün tamamen bu tartışmaya ayrılmış olması bir tercihten çok, meselenin hem edebiyatın ne olduğunun tanımlamasında oynadığı role hem de kuramsal yaklaşımlardaki ağırlığına bir işarettir.

Benzer bir yaklaşım, daha sofistike bir biçimde, Moran'dan yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra kaleme alınan bir başka çalışmada da kendini gösterir. Terry Eagleton, edebiyata ilişkin, "anlatı, olay örgüsü, karakter, edebi dil, kurgunun doğası, eleştirel yorumun sorunları, okurun rolü ve değer yargıları" gibi konuları/sorunları

1 Bu çalışmada, gerçek/gerçeklik ve kurgu kavramlarının *indirgenmiş tanımlarına*, metne bir katkı sağlamayacağı düşünülerek, *kasıtlı* olarak yer verilmemiştir.

açımlamaya/yorumlamaya çalıştığı *Edebiyat Nasıl Okunur* başlıklı çalışmasında, gerçekle/gerçeklikle edebi kurgu arasındaki ilişkiyi tartışmaya açarak; "edebi dediğimiz metinlerin öncelikli amacı bize gerçekleri vermek değildir" (2015:132) der ve edebi metinlerdeki olay ya da durumların, okura hakikat gibi sunulduğunun; ancak bu hakikatlerin bir tür yaratıcı kurguya çevirilerek okurla paylaşıldığının altını çizer ve ekler: "Kurgu eserler gerçeğe dayalı bilgilerle dolu olabilir" (2015:133).

Eagleton, bu saptamaları ile birbiri ile çelişik/paradoksal gibi görünebilecek ikili ve diyalektik bir yapıya/ilişkiye dikkat çeker ve örtük bir biçimde okuru/eleştirmeni bu konuda uyanık olmaya davet eder. Eagleton'a göre, "bir eser hem gerçek hem de hayali, hem olgusal hem de kurgusal olabilir" (2015:133). Eagleton'ın bu belirlemesi önemlidir; çünkü, iki yönlü olarak, edebiyatın diğer disiplinlerle ya da diğer disiplinlerin edebiyatla kurmaya niyetleneceği herhangi bir ilişki, belki tam da, Eagleton'ın kurmaya çalıştığı bu ikili yapılar ve bu yapılar arasındaki ilişkiler üzerinden şekillenebilecektir. Ancak bu noktada esas olan, gerçeği hayali olandan; kurgusal olanı, olgusal olandan basit bir biçimde birbirinden ayırmaktan çok, yine Eagleton'ın belirlemesi ile, "eserin yaratıcı mantığında nasıl davrandığı[nın]" (2015:133) çözümlenerek farklı disiplinlerle aralarındaki ilişkiye doğru bir biçimde odaklanabilmektir.

Eagleton'ın daha merkezî bir değer atfettiği ve "eserin yaratıcı mantığı" dediği şey, belli bir kurguya işaret etmektedir ve bu belli kurgu okur/eleştirmen tarafından yine belli bağlam ya da bağlamlarda ve kuramsal bir çerçevenin ışığında deşifre edilmeyi bekler.

Eagleton'a göre (2015:132), Herman Melville'nin dünyaca ünlü romanı *Moby Dick*, "Amerika'daki balina avcılığı endüstrisi üzerine yazılmış sosyolojik bir inceleme değildir"; aksine, roman türüne ilişkin taşıdığı edebi nitelikleri ile birlikte, Moby Dick "kelimenin geniş anlamı ile 'ahlâki' meseleler üzerine bir şey söylemek amacı ile yazılmış[tır]".

Bu noktada Eagleton'ın Moby Dick üzerinden, biraz da ironik bir biçimde, vurgulamaya çalıştığı şey; evet, Moby Dick, gerçekten de sosyolojik bir inceleme değildir; çünkü Moby Dick her şeyden önce bir romandır ve bu niyetle kurgulanmış ve yazılmıştır. Ama aynı zamanda Moby Dick, Eagleton'ın da vurgulamasıyla, sorunsalını "ahlaki meseleler" üzerine kurgulamış bir romandır. Burada, gerçeklikle kurgunun birbirinden ayırt edilmesi gerekliliğinin ötesinde, Eageton'ın aynı paragraf içerisinde hem "sosyoloji", hem "roman" ve "edebi nitelik", hem de kelimenin geniş anlamı ile "ahlâki meseleleri" tonlamış olması oldukça dikkat çekicir. Zira, Eagleton'ın bir örnek olarak işaret ettiği ahlaki meseleler, sadece bir roman konusu olmasının dışında, başta sosyoloji olmak üzere farklı disiplinler için de birer araştırma nesnesi/sorunsalı olabilir. Dahası, aşağıda Franco Moretti'nin de açımlamaya çalıştığı biçimde, edebiyat eleştirisi, bu farklı disiplinlerle bakışımlı bir ilişki kurarak; kavramların, olgu ya da olayların netlik kazanmasına yardımcı olabilir.

Moretti, *Edebi Biçimlerin Sosyolojisi Üzerine* altbaşlığı ile yayımladığı *Mucizevi Göstergeler* (2005) başlıklı çalışmasında, bahsi geçen ilişkiye dair yaklaşımını polisiye/dedektif romanları üzerinden somutlamaya çalışır. Çalışmasının *İpuçları* bölümünde dedektif romanlarını mercek altına alan Moretti, bu türün çözümlenmesine ilişkin farklı bir metodolojik yaklaşım sergiler. Bu bağlamda Moretti, Tzvetan Todorov'un metinlerin çözümlenmesine ilişkin poetika'sında öne sürdüğü yapısal ve işlevsel çözümleme ayrımına itiraz ederek; yapı ve işlevin birbirini tanımladığını iddia eder ve tam da bu noktada, edebiyat sosyolojisinin "bu iki kimliği ve aralarındaki bağlantıyı kavramsal olarak yeniden üretmekle yükümlü" (2005:161) olduğunu savunur. Moretti, dedektif anlatılarının çözümlenmesi üzerinden öne sürdüğü ve "yapısal bir sistemin işlevsel çözümlemesi" olarak özetlenebilecek bu metodolojik perspektifini şu biçimde açımlar: "Somut olarak, bu incelemenin hipotezi de işlevsel ve yapısal çözümlemelerin birlikte kullanılmasının, gerektiği gibi yapıldığı takdirde, toplum a dair bildiklerimizi *arttıracağı*; dolayısıyla edebiyat eleştirisi-

nin edilgin bir biçimde bulgularını kullanageldiği disiplinlerin kavramsal çerçevelerini *değiştirmeye* ve *netleştirmeye* katkıda bulunabileceğidir."[2] (Moretti, 2005: 162).

Moretti, birini Propp'ın; diğerini ise Lévi-Strauss'ın temsil ettiği "dizimsel model" ve "dizisel model" karşıtlığı/ayrımı üzerinden; ama bu iki modeli sürekli birbirinin ışığında tartarak ve birbirine yaklaştırarak bir tür olarak dedektif anlatısına ilişkin kabul görmüş kimi yaklaşımlara itiraz eder. Bu amaçla Moretti, "[h]er türlü anlatının iki ayrı altyapıdan oluşan bir yapıya dayandığı" (2005:162) yaklaşımından hareketle, ki Moretti bu ayrımda da belli sıkıntılar olduğunu tartışmaya açarak, olay örgüsü (dizimsel model) ve karakterler (dizisel model) üzerinden öne sürdüğü hipotezlerini açımlamaya çalışır.

Benzer bir yaklaşımın sergilenmeye çalışılacağı bu incelemede de, metni çözümlemeden önce, bulgularını kullanmaya çalışacağımız "sapma", "sapkınlık" ve "haricî" kavramlarını da açımlamak faydalı olacaktır.

Howard S. Becker, *Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması* alt başlığı ile yayımladığı *Harîciler (Outsiders)* (2017) başlıklı çalışmasında "sapkın", "sapkınlık" ve "sapma" olgularını sosyolojik bir temelde ele alarak; "suç/sapma sosyolojisi" içerisinde genel kabul görmüş "normal", "normal olmayan" ve "normalin ihlali" gibi yargılara ve tanımlamalara itiraz eder ve konuya ilişkin farklı bir bakış açısı sunmaya çalışır. Bu bağlamda Becker, kendi "sapkınlık" tanımı inşa etmek amacı ile, öncelikle farklı bilim alanlarında yapılan "sapkınlık" tanımlarını, biraz da alaycı bir ifade ile, yeniden gözden geçirir. Becker'a göre; "Sapkınlığa ilişkin en basit yaklaşım temelde istatistikidir. Bu yaklaşım, ortalamadan aşırı derecede sapan her şeyi sapkın olarak tanımlar [...] Bu açıdan bakıldığında solak ya da kızıl saçlı olmak sapkınlıktır; çünkü insanların çoğu sağ elini kullanır ve kumraldırlar. Böyle düşünüldüğünde istatistiki bakış açısı çok sıradan, hatta abestir. Öte

2 Vurgular, yazarın kendisine aittir. Moretti, öne sürdüğü bu hipotezinin, çalışmasının devamında bütünüyle" tatminkâr bir uygulamasının olmadığını"; ancak önemli olanın "teorik bir hedef koymak" olduğunu da belirtir.

yandan bu bakış açısı, sapkınlığın doğasına ilişkin tartışmalarda kendiliğinden gündeme gelen ve üzerine düşünülmesi gereken pek çok soruyu dışarıda bırakarak sorunu basitleştirir." (Becker, 2017: 24-25)

Benzer biçimde, Becker'a göre, tıp alanında da "sapkınlığa ilişkin daha basit ama daha yaygın bir yaklaşım, sapkınlığı, özünde bir 'hastalığın' varlığını ele veren [ve bunu] patolojik bir durum olarak gör[en]" (2017:25) bir yaklaşım vardır. "Sağlıklı" ya da "hastalıklı olma" gibi tıbbi bir anolojiye yaslanan bu bakış açısı da Becker'a göre son derece sığ ve üzerinde uzlaşılması zor bir tanımlamadır. İnsan bedenine ya da herhangi bir canlı organizmaya ilişkin olarak belirlenmesi ve uzlaşılması görece çok daha kolay olan sağlıklı ya da hastalıklı tanıları, sapkınlığa tahvil edildiğinde aynı biçimde çalışmaz.

Yukarıdaki tanımlamalara paralel olarak, konuya ilişkin bazı sosyologların bakış açısını ise Becker, şu biçimde ortaya koyar: "Bazı sosyologlar da özünde tıbbi sağlık ve hastalık tanımlamalarına dayalı bir sapkınlık modeli kullanırlar. Bu kişiler [bazı sosyologlar] topluma ya da toplumun bazı kısımlarına bakarlar ve 'Toplumun istikrarını olumsuz etkileme ve dolayısıyla sürekliliğini tehlikeye atma ihtimali olan süreçler var mı?' diye sorarlar. Bu tür süreçleri, sapkın olarak nitelendirirler ya da toplumsal düzensizlik belirtileri olarak tespit ederler." (Becker, 2017:27)

Oysa Becker'a göre sapkınlık, bu tanımlarda ortaya konulmaya çalışıldığı gibi "var olan" bir şeyden ziyade, "yaratılan/icat edilen/üretilen" bir şeydir. Bu bağlamda Becker, kendi bakış açısını şöyle açımlar: "*Toplumsal gruplar, ihlal edilmesi sapkınlık olarak tanımlanan kurallar koyarak sapkınlığı yaratırlar.* Bu kuralları belli kişilere uygularlar ve bu kişileri de haricîler olarak etiketlerler. Bu açıdan bakıldığında sapkınlık, kişinin gerçekleştirdiği davranışa içkin bir nitelik *değil*,[3] daha ziyade kuralların ve yasakların başkaları tarafından bir "suçluya" uygulanmasının ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Sapkın, bu etiketin kendisine başa-

3 Vurgular, yazarın kendisine aittir.

rıyla uygulandığı kişi; sapkın davranış da insanların sapkın olarak nitelendirdikleri davranıştır." (Becker, 2017: 29).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Becker, sapkınlığı "gruplar arası etkileşimin/dinamiğin bir sonucu" olarak değerlendirir. Bu değerlendirmesinden hareketle Becker, çalışmasında, "[s]apkınların kişisel ve toplumsal niteliklerinden daha çok, onların haricîler olarak algılanmasına sebep olan süreçle ve haricî olarak etiketlenmelerine verdikleri tepkilerle ilgileneceği[nin]" (2017:30) altını çizer. Bu amaçla Becker, "haricîler" kavramını da "birileri tarafından sapkın olarak nitelendirilen, dolayısıyla da grubun [toplumun] "normal" addedilen üyelerinin dışında kalanlara atıfta bulunmak üzere" (2017:35) kullanır.

İpuçları Nasıl Çözülür: Dizimsel mi? Dizisel mi?

Bu belirlemelerden hareketle, öncelikle, Mehmet Murat Somer'in *Peygamber Cinayetleri* (2003) romanının dizimsel ve dizisel modellerini ortaya koyarak, "suç", "ceza", "sapma" ve "sapkınlık" kavramları çerçevesinde metnin kurgusal çözümlemesini denemek iyi bir başlangıç olabilir.

Somer'in *Bir Hop-Çiki-Yaya Polisiyesi* üst başlığı ile yayımladığı yedi serilik polisiye roman dizisinin ilk kitabı olan *Peygamber Cinayetleri*'nde, kimliklerindeki isimleri peygamber adları ile aynı olan travestilerin kaza süsü verilerek öldürülmeleri üzerine, işlenen cinayetler arasındaki bağlantıyı kurarak; cinayetleri –hem nedensel, hem adli hem de kurgusal bağlamda- çözmeyi başaran travesti bir dedektifin hikayesi anlatılır.

Peygamber Cinayetleri'nin olay örgüsü (dizimsel modeli), ilginç bir biçimde, dedektif anlatılarının tipik kabul edilen konvansiyonlarından (uzlaşım) biri ile, çözülmesi imkansız gibi görünen bir cinayetle değil; sıradan bir ölüm haberi ile başlar.[4] Bu

4 Polisiye türünün konvansiyonları için, Berna Moran'ın (2004) *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3* başlıklı çalışmasındaki *Bir Cinayet Romanı ve Postmodern Polisiye* yazısına bakılabilir.

bağlamda roman, hem Becker'ın sapkın gruplarından biri olarak tanımladığı travestileri kendisine konu edinmesi, hem dedektif anlatıcısının bir travesti olması, hem de dedektif/polisiye anlatılarındaki klasik yapıdan farklılıklar taşıması ile zaten bir "sapma" ile başlamış olur.

Anlatıcı, ki aynı zamanda kendisi de bir travesti ve romanın dedektifidir, daha romanın hemen başında, gazetenin üçüncü sayfasında moralini bozan bir haber görür: "Travesti yanarak öldü" (Somer, 2003:7).

İtfaiyenin sigara izmaritinden ya da elektrik kontağından çıktığını tahmin ettiği bir yangında, gece vakti, metruk bir binada, bir travesti yanarak ölmüştür. Asıl adı İbrahim Karaman'dır, yirmi üç yaşındadır ve Ceren takma ismini kullanır. Anlatıcı, haberi bir kez daha dikkatle okur. Kendisinin de dâhil olduğu ve "sapkın" addedilen grubun bir üyesi olması muhtemel, sıradan, çok da şüphelenilmeyecek bir olay sonucu ölmüştür. Zihninde belli belirsiz bir kuşku uyansa da, olayın üzerinde çok fazlaca durmaz ve gündelik yaşamına kaldığı yerden devam eder.

Ancak, birkaç saat sonra, anlatıcı/dedektifin evine ağda yapmak için gelen yaşlı bir travestinin, habere ilişkin giderayak verdiği şu bilgiler hem okurun, hem de anlatıcı dedektifin kafasında soru işaretleri yaratır: "Vallahi bak kafama takıldı işte. Ne işi vardı kızın o metruk binada? Bir başına... Müşteri beğenmezdi, yer beğenmezdi. Geçtim izbe evleri, düşük seviye diye bazı semtlere bile gitmezdi" (Somer, 2003:11-12).

Toplum tarafından "sapkın" olarak etiketlenen bir grubun, travestilerin, kendi içindeki doğal ve tesadüfi bir bilgi akışı, anlatıcı dedektifin şüphelerini tetikler ve kafasındaki sorulara tek seferde yanıt veremese de, belli belirsiz, kendi enformel soruşturmasını başlatarak; hem romanı hem de okuduğu haberdeki olmayan/gösterilmeyen cinayeti/olayı kurmaya/kurgulamaya başlar: "Daha önce aklıma takılmayan soru net bir biçimde Fatoş abla tarafından ortaya konmuştu. Sahiden de ne işi vardı bizim

kızlardan birinin, gece vakti, terkedilmiş bir binada, hem de tek başına?" (Somer, 2003:12).

Bu noktada dikkat çeken ilk şey, gazetedeki haberle birlikte olay örgüsünü başlatan ve basit, sıradan gibi görünen bu enformasyonun, grubun kendisi dışında başka bir yerden edinilme ihtimalinin çok düşük olmasıdır. Çünkü, genellikle "alt kültür" olarak tanımlanan ve sapkın addedilen grubun, egemen kültürden farklılaştığı/ayrıldığı/saptığı yerde oluşan bir bilgi, yine sadece grubun kendi içinde paylaşılıp dolaşıma sokulabilir. Bu nedenle, dedektif/polisiye anlatılarının önemli nosyonlarından biri olan "şüphe", *Peygamber Cinayetleri*'nde bir "alt kültür" enformasyonu üzerinden şekillenmeye başlar ve roman boyunca yine aynı sapkın alt kültürün kendi içindeki enformasyonları ile yerini adım adım cinayetlerin çözümüne bırakır.

Peygamber Cinayetleri'nin olay örgüsünü başlatan bu açılışta, dikkat çeken bir başka şeyse, dedektif/polisiye türü içinde okurun merakını gıdıklamak, onu oyalayarak şaşırtmak için, çoğunlukla çeşitli varyantları oluşturulan; anlatıda bir tür "dolgu malzemesi" işlevi gören "şüphe"nin, romandaki kullanımının da "sapmalar" göstermesidir. Kitap hem adı ile, *Peygamber Cinayetleri*, hem de seriye verilen ismi ile, *Bir Hop-Çiki-Yaya Polisiyesi*, okurda doğal olarak bir cinayet şüphesi/beklentisi oluşturur. *Peygamber Cinayetleri*'nin kurgusu, bu beklentiyi neredeyse final bölümüne kadar askıda tutmayı çalışır; fakat bu konuda klasik dedektif/polisiye anlatılarındaki kadar işlevsel olamaz. Her şeyden önce okur, bir polisiye okuduğunu çok iyi bilir ve tüm beklentisini polisiye/dedektif romanlarının ortak konvansiyonları üzerine kurar. Bir polisiye/dedektif romanı için en iyi başlangıç, hiç kuşkusuz ki, çözülmesi imkansız gibi görünen gizemli bir cinayettir. Sonrasında, ilk elden ortaya sürülen, anlatı sürecinde değişikliğe uğrayan, final bölümünde ise boşa çıkan şaşırtmalı bir "şüphe"/ şüpheler zinciri" ve onun etrafında gelişen olaylarla kurgu tamamlanır. Ancak, *Peygamber Cinayetleri*'nde, ortada işlenen ama işlenmemiş gibi görünen, ne tam olarak açık, ne de tam olarak örtük

bir dizi ölüm/cinayet/olay ve belli belirsiz, eser miktarda "şüphe" vardır. Aslında, ironik anlamda, şüphelenilecek çok da bir şey yoktur. Çünkü, ortada bir "sapma" varsa, ki roman "sapkın" olarak etiketlenen bir travestinin ölüm haberi ile başlamaktadır, okurun kafasında her şeyden önce, cinayetin neden işlenmiş olabileceğine dair diğer nedenlerden daha baskın görünen bir "ilk neden", ilk "şüphe" akla gelir. Klasik dedektif/polisiye romanlarında anlatı sürecinde boşa çıkartılan bu "ilk neden", *Peygamber Cinayetleri*'nde boşa çıkmaz ve doğal olarak okuyucuyu da çok fazla şaşırtmaz. *Peygamber Cinayetleri*, konu olarak kendisine "sapkın", "haricî" olarak etiketlenen bir grubu -travestileri- seçtiği için, "şüphe"nin adresini de, suçlunun kim olabileceğini de aslında belli eder okura. Bu "şüphe", "sapkınlara", "haricîlere" karşı gösterilen örtük ya da açık "kamusal tepkinin", "bireyselleşmiş" bir uzantısı olarak, anlatı içinde kendini yavaş yavaş belli edecektir. Bu bağlamda *Peygamber Cinayetleri*'nin olay örgüsü, klasik dedektif/polisiye anlatılarındaki "şüphe", "şüpheli" nosyonları çerçevesinde de önemli bir "sapma" gösterir.

Bu aşikâr "şüphe" ve sapkın grubun kendi içindeki sıradan bir "bilgi paylaşımı" ile açılan olay örgüsü, romanın içine yayılmış benzer biçimdeki olaylarla kurgulanmaya başlar. Travesti Ceren'in (İbrahim) yanarak ölmesinden bir gün sonra, sarnıçta boğularak ölen travesti Gül (Yusuf), asansör boşluğuna düşerek ölen travesti Deniz'in (Salih) ardından, şüphe "teoriye" dönüşür: Gerçek isimleri peygamber isimleri ile aynı olan travestiler, aynen peygamberlerin ölümüne benzer biçimde ölür/öldürülür. "Erkeklik adları, peygamber isimleriyle aynı olan kızlar ölüyordu. Üstelik ölümleri, peygamberlerin başına gelenlerle benzerlikler taşıyordu. [...] Kafamı toplayıp seçenekleri düzenledim: A- Ben paranoya yapıyordum, B- Sapık Cihad2000 saçmalıklarıyla beni kışkırtıyordu, C- Manyak bir seri katil seri cinayetlere başlamıştı, D- Bunların hepsi sadece tesadüftü. D şıkkını otomatik olarak eledim. Tesadüfse bile ben takılmıştım. Tesadüf olmadıklarının ispatlanması gerekliydi." (Somer, 2003:60).

"Sapkın" olarak etiketlenen bir gruba karşı gösterilecek herhangi bir tepkinin basit bir tesadüf olamayacağı açıktır. Çünkü, Becker'ın yukarıdaki "sapkınlık" tanımını akılda tutarak, birilerinin ötekiler tarafından konulan kuralları çiğnediği, ihlâl ettiği gerekçesiyle başlayan etiketleme süreci, zaman içinde, cezalandırılması gereken bir "suçlu"ya doğru evrilebilir.

Anlatıcı/dedektifin, olayların bir tesadüf olamayacağı belirlemesinden hareketle ortaya attığı teori, sapkın grubun (travestilerin) arasında geçmişe dönük olarak da yapılan küçük bir soruşturma ile yavaş yavaş netlik kazanmaya başlar. Gerçek isimleri Musa, Yunus ve Muhammet olan travestiler de, yakın zamanda, benzer biçimde kaza süsü verilerek öldürülmüştür. Artık anlatı, "ilk neden" üzerinden ortaya atılan şüpheden teoriye; teoriden de "ispata/çözüme" doğru yol almaya başlar.

Ancak bu yolculukta da, klasik dedektif/polisiye anlatılarından farklılaşmalar, sapmalar oluşur. Çünkü, *Peygamber Cinayetleri*'nde, Moretti'nin klasik dedektiflik/polisiye türüne ilişkin öne sürdüğü "[a]nlatının başı ile sonu arasında -*fabula*'nın yokluğu ile varlığı arasında- bir "yolculuk" değil, uzun bir *bekleyiş* vardır" (2005:181) önermesi geçerliliğini yitirir. Evet, teknik anlamda, türün bir tür zorunluluğu olarak, *Peygamber Cinayetleri*'nde de, en azından romanın sonuna kadar, bir bekleyiş vardır. Ancak bu bekleyiş, okuru, katilin kim ya da kimler olduğu sorunsalından çok; sapkın olarak etiketlenen bir grubun gündelik rutinlerine, yaşam pratiklerine, kısacası onların dünyasına yöneltir. Anlatının niyeti ve olay örgüsünün kurgulanışı türün konvansiyonları içinde kalmaya çalışarak; ama bunu kendine çok da dert etmeyerek ve zaman zaman bu konvansiyonlardan da sapmalar göstererek, bir dedektif/polisiye romandan çok "sapkın" bir dünyayı anlatmaya yönelmiş gibi durur. Anlatı türü ile kurulan ilişki, bir amaçsallıktan çok bir araçsallık görüntüsü çizer. Bu bağlamda *Peygamber Cinayetleri*, Becker'ın bir tür alan araştırmasına dayalı olarak ortaya koyduğu *Haricîler*'in, "sosyolojiden sapmış polisiye bir anlatısı" gibi durur.

Olay örgüsü, öyle çok sıkıca da atılmayan düğümlerin, anlatı içine yayılarak çözülmesi ile finale ulaşır. Cinayetlerin çözülmesini sağlayan baskın öğe, "sapkın" grubun kendi içindeki toplumsal bilgi paylaşımı ve gösterdikleri dayanışmadır. "Tüm didişmelerine rağmen kızlar genelde dayanışmayı iyi becerir. Hele de saldırgan müşteri, tutucu mahalleli, polis gibi içimizden olmayan bir tehdide karşı hemen birlik kuruverirler" (Somer, 2003:81).

Bu dayanışmanın bir çıktısı olarak dedektif anlatıcı, çoğunlukla soruşturmaya, akıl yürütmeye ve çıkarımda bulunmaya dayalı bir yöntem izler ve bir tür "cürm-ü meşhud" ile hem olayların cinayet hem de öne sürdüğü teorisinin gerçek olduğunu ispatlar. Ancak bu ispat süreci, örneğin bir Sherlock Holmes gibi, bireysel bir dedektiflik yeteneğinden çok; "kolektif" bir ortaklığın, işbirliğinin ürünü olarak ortaya çıkar. *Peygamber Cinayetleri*'nde, örgütlü olarak kabul edilebilecek "sapkın" etiketli bir grubun, kendilerini/üyelerini savunmak için gösterdikleri reflekslerle çözülebilen/finale ulaşan bir anlatı ön planda durur. Bu kolektiflik aynı zamanda, aşağıda Becker'ın gerekçelerini sıraladığı üzere, "sapkın" kimliği "pekiştiren" bir işlev de görür:

"Örgütlü sapkın grupların üyelerinin elbette ortak bir noktaları vardır: sapkınlıkları. Bu onlara, ortak bir kaderi paylaştıkları, aynı geminin yolcusu oldukları hissini verir. Ortak bir kaderi paylaştıkları hissinden, yani benzer sorunlarla boğuştukları hissinden bir sapkınlık alt kültürü doğar: dünyanın nasıl bir yer olduğuna ve onunla nasıl baş etmek gerektiğine ilişkin perspektifler ve anlayışlar dizgesi ile perspektiflere dayalı rutin aktiviteler dizgesi. Böylesi bir gruba üyelik, sapkın kimliği pekiştirir. (Becker, 2017:61)

Peygamber Cinayetleri'nin olay örgüsü klasik dedektiflik/polisiye anlatısında görülen "suçlunun yakalanarak, kamusal güvenliğin yeniden tesis edilişine" benzer bir sonla kapanır. Anlatıcı/dedektifin işlettiği gay/travesti bara takılan müdavimlerden oluşan ve Becker'ın, "gizli sapkın" olarak kategorize ettiği suçlular yakalanır. Ancak yeniden tesis edilen güvenlik, bariz bir "sapma"

göstererek, kamusal olana değil; sapkın olarak etiketlenen bir gruba yönelir ve roman "pekiştirilmiş" sapkın etiketli bir grubun gündelik rutinlerine yeniden dönmesi ile son bulur.

İri adımlarla toparlayacak olursak, *Peygamber Cinayetleri*'nin olay örgüsü, klasik dedektif/polisiye anlatısından çeşitli sapmalar gösteren, failin kim ya da kimler olduğu sorunsalından ziyade, "sapkın" olarak etiketlenen travestilerin "etiketlenme süreçlerini", "toplumsal etkileşimlerini", "grup dinamiklerini", "haricî" olmanın nasıl bir şey olduğunu ve "etiketlenme" ile başlatıyp "suçlu" ilan edilerek "cezalandırılmaya" doğru ilerleyen süreci anlatmaya niyetlenen bir yapı sergiler.

Peki, Ama Katil Kim: Sapkın Mı? Sapık Mı?

Bu bağlamda, *Peygamber Cinayetleri*'nin "dizisel model"ini de çözümlemek, yukarıdaki belirlemeleri açımlamak adına faydalı olabilir. Moretti, dizisel modelin, sürekli birbirleriyle çatışan karakterler ve temalarla ilgili olduğuna işaret eder ve "bu iki unsur[un] anlatıdaki tüm *dramatis personeae*[5] küme ya da gruplaşmalarını [oluşturduğunu]" (2005:163) söyler. *Peygamber Cinayetleri*'nin dramatis personae'sı ise, Becker'ın çalışmasındaki "sapkınlık türlerini" örneklemesi bağlamında oldukça dikkat çekicidir. *Peygamber Cinayetleri*'nin dramatis personae'sını çözümlemeden önce, Becker'ın "sapkınlık türlerin"den iki modeli açımlamak iyi olacaktır. Becker, çalışmasında "sapkın davranış türlerini" farklı bağlamlarda kategorize eder ve bu kategorilerin altında da "sapkınlık türlerini" tanımlamaya çalışır. Becker'a göre bu türlerden biri "pür sapkın"dır. "Pür sapkın", kural ihlal eden bir davranışta bulunan ve sapkın olarak algılanan davranıştır. Bir diğer tür ise, "gizli sapkınlık"tır. "Gizli sapkınlık durumunda, uygun görülmeyen bir davranış olmuştur; ancak kimse bu davranışın farkına varmamış ya da onu kural ihlali olarak değerlendirmemiştir" (Becker, 2017:42).

5 (Lat.) (Bir piyesteki) karakterler, kişiler. (ç.n)

Kuşkusuz ki, bir dedektif/polisiye anlatısı için, her şeyden önce, iki önemli tipe/karaktere ihtiyaç vardır:[6] Bir dedektif ve bir suçlu. *Peygamber Cinayetleri*'nde hem anlatıcı olması hem de travesti bir dedektif olması sebebi ile doğal olarak dedektif karakteri çok daha ön plana çıkar.

Peygamber Cinayetleri'nin dedektifi, her şeyden önce, Becker'ın "pür sapkın" olarak kategorize ettiği sapkın türüne denk düşer. Toplumun "sapkın" olarak etiketlediği travestiliğini daha romanın ilk sayfasına, anlatısının/kurgusunun başına yerleştirir. Travesti kimliğini gizlemez, aksine ilk elden onu açık eder ve tüm anlatı boyunca sadece kendisi üzerinden değil; örneklem oluşturabilecek bir "sapkın" grup üzerinden de "hal-i pürmelal"lerini ortaya dökmeye çalışır.

Peygamber Cinayetleri'nin dedektifi, İstanbul'da bir gay/travesti barda hisse sahibi ve işletmeci; iyi eğitim almış, entellektüel, sosyal ilişkileri güçlü, aikido ve thai-box bilen, büyük şirketlere yazılım hazırlayan bir bilgisayar şirketine danışmanlık yapan, hem erkek hem de kadın hâlini beğenen ve refah içerisinde yaşayan bir travestidir. *Peygamber Cinayetleri*'nin dedektifi, roman boyunca süren seri cinayetleri maddi bir kazanç, bir hobi, bir merak ya da bir iş olarak görüp çözmeye çalışan klasik bir dedektiften çok; kendisinin de üyesi olduğu, toplumun "sapkın" olarak etiketlediği "haricî" bir gruba yapılan saldırıları ortaya çıkarmak, bu saldırıları bertaraf etmek, iktidarların, adli kolluk kuvvetlerinin üstünü örtmeye çalıştığı cinayetleri aşikar etmek için çalışan bir dedektif profili çizer. Bu nedenle, tam da Becker'ın işaretlediği gibi, aslında davranışlarına içkin olmayan, üretilmiş/yaratılmış bir suçu/suçlamayı cinayet gibi ağır bir vaka üzerinden ifşa etmeye çalışarak, kendi "sapkın" etiketli gruplarına karşı yöneltilen bakış açılarını kırmaya çalışır. Dedektif anlatıcı, roman boyunca hep bu motivasyonla hareket eder. "Bizim kızlar" diye anlattığı, "sapkın etiketli" mikro bir alanın, bir tür

6 Tip ve karakter arasındaki ayrımı işaret eden tartışmalara bu çalışmada yer verilmemiştir.

örtük lideri olarak, koruma ve kollama görevini yürütmeye çalışır. Başka türden bir cinayet olsa, belki de onu hiç çözemeyecek, hatta çözmeye bile niyetlenmeyecektir. Çünkü, O'nun temel derdi, polisiye türüne atfedilen, suçlunun yakalanarak "toplumsal güvenliğin yeniden tesis edilmesi", "toplumsal korkunun ortadan kaldırılması", "suçun cezasız kalmayacağı" ya da "suçlunun yakalanabilir bir şey olduğu" vurguları değildir. O'nun temel derdi, "sapkın" olmadıklarını anlatmanın verdiği hazza, doyuma erişmek; "sapkınlık" ile "sapıklığı" birbirinden ayırt etmek gibi görünür çoğu zaman.

O, ne Sherlock Holmes gibi, dedektif kimliğinin kişisel benliğinin önüne geçtiği, cinayeti çözene kadar uykuları kaçan takıntılı bir dedektiftir; ne de Edgar Allen Poe'nın, *Morg Sokağı Cinayetleri*'deki gibi sırf merakından dedektifliğe soyunan ve cinayetleri çözen sıradan bir vatandaştır. Travesti olması nedeni ile, polisiye türü içinde, belki de biriciktir ve özeldir; ama "özel dedektif" değildir. Hatta dedektif bile değildir. Bu işi para için yapmaz, bir iş olarak da görmez. Birilerinin kendisini "özel dedektif" olarak, bırakın tutmasına/kiralamasına, bu biçimde tanımlamasına da etiketlemesine de izin vermez. Böyle bir kimliği de amacı da zaten yoktur. Aksine, anlatı boyunca, baskın olan travesti kimliğini sürekli ön planda tutmaya çalışır. Tam da bu nedenle, travestiliği ile birlikte, olmayan dedektifliği de diğer dedektiflerden "sapma" gösterir.

Dedektifliği "sapma" gösterince, doğal olarak, cinayetleri çözme yöntemi de "sapma" gösterir. *Peygamber Cinayetleri*'nin dedektifi, ne bilimsel bulgular üzerinden cinayeti çözen rasyonel bir yöntem izler; ne de klasik dedektif anlatılarında sıklıkla kullanılan ve okurdan özenle gizlenmeye çalışan küçük ayrıntıları fark etme mahareti/dikkati gösterir. Zaten, istese de adli tıp verileri gibi bilimsel bulgulara doğrudan ulaşamaz. Ki böyle bir girişimi, eşcinseller üzerine bilimsel bir çalışma yürüten kadın bir adli tıp doktoru tarafından araştırmasına katılması şartı ile pazarlık konusu edilir ve doğal olarak dedektif tarafından redde-

dilir. Benzer biçimde, O'nun, roman boyunca işlenen cinayetleri çözme yöntemi, kendi "sapkın", "haricî" gruplarına karşı yöneltilen toplumsal bakışın, yargıların, suçlamaların bir tür sosyolojik çözümlemesi ile mümkün hâle gelir. O, kendilerine nasıl bakıldığını, bu bakışın boyutlarını ve sonuçlarını doğalında çok iyi bilmektedir. Gördüğü, duyduğu, dinlediği, deneyimlediği olaylar üzerinden basit sayılabilecek bir akıl yürütme ile sonuca ulaşmaya çalışır.

Kuşkusuz ki, *Peygamber Cinayetleri*'nin dedektifi de, klasik dedektif anlatılarındaki diğer dedektifler gibi, her şeyden önce bir şüphe ile yola çıkar. Ama bu şüphe, işlenen bir cinayetle değil; zaten olduğu ya da olacağı bilinen, hatta öyle olan, tahmin edilen, kestirilen bir tür sosyolojik bakış açısı ile somutlaşır. Bu şüpheyi dedektif/ anlatıcı, daha romanın ikinci sayfasında işlenen ilk cinayet üzerinden -ki gazetede bir yangında ölen travesti diye haberleştirilmiştir- şöyle anlatır:

"Travestiler arasında döşeğinde eceliyle ölen olduysa da hatırlamıyorum. Mutlaka bir olay olurdu. Polis kayıtlarında ise faili meçhul yazardı. Eğer olay cinayet değil ise, zaten bizim kızlar suçlu çıkardı. İşte bu sefer de basın aynı açıdan yaklaşıyordu. Sarhoş, berduş, keş travesti evinde yangın çıkarmış ve ölmüştü." (Somer, 2003:8)

Burada artık, bir şüpheden çok, tipikleşen bir "toplumsal olgu/olay" vardır. Dedektif/polisiye anlatılarının taşıyıcı unsurlarından biri olan "şüphe" yerini "toplumsal bir gerçekliğe" bırakmış; "tercih" ve "niyet" yer değiştirmiştir. Çünkü, dedektif/ polisiye anlatısı gereği düğümlenmesi, sündürülmesi ve tercih edilmesi gereken "şüphe", başka bir şeye "niyet edildiği" için anlatıcı tarafından gönüllü olarak "saptırılmış"tır. Bu noktada, *Peygamber Cinayetleri*'nin anlatıcı dedektifinin niyetlendiği şey, bir şüpheden hareketle bir cinayeti aydınlatmaktan çok; "haricîlere", "sapkınlara" karşı yürütülen "etiketleme süreci"ni anlatabilmek gibi durur daha çok. Eğer bu süreç doğru bir biçimde çözümlenebilirse, Moretti'nin de işaret ettiği gibi, hem "topluma"

dair hem de "sapma/sapkınlığa" dair bilgilerimiz, algılarımız ve ön yargılarımız da tartışmaya açılabilecektir.

Her ne olursa olsun, bahsi geçen süreci çözümleyebilmek için, dedektifin bir başka önemli şeye daha ihtiyacı vardır: İpuçları. Moretti, çalışmasında ipuçlarına ilişkin şu belirlemelerde bulunur:

"Adına "semptom" veya "iz" densin denmesin, ipuçları birer olgu değil, sözel işlem, daha doğrusu, birer mecazdır. [...] Tahmin edileceği gibi, ipuçları daha çok düzdeğişmece olarak karşımıza çıkar, yani ardışıklığa dayalı (geçmişle ilgili) çağrışımlar olarak; dedektifin işi buradaki eksik terimi bulmaktır. Demek ki ipucu hikâyede gösteren ile gösterilen arasındaki bağlantının bozulduğu unsurdur." (Moretti, 2005:179)

Moretti'nin bu ipucu tanımından hareketle devam edecek olursak, dedektif de, bu bozuk unsuru -ipucunu- bulan, toplayan ve birleştirerek cinayeti çözen kişidir. Ancak, *Peygamber Cinayetleri*'nin dedektifi, Moretti'nin dikkat çektiği ve "sözel bir işlem", "bir mecaz" olarak tanımladığı ipuçlarını bulma ve bunlar arasındaki bağlantıları kurma konusunda da "sapmalar" gösterir. Her şeyden önce, *Peygamber Cinayetleri*'ndeki ipuçları, deşifre edilmesi gereken birer "düzdeğişmece" değil; çoğunlukla birer "toplumsal olgu" olarak karşımıza çıkar. Çünkü anlatıda, sapkın olarak etiketlenen bir "gösteren" ile onları bu biçimde etiketleyen bir "gösterilen" vardır ve bunlar arasındaki "bozuk unsur" bir mecaz değil; daha çok toplumsal bir semptom olarak kendisini gösterir. Dolayısıyla, *Peygamber Cinayetleri*'nin dedektifi de, bir dilbilimciden çok bir sosyolog gibi davranarak cinayetleri çözebilir.

Peygamber Cinayetleri'nin suçlu profili de, anlatıcı dedektife benzer biçimde, klasik dedektif/polisiye anlatısından sapmalar gösterir. *Peygamber Cinayetleri*'nde, Moretti'nin suçluya ilişkin öne sürdüğü, "[d]edektif romanlarının temel kurallarından biri, ortada tek bir suçlu olmasıdır" (2005:165) önermesi tam bir ge-

çerlilik kazanmaz. Çünkü romanda bir dizi cinayetle birlikte tek bir suçlu değil, azmettiricisi ile birlikte iki fail vardır.

Peygamber Cinayetleri'nin suçlusu, "babasının kenar mahalle pastanesinden geliştirdiği, şimdinin ülkeyi baştan başa saran gıda ürünleri olan Yıldız'ın veliahtı", Adem Yıldız isimli zengin bir iş adamıdır. "Hacı hoca takımından oldukları" söylenen, ama bunu "alenen beyan" (Somer, 2003:30) etmeyen Yıldız Marketler'in oğludur.

Anlatıcı dedektif, Adem Yıldız'ın geçmişindeki "sapmaları" işaretlemek adına, yaptığı araştırma sonucu ulaştığı "her nevi ıvır zıvır" bilgiyi şöyle paylaşır:

"Ailesinin ısrarlarına rağmen evlenmiyordu. Oysa o çevrelerde evlenmek için epey geç sayılacak otuz bir yaşındaydı. Askerliğini kısa dönem yapmıştı. Kıytırık bir imam hatip lisesinden sonra İngiltere'de okumuştu. Herhalde ne olduysa orada olmuştu. Dindar görünmesine rağmen değildi. Seyahatlerini bahane edip ramazanda oruçtan kaçtığı yazılıydı. [...] İnternet kullanırken sıkça porno sitelerde vakit geçiriyordu. Travesti siteleri özel ilgisiydi. [...] Okulu bitirip döndükten sonra, düzenli olarak üç ayda bir Londra'ya gidiyordu." (Somer, 2003:156)

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Adem Yıldız, yetiştiği kültürel ortamın değerlerinden de örtük bir sapma gösterir ve uzunca bir süre kendisini "etiketlenme" sürecinin dışında tutmayı başarabilir. Ancak Adem Yıldız, aynı zamanda, sado-mazoşist eğilimleri olan bir eşcinseldir. Yanında çalıştırdığı Fehmi Şenyürek'le, yıllardır, "aralarına birilerini alıp [bir travesti] işi kılıfına uydurmuş, erkekliğe halel getirmemiş, sonra sabah çok sarhoştuk, ne olduğunu hatırlamıyoruz diye idare etmiş" (Somer, 2003:213) eşcinsel bir ilişkisi vardır. "Arada ufak tefek sadistlikler denemişler, ama bunlar adi can yakmalardan öteye gitmemiş, verdikleri bahşişlerle yaktıkları canları, hırpaladıkları bedenleri her nasılsa ödemişlerdi[r]" (Somer, 2003:213-14).

Bu ilişki, zamanla bir suç ortaklığına dönüşmüş ve nihaye-

tinde sado-mazoşist eğilimden cinayetlere doğru evrilmiştir. Bu bağlamda, *Peygamber Cinayetleri*'nin suçlusu, bir "sapkın"dır ve Becker'ın "gizli sapkın" olarak tanımladığı kategoriye denk düşer. Kendi sapkınlığını uzunca bir süre ustaca gizlemeyi başarmış; nihayetinde tam da örtmeye, etiketlenmemeye çalıştığı noktada deşifre oluvermiştir. Deşifre olduğu noktada ise, belki de Becker'a da bir katkı sunup, bir tür "sapmanın sapmasına" uğrayarak; "sapkın"dan çok, "sapık" görüntüsü, izlenimi oluşturmuştur.

Bu izlenimi, anlatıcı dedektif, işlettiği gece kulübünde Adem Yıldız'ı ilk kez gördüğünde, belki de "sapkın" olmanın verdiği bir refleksle/deneyimle, okura fısıldar aslında: "Adem'in kızlara bakışı hoşuma gitmedi. Beğeniyle nefret iç içe gibiydi. İnsan o kadar tutucu bir ailede yetişince herhalde böyle oluyordu. Ama yine de hayatında ilk kez canlı travesti gördüğüne inanmak zordu" (Somer, 2003:31).

Ancak bu izlenim, işlediği bütün cinayetlere karşın, dedektif anlatıcı tarafından hiçbir biçimde etiketlenmez. Dedektif anlatıcının suçu, suçluyu, normali, normal olmayanı ve sapkınlığı anlama ve anlatma kaygısı, suçlu üzerinden de kendisini göstermeye devam eder: "Adem'in yetiştiği ve içinde yaşadığı çevre, pek çok yönden göz önünde oluşu, bu çevrenin Adem'e bakışı ve evlenmesi için yaptıkları baskılar herhalde kafayı yemesinde etkili olmuştu" (Somer, 2003:214) diyerek; yönünü bir kez daha "kurgusallıktan" "toplumsallığa" çevirir.

Peygamber Cinayetleri'nin dramatis personae'sının önemli bir kısmını oluşturan travestiler ise, hem anlatının kurbanları olmaları hem de "sapkın" olarak etiketlenen bir grubun temsilcileri olmaları bağlamında romanın adeta omurgasını oluşturur. Dedektif anlatıcı, Moretti'nin iddia ettiğinin aksine, anlatının başı ile sonu arasındaki mesafeyi bir "boşluk"la değil; "sapkın" etiketli bir "mikro dünya" ile doldurur. Anlatı içerisinde, bir yandan cinayete kurban giden travestilerin yaşam öykülerinden kesitler kurgularken; diğer yandan da bu sapkın dünyanın argosundan jargonuna, gece kulübünden yatak odalarına, müşterilerinden

sıradan esnafa ve kendi aralarında kurdukları ilişkilere dair çok çeşitli ve renkli fragmanlar sunar. Örneğin, cinayete kurban gidenlerden Gül'ün -gerçek ismi Yusuf'tur- yaşamından bir kesit, bir başka travestinin gündelik konuşma dili ile şöyle anlatılır romanda: "İşte Rize'ye gittim. Çay paralerinden bana ne çıkar diye. Bunların, yani tüccarlerin, aycilerin toplandığı özel kahveleri var. Oraya gidip oturuyorum. Kısmet vıcır vıcır kaynıyur. Sonra bir gün gençten bir adam geldi. Ama yapılı felan, güzel bir şey. Anlaştık. Evlerine götürdü. Evde altı mı yedi mi erkek Hepsi kardeşmiş. İşte Yusuf onların en küçüğüydü. Bir görüşte anladım. Zaten kız gibiydi. Pek güzeldi. O gözler. O dudakler. Pembe bir cilt. Sanki doğuştan pudralı. Ağabeyleri benle işlerini bitirince bu benim peşime takıldı, yol boyu sorgu sual, yok. İstanbul nasıl, yok gelse ne yaparmış. Yani hali belli." (Somer, 2003:49).

Travestilerin kimi, "bu aralar revaçta", "müşterilerinin istediği garip arzulara açık" (Somer, 2003:14), kimileri "gözü kara", "işi gücü para biriktirmek" ve "kafayı ameliyat olmaya takmış" (Somer, 2003: 25), kimileri ise, camialarının "kara cahil" ve "cüretkâr" (Somer, 2003:44) üyeleridir. Rize'den, Antalya'ya; İstanbul'dan İran'a kadar farklı coğrafyalardan "sapıp" benzer etiketlenme süreçleri ile "sapkın" bir grubun üyeleri olmuşlardır. "Ponpon", "Bebek Vuslat" gibi lakapları, öfkelendiklerinde baritona dönen sesleri, göğüslü ve göğüssüz olmak gibi grup içi statü rekabetleri, kariyer hedefleri, farklı bağlamlarda toplumsal ilişkileri ve Becker'ın tabiri ile, mücadele etmeleri gereken "ahlak girişimcileri" vardır. Bu bağlamda *Peygamber Cinayetleri*, klasik dedektif polisiye anlatılarındaki boşluğu, çeşitli temalarla doldurur.

Bu temalar, *Peygamber Cinayetleri*'nin dramatis personae'sı etrafında, sosyolojik kabul edilebilecek bir yapı ile kendisini gösterir. Moretti'nin, dizisel model içine dâhil ettiği bu temaları belirlemek, romanın doldurduğu boşluğu anlamlandırmaya katkı sağlayacaktır.

Peygamber Cinayetleri'nde "sapkın" olanın, kendisini etiket-

leyenlerle kurduğu toplumsal bağ, ticari ilişki ve onları algılayış biçimi önemli bir tema oluşturur ve sık sık romana yansır: "Şekerim, tüccarın para kazandığı zamanı bilmek lazım. Ne zaman fındık, ne zaman çay toplanır, parasını ne zaman alırlar. Pamuk toplamaya gelenler Ceyhan'a ne zaman gelir, bileceksin. Ona göre de orada hizmete hazır oleceksin. Adamların işleri tamamlanmış, ceplerine paraleri girmiş olunca ne isterler? Bizi! İşte ben böyle sistematik çalışırım." (Somer, 2003:48-49)

Sadece travestilerin mesleklerine, topluma bakışı değil; toplumun da travestilere ve travestilerin icra ettiği sapkın işe bakışı da yansıtılır romanda. Anlatıcı dedektifin işlettiği gece kulübüne gelen müşteri profilinden bir kesit şöyle sunulur:

"[K]abzımal kılıklı iki adam. Bu tiplerden şahsen hoşlanmasam da müşteri olarak severim. Efendi gibi içerler, kızlara içki, meyve ısmarlar, işin raconu diye bahşişi yüksek tutarlar. Velhasıl iyi para bırakırlar. Pek olay çıkarmazlar. Beğendikleriyle kalkıp giderler.Erken gelen müşteriler iki amaçla gelir: Bir, kızlar kapılmadan istediğini seçmek; iki, erkenden birini götürüp makul bir saatte yuvasına dönmek." (Somer, 2003:27)

Peygamber Cinayetleri, müşteri profili ile birlikte, "bilinen bir gerçek daha vardır, kızlar erken saatlerde daha pahalıdır, sabaha karşı açıkta kalanların fiyatları iner" (2003: 27) açıklamasında bulunarak, yapılan "sapkın" etiketli işe dair de içeriden "meslek sırrı" sayılabilecek toplumsal bilgiler de paylaşır okurla. Benzer biçimde, travestilerin toplumun farklı kesimlerden kişilerle kurduğu ilişkiler de romana yansır: "İki varoş delikanlısı da geldi. Küstah ve aç bakıyorlardı. Hemen piste uzak, ama görüş alanı iyi duvar dibine yerleştiler. Kızlarda da kıpırdanmalar başladı. Doğal olarak, [kızların] çoğu, gençleri tercih ederler. Gençlerden para kazanmasalar bile 'zevk için yaptım' der çıkarlar" (Somer, 2003:27).

Peygamber Cinayetleri, Becker'ın sapkınlık üzerinden teorize ettiği "ahlak girişimcileri"ni örneklemesi bağlamında da ilginç örnekler sunar. Becker, kural koymayı bir girişim, kuralları bir

girişim ürünü, kural koyucuları ise, bir tür müteşebbis olarak, "ahlak girişimcileri" (2017:181) olarak tanımlar ve dikkatini kural koyanlara ve kuralı uygulayanlara olmak üzere iki varyanta yöneltir. Becker, kural koyan kişiyi, yekpare bir görünüm sergilememekle birlikte, "ahlak savaşçısı bir reformcu" olarak tanımlar ve şöyle açımlar: "Ahlak savaşçısı kuralların içeriği ile ilgilenir. Var olan kurallar onu tatmin etmez; çünkü onu çok rahatsız eden bazı "kötülükler" sürekli mevcuttur. Kurallar bu kötülükleri düzeltmediği sürece, dünyada hiçbir şeyin doğru olamayacağına inanır. Bu kişi mutlak bir ahlak anlayışına sahiptir; etrafında gördüğü şey gerçekten ve tam anlamıyla sebepsiz bir kötülüktür. Ona göre bu kötülükle baş etmek için her yol mubahtır. Savaşçı gayretli ve dürüsttür; çoğu zaman da kendini beğenmiştir." (Becker, 2017:181).

Peygamber Cinayetleri'nin "ahlak girişimci"si, cinayetlerin çözülmesinde anlatıcı dedektife internet üzerinden yaptığı araştırmalarla destek sağlayan Cihad2000 kullanıcı isimli, doğuştan engelli radikal bir dincidir. Anlatıcı dedektifin chat sitelerinden tanıdığı, tahminlerinin aksine imam hatip mezunu olmayan bu ahlak girişimcisi romanda şöyle tanıtılır:

"Cihad2000 tanıtım koduyla bağlanan radikal bir dincimiz var. Her gece en az bir kere uğrar, hepimizin çarpılacağını, bizim gibiler [travestiler] yüzünden memleketin bu halde olduğunu, başımıza taş yağacağını, cehennemde nasıl yanacağımızı büyük harflerle anlatır. Besmele çekmemizin bile günah olacağını, Allah'ın adını murdar ağzımıza alıp kirlettiğimizi söyler." (Somer, 2003:15).

Cihad2000, sadece travestilere karşı değil, oldukça geniş bir yelpazede ahlak girişimcisi görüntüsü çizer: O'na göre, "gayler, lezbiyenler, Yahudiler, sosyalistler, açık gezenler, içki içenler, çocuklarına dua etmeyi, namaz kılmayı öğretmeyenler, oruç tutmayanlar" (Somer, 2003:67) da mücadele edilmesi gereken "sapkınlar"dır. Bütün bu teşebbüslerine rağmen Peygamber Cinayetleri'nin ahlak girişimcisi, Becker'ın tanımlamasından da

sapmalar gösterir. Ahlak girişimcisi niteliğiyle birlikte aslında Cihad2000 de "örtük" bir sapkındır:

"Ağır bir eşcinseldi. Bu konuda kendi itirafı olmadı, benim değerlendirmem bahis konusuydu. Kendine olan güveni ve güvensizliği, yaptıklarını anlatırkenki mimik ve jestleri [...], göz kayması çok şey söylüyordu. Bu haliyle birşeyler yapmış olması ihtimali yoktu, görünürde de olacak gibi durmuyordu. Günah, zındıklık, mundarlık vesaire neyse neydi, ama ibnelikten bahsederken gözlerindeki pırıltı her şeyi ortaya seriyordu." (Somer, 2003:67).

Bu bağlamda, *Peygamber Cinayetleri*'nin ahlak girişimcisi, ahlakı, Becker'ın tanımlaması ile, kötülüklerle, sapkınlarla, sapmalarla, normal olmayanlarla mücadele edilmesi gereken bir savaş alanı olarak değil; kendi sapkınlığını örtmek için bir perde, örtü olarak kullanır. *Peygamber Cinayetleri*'nin anlatıcı dedektifi ise, bu "sapmış ahlak girişimcisi"ne karşı, "anti-ahlaki bir girişim" yerine, O'nu anlamaya yönelir:

"Düşmanlık beslemekte, bir yere kadar, haklıydı. Onu anlıyordum. Millet neler neler yaparken, onun yapacak fırsatı yoktu. Olmamıştı. Olmayacaktı. Eminim porno sitelerini ezbere biliyor, her saniye bağlı olduğu internette, oralara da mutlaka yolu düşüyordu. Gördüklerine baktıkça ne türlü duygularla iç geçirdiğini, sonra da kendine bakıp nasıl bir isyana kapıldığını hayal etmek zor değildi." (Somer, 2003:67-68).

Becker, ahlak girişimcilerinin ikinci varyantı olarak tanımladığı "kural uygulayıcıları"ı ise, şöyle açımlar:

"Başarılı bir ahlakçı seferin en belirgin sonucu bir dizi yeni kuralın oluşturulmasıdır. Yeni bir kurallar dizisinin inşasıyla birlikte, sıklıkla yeni uygulama birimlerinin ve görevlilerinin de vücuda getirildiğine tanık oluruz. Kuşkusuz, bazen yeni kuralın uygulanması işini var olan birimler de üstlenebilir. Ama çoğu zaman yeni bir uygulayıcılar grubu vücuda getirilir." (Becker, 2017:189).

Peygamber Cinayetleri'nde, Becker'ın öne sürdüğü gibi, yeni bir kural uygulayıcılar grubu vücuda gelmez; ancak var olan kural uygulayıcıların yaklaşımı belli bir perspektif üzerinden sunulur. Bu perspektif, travesti cinayetleri özelinde, üzeri örtülmeye çalışılan, polisin işi gereği dahi olsa, bir kural uygulayıcı olarak hakkıyla işini yapmadığı şeklinde yansır romana: "Polis bir şey araştırmaz. Onlar dosyayı kapatmıştır bile" (Somer, 2003: 22). Buna karşın, bir tür örtük kural uygulayıcısı olarak kabul edilebilecek medyanın cinayetlere yaklaşımı da, kolluk kuvvetleri ile paralellik taşır. Cinayeti haberleştiren bir gazetenin bakış açısı, anlatıcı dedektif tarafından "[a]hlak, milli değerler falan elden gidiyordu. Kötü örneklere özenen çocuklar işte böyle oluyordu" (Somer, 2003:39) diye aktarılır romana.

Sonuç Yerine: Kusursuz Bir Cinayet Mümkün Mü?

"Kusursuz bir cinayet yoktur" önermesi, bir retoriğin/klişenin ötesinde, dedektif/polisiye türü anlatıları için geçerliliğini yitirmesi gereken zorunlu bir anlatıya/kurguya dönüşür. Nihayetinde, çoğu kez bir cinayetle/ölümle başlayan anlatının yeniden başa dönebilmesi, kurgusunu tamamlayabilmesi ve okura bir "tatmin" duygusu yaşatabilmesi için; kusurlardan/ipuçlarından, katilin bıraktığı izlerden/semptomlardan hareketle cinayeti çözmesi gerekir. Dedektif/polisiye anlatısının doğası gereği, bir zorunluluk olarak ortaya çıkan ve bir tür döngüsel anlatıya dönüşen ve Moretti'nin "boşluk" dediği; cinayetle, cinayetin aydınlatılması arasındaki anlatıyı/okuma pratiğini işaret eden bu uzamsallık nasıl değerlendirilebilir?

Moretti, bu soruya oldukça kışkırtıcı bir cevap verir: "Dedektif anlatısında okumak artık bir yatırım, bir tercih, bir deneyim ve düşünsel çaba değildir: bir zaman kaybı, yanılgı, bir 'görünüşe aldanma'dır; sonda açıklanan çözüme kadarki *mesafe* ve *ertelemedir*". Moretti'ye göre, tam da bu nedenle, "dedektif edebiyatı anti-edebidir"; çünkü edebiyatın okur için başlangıçta-

ki işlevini, "kendini geliştirmesini ve bu sayede *Bilgung*'a ulaşmasını" (2005:181-82) geçersiz kılmıştır.

Moretti'nin dedektif/polisiye türünün "kusurlarına" ilişkin yaptığı bu belirlemelerin, *Peygamber Cinayetleri* özelinde girişilen bu çözümleme denemesinde belli bağlamlarda aksi yönde bir görünüm sergilediğini söyleyebiliriz. *Peygamber Cinayetleri*, çalışma boyunca işaret edilmeye çalışıldığı gibi, hem içerik olarak hem de dedektif/polisiye anlatısının uzlaşılmış genel kurgusu çerçevesinde çeşitli sapmalar gösterir. *Peygamber Cinayetleri*'nin başı ile sonu arasındaki mesafe, bir "boşluk" olarak değil; farklı bir disiplin üzerinden öne sürülen, "sapma", "sapkınlık", "haricî", "suç" ve "suçlu" gibi çeşitli kavramların doldurduğu kurgusal bir anlatı olarak kendini gösterir. Bu bağlamda *Peygamber Cinayetleri*'nin, Becker'ın bir alan araştırmasına dayanarak öne sürdüğü kavramsal çerçeve ile çoğunlukla örtüşen, nadiren çelişen, kimi zaman da bu çerçeveyi genişleten bir görüntü sergilediğini öne sürebiliriz.

Sonuç olarak *Peygamber Cinayetleri*'nin, sosyolojik bir soyutlamayı, "sapmayı" ve "sapkınlığı", hem seçtiği konu, hem ortaya koyduğu dramatis personae'sı hem de dedektif/polisiye türünün konvansiyonları bağlamında çeşitli "sapmalara" uğrattığını söyleyebiliriz.

Kaynakça

Becker, S. Howard (2017). *Hariciler (Outsiders)*. Türkçe Söyleyenler: Şerife Geniş-Levent Ünsaldı. 3. Baskı. Ankara: Heretik.

Eagleton, Terry (2015). *Edebiyat Nasıl Okunur*. Çev. Elif Ersavcı. 2. Baskı. İstanbul: İletişim.

Moran, Berna (2004). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*. 10. Baskı. İstanbul: İletişim.

Moretti, Franco (2005). *Mucizevi Göstergeler*. Çev. Zeynep Altok. İstanbul: Metis.

Somer, Mehmet Murat (2003). *Peygamber Cinayetleri*. İstanbul: İletişim.

SAPMA SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN "ÇUKUR" DİZİSİ

Fadime Tuğba ÇAMSARI

Giriş

Toplumsal yapı, sistemli ve etkileşimsel bir bütündür. Bu etkileşimsel yapı sayesinde toplum, bireyi hem etkiler hem de etkilenir. Söz konusu etkileşimsel yapı çeşitli yollarla gerçekleşir. Bu yollardan biri de kurallar sistemidir. Toplumda uyulması gereken kurallar bulunur. Bu kurallar yazılı olabileceği gibi yazısız da olabilmektedir. Kurallar bireylere küçük yaşta öğretilir, zamanla içselleştirilir. Yaşantılar, bu toplumsal kurallara göre şekillenir. Toplumsal kurallara uyan bireyler 'normal' şeklinde görülür. 'Normal bireyler', topluma uygun davranışlarda bulunanlar olarak kodlanır. Kurallara uymayan ve toplumdaki genel davranış biçimlerinden farklı davranan bireylerin eylemleri ise 'sapma' veya 'sapkın' olarak adlandırılmaktadır.

Sapkınlık için net bir tanım yapmak mümkün değildir. Çünkü düşünce ve eylemler, içinde yaşanılan toplum modeline göre şekillenmektedir. Gerçeklik, inşa edilerek içinde bulunduğu yapıya göre şekillenir veya anlamlandırılır. Bu gerçeklik yorumu sadece sapma için geçerli olan bir durum değildir. Aklımıza gelebilecek her şey gerçeklik içinde anlam kazanır. Düşünce ve eylemlerimiz gerçeklik içinde şekillenir, anlam kazanır. Bir davranışın sapma veya sapkın şekilde tanımlanışı da böyledir. Becker

(2013:31) sapma ile ilgili olarak şunları belirtir: "*Toplumsal gruplar, ihlal edilmesi sapkınlık olarak tanımlanan kurallar koyarak sapkınlığı yaratırlar. Sapkınlık, kişinin gerçekleştirdiği davranışa içkin bir nitelik değil, daha ziyade kuralların ve yasakların başkaları tarafından bir "suçluya" uygulanmasının ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Sapkın, bu etiketin kendisine başarıyla uygulandığı kişi; sapkın davranış da insanların sapkın olarak nitelendirdikleri davranıştır.*" Dolayısıyla sapma veya toplumsal sapkınlık, toplumsal açıdan inşa edilen bir olgudur. Sapkınlık birinin gözünde ötekileştirilen, var olan kuralları çiğneyen kişi olarak tanımlanabilir. Sapkınlık başkasının bakış açısına göre şekillenen yorumlanan bir olgudur (Tuna, 2012:327). Bu nedenle sapkınlığın kesin ve net tanımı yoktur. Yani toplumsal yapıda göreceli olarak değişebilmektedir. O, toplumsal yapı içinde yaşayan insanların duruma bakış açısına göre gerçeklik kazanmaktadır.

Kültür, toplumsal birlikteliği sağlayan unsurlardan biridir. Benzer şekilde kültür, içinde bulunan bireylerin eylem ve davranışları yorumlama ve anlamlandırma aracıdır. Bu anlamlar, kesin ve değişmez değildir ve zamanla inşa edilen gerçeklik sayesinde değişebilmektedirler. İnşa edilen kültürel gerçeklik sayesinde bireyler kimliklerini de inşa ederler. Bu kültürel yapı içinde bireyler, duygularını da oluştururlar. Çünkü kültür bireyi etkiler, belirler, dönüştürür ama birey de kültürü yeniden üretir, var eder ve geleceğe taşır. Bireylerin kimliği de inşa edilen kültürün dinamiğinden etkilenir. Kültürel anlam sayesinde bireyler topluma aidiyet hissiyle bağlanırlar ve hayatlarını anlamlandırırlar. Diğer taraftan bu aidiyet sayesinde bireyler arasında farklılaşma meydana gelir. Bu farklılaşma nedeniyle bireyler birbirlerini ötekileştirebilmektedirler ve birbirlerine yabancılaşabilmektedirler.

Günümüz toplumsal sisteminde kültürel değerlerine yabancılaşan bireyleri yansıtan en önemli araçlardan biri de medyada yer alan film ve dizilerdir. Diziler sayesinde kültür ve sapma sorununa ayna tutulmaktadır. Suç ve sapma durumları aslında toplumun doğasında olan bir durumdur. Diziler, sapma sorun-

larını konu edinirken bu tür sorunların yaşandığı durumları da farklı açılardan da olsa ele almaktadır. Bu tür konuları işleyen dizilerden biri olan 'Çukur' dizisinin seçilme nedeni de budur. Toplumsal düzene ayna tutan suçun aslında toplumsal yapı içinde önemli bir yapı taşı olduğunu anlatan bir yapımdır. Bu dizi incelemesi ile sapma olarak nitelendirilen durumları ve pratikleri analiz ederken toplumsal yapı içinde meydana gelen suçlu davranışların arka planını ve kültürel çerçevelerini anlayıp açıklamak da amaçlanmaktadır.

Toplumun genel kültürel birlikteliğinden farklılaşan birtakım alt-kültür grupları da söz konusu olabilmektedir. Bu alt grupların da kendi içinde kuralları vardır. Bu kurallar genel kurallar ile çelişmeyecek şekilde yapılanmaktadır. Birtakım farklılıklar üzerinden diğer gruplardan veya toplumun genelinden ayrışan alt-kültür formlarının kendilerine göre ahlaki sistemleri ve üyelerini birbirine bağlayan aidiyet biçimleri, toplumsal kontrol mekanizmaları bulunur. Toplumsal sistem içinde var olan alt kültür yapılanmasına örnek olarak Çukur dizindeki mahalle kültürü verilebilir. Çukur aslında bir temsildir. Bu temsil sayesinde topluma ayna olmaktadır. Toplumsal yapı içinde yer alan olgu, olay, durum ve eylemler temsilde, çeşitli şekillerde ifade edilmektedir. Çukur, üzerinde durmaya çalıştığımız sapma ve suç konusundaki sembolik dünyaların genel temsil sistemidir bir ölçüde. Bir temsil sistemi olarak Çukur, sapkın ve suçlu alt kültür grubunun mahalledeki gündelik hayat dinamiklerini yansıtmaktadır ve bu niteliklere sahip benzer semtlerin de sembolik unsurlarını taşımaktadır.

Çukur'un kendine özgü bir kültürü, kurallar sistemi ve ahlaki sınırları vardır. Çukur, esas olarak bir alt kültür grubudur ve kendi normlarını etkileşimlerle inşa etmiştir. Ancak Çukur, toplumun genelinden de kopuk değildir. Toplumun geneline uyduğu kadar ondan farklılaşmıştır da. Çukur'u bir arada tutan kurallar sistemi, kendiliğinden oluşmamıştır. Lideriyle, toplumsal güç ilişkileriyle, ekonomik ve sosyal dayanışmasıyla, diğer grup-

lardan kendine göre aidiyet biçimleri geliştirmesiyle bu kurallar inşa edilmiştir. Bu kurallara uyan ve kültürü benimseyen yönetilen kişiler karşılık olarak yönetene bağlılık bildirir ve itaat eder. Bu sayede kültürel yapıda birlik oluşur.

Toplumsal birliği sağlayan en önemli araçtır kültür. Bireyler kültür aracılığı ile ortak bir paydada buluşurken bu buluşma dil sayesinde gerçekleşir. Dil aracılığıyla kültürel unsurlar anlam kazanır ve bu anlam dil aracılığı ile aktarılır. Dil ile ifade ettiğimiz unsurlar aslında birer toplumsal sembol ya da simgelerdir (Hall, 2017:7). Dil, aslında bireyin anlatmak istediğiyle karşındakinin anladığı arasında bağ kurmayı sağlayan en önemli iletişim unsurudur. Bu sayede bireyler arasında iletişim sağlanarak ortak bilinç oluşur. Bu ortak bilinç sayesinde kültürel ögelerin temelleri sağlam olur. Kültür anlam inşa eder, bu anlamlarını günceller, değiştirir. Bu işlevleri de dil aracılığıyla gerçekleştirir. Stuart Hall (2017) *Temsil* adlı eserinde "temsil, şeylerin oluşturulmasına ilişkin olarak düşünülen ve kültür olayların ardından dünyanın bir yansıması olarak değil, sosyal konuları ve tarihi olayları şekillendirmekte ekonomik ya da materyal temel kadar önemli başlıca ya da esas süreç olarak kavramsallaştırılması" şeklinde tanımlamaktadır (s.13).

Dil sayesinde anlamlar bireyler arasında döngüye girer. Bu döngü sayesinde olumlu veya olumsuz birçok anlam üretilir. Bu üretim kültür sayesinde değişime uğrar. Tanımlar bile değişir. İnşa edilen kurgu gerçeklik sayesinde farklılaşır. Her yerde aynı anlama gelmez, anlamlar çoğalır.

Günümüz toplumsal yapısında medya önemli güçlerden biridir. Medya aracılığıyla toplumsal sistem tarafından önemli görünen olgu ve olaylar çeşitli şekillerde işlenmektedir. Bütün medya araçları yaşamın merkezinde yer alarak hayatın vazgeçilmezleri arasına girmiştir. Bireyler medya araçları sayesinde sadece bilgi alışverişinde bulunmakla kalmaz bireylerin fikirlerini çeşitlendirerek zenginleştirmenin yanında farklı fikirler ile de buluşturur. Bu sayede toplumsal yapı ile medya arasında bir etkileşim söz

konusudur. Çünkü medya da toplumsal sistemin isteklerine göre şekillenir program içerikleri toplumun istediği talep ettiği yönde yapılanır. Medya kavramı içine giren her araç, aslında bir bakıma toplumu etkileme aracıdır. Medya aracılığıyla çeşitli toplumsal mesajlar bireylere aktarılmaktadır. Günümüz programları incelendiğinde konular benzemekle birlikte programlar çeşitlenmektedir. Bu konulardan biri de toplumsal sapma odaklı sorunlardır.

Bu çalışmada toplumsal sapma bağlamında Çukur dizisi incelenmiştir. Bu kapsamda sapmaya çeşitli bakış açıları ele alınmıştır. Bu sayede sapma içinde bulunulan durumlar inşa edilen gerçeklik içinde anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Sosyal hayatta kimi durumlar vardır ki bazı bireyler için bunlar avantaj iken bazı durumlar da bazı bireyler için dezavantaj olarak kendini göstermektedir. Çalışmada dizinin tamamı değil, bazı sahneleri incelenerek analizler yapılmaya çalışılmıştır. Dizi geçtiği mahallede lider olarak görünen baskın karakterlerin yaptığı iş alanında uzmanlaşmasıyla elde ettikleri kariyer olgusu Becker'ın (2013) gözüyle irdelenmiştir. Aynı zamanda günlük hayatta gerçekleştirilen eylemler yorumlanırken sadece görünen yön ile anlam çıkarmak doğru bir karar olmayacaktır. Bu nedenle dizide karakterlerin eylemleri yorumlanırken sadece görünen değil görünenin arkasındaki anlam da önemsenmiştir. Bu anlamı açıklarken dramaturjik yaklaşıma sahip Goffman'ın (2009) sahne önü ve sahne arkası ayrımına dair kavramları da kullanılmıştır.

Neden Çukur?

Çalışmada seçilen Çukur dizisi sapma olgusu üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır. Türkiye'de Çukur dizisindeki gibi suçu üretim karakteriyle öne çıkan muhitlerin yaygınlığı bilinmektedir. Bu dizi sayesinde Türkiye'de bulunan ancak incelemesi mümkün olmayan suç üretiminin yaygın olduğu mahalle ve semtlerin sapma ve suç üretme kapasiteleri açısından toplumsal yapılarını anlamaya ve açıklanmaya yönelik bir mütevazı katkı sağlanmış

olacaktır. Bu tip yerlere mahalleli dışından yabancı birinin girmesi oldukça zordur. Çünkü dışarıdan gelen kişi onlara göre yabancı olarak yorumlanmakta ve öteki damgası yiyebilmektedir. Öncelik her ne kadar sahada mahalledekilerin güvenini kazanıp olayları doğrudan gözlemlemek olsa da bu durum pek çok zorluğu da içinde barındırabilmektedir. Yabancının yanında yapılan eylemler doğallıktan uzak yapay ve 'mış gibi' izlenimi verebilir. Duyulmak veya öğrenilmek istenen cevaplar alınır ve gerçekler gizlenebilir.

Suç sosyolojisi temelinde hareket eden bu çalışma, bu alanda yapılan kısıtlı sayıdaki çalışmalara küçük de olsa bir katkı yapma umuduyla hazırlanmıştır. Ancak üzerinde durulan suç sosyolojisi oldukça geniş bir alandır. Çeşitli suç olgularının saha araştırmalarına dayalı ele alınmasının dışında dizi, sinema gibi alanlardaki sapma ve suç çözümlemeleri de suç sosyolojisi literatürünü zenginleştirebilecek boyutlar olabilir. Çukur dizisi de, özellikle arka sokakları veya 'kenar mahalle'deki sapma ve suç pratiklerinin nasıl organize şekilde gerçekleştiğini, mahalledeki toplumsal ilişki biçimlerini ve güç dengelerini sanatsal temsiller vasıtasıyla bize sunması açısından irdelenmeye değerdir.

Araştırmanın Amaçları ve Yöntemi

Toplumsal sapma odaklı olan konular toplumsal yapıda yaygınlık kazanmış durumdadır. Medya da bu durumdan etkilenmiş ve bu konuyu işleyen program türleri de çoğalma eğiliminde olmuştur. Çalışmanın merkezini teşkil eden toplumsal sapma ekseninde ele alacağımız Çukur dizisinin 20 bölümü inceleme konusu yapılmıştır. Çalışmanın genel amacı medya üzerinden kurgulanmış bir toplumsal sistem olan Çukur mahallesinde yaşanan çeşitli olaylar üzerinden kolektif yapının nasıl olduğundan başlayarak birçok farklı noktaya değinilerek sapma durumlarının kolektif yapıdaki anlamlarını ortaya çıkarmaktır. Araştırma kapsamında çeşitli kaynak taramaları yapıldıktan sonra sapma ve suç olguları tanımlanarak açıklamalar yapılmıştır. İçerik analizine dayalı şe-

kilde incelenen dizinin yanı sıra medyanın sapma olaylarını yansıtma biçimleri de mercek altına alınmaya çalışılmıştır.

Çalışma dizinin başlangıcından itibaren yayınlanan bölümler üzerinden inşa edilen yapay gerçekliği analiz etmek ve yansıtmak istediği içerikte oluşturulan sosyal çevreyi incelemek amacıyla yürütülmüştür. Suç eksenindeki ilişkilerin nasıl temsil edildiğine odaklanıp analiz etmek amaçlanmıştır. Dizi toplamda 2 sezon 35'ten fazla bölüm yayınlanmıştır ancak incelemek ve analiz etmek amacıyla 20 bölüm izlenmiştir. Dizinin anlatımı açısından diğer bölümlere internet üzerinden ulaşılmıştır.[1] Araştırmada, Çukur dizisinin kültürel göstergeleri ve toplumsal problemlerin tespiti için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çukurda kullanılan sembollerin veya temsillerin anlamları içerik analizi yöntemiyle detaylı olarak analiz edilmiştir.

Toplumsal yapı içinde var olan anlamlar göreceli dir, zamanla değişebilir. Bu durum toplumsal yapı içindeki durumlar için de geçerlidir. Bir grubun suç olarak tanımladığı bir olgu diğer grubun gözünde gayet normal olarak yorumlanabilir. Durum böyle olunca bu eylemlere bireylerin yüklediği anlamlar da değişmektedir. İncelediğimiz dizide bu durumu açıklayan birçok sahne mevcuttur. Bu farklı bakış açıklarına bireyler içinde bulundukları şartlar sayesinde sahip olurlar. Dolayısıyla toplumsal bağlamlar, bireysel çıkarlar gibi çok yönlü faktörler davranışlara bakış açısını etkileyebilmektedir. Söz gelimi toplumsal sistem içinde uyuşturucu normal olarak karşılanmaz iken ekonomik kazanç elde etmek için uyuşturucu ticareti yapan biri için bu eylem oldukça normal veya sıradan olabilir. Çünkü o birey hem bu işten gelir elde etmektedir hem de içinde bulunmuş olduğu kültürün veyahut alt-kültürün genel bir kodu olarak bunu gerçekleştirebilmektedir. O ortamın veya alt-kültürün sosyal inşası bu yönde olabilir. İnşa edilen gerçeklik içinde tanımlanan sapma olgusu

1 Dizinin künyesinde anlatılan bilgiler ve yazı içinde kullanılan resimler Show Tv'nin internet sitesinden alınmıştır: https://www.showtv.com.tr/dizi/oyuncular/cukur/2076 ve https://www.showtv.com.tr/dizi/haber/1967355-cukur-sozleri (indirme tarihi: 10.11.2018)

da dâhil her şey bireylerin durumlarına göre şekillenebilmektedir. Suç işleyen birey normalin gözünde hatalı durabilir. Ancak suçun içinde olan bireylere göre bu durum olması gerekendir ve hatta bir 'kariyer' pratiği olabilir. Başka çaresi olmayan bireylerin tek çıkışıdır, kaderidir de diyebiliriz. Dolayısıyla bu durumu ve suç pratiklerini çeşitli şekillerde meşrulaştırma ve anlamlandırma içinde olabilmektedirler.

Berger ve Luckmann'ın (2008) da işaret etmiş olduğu gibi gerçeklik inşa edilen bir sistemdir. Bu sistem içinde yapı sürekli yeniden inşa edilerek kendini var eder. Bu yeniden inşa etme sürecinde değişim de kaçınılmaz süreçtir. Yasaya aykırı durumların suç sayıldığı bir toplumda bu aykırılığı benimseyerek normal gören bir kitle de mevcuttur. Bu normalliğin içine bir düzen kurmuş olabilir. Bu aykırı durumu yaşama uyarlayan bireyler söz konusu olabilir.

Yapılan işlerde ustalık kazanarak işinde profesyonelleşen insanlar o alanda kariyer yaparak isim yapabilir. İşinin ehli olan insanlar o alanda bol bilgi birikimine ve deneyime sahip olur. Ustalık sayesinde işinde alanında kariyer yaparak kendi kamuoyunda prestij sahibi olabilir. Kariyer yapmış insan o alandaki ustalığı ile diğer insanların fikir babası olurken insanlara örnek gösterilebilir veya yol gösterici veyahut lider rolüne de bürünebilir. İnceleyeceğimiz dizide de silah ticaretinde ve uyuşturucu yapımı-ticaretinde kariyer yapmış farklı karakterler mevcuttur. İlerleyen bölümde bu iki karakterin incelemesi yapılacaktır. Analize geçmeden önce birtakım teorik noktalara temas etmemizde yarar bulunmaktadır.

Bireyler günlük hayatta eylemleri ile var olmaktadır. Bu eylemler bireylerin benliklerini sunduğu çeşitli ortamlar oluşturmaktadır. Yapay olan inşa edilen gerçeklik bireylere çeşitli kimlikler oluşturmasını sağlayacak sahneler yaratmaktadır. Bu benlikler çeşitlilik göstermektedir. Birey farklı sahnelerde farklı eylemler sergileyebilir. Bu sahneler birbirine bağlı olabileceği gibi birbirinden bağımsız ve farklı da olabilir. Birey her sahne-

de farklı kimliklere bürünür, farklı roller sergiler ve en önemlisi farklı açılardan düşünür. Bazı sahnelerde birey kendisi olmaktan uzaklaşır, karşı tarafın görmek istediği gibi davranışlar sergiler, onlar gibi düşünüyormuş gibi görünür. Kendi görüşünü gizler ve farklı bir izlenim oluşturur (Goffman, 2009:36). Eylemlerin sergilenmesi ve anlamlandırılmasını çeşitli sahnelerde gerçekleştirmek mümkündür. Sahneleri belirleyen asıl şey ise düşüncelerdir. Bu düşünceler bazen olduğu gibi yansıtılırken bazı durumlarda gizlenir. Önemli olan bu gizemi çözmek anlamaya çalışmaktır. Çünkü önemli olan görünenin arkasında yatan gizli mesajdır. Bu mesaj sayesinde anlam kazanır ve şekillenir her şey. İlerleyen kısımda dizi incelemesinde sahnede sergilenen eylemlerin değişimini karakterler üzerinden açıklamaya çalışacağız.

Bir diğer önemli nokta da, bireylerin içinde bulundukları grup ya da topluluğa duydukları aidiyet hissinin, birliktelik bilincinin ve ona uygun pratiklerin bireylerin üzerinde nasıl bir kimlik inşa ettiğidir. Toplumlar hem farklılıklar hem de benzerlikleri bulunan bireylerin oluşturduğu gruplardan oluşur. Bu benzerlikler bireyleri bir araya getirir ve bir arada tutar. Bu benzerlik sonucunda bireyler kolektif bir bilince sahip olur. Bu bilinç sayesinde gruba olan aidiyetleri gelişir. Grup içinde oluşan birlik ve beraberlik sonucunda 'biz' bilinci oluşur. Bizden olan korunur kollanır bizden olmayana ise yabancı gözüyle bakılır veya ötekileştirilir.

Dizinin Analizi

Günümüzde televizyon sektörü oldukça gelişmiş durumdadır. Bu gelişmeyle birlikte program çeşitliliği de artmaktadır. Bu çeşitliliğin artmasıyla birlikte birbirine benzeyen yapımların da yapılma sıklığı artmaktadır. Günümüz televizyon sektörüne baktığımız zaman yayınlanan program türleri benzerlik göstermektedir. Bu çeşitlilik dizi sektöründe polisiye ve suç-sapma odaklı dizilerin yaygınlaşmasını ve popüler olmasını sağlamaktadır.

Günümüz yapımlarında polisiye ve suç-sapma odaklı olan dizilerden biri de Show Tv'de Ekim 2017'de yayınlanmaya başlayan ve 2019'da üçüncü sezonuyla devam eden Çukur adlı dizidir. Bu çalışmada Çukur adlı televizyon dizisini suç ve sapma sosyolojisi açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Çukur dizisi, toplum içinde bulunan alt kültür örneğini temsil etmektedir. Bu temsil sayesinde öyle bir gruba girip inceleme ve görüşme yapmak yerine televizyon ekranında temsil edilen metne bağlı olarak ilerlenmiştir. Bu süreçte kullanılacak bazı kavramlar şu şekildedir:

- İnşa edilen gerçeklik

  Sapma

  Damgalama

  Ötekileştirme

  Yabancılaşma

- Benlik çeşitliliği (kendi benliği ve inşa edilen ayna benlik)
- Sahnede eylem sergilenirken sahne önü-sahne arkası değişimi
- Görünenin arkasındaki gerçeklik

Çalışmada dizi analizi yapılırken dikkat edeceğim bazı unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar şunlardır:

- Sapma ve suçun dizi örneğindeki temsil biçimlerini çözümlemek

  Sapma ve suçun toplumsal doğasına dair fikirlere ulaşmak

  Toplumsal açıdan sapmanın nasıl üretildiği, anlamlandırıldığını dizi örneğinde irdelemek

  Kolektif bilincin nasıl oluştuğu ve bu bilincin eylemlere yansımasını çözümlemek

  Suçun üretildiği kolektif gruplarda oluşan birlik ve beraberlik duygusunun düşünce ve davranışlara yansımasını çözümlemek

- Kapalı grup toplumlarda ilişkilerin şekillenme biçimini incelemek

  Güç ilişkisine dayalı kurulan ilişkiler ve bu ilişkilerin çeşitli boyutlarını analiz etmek

  Aidiyet simgelerin neler olduğunu belirtmek ve bu simgelerin anlamlarını analiz etmek

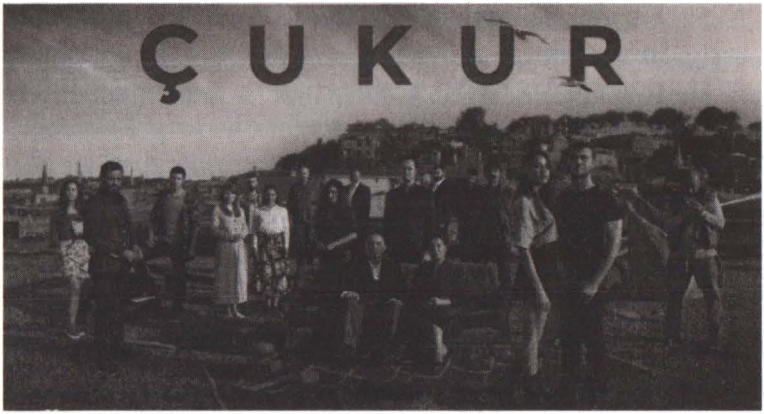
Dizinin Künyesi

Dizinin Tanıtım Bülteninde şu bilgilere yer verilmiştir[2]:

İstanbul'un en belalı mahallerinden Çukur'un kontrolü Koçova ailesinin elindedir. Koçovalıların Çukur'u yönetirken en önemli kuralları da uyuşturucuya asla izin vermemeleridir. Ancak gözünü bu mahalleye dikmiş ve bu yasağı kırmaya hazırlanan yeni bir grubun ortaya çıkması ile mevcut düzen bozulur. Tam Koçovalıları pes ettirdiklerini düşündüklerinde, ailenin küçük oğlu Yamaç yıllar önce bambaşka bir hayat kurmak için arkasında bıraktığı Çukur'a geri dönecek ve yeni bir dönem başlayacaktır. Yamaç yıllar önce Çukur'u ve ailesini arkasında bırakarak yarınını düşünmediği bir hayata dalmıştır. Karşısına en az kendisi kadar hesapsız, yaralı ve tehlikeli ama bir o kadar da güzel bir genç kadın olan Sena çıkınca sonsuz aşkı bulduğuna inanır. "Ölene kadar mutlu" olmak üzere bir araya gelen bu genç çiftin hayatına Çukur'un ve Yamaç'ın ailesinin yeniden girmesi ile hiçbir şey artık hayalini kurdukları gibi olmayacaktır. Yamaç'ın Çukur'daki geleceği ve Sena'nın geçmişi ortak bir hayat kurmalarına izin verecek midir?

Ay Yapım'a ait olan dizinin yapımcılığını Kerem Çatay, Pelin Dişta Yaşaroğlu yaparken senaryosunu Gökhan Horzum'un yazdığı, yönetmenliğini Özgür Sevimli ve Sinan Öztürk'ün üstlendiği dizide oyuncu kadrosu oldukça geniştir.

2 Tanıdım bilgileri şu adresten alınmıştır: http://www.showturk.com.tr/dizi/tanitim/cukur-sezon-1-bolum-14-izle/50922 (indirme tarihi: 10.12.2018)



Fotoğraf 1. *Çukur Dizisi Reklam Afişi*

Dizinin Oyuncu Kadrosu

Bu bölümde anlatılacak olan oyuncu kadrosu dizinin web sayfasında yer alan açıklamalardan oluşmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bazı karakterlerin analizi daha derinlemesine yapılacaktır. İşte dizideki karakterlerin isimleri ve açıklamaları bu şekildedir[3]:

Yamaç Koçovalı (Aras Bulut İynemli): Koçovalı ailesinin gündüzleri kimyager, geceleri müzisyen küçük oğlu. Çukur'dan yıllar önce ayrılsa da ailesini ve Çukur'u korumak için mahalleye geri döner. Bu hareketi hem kendi hayatını hem de sevdiklerinin hayatını alt üst eder.

Sena Koçovalı (Dilan Çiçek Deniz): Yamaç'ın büyük aşkı; deli dolu, dik kafalı, yaşam enerjisi yüksek ve güzel bir genç kadın. Yamaç'la ortak bir hayatın hayallerini kurarken, Koçovalı ailesi karşısında bu hayallerini başka bir bahara saklamak zorunda kalır.

İdris Koçovalı (*Ercan Kesal):* Koçovalı ailesinin reisi ve tüm Çukur mahallesini yöneten, kudretli ve cömert bir adam.

3 Bilgiler şu adresten alınmıştır: https://www.showtv.com.tr/dizi/haber/1646336-cukur-oyunculari-kimdir ve https://www.showtv.com.tr/dizi/haber/1646336-cukur-oyunculari-kimdir/2 (indirme tarihi 11.12.2018)

Saldırıya uğrayan ailesini ve Çukur'u ayakta tutabilmek için hayatının en büyük mücadelesini verecektir.

Sultan Koçovalı (Perihan Savaş): İdris'in eşi, Koçovalı ailesinin bel kemiği, sözü kanun olarak kabul edilen bir kadın. Hayatını kocasına ve çocuklarına adayan Sultan, tüm güçlükler karşısında ailesini bir arada tutmak için elinden geleni yapar.

Kahraman Koçovalı (Mustafa Üstündağ): Koçovalı ailesinde İdris'in veliaht olarak yetiştirdiği, ailenin ikinci büyük oğlu olan Kahraman, ağabeyi de hapiste olduğu için aile işlerinin başına geçer. Lider özellikleriyle konumunu garantileyen Kahraman, babası kadar stratejik düşünemese de söz konusu icraat olunca son derece başarılıdır.

Selim Koçovalı (Öner Erkan): İdris'in üçüncü oğlu, Yamaç'ın ise en küçük ağabeyi. Ailenin eğlence sektöründeki işlerini yönetmesine rağmen babasının değerlerinin hiçbirini benimsemediği için onun gözünde bir hayal kırıklığından öteye geçemez.

Vartolu (Erkan Kolçak Köstendil): Doğduğu ve çocukluğunun geçtiği Çukur'a intikam almak için geri dönen, acımasız bir mafya lideridir. Yıllar sonra Çukur'a geri dönen Vartolu, kimsenin bilmediği planlarını uygulamaya son derece kararlıdır.

Aliço (Rıza Kocaoğlu): İdris'in sokaktaki gözü kulağı. Çöp toplayarak geçimini sağlıyor. Daha iyi şartlara sahip olabilirken kendisi bu hayatı seçmiş. Askerde büyük bir travma yaşamıştır. İnsanlardan uzak olmak istiyor. Müthiş bir sayısal zekası vardır.

Baykal (Burak Sergen): Yamaç ile Vartolu arasındaki hesaplaşmanın arabulucularından olan Baykal, aynı zamanda gizemli biridir. Rengini belli etmez ve kimseyi çok yakınına sokmaz. Kontrolü elinde tutmak ve başarılı olmak onun için her şeyden önce gelir.

Muhittin (Nebil Saym): Mahallenin berberi. Racon bilir, delikanlıdır. Çukur'un suç dünyasına bulaşmamış, insanlara za-

rar vermekten çekindiği için o işlerden uzak durmuştur. Tabiatında şiddet yoktur.

Celasun (Kubilay Aka): Çukur'un dışına hiç çıkmamış, yakışıklı ve öfkeli bir delikanlıdır. Gençliği ve toyluğu ile öfkesi birleşince yanlış yollara sapar. Düzene karşı olan Celasun, asi davranışlarıyla hayatını zora sokar.

Avukat Nazım (Ahmet Tansu Taşanlar): Vartolu ile Selim arasındaki anlaşmanın sağlayıcısıdır. İkili arasında adaleti sağlamaya çalışıyor gözükse de Selim için tehlike teşkil eder. Geçmişi sisin ardında kalan Nazım, dersine sağlam çalışan ve güçlü deliller elde eden bir avukattır.

Paşa (Çetin Sarıkartal): Emmi ile birlikte İdris Koçovali'nın gözü kapalı güvendiği adamlarındandır. Yamaç'ın da akıl danıştığı Paşa, İdris'in 35 yıllık iş ortağıdır. Yüksek bir ticari zekâya sahiptir ve Koçovalı ailesinin silah işlerini kontrol eder. Kavgalarda da hep en öndedir.

Emmi (Kadir Çermik): Paşa ile birlikte İdris Koçovalı'nın en güvendiği adamlarının başında gelir. Çukur'a İdris'ten sonra yerleşen ikinci kişidir. Zeki ve ağırbaşlıdır ama gerektiğinde şiddet de uygulayabilir. İnsan ilişkileri kuvvetli olan Emmi, stratejik davranabilen bir yapıya sahiptir.

Ayşe (İrem Altuğ): Selim'in eşi ve Karaca'nın annesi olan Ayşe, Koçovalı Ailesi'nin hırslı ve kurnaz gelinidir. Sultan'ın kurallarına harfiyen uyuyor gibi gözükse de aslında gözü onun tahtındadır. Evdeki diğer kadınlar ondan hoşlanmaz ama tehlikeli olduğu için de kendisine bulaşmazlar.

Nedret (Zeynep Kumral): Vartolu'nun adamlarının kurşunlarına hedef olan Kahraman'ın eşi, Akşın ve Acar'ın annesidir. Ağzını bıçak açmaz, iyi niyetlidir. Aynı zamanda çok iyi bir anne olan Nedret, Sultan'ın boyunduruğu altında yaşamaktan şikayetçi değildir.

Saadet (Boncuk Yılmaz): Yıllar önce yaşadığı kaybın ardından Koçovalı Ailesi ona kol kanat germiş ve ikinci ailesi olmuş-

tur. Uzun yıllardır Koçovalı Ailesi'nin yardımcılığını yapar. Evde olan biten her şeyden haberdardır ama sır küpü gibidir. Yıllar sonra çocukluk aşkı Vartolu ile karşılaşır.

Metin (Cem Uslu): Kardeşi Kemal gibi Koçovalı Ailesi'ne sadıktır. Doğduğu günden bu yana Çukur'un dışındaki dünyaya adım atmamıştır. Zekâsı, hazinesidir.

Kemal (Kemal Yıldıran): Kardeşi Metin gibi Koçovalı Ailesi için gözünü kırpmadan canını feda edebilir. Doğma büyüme Çukurlu olan Kemal, rakiplerini gücüyle korkutur.

Meke (Aytaç Uşun): Berber Muhittin'in oğlu olan Meke, deyim yerindeyse Çukur'un deli fişeğidir. Koçovalı Ailesi'ne son derece sadık, ekmeğinin peşinde, gözü tok bir genç adamdır.

Hale (Elif Doğan): Genç bir gazetecidir. İdris'in unutamadığı eski sevgilisi Meliha'ya olan benzerliğiyle, geçmişin tozlu sayfalarının aralanmasına neden olur. Günler geçtikçe Aliço ile aralarında bir bağ oluşacaktır.

Akşın (İlayda Alişan): Kahraman ve Nedret'in lise çağındaki kızları. Güzelliğinin ardından saf ve naif bir ruha, melek gibi iyi bir kalbe sahip. Mahallenin bıçkın delikanlılarından Celasun'a âşık olan Akşın, babasının ani ölümünü üzerinden atamamıştır.

Karaca (Ece Yaşar): Selim ve Ayşe'nin küçük kızları. Ortalığı karıştırmayı sever. Babası ise onunla çok ilgilenmez. İnsanların zayıf yönlerini çok çabuk anlar. Kuzeninin sevgilisi Celasun'a aşıktır ve onu elde etmek için elinden geleni yapacaktır.

Medet (Mustafa Kırantepe): Vartolu'nun has adamı. Uzun yıllardır Vartolu için çalışmaktadır ve ona en yakın olan kişidir. "Ağzı var, dili yok" gibi gözükse de bu duruşu, Vartolu'ya olan saygısından ve konuşmasa bile Vartolu'nun kendisini anlayacağına olan güveninden kaynaklanır.

Acar (Doğancan Sarıkaya): Kahraman ve Nedret'in küçük çocukları. Ailenin en zekisi. Babasının kaybı onu öfkeli ve endişeli bir çocuğa dönüştürür. Yaşı küçük olsa da doğruları fark eder ve bunları yüksek sesle paylaşmaktan da çekinmez.

Çukur Tasviri

Öncelikle konunun geçtiği mekân olarak seçilen sosyal çevreyi anlatarak başlayalım. Dizi, İstanbul'un bir kenar mahallesinde geçmektedir. Bu mahalle, varoş olarak da tanımlanan ama sosyolojik olarak alt-kültür özelliklerini de barındırabilen bir kimliğe sahiptir. Suç sosyolojisi bağlamında geliştirilen suçlu alt-kültür teorilerinin çoğunluğunda, toplumda belli grupların veya alt-kültürlerin suçu onayladığı veya en azından suça neden olan toplumsal değerlere sahip olduklarına dair bir düşünce bulunmaktadır. Bu grup içerisinde etkileşime giren bireyler sosyalleşme süreçlerinde grubun değerlerine uyum göstermektedirler ve suçlu davranışlar sergileyebilmektedirler (İçli, 2016:106). Alt-kültür gruplarının aynı zamanda sınıfsal bakımdan daha alt sosyo-ekonomik kesimlerden oluşabildiğini veya etnik kimlik gibi başka kültürel farklılıkları da taşıyabildiklerini belirtmek gerekir. Alt-kültür gruplarının mekânsal farklılıkları, sınıfsal eşitsizlik farklılaşmasıyla da birleşebilmekte ve böylece bu tip yerlerde kendine has bir değer sistemi oluşabilmektedir.

Adının 'Çukur' olduğu bu mahallenin fiziki ve sosyal konumu, bir kenar veya bir çeper gibi onu diğer mahallelerden ayırmaktadır. Diğer mahalleler ile sosyal sınırlar daha keskindir. Ayrıca mahallede çarpık kentleşme hâkimdir. Başka bir ifadeyle İstanbul'un genelinde egemen olan iskânsız/kaçak yapılaşmanın tipik görünümü Çukur'da da geçerlidir. Bu yapılaşmanın ilk önderleri aynı zamanda sosyal anlamda da liderlik göstermişlerdir. Mahallenin plansız yapılamasından dolayı mahalle halkı birbiriyle iç içe bir yaşam sürmektedir. Bu iç içe yaşam mahalleliyi birbirine kenetlemekte, sosyolojik açıdan geleneksel toplumsal yapı görünümü sergilemekte ve birincil ilişkilerin sürdüğü bir ortam sağlamaktadır.

Geleneksel (gemeinschaft/cemaat) toplum ve modern toplum (gessellschaft/cemiyet) ayırımını yapan Tönnies (2005), ilkinde köy hayatına uygun bir yaşam formatı olduğunu, aile gibi akrabalık şeklinde yakın bağların hakim olduğunu, başka bir ifa-

deyle birincil ilişkilerin geçerli olduğunu belirtmiştir. İkincisinde ise kentsel hayata uygun, rasyonelitenin yüksek ve sosyal ilişkilerin kamusal alanda mesafeli olduğu ilişki formatından bahsetmiştir. Çukur da her ne kadar İstanbul'un bir mahallesi olsa da, geleneksel ilişkilerin hakim olduğu bir kültüre sahiptir. Aidiyet ilişkileri yakınlık temelindedir. Çukur bireyleri için kolektif inşa olan bu kültüre, ortak bilince uyum son derece önemlidir. Aynı zamanda önemli bir kontrol mekanizması da taşımaktadır. Kendini Çukur'un kültürüne adamak çocukluktaki sosyalleşme sürecinde başlayan ve öğrenilen, zamanla içselleştirilen bir toplumsal değere dönüşür. Bu süreçler, Berger ve Luckmann'ın (2008) belirtmiş olduğu dışsallaştırma, nesnelleştirme, içselleştirme dinamiklerine uygun bir sosyal gerçeklik olarak gelişim göstermektedirler. Aslında Çukur bir bakıma, İstanbul ve Türkiye'nin diğer metropollerinde görebileceğimiz pek çok kenar mahallenin de temsili gibidir. Zira büyük şehirlerin kenar mahallelerinde suç pratikleriyle öne çıkmış ve bu pratikleri kültürel biçim haline dönüştürmüş pek çok suçlu alt-kültür örneğine rastlamamız mümkündür.

Dizide mahallenin yaygın adı ise Koçova'dır. Mahalle, Koçova adını mahallenin babası olarak bilinen, bütün evlerin tapularına sahip, mahalleliye işveren ve yemek dağıtan, kısacası halkı koruyup kollayan kişi olan İdris Koçovalı'dan almıştır. Aslında mahalleyi İdris Koçovalı kurmuştur. Dizinin bazı sahnelerinde "aslında ben buraya geldiğimde Çukur yoktu" şeklinde ifadeler kullanarak mahalleyi yoktan var ettiğini belirtmiştir. Çukur'da ilişkilerin bu kadar samimi ve yakın olmasının en büyük nedenlerinden biri belki de hiyerarşinin olmamasıdır. 'İdris Baba' da tıpkı onlar gibi yokluk çekmiş, her şeyi kendi çabalarıyla yapmış bir adamdır.

İnsanların halinden anlayan, dertlerini bilen ve bu dertlere çare arayan İdris Baba mahallesine yardım etmek için uğraşmaktadır. Deyim yerindeyse "Çukur için yaşamaktadır. Çünkü çukur İdris Koçovalı'nın evidir". 'Aile' merkezli ama bu ailenin akrabalık bağlarından öte anlamları içeren, korumacılığa, birlikteliğe ve

bir toplumsal kimliğe işaret eden anlatım söz konusudur dizide. Dizinin temasını oluşturan cümleler şu şekilde sunulmaktadır:

"Aile her şeydir. Ailen yanında değilse sıfırsın. Yoksun. Hiç kimsesin. Ailen arkanda değilse hiçbir şeysin. Onlar senin ellerin kolların bacakların... Ailen korur seni gerektiğinde."

Bir Kimlik İnşası: "Çukur Bir Ailedir"

Çukur, bir nevi evi andırmaktadır. Çukur'da yaşayan insanlar ise aile gibidir. Aile olmak bir aidiyet duygusu gerektirmektedir. Bu aidiyet sayesinde bireyler kendini Çukur'dan hissetmektedir. Bu his, bireyleri mahalleye daha güçlü şekilde bağlamaktadır. Bu bağlılık ile bireyler, birer Çukurlu kimliği inşa eder aslında. İnşa edilen kimlikler sayesinde bireylerde ortak bilinç gelişir ve bireyler kolektif eylemler oluştururlar. Büyük bir aile olarak Çukur'u Koçovalılar korumakta ve kollamaktadır. Mahalledeki her bireyin tıpkı bir aile gibi rolleri, sorumlulukları ve karşılıklı yükümlülükleri vardır. İnsanlar birbirlerini destekler, iyi günde kötü günde yan yana olurlar. Bu sayede mahallede sanal bir akrabalık bağı gelişir. Bu akrabalık bağı sayesinde Çukur birbirine bağlanır. Çukur için aile her şeydir. Adeta birey yok, Çukur vardır. Çukur'un insanı ailesi ile var olur. Çukur'a olan bağlılık ve Çukur'a verilen değer sembolde de yer bulmaktadır.

İdris Koçovalı, Çukurdaki ailesi sayesinde bu kadar büyümüştür. Kariyerini bu bağlılığa borçludur. Çünkü Çukur arkasındadır. Her kararında onu destekler, ona yardım ederek yanında olur. İdris Koçovalı'yı 'Baba' yapan aslında Çukur'daki geniş ailesidir. Onlar sayesinde bu kadar değerli olmuştur. Çukur'da yaşayan insanlar ekonomik açıdan çok da iyi durumda değillerdir. Çoğu gün o evlerde yemek pişiremeyecek kadar yoksulluk içindedirler. Ancak yine de Çukur için yaşanır. Yeri geldiğinde Çukur için kendi paralarından fedakârlık yaparlar. İdris Koçovalı'nın sözünden çıkılmaz. Çünkü en dar anlarda bile İdris Koçovalı babalık yapıp kol kanat gerer. Ekonomik gelir kaynağını

oluşturan İdris Baba aslında Çukur'da hakim olan sosyokültürel çevreyi de etkilemektedir. Bu karşılıklı etkileşim ile gerçekleşir. İdris Koçovalı mahallesinde yani Çukur'da gördüğü değer kadar vardır. Çukur'u bu kadar birbirine bağlı bu kadar kenetli yapan taşı tuğlası değil içinde yaşayan insanıdır. Çukur'daki insanlar sadece komşu değil kardeştir.

İdris'in 'Baba' rolü, bir açıdan patronaj ilişkilerin ve enformel dayanışma biçimlerinin yaygınlığını ifade eden klientalizmin ve liderlik kültünün de tipik bir sembolü veya temsilidir. Genel anlamda himayecilik diyebileceğimiz bu ilişki tipi, Türkiye'nin kentleşme sürecinde baskın olan bir çeşit kente göç etmiş insanların tutunma stratejisidir. 'Çukur' kelimesinin işaret etmiş olduğu toplumsal anlam da bu açıdan değerlidir. Örneğin uygunsuz, kötü duruma düşmek anlamındaki 'çukura düşmek'; ölüme yaklaşmak anlamındaki 'bir ayağı çukurda olmak' gibi deyimlerde olduğu gibi 'çukur' halk arasında olumsuzluğu çağrıştıran ve kötü duruma işaret eden anlamlarla yüklüdür. Dolayısıyla kentin kenar mahallesi aynı zamanda tutunamayanlar için bir çukur gibidir. Sembolik açıdan bu olumsuzluktan çıkaran kişiler veya gruplar kurtarıcı mertebesinde konumlandırılabilmekte, aralarında aile misali bir bağ, ama aynı zamanda bir güç ilişkisi tesis edilebilmektedir. Türkiye'de kentleşme süreçlerinde bu türden ilişkilerin yaygın olduğunu ve kentlerin alt-kültürlerinde önemli işlevler üstlendiklerini ifade etmek gerekir. Çukur dizisindeki İdris'in 'Babalığı'nı bu çerçevede de değerlendirmek gerekebilir.

İdris Koçovalı; Sultan Hanımın eşi, Cumali, Kahraman, Selim, Yamaç ve Vartolu'nun babasıdır. Aslında İdris Bey bütün Çukur'un babasıdır. Çukur'da bir derdi olan bir sorunu olan İdris Babanın kapısını çalar. İşe ihtiyacı olana, korumalık da dâhil çeşitli işler bulur. Mahallede bulunan bütün evler İdris Baba'ya aittir. İdris Koçovalı tüm Çukur'a babalık yaparak aslında oradaki insanlara da rol model olur. İdris Baba'nın itibarı Çukur halkının ona verdiği değerle meydana gelmektedir.

Görünmez Kahramanlar

İdris Baba aslında tek değildir. Gençliğinden itibaren yanında iki kişi daha vardır: Emmi ile Paşa. Bu kişiler mahallenin kuruluşundan önce de sonra da her zaman yanındadır. Bu nedenle kardeş olarak adlandırırlar birbirlerini. Bütün zorluklara birlikte göğüs germişlerdir. Birbirlerine sımsıkı kenetlenmişlerdir. Bu sayede bütün işleri birlikte yapmakta birbirlerini koruyup kollamaktadırlar. Hatta bir işe başlamadan önce İdris Koçovali'nın fikirlerini alıp planlar yaptığı kişilerdir bunlar.

Çukur; Evdir, Ailedir, Her Şeydir

Çukur'da bulunan evlerin sahibi İdris Koçovali'dır. Bütün evlerde emeği bulunmaktadır. Tuğlalarını dahi taşımıştır. Çukur'un kurulmasına büyük emek harcamıştır. Bu nedenle burada bulunan bütün evlerin tapusu İdris Koçovali'ya aittir. Mahalleli bu evlerde oturur, kira da ödemez. Geçimini sağlayacak kadar para kazanır. Eğer işi yoksa İdris Koçovali iş bulmaya çalışır. Mahallenin ana kasasını elinde bulunduran İdris Baba, parası olmayana yardım eder, borcu olanın borcunu bu kasadan temin eder. Bu kasadaki para aslında İdris Baba'nın değil Çukur'un parasıdır. Ana kasaya para kazandırmak da Çukur için yapılır. Çünkü Çukur bir ailedir. Çukur'da 'ben' değil 'biz' kültürü hâkimdir.

Her Şey Çukur İçindir

Çukur için önemli olan bir olmak, birlikte olmaktır. Kolektif ya da 'bizlik' duygusuyla hareket eden bireyler kendi çıkarlarından ziyade mahalle çıkarlarını gözetmektedir. Bir eylem veya düşüncenin kendisine olan getirisinden ziyade Çukur'a etkisi önemsenmektedir. Bu nedenle Çukur'da bireyin silikleşmesi söz konusudur. Bireyin silik oldu bir yerde grup kararı egemen olmaktadır. Bu sayede bu tür topluluklarda kolektif bilinç hakimiyet kazanır. Ortak kararlar sonucunda kümelenmeler oluşur, topluluk bilinci egemen olur. Kolektif bilinç aracılığıyla bireylere nasıl düşünme-

leri ve nasıl davranmaları gerektiği önceden aşılanır. Birey belli bir kalıba göre hareket eder. Dolayısıyla kendilerine göre değer sistemleri ve normları bulunmaktadır. Ancak bazen ortak eylemlerin dışına çıkan ve istisna davranış sergileyen bireyler de vardır. Bu istisnai bireyler grup bilincinden bağımsız hareket ederek performanslarda farklılığın oluşmasına neden olur. Dizide bunun bir örneği Selim Koçovalı'dır. Çukur'dan bağımsız eylemler sergilemiştir. Bu eylemleri gerçekleştirirken Çukurlu psikolojisi ile değil daha çok bireysel performans ile hareket eder. Bu bireysel performans ile Çukurlu olan diğer insanlardan farklılaşır, onlardan kendini ayırır.

Birey farklı eylemleri gerçekleştirirken bir gruba yabancılaşıp kendini öteki konumunda görürken aynı zamanda başka bir topluluğun üyesi olarak hareket eder. Ait olduğu grubun çıkarlarına uygun eylemlerde bulunurken o gruba ait ortak bilinci de benimser. Farklı bir kolektif bilinç ile hareket eder. Bazı durumlarda istisnalar vardır. Kendini o gruba karşı ötekileştiren birey süreç içinde çıkar çatışmaları yaşayabilir. Bu çıkar çatışmalarında arada kalan birey kendi kafasına göre bir karar vererek hareket eder. Bu arada kalmışlık bireyi kendi çıkarlarına göre hareket etmeye yönlendirmektedir. İfşa olma korkusu ile temkinli davranan birey 'hain' damgası yememek için planlı hareket eder. Damga yemekten korkan birey eylemlerde bulunurken dikkat eder. Damga yemesi bireyi ait olduğu gruptan dışlanmasına neden olurken gruba olan kabulü zarar görür.

Çukur'da herkes evine ekmek götürebilecek kadar kazanır. Yarın karşılarına ne sürprizler çıkar, bilinmez. Gün gelir, evinde yemek yapabilir iken, gün gelir o evde ocak kaynamaz. Çünkü yapacak işi, kazanacak parası yoktur. Bölümün birinde Celesun'un babası öldükten sonra eve para kazanıp getirecek biri olmadığı için günlerdir aç olduğunu söyleyen rahmetli adamın bir eşi bulunur. Mahallelinin ekonomik durumunu bilen Koçavalılar, Çukur'da bir aşevi açmıştır. Aşevini İdris Baba'nın eşi Sultan Ana ve gelinleri işletmektedir. Yemekleri de kendileri yapmak-



Fotoğraf 2: Çukur'un Değer Biçimini Yansıtan Bir Kare **"Çıkar İçin Değil Çukur İçin"**

tadır. Bu aşevinden Çukur'da yaşayan mahalleli gelir ihtiyacı kadar yemeğini alır. Bu aşevinde her gün kazan kaynatılır. Çünkü bu, Koçova ailesinin benimsemiş olduğu bir görevdir. İdris Baba'ya göre kendi evi nasıl değerliyse mahalleli de o kadar değerlidir. Aşevinde yapılan yemekler de kendilerine yapılıyormuş gibi özenle ve titizlikle pişirilmektedir.

İdris Baba, mahallenin hem kalbi, hem beyni ve hem de belleğidir. Ona sorulmadan hiçbir şey gerçekleşmez. Deyim yerindeyse mahalleden kuş uçmaz. İdris Koçovalı mahallenin koruma ve kollama işlerini de kendisine çok yakın iki arkadaşı ile birlikte yapmaktadır. Bu iki arkadaşı ile arkadaşlıktan öte kardeş gibidirler. Yedikleri içtikleri ayrı gitmeyen üç arkadaş yaptıkları her işte de birlikte hareket etmektedir. Bu birliktelik İdris Baba'yı daha da güçlü hale getirmektedir. Çünkü yapılan işlerde iş bölümü yapılmakta, iş yükü hafiflemektedir. Birinin düşünemediğini diğeri düşünmektedir. Aslında Çukur bir ekip ile yönetilmektedir ama bu ekip geniş bir kolektif kültüre de yaslanmaktadır.

İdris Baba, gençlik yıllarında korumalık yapmıştır. Zamanla edindiği çevrenin de etkisiyle silah ticareti yapmaya başlamış ve bu alanda adını duyurmuştur. Korumalık yapmaya da devam etmiştir. İdris Koçovalı kariyerinde edindiği başarılar kendi alanında onu itibarlı hale getirmiş, isim yapmış ve saygınlık kazanmasını sağlamıştır. Çukur mahallesi de bir nevi babalarından gördükleri işi yapmaktadır. Mahallenin gelir kaynağı korumalık

yapmak aynı zamanda da silah ticareti yapmaktır. Arada nadir de olsa çok paraya sıkıştıkları dönemde gizli bir kumarhane açarak gelir elde etmektedirler. Dolayısıyla Çukurlular belirli alanlarda uzmanlaşmış ve yapılaşmış bir iş bölümü inşa etmişlerdir. Bu uzmanlıkları, o alanlardaki güç ilişkilerine de hâkim olma imkanını beraberinde getirmiştir.

İdris Baba, Çukur için önemli bir karakterdir. Mahalleyi koruyup kollamakta aynı zamanda ihtiyacı olana iş, aç olana yemek verdiğini daha önce belirtmiştik. İdris Baba aynı zamanda mahalle ile iç içe yaşamaktadır. Mahallelinin arasına karışan kendini onlardan soyutlamayan İdris Baba, mahalle pazarında tezgâh açmaktadır. Bu tezgâhta belli bir saate kadar satış yapmaktadır. Alabilecek durumu olan mahalleli alışverişini yapıp gittikten sonra ekonomik durumu iyi olmayan ve alamayacak durumda olan mahalle sakinleri için tezgahı kapatmaktadır. Herkes ihtiyacı kadar ürün alır. Ve bu esnada tezgâhta asla bozuk veya çürük ürün olmaz. Çünkü İdris Baba'nın gözünde mahallelinin değeri büyüktür. Bozuk ürün satarak mahalleliye saygısızlık yapamaz. Mahallenin değer sistemlerinden olan bu durum aynı zamanda İdris özelinde yeniden üretilmektedir. İdris Koçovalı evine kendi çocuklarına kendi ailesine nasıl davranıyor ve değer veriyorsa mahallede yaşayan Çukur'a ait olan insanlara da öyle değer vermektedir. Çünkü Çukur bağlamında "*aile her şeydir*". Koçovalılar, Çukur'da yaşayan insanlar sayesinde var olmaktadır. Birbirlerine verdikleri değer ve saygının sonucunda bu kadar büyük bir ailedirler. Çukur, Koçovalıların eli, kolu, yani her şeyidir.

Çukur'un Kuralları ve Sınırları

Mahallede merdiven altı yasa dışı işler de yapılmaktadır. Bu işlerden biri de silah ticaretidir. Çukur da silah ticareti sadece Koçovalılar tarafından değil mahallede yaşayan diğer insanlar tarafından da yapılmaktadır. Becker'ın (2017) 'suç kariyeri' kavramını buraya uyarlayacak olursak, İdris Baba, yasa dışı silah ticareti

alanındaki deneyimi ve elde ettiği saygınlık ve itibar dolayısıyla ciddi bir kariyere sahip olmuştur. Bu saygınlık ile birlikte işin her ayrıntısına hâkim olmaya başlamıştır. İşin her adımını bilen ve hâkim olan İdris Baba rakiplerinin hamlelerini de bilir hale gelmiştir.

Silah ticareti Çukur için önemli bir gelir kaynaklarından biridir. Diğer taraftan Çukur'un düşman olduğu başka mahalleler veya kesimler de bulunmaktadır. Mahallenin giderlerinin karşılanmasında önemli payı olan silah ticareti, Çukur'un düşmanları tarafından silah depolarının basılması ve teslimatlarının batırılmasıyla sekteye uğratılmak istenmiştir. Diğer taraftan silah ticareti yapan mahallelinin de kendine göre bir silahları bulunmaktadır. Silah dışında kendilerini çakıyla da korumaktadırlar.

Çukur'un kendine özgü düzeni vardır. Herkesin yaptığı bir iş, gittiği bir yer söz konusudur. Bu düzen, rutin bir şekilde devam etmektedir. Herkes ekmeğinin derdindedir. Bir lokantanın mutfağında aşçılık yapan adamdan tutun da her gece pavyona giden kadına kadar bütün mahalleli bir düzen içinde yaşamaktadır. Bu düzen ne zaman ki Çukur'dan birine zarar gelir, o zaman başka türlü bir dinamik ilişki devreye girer ki bu da aslında düzene karşı bir saldırı olduğunda veya riskli bir durumda, düzenli hareket etme kabiliyetini de bize vermektedir. Çukur'un bir aile gibi olduğunu belirtmiştik. Çeşitli düzensizlik hallerinde aile içi meseleleri halletme yolları aranmaktadır. Bir araya toplanmak bunlardan biridir.

Çukur'un bir diğer kuralı, polisin olmaması veya ona başvurulmamasıdır. Bütün sorunları Çukur kendisi çözmektedir. Çukurda suç yaygındır. Ama bu suç polise bildirilmez. Kendi yöntemleriyle kendileri çözerler. Kendilerine göre toplumsal kontrol biçimi veya adalet sistemi geliştirmişlerdir. Çukur'un adamı merttir, cesurdur, kahramandır, vefalıdır. İhanet etmez, kardeşini satmaz, adam gammazlamaz. Bu kurallar, Çukur'u Çukur yapan değerler ve normlardır.

Çukur'da Suç veya Sapma Kariyerlerinin Temsili

Çukur'da eylemleri belirleyen aslında İdris Baba'dır. Neyin yapılıp neyin yapılmayacağının kararını o vermektedir. İdris Baba, uyuşturucu üretiminin ve ticaretinin Çukur'da yapılmasına karşı olduğu için Çukur da genel olarak buna karşıdır. Uyuşturucu ne üretilmektedir ne de ticareti yapılmaktadır. Ancak bazı sürtüşmeler sonucunda Çukur'da bu kuralın ihlal edildiği de olmuştur. Yani Çukur topluluğunun oluşturduğu toplumsal form, toplumun geneline göre 'sapma' iken bir alt-kültür örneği olarak Çukur'un kurallarını ihlal ederek 'sapma' gösteren (bir nevi 'sapmanın sapması') Çukur üyeleri de söz konusudur.

İdris Koçovalı'nın 4 oğlu vardır. En büyük oğlu Cumali Koçovalı, hapistedir. Onun bir küçüğü Kahraman Koçovalı'dır. İdris Babanın sağ kolu olan Kahraman işlerin başında olan oğludur. Futbol oynamayı seven Kahraman'ın hikâyesi çok uzun değildir. Keyfine düşkün olan Kahraman mahalleyi koruyan kollayandır. Mahallede birinin başına bir şey geldiği zaman cezayı kesen kişidir. Mesela mahalleye dadanan sübyancı bir baloncu bulunmaktadır. Bu baloncu aynı zamanda çocukları taciz etmektedir. Bu durumu fark eden Kahraman ve adamları baloncunun cezasını kesmiş, bu işi kendi raconlarına göre halletmişlerdir. Kahraman Koçovalı Vartolu Saadettin tarafından öldürülmüştür.

Kahraman'ın küçüğü Selim Koçovalı'dır. Selim; sessiz, sakin, uysal bir karakterdir aslında. Ancak hep ikinci planda kalmış ve hep pasif görülmüştür. Bir otoritesi olmayan, korkak olarak görülen Selim, baba sevgisi görmemiş ve bu eksikliği daima hissetmiştir. Babası tarafından bir kere bile takdir edilmemiş, onaylanmamış olan Selim, ailenin belki de istenmeyen üyesidir. Takdir görmeyen Selim babasının gözünde kendini değerli hissetmemektedir. Ailede kendini dışlanmış hisseden Selim, İdris Baba'ya ve Çukur'a karşı oluşan bir ittifak grubunun içine dahil olmaya yönelmiştir. Çukurdan yana gibi görünen ancak Çukur'u gammazlayan, Çukur'un arkasından iş çeviren kişi aslında Selim'dir. Selim, Çukur'da kazanamadığı statü ve saygınlığı ittifak gru-

bunda kazanmıştır. Kimliğini ve varlığını bu şekilde var etmeye çalışmıştır. Selim'in eylemlerini Goffman'ın (2009) 'sahne önü', 'sahne arkası', 'performans' ve 'eylemlerin sergilenmesi' yönündeki kavram setleri ile açıklayabiliriz. Selim aslında Çukur'dan gibi görünmektedir. Bu sayede bütün planlardan haberdar olmakla birlikte atılan her adımın da bilgi sahibidir. Bütün bunlar, Selim'in sahne önünde sergilediği eylemler veya performanslardır. Bir de Çukur'da görünmeyen Selim'in iç yüzü vardır. Bu iç yüzü Selim'in sahne arkası performanslarını kapsar. Burada Çukur'un kuyusunu kazmakla uğraşan Selim kendi egosunu tatmin etmek, onaylanmak, kendini değerli hissetmek ve dâhil olduğu ittifak grubun çıkarlarını korumak için oyunlar oynamaktadır. En önemli performanslarından birini de Çukur'daki toplumsal bilgiyi ve mevcut oyunları müttefiklerine anlatmak oluşturmaktadır. Sahne önünde Çukur'un adamı gibi görünen Selim, aslında ikili oynamaktadır. Eylemlerinin arka yüzünde aslında ihanet yatmaktadır. Yani Çukur'un kurallarını ihlal eden kişidir. Bir açıdan Becker'ın (2013:44) işaret etmiş olduğu 'gizli sapkın' rolündedir. Sahne arkasında Çukur'a ihanet edip kuyu kazan Selim, aslında o grup içinde saygınlık kazanmaktadır. Farklı alanlarda farklı şekillerde bir gerçeklik inşa eden Selim zaman içinde yaptığı ihanetten pişman olsa da bazı noktalarda kendi egosu ve kazandığı saygınlık daha ağır basmaktadır.

Ötekinin Ötekileri...

Mahallede yaşayan insanların bireysel kimlikleri olsa da belirleyici olan Çukur'un toplumsal kimliğidir. Bu kimlik ile bireyler bir yere bir aileye (Çukur'a) bir mahalleye ait olmaktadır. Bu aidiyet bağları güçlendirilirken aynı zamanda başka mahallelere ve başka gruplara karşı da sınırlar çizilmektedir.

Toplumun genel kabul görmüş kültürüne ters düşmeyecek bir kültürel anlayış benimseyerek sistem dışına çıkarlar ve kendi sistemlerini oluştururlar. Çukur'a kurallar koyan, kendi kültü-

rünü geliştirmesini sağlayan aslında diğer gruplardır. Onlardan farklılaşmak onları ötekileştirmek kendi bağlarını güçlendirmek için kurallar konur, kurallar yenilenir. Alt kültür oluşturulur. Çukur kendini başkasına göre tanımlar aslında. Belirleyen bir başka grup, bir başka öteki vardır. Bu öteki sayesinde Çukur'daki düzen belli olur. Bulunan öteki gruplar ile aralarında rekabet söz konusudur. Bu rekabet ile eylemler şekillenir. Çünkü bu rekabet sonucunda Çukur diğerlerinden farklı olduğunu ortaya koymalıdır. Onlar gibi olmadığını göstermelidir. Bu fark öteki gruplara bağlıdır.

Dizideki en büyük hain Selim'dir. Çukur'dan yana gibi görünen ama aynı zamanda Çukur'un kuyusunu kazmaktadır. Çukur'a bu kadar yakın olması Çukur'un içinden olması bütün planlardan haberdar olup bu planlara dâhil olması demektir. Bu planları dâhil olduğu ittifak grubuyla paylaşması düşmanın işini kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle bir sonraki hamlesi bilinen Yamaç ve Çukur'un işleri yolunda gitmemektedir. Bu durumdan rahatsız olan Yamaç süreç içerisinde tüm mahalleliden şüphelenmekte, test etmektedir. Ancak kardeşinin hain olabileceğine ihtimal vermemektedir. Ancak yanıldığını süreç içinde anlamıştır. Bazı küçük oyunlar sayesinde Selim'in hain olduğu ortaya çıkmıştır.

İdris Koçovalı'nın en küçük oğlu ise Yamaç'tır. Gençlik yıllarında Babasının işleri nedeniyle bir adamı öldürmek zorunda kalmıştır. Bu olay Yamaç için ağır bir travmaya neden olmuştur. Yamaç karanlık dünyaya dâhil olmamak için Çukur'dan ve ailesinden kaçmıştır. Çukur dışında bir hayat kurmaya çalışmıştır. Ancak kaçışı çok sürmemiş ve Kahraman ağabeyinin ölümü ve babasının hastalanması üzerine Çukur'a dönmek zorunda kalmıştır. Dönmesiyle birlikte İdris Koçovalı'nın koltuğuna oturmuş ve işleri idare etmeye başlamıştır. Babası ile olan iletişimi çok açık değildir, aralarında bir resmiyet vardır. Ancak bu resmiyetin arkasında birbirlerine olan sevgi ve güvenleri oldukça yüksektir. "Çukur Evimiz İdris Babamız!" sözü zamanla "Çukur

evimiz Yamaç babamız!" ifadesine dönmüştür. İdris Koçovalı'nın desteğini alarak mahallenin güvenini kazanan Yamaç'ın en büyük düşmanı en yakını olan Selim'dir. Selim sahnenin görünen kısmında destek olurken görünenin arkasında yatan asıl gerçek ihanettir.

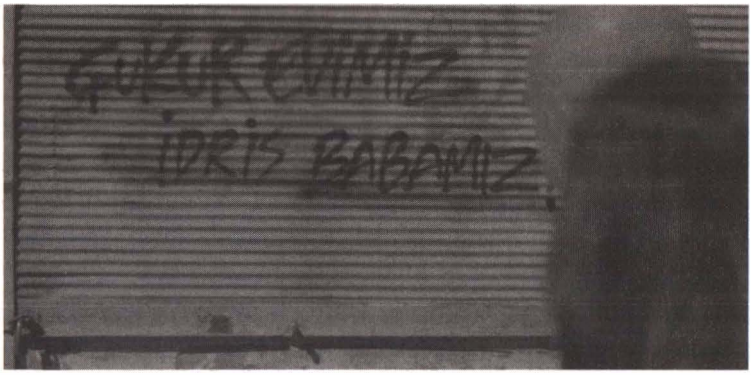
Dizinin önemli kahramanlarında biri olan namı değer Vartolu Saadettin olan Salih, İdris Koçovalı'nın oğludur. Ancak bu durumdan İdris Babanın haberi yoktur. Saadettin kendini İdris Bey tarafından istenmeyen çocuğu olarak düşünmüş ve kinlenmiştir. Ancak bu olayın iç yüzü oldukça farklıdır. Salih'in annesi Meliha aslında bir pavyonda çalışmaktadır. İdris Koçovalı ile tanışan Meliha zamanla birbirlerini severler ve evlilik dışı bir ilişki yaşarlar. Bu süreçte bir çocukları olsa da İdris Bey bunu hiçbir zaman bilmez. O dönemlerde hapishanededir. Meliha apar topar idris'in şoförü ile evlendirilir. Meliha doğum yapar ve birkaç kez İdris'in eşine gider. Sultan hanım çocuğu istemez ve geri gönderir. Bu süreçte Meliha eşi olarak bilinen adam tarafından kendisini sevmediği gerekçesiyle vurulur ve öldürüldü olarak gösterilir. Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra Sultan Hanım İdris'in en yakın arkadaşlarından olan namı değer Paşa ile iş birliği yaparak Salih'i Çukur'dan gönderir. Bu gönderilmenin de etkisiyle zor bir çocukluk geçiren Salih İdris Baba'ya ve Çukur'a düşman olur ve yıllarca kin besler. Apar topar gönderilen Salih yıllar sonra Çukur'a geri döner hem de uyuşturucu üreticiliği ve uyuşturucu ticareti yapan Vartolu Saadettin olarak.

İdris Koçovalı'nın mahalleli için önemli biri olduğunu belirtmiştik. Baba olarak görülen adam mahallenin ekonomik geçim kaynağını da belirlemektedir. Korumalık yapan Çukur mahallelisi silah ticareti de yapmaktadır. Paraya çok sıkıştıkları zamanda ise yer altı dünyasına girmişlerdir. Bu yer altı dünyasında büyük bir kumarhane işleten Koçovalılar para döngüsünü bu şekilde yapmaktadır.

İdris Koçovalı ve Çukur'un karşı olduğu tek ticaret uyuşturucu ticaretidir. Çukur'da ne uyuşturucu üretimi ne de uyuşturucu

satışını istemeyen İdris Baba Vartolu ile bu nedenle düşman olur. Çünkü Vartolu uyuşturucu üretip satan biridir. Düşmanlığın görünen nedeni budur. Mahallenin uyuşturucuya karşı olduğunu belirtmiştik. Bu aynı zamanda bir alt-kültür grubu olarak Çukur'un kendi ahlaki sınırlarını, çizgilerini belirleyen ve öteki gruplardan ayırt eden hususlardan biridir. Çukur'a girmek isteyen Vartolu önce üretim için bir mekân istemiştir ancak İdris Baba izin vermemiştir. İlerleyen bölümlerde anlaşma yoluna gideceklerdir ve Vartolu mahallede uyuşturucu üretimi yapabilecektir. Ancak asla mahallede ticareti yapılmayacaktır. Ama Vartolu'nun adamı bu anlaşmaya bağlı kalmamış mahallede uyuşturucu satışı yapmıştır. Bu satış sonucunda mahallenin bir çocuğu ölmüş biri de yaralanmıştır. Bunu öğrenen Çukur ahalisi Vartolu'nun kapısına dayanmış ve bunun bedelini ödemesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Vartolu satışı yapan adamını mahalleliye vermiş ve "istediğinizi yapabilirsiniz, bu sizin hakkınızdır" demiştir. Bunun üzerine mahalleli o adamı linç etmiştir.

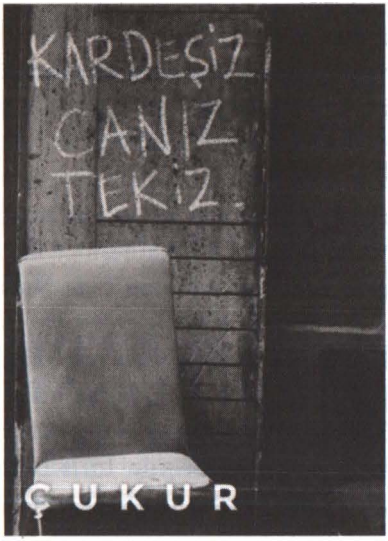
Çukur için birlik ve beraberliğin son derece önemli olduğunu belirtmiştik. Bu durum, Durkheim'ın (2006) *Toplumsal İşbölümü* adlı eserinde, 'mekanik dayanışma' ve 'organik dayanışma' şeklinde yapmış olduğu iki toplumsal tipten ilkine işaret etmektedir. Zira mekanik dayanışmada geleneksel toplumsal ilişkiler baskındır ve iş bölümü basit düzeydedir. Bireysel farklılıklar azdır. Sosyal kontrol yüksektir ve yakın, samimi ilişkiler hakimdir. Benzerliklerin baskın olduğu bir kolektif bilinç söz konusudur. Organik dayanışma ise farklılıkların, uzmanlıkların, iş bölümü çeşitliliğinin getirmiş olduğu modern topluma, rasyonel ilişkilere karşılık gelir. Çukur, her ne kadar İstanbul gibi büyük kentte olsa da mekanik ilişkilerle kendi karakterini kazanmıştır. Birlikte, beraberlik, birbirine benzerlik veya benzemeye yönelik güçlü bir toplumsal belirleme vardır. Mahalledeki sorunlar kolektif çözülür. Başka bir ifadeyle toplumun genel kültüründen ayrışacak şekilde güçlü bir alt-kültür hâkimdir.



Fotoğraf 3: *Çukur Dizisini Anlatan Bir Kare*

"Çukur Evimiz İdris Babamız"

Çukur'un toplumsal birliktelik ruhunda ekonomik davranışlar ve onun etrafındaki enformel örgütlülük önemli rol oynamaktadır. Çukur mahallesi ekonomik anlamda çok zengin değildir. İdris Baba'nın yaptığı işler sonucunda gelir elde eden mahalleli, işlerin sıkışık olduğu bir dönemde Vartolu tarafından korunmaya başlanmış ve iş imkanı sağlanmıştır. Bunu kendine fırsat olarak gören Vartolu mahalleye para harcamaya başlamıştır. Çünkü "karnı doyan, cebine para giren insan rahata alışır ve bu imkanı sağlayan kişiye bağlanır" diye düşünmektedir. Mahallede hakim olan Koçova kültürünü yok etmek için uğraşmaktadır. Mahalleliyi meydanda toplayan Vartolu etkili bir konuşma yapar, ardından da etrafa paralar saçar. "Beni seçer, benim yanımda olursanız..." gibi vaatler sunmuştur. Mahalleli bütün konuşmayı dinlemiş, ardından da dağıttığı paraları toplamıştır. Ancak cebine atmamış, hepsini toplayıp İdris Baba'nın küçük oğlu olan Yamaç'a getirmişlerdir. Bu para da Çukur için harcanacaktır. Vartolu'nun çıkarı, kazancı kışkırtıcı bu pratiği Çukur'un norm ve değer sistemi engeline takılmıştır. Her şeye rağmen mahalleli için *"Çukur evimiz İdris Babamız"* söylemi değişmemektedir. Dış baskılar gibi ekonomik meta da Çukur'un bağını koparmaya



Fotoğraf 4: Çukur Dizisi Afişlerinden

yetmemektedir. Çünkü mahalledeki bağ oldukça güçlüdür. Bir aile gibi olmak kolay bir şey değilken Çukur halkı bunu başarmıştır. Bunun pek çok nedeni olabilir. Çukur'da kurulan ilişkilerin temellerinin sağlam olması, toplumsal kontrolün yüksek olması, diğer taraftan dış tehlikelere karşı koyma güdüsünün içselleştirilmiş olması ve bunun Çukurlu olmanın bir kimliği, kodu haline dönüşmüş olması gibi çok yönlü nedenleri olabilir. İlişkiler, sevgi, saygı, güven ve anlayış üzerine kuruludur. Herkesin İdris Baba'ya vefa borcu vardır. Herkes İdris Baba'dan korkmaktadır ancak bir o kadar da sevmektedir. Sadece oğullarının değil mahallelinin de babasıdır. Kurulan ilişkiler geçici değildir, sanal akrabalık bağları sayesinde kuvvetli bir ilişki söz konusudur. Bu bağ, bu koruma mekanizması, İdris'in babalığı Çukurlulara bir kimlik, bir karakter kazandırmış ve zamanla bunu korumak da oradaki bireylerin kendini tanımlama kodu haline gelmiştir.

"Kardeş miyiz? Can mıyız? Tek miyiz?"

Mahalle kendini koruyan ve kendi cezasını kendi veren bir yapıya sahiptir. Malinowski'nin yabanıl toplum araştırmasında 'karşılıklı yükümlülükler sistemi' resmetmiş olduğu durumun bir benzeri burada da söz konusudur. Zira mahallede her bireyin sorumluluğu ve görevleri vardır bunlar karşılıklılık ilişkisine dayalı şekilde yeniden üretilmektedir. Çukur'un kurallarını ihlal eden her mahalleli yine Çukur'un inşa etmiş olduğu ceza-

landırma veya yaptırım biçimlerine maruz kalmaktadır. Örneğin mahallede balon satan bir adam, aynı zamanda mahalledeki çocukları taciz eden bir sübyancıdır. Bunu fark eden mahalleli sübyancı baloncuya kendi sistemlerine uygun şekilde gerekli cezayı vermiştir. Birlik ve beraberlik duygusunun bu kadar geliştiği mahallede ihanete de yer yoktur. İhanet ettiği fark edilen ya da öğrenilen kişiye mahallenin büyükleri kendi usullerince ceza vermektedir. İlk ihanet eden İdris Baba'nın sağ kolu olan Salih olmuştur. Bu ihaneti öğrenen Çukur önce Salih'i bir depoya kapatmış ardından bu depoda dövmüştür. Salih pişman olsa da af da dilese de kaderi değişmemiştir. Konuşması olan biteni anlatması hakkında karar verilmesi beklenirken mahalledeki bir diğer hain olan Selim Koçovalı tarafından öldürülmüştür. İdris Baba ve çok yakın iki arkadaşı arasında geçen diyalog bunun en güzel örneğidir. Yamaç ve İdris Baba, mahalledeki 'hain'i ararken mahalle kahvesinde Emmi ve Paşa'dan şüphelendiklerini ima ederek 'ölüm ruleti' adı altında hesaplaşmışlardır. Bu hesaplaşmada tek kurşunun yer aldığı tabancayı kafasına dayayan Emmi ve Paşa'ya İdris Baba "Kardeş miyiz? Can mıyız? Tek miyiz?" diye sorarak tetiğe basması için yönlendirmiştir. Böylece ölüm riskini göze alarak tetiğe basan, mahalleye bağlılığını göstermektedir.

"Hareketli Çukur"

Mahalle bilinci oldukça gelişmiş olan Çukur'un haberleşme ve istihbarat ağı da oldukça aktif ve hareketlidir. Toplumsal bilgi bu sayede hızlı ve etkili bir şekilde yayılabilmektedir. Bu durum, sapma ve suç pratiklerinde öne çıkan alt-kültürlerin önemli niteliklerinden biri olmaktadır. Dış tehlikelere karşı sürekli teyakkuz halinde olmak ve ona karşı yine gizli bir iş bölümü ile karşı koymak gibi birtakım stratejiler geliştirilebilmektedir. Çukur'da mahalleye polisin baskınlarını bertaraf edebilecek şekilde güçlü bir istihbarat sistemi geliştirilmiştir. Her birey bu sistemin birer aktif ajanı gibidir. Bu istihbarat sistemini açıklayalım. Mahalle bol ara sokaklara sahip olan çarpık kentleşmenin esiri olan evlerden

oluşmaktadır. Bu evlerin çatıları yoktur. Bu damlarda mahallenin gençleri mahalleyi gözlemekte en ufak bir hareketliliği meşaleler ve beyaz bayraklar ile sokaklar arasında böylesi bir haberi uçurmaktadırlar Aynı zamanda sokaklar arasında haber yaymak için koşan gençler, durumu birbirine haber vermek için yapılan aramalar ile mahalleye polis gelmeden önlem almaktadır. Bu sistemin anlatıldığı sahneye 8.bölümde yer verilmiştir. Vartolu Sadettin Koçova mahallesindeki silah depolarının yerlerini polise ihbar etmiştir. Polisin mahalle baskınını duyan Koçovalıların istihbarat sistemi devreye girmektedir. Polisin mahalleye girmesiyle birlikte mahalledeki istihbarat sistemi aktif hale gelmektedir. Damlardaki çocuklar beyaz bayraklar sallayarak sokaklar arasında haber uçururken dikkat çekmek için de meşaleleri devreye sokmuşlardır. Bu meşaleler renk renk yanarak dikkati çekmektedir. Bu sayede mahallede savunma mekanizması aktifleşmekte ve önlem alınmaya başlanmaktadır. Mahalleye giren polisin önünü iki farklı Çukur ekibi kesmektedir. Bir ekip, davul zurna eşliğinde oynarken diğer ekip tartışıyor gibi rol yapmaktadır. Bu şekilde polisin dikkati çekilmiştir. Polisi oyalayan Çukur ahalisi silah depolarını boşaltmak için zaman kazanmıştır. Dolayısıyla tiyatro misali bir oyun sergilenmektedir. Polise gösterilen sahnede iki farklı grubun etkinliği dikkat çekerken sahne arkasında mahallenin diğer üyeleri silahları toplamış, baskını engellemiştir. Böylece bu sahnede, Çukur'da, formel otoriteye (polis) karşı enformel iş bölümü ve örgütlülük çerçevesinde nasıl karşı durulduğunun ve buna uygun kolektif bilincin nasıl gelişmiş olduğunun bir özeti sunulmuştur.

Çukur'un Ruhu: "Çukur Kendini Korur!"

Sorunların azaldığı ve rahatlamanın hakim olduğu dönemde mahalleye bir rehavet çökmüştür. Bu süreçte mahallede toplumsal kontrol ve kolektif davranış zayıflamış, bireysellik ön plana çıkmıştır. Bu boşluğu fırsata çeviren ittifak grubu mahalle sakinlerine saldırmış, mahalleye ve insanlara zarar vermiştir. An-

cak bu olumsuz durum çok sürmemiştir. Çukur ruhu ile birlik olan mahalleli, işe gidip gelirken birlikte hareket eder olmuştur. Toplu şekilde hareket etmeye başlamışlardır. Bu durumu anlatan mahalleli Yamaç'ın yanına gelerek "merak etme, Çukur kendini korur" sözünü söylemiştir.

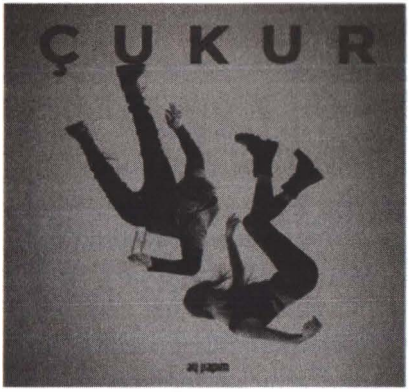
Dizide anlatılan kolektif bilinç anlayışını en iyi aktaran sahnelerden biri de 19. bölümde işlenmiştir. Bu sahneyi analiz edecek olursak, mahalleye yeni gelen polis memuru Emrah Amir mahalleyi temizlemeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle mahallenin büyükleri başta olmak üzere İdris Baba ve ekiplerini hapishaneye alır. Bunu duyan mahalleli- işletmeler de dâhil- her yerde karışıklık çıkararak kendilerini de içeri attırmanın yolunu aramaktadırlar. Bu düşüncede haklı çıkmışlar ve bölgedeki bütün hapishaneler dolmuş Çukur'da yaşayan İdris Baba'nın adamları tek bir hücreye kapatılmaktadır. Emrah Amir burada onları baskı altına almaya, onların gözlerini korkutmaya çalışmaktadır. Hatta birkaç suçluyu bir hücreye koyarak Çukur'un adamı Kemal'i dövmüşlerdir. Kemal ilk başta karşılık verip kendini korurken İdris Baba'nın komutu ile tepki vermeyi bırakmıştır. Buna şaşıran polise İdris Baba, "Biz dayak yemeyi de biliriz, yeri geldiğinde dayak atmasını da biliriz" cevabını vermiştir. Kolektif bilincin geliştiği Çukur'da en sıkıntılı dönemde bile İdris Baba'nın sözü dinlenmekte ve o ne derse ona göre hareket edilmektedir. Bu sahne de Çukur'un İdris liderliğinde nasıl bir aile ilişkisine sahip olduğuna dair tipik bir örneklerden biridir.

"Çukur'un Adamı Bizdendir"

Çukur mahallesinde kolektif duygusunun baskın olduğunu belirtmiştik. Dert varsa tüm mahallenin derdi olur. Sorun, herkesin sorunudur. 'Çukur'un adamı bizdendir, Çukurdan olmayan ötekidir, diğeridir, başkasıdır, yabancıdır' anlayışı hâkimdir. Çukurlu olmayanlarla çizilen sınırlar; Yamaç, Vartolu ve Celesun arasında geçen repliklerle yansıtılmaktadır. 15. bölüme kadar Çukur'un

en büyük düşmanlarından olan Vartolu Sadettin Çukur'un ötekisi konumundadır. Ancak o bölümde Vartolu'da görülen çukur işareti ile Celasun şok yaşamıştır. Bu şok ile Yamaç'ın yanına gelmiş ve "o da Çukur'un çocuğu. O da bizden biri!" demiştir. Bu söylem ile anlatılmak istenen aynı zamanda Çukur'un 'biz' bilincine sahip bir mahalle gerçeğidir. Başka gruplaşmalara karşı biz ruhu kazanmış ve bu şekilde birlik olmuşlardır. Kendinden olmayanı ötekileştirmektedirler. Mesela dizinin ilk bölümlerinde mahalleye yerleşmek isteyen Vartolu ve adamları mahalledeki kahvede oturup çay içmek istediklerinde bile mahalleli tepki göstermektedir. Kahveye girmelerine veya kahvede çay içmelerine bile İdris Koçovali'dan onay alınmadan izin verilmemiştir. Sonuçta Vartolu bir yabancıdır. Ancak Celasun'un gördüğü o simge sayesinde düşman olarak görünen Vartolu bir anda bizden biri olarak yorumlanmış ve Çukur'un adamı olmuştur. Sembol ve simgelere yüklenen anlam Çukur için önemlidir. Çünkü bir simge sayesinde kendinden olanı fark eder ve kendinden olmayanı ötekileştirir. Çukur'dan olmayanı etiketlemenin veya ayırt etmenin en iyi yolu semboldür. Çukurun adamı bizden iken Çukur'dan olmayan diğeridir, yabancıdır.

Toplumsal ilişkilerde birbirini anlamak önemli etkileşimlerden biridir. Bu ilişkilerde sözel ifadeler kullanıldığı gibi sözel olmayan ifadeler de önemli yer tutmaktadır. Bu sözel olmayan sembollerde jest ve mimikler, ses tonu, bakış olduğu gibi somut semboller de olabilir. Bazı semboller vardır ki sözel iletişime gerek kalmadan anlaşmak için kullanılır. Bu semboller bazen bir dövme de olabilir. Bir sembol, aidiyet belirtisi olarak da görülebilir. Çukur dövmesi de bir aidiyet belirtisidir. Bu aidiyet sembolü ile kendinden olan ile olmayanı ayırt edilmektedir. Sembol sayesinde kendi grubunun sınırlarını tanımlamak istenir. Çukur'dan olmak isteyen insan bu sembole sahip olmalıdır. Bu dövme sayesinde Vartolu hiçbir şey söylemeden ispatlamıştır Çukur'dan olduğunu. Şimdi bu aidiyet belirtisi olan dövmeyi analiz edelim:





Fotoğraf 5: Çukur Dizisinde Semboller

Çukur Dövmesindeki üç nokta; yiğitlik, dürüstlük ve mertlik anlamına gelmektedir. Dövmenin iki yan tarafındaki oklar ise, Çukur'a bağlı olan insanların Çukur'un en önemli özelliği olan yiğitlik, dürüstlük ve mertliğin dışına çıkamayacaklarını simgelemktedir. Bu üç ana kriterin dışına çıkanlar ise, Çukur'a ihanet etmiş sayılmaktadır.

Sembolün anlamını dizide en iyi aktaran ifadeler şu şekilde geçmektedir: *"En baştaki çatıdır. Başın dara düştüğü zaman sığındığın yerdir. İlk nokta evdeki ailendir. Annen, eşin bacın, çocukların. İkinci nokta dışarıdaki ailendir, kan kardeşlerin, dışarıdaki ortaklarındır. Üçüncü nokta Koçovalılardır. En büyük ailedir. Koçovalılar seni korur, kollar. Sen de onları sever ve sayarsın. Sondaki işaret ise Çukur'dur. Yani başımızın üstünde bir çatı ayağımızın altında Çukur ve içinde de ailemiz sevdiklerimiz olduktan sonra bize ölüm yok."*

Sonuç

Bu çalışmada, Çukur dizi örneğinde, kenar bir mahalledeki toplumsallaşma biçimi, sapma davranışı gösteren bir topluluğun kendi ahlaki sınırlarını nasıl ortaya koyduğu mercek altına alın-

mıştır. Çukur örneğinde insanların nasıl kimlik inşasında bulunduğunu, başkalarını nasıl sapkın olarak tanımladığı, kendinden olanı nasıl belirlediği ve ötekine nasıl baktığı, sembollere yüklenen anlamlar ile nasıl bir kültürel karakter oluşturduğu irdelenmeye çalışılmıştır. Keza bireylerin kendi aralarında oluşan kolektif bilincin eylemlere nasıl yansıdığı çeşitli kavram ve kuramlar ile analiz edilmiştir.

Çukur her ne kadar bir kurgusal dizi olsa da toplumsal gerçeklikte örneklerine rastlayabildiğimiz ilişkileri taşıyan somut suçlu alt-kültürlerin bir çeşit temsili gibidir. Toplumun genelinden ve formel mekanizmalardan farklı bir kültürel dokusu, normları, değer sistemleri bulunmaktadır. Enformel güç ilişkilerinin örgütlü hale dönüştüğü, aile gibi yakın bağlarla örülü kolektif aidiyetin ve bilincin hâkim olduğu bir çeşit toplumsal sistem görünümdedir. Toplumun geneli için sapma ve formel yapı için suç kabul edilen davranışlar Çukur örneğinde toplumsal kimliğin önemli pratikleri haline gelmiştir. Çukur'un kendine göre kuralları ve bu kuralların ihlal edilmesi durumunda da yaptırımları olan güçlü normatif sistemi bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu normları ihlal edenler de Çukur için 'sapma' olabilmektedir. Nihayetinde bu durum, başta İdris Baba liderliği olmak üzere oradaki insanların etkileşim ürünüdür.

Medya da aslında hem inşa ürünüdür hem de çeşitli sanal inşalarla ciddi bir sektöre dönüşen ideolojik bir etkiye sahiptir. Medya, ideolojiye göre şekillenir ve bu bağlamda mesajlar iletir. Bu mesajlar ideoloji ile çelişmez genellikle aynı doğrultudadır. İdeolojiyi belirlemek ve yönlendirmek aslında bir güç belirtisidir. Bu gücü elinde bulunduran insanlar çıkarları doğrultusunda bir ideoloji benimser ve medya aracılığıyla da bu ideolojideki mesajı iletir. Yani medya gücü elinde bulunduran kişilerin algısına göre şekillenmektedir. Medya aracılığıyla topluma istenen mesaj çeşitli bağlamlarda, farklı söylemler ile iletilmektedir.

Günümüz medya sektöründe en çok paya sahip olan konulardan biri suç-sapma odaklı dizilerdir. Çukur da bu dizilerden

biri olmuştur. Günlük hayatta Çukur gibi, kendini dışarıya kapatan ve kendi içinde var olmaya çalışan birçok yapılaşma bulunmaktadır. Medya sadece bunların bir kısmını kısıtlı bir şekilde yansıtmaktadır. Bu mahalleler kendi sistemleri ile bir şekilde var olmakta, ayakta kalmakta ve kendini korumaktadır. Kendini korumaya çalışırken de kendinden olmayana kapılarını kapatacaktır. Tıpkı Çukur gibi. Bu tür mahallelere girmek, oradan bilgi almak oldukça zor ve sancılı bir süreç olduğu için medya aracılığıyla az da olsa ışık tutulması gizemlerin açığa çıkması açısından oldukça olumlu bir gelişmedir.

Çukur dizisi bize, büyük kentlerin kenar mahallelerinde, başka bir ifadeyle 'varoşlarında' gündelik hayatta nelerin olup bittiğinin bir temsilini vermektedir. Oranın görünmeyen toplumsal kurallarını, değer sistemlerini, sembolik dünyalarını, kendi içlerindeki iş bölümlerini, dayanışma biçimlerini ve kendi kurallarını ihlal edenlere yönelik yaptırım ve cezalandırma biçimlerini sunmaktadır. Çukur temsilinde suçla özdeşleşmiş çeşitli alt-kültür örneklerinin nasıl bir kolektif bilinç yarattığını, 'biz' duygusunun sadece sosyal açıdan değil, ekonomik ve kültürel gibi çok boyutlu eksenlerle nasıl desteklendiğini görmekteyiz. Bir semt kültürünün nasıl kolektif bir bütüne bürünebildiğinin örneğidir bu dizi. Elbette başka çerçevelerden hareketle de yorumlanabilir. Ancak suç sosyolojisi bağlamında sapma ve suç eylemlerinin bir mahalle kültüründe nasıl anlamlandırıldığını tartışmak açısından Çukur dizisi son derece önemli bilgiler barındırmaktadır. Zira toplumsal olay ve olguları analiz ederken sadece görünen yüzü incelemek doğru değildir. Bu durum eylemler ve düşünceler için de geçerlidir. Bu tek yönlü analiz düşünce ve eylemleri analiz ederken ve anlamlandırırken bizi hataya sürüklemektedir. Düşünce ve eylemlerin görünen yüzünden başka bir de arkasında yatan asıl neden vardır. Bunu bilmek ve anlamak analizi daha doğru kılacaktır. Eylemlerin sadece görünen yönü ile açıklamaya çalışmak bize doğru bilgi vermeyecektir. Bu nedenle sergilenen eylemin iç yüzünü bilmek daha doğru bir yaklaşımdır. Çukur di-

zisi, bize görünmeyen sosyal ilişkileri, bu ilişkilerin kendi alt-kültürü içinde nasıl işlevler üstlendiğini sunması açısından dikkate değerdir.

Kaynakça

Becker, Howard S. (2013). *Hariciler (Outsiders): Bir Sapkınlık Sosyolojisi Denemesi.* Türkçe Söyleyenler: Şerife Geniş ve Levent Ünsaldı. Ankara:Heretik.

Berger, Peter L; Luckmann, Thomas (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi.* Çev: Vefa Saygın Öğütle. İstanbul: Paradigma.

Durkheim, Emile. (2006). *Toplumsal İşbölümü.* Çev. Özer Ozankaya, İstanbul: Cem.

Goffman, Erving (2009). *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu.* Çev:Barış Cezar. İstanbul:Metis.

Hall, Stuart (Ed.). (2017). *Temsil; Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları.* Çev: İdil Dündar. İstanbul:Pinhan.

İçli, Tülin. (2016). *Kriminoloji.* 9. Baskı. İstanbul: Seçkin.

Malinowski, Bronislaw. (2003). *Yabanıl Toplumlarda Suç ve Gelenek.* Çev. Şemsa Yeğin. İstanbul: Epsilon.

Tönnies, Ferdinand. (2005). "Gemeinschaft ve Gessellschaft". Şehir ve Cemiyet (iç.). Haz. Ahmet Aydoğan. 2. Baskı. İstanbul: İz.

Tuna, Muammer (Ed.) (2012). *Sosyolojiye Giriş; Sosyolojinin Temel Taşları.* Ankara:Detay.

http://www.showturk.com.tr/dizi/tanitim/cukur-sezon-1-bolum-14-izle/50922 (indirme tarihi: 10.12.2018)

https://www.showtv.com.tr/dizi/haber/1646336-cukur-oyunculari-kimdir (indirme tarihi: 11.12.2018)

https://www.showtv.com.tr/dizi/haber/1646336-cukur-oyunculari-kimdir/2 (indirme tarihi 11.12.2018)

https://www.showtv.com.tr/dizi/oyuncular/cukur/2076 (indirme tarihi: 10.11.2018)

https://www.showtv.com.tr/dizi/haber/1967355-cukur-sozleri (indirme tarihi: 10.11.2018)

YAZARLAR HAKKINDA

Ayşe AKYAYLA

7 Temmuz 1993 yılında İstanbul/Üsküdar'da doğdu. İlköğretim birinci sınıfı Heybeliada'da geçirdikten sonra bir takım sebeplerden ötürü anne ve babasının doğup büyüdüğü yer olan Niğde ilinin Hasandağı Ulukışla Köyü'ne taşındılar. İlköğretim ikinci sınıftan başlayıp ortaokul dâhil olmak üzere eğitimini köy okulunda aldı. Lise öğrenimini ise Niğde Atatürk Lisesi'nde sözel alanda tamamladı. 2012'de girdiği üniversite sınavında Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Sosyal Hizmetler Bölümü'ne yerleşti ve iki yıl (ön lisans) eğitim aldı. Bir sene ara verdikten sonra girdiği Dikey Geçiş Sınavı (DGS) ile Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'ne yerleşerek lisansını Sosyoloji Bölümünde tamamladı. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir.

Ayşegül DEMİR

1984 yılında Kars'ta doğdu. 2005 yılında Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. 2007 yılında, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. 2010 yılında, *"Özel Dershanelerde Çalışan Rehber Öğretmenlerin İş Doyumunun Değerlendirilmesi: İzmir Örneği"* adlı tezle yüksek lisansını bitirdi. Ayrıca, 2006-2007 arasında İzmir Açılım Dershaneleri, 2007-2008 arasında Sivas Birey Dershaneleri ve 2008-2010 arasında İzmir Özgün Dersane'de öğretmenlik yaptı. 2012-2016 yılları arsında, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı'nda *"Kentsel Yaşamda Fiziksel Engellilerin Aile İnşa Süreci: İzmir Örneği"* adlı çalışma ile doktora yaptı. 2017 yılında Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'ne Yardımcı Doçent olarak atandı. Halen Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde görev yapmakta olan öğretim üyesidir.

Ercan GEÇGİN

1982'de Tunceli/Ovacık'ta doğdu. 2004 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji bölümünden mezun oldu. Aynı bölümde *"Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Sosyolojik Analizi: Ankara-Polatlı Örneği"* başlığıyla 2009 yılında yüksek lisansını, *"Anadolu'da Toplumsal Dönüşüm: Kayseri ve Aksaray Örneklerinde Karşılaştırmalı Sermaye Birikimi"* başlığıyla 2015 yılında da doktorasını tamamladı. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Erol TANRIBUYURDU

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde lisans; aynı üniversitenin Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde tezsiz yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. *"Marksist Edebiyat Eleştirisi ve Fethi Naci'nin Eleştiri Anlayışı"* başlıklı tezi ile Bilkent Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Türk Edebiyatı Bölümü'nden yüksek lisans derecesi almıştır. Bilkent Laboratory & International School (BLIS) ve Ankara Üniversitesi'nde Türk Edebiyatı dersleri vermiştir. Hâlen, Bilkent Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi'nde öğretim görevlisidir ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyal Antropoloji Bölümü'nde doktora eğitimine devam etmektedir.

Fadime Tuğba ÇAMSARI

1995 yılında Kocasinan/Kayseri de doğdu. 2013'de başladığı yükseköğrenim hayatını 2017 yılında Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyoloji bölümden mezun olarak tamamladı. Aynı üniversite ve bölümde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

Gamze UY

Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyoloji Bölümünden 2017'de mezun oldu. Aynı yıl Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyoloji bölümünde başladığı yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

Kerem ÖZBEY

1987 yılında Aydın Söke'de doğdu. 2009 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünden mezun oldu.

Aynı yıl Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans programını kazandı ve 2011 yılında *Geleneksellikten Neo-Liberal Muhafazakârlığa Türkiye'de İslamcılığın Dönüşümü* adlı tez ile mezun oldu. 2012 yılında, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Ana Bilim Dalı'nda Doktora öğrenimine başladı ve 2016 yılında *Sınır Kapitalizmi: Gürcistan'dan Türkiye'ye Günübirlik İşgücü Göçü - "Hopa Örneği"* adlı tez ile mezun oldu. 2013 yılında Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladığı Artvin Çoruh Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde, 2017 yılı itibariyle öğretim üyesi olarak çalışma hayatını sürdürmektedir. Evli ve 1 çocuk sahibidir.

Yaşar ERJEM

Prof. Dr. Yaşar Erjem 1964 yılında Kırşehir'de doğdu. 1983 yılında Kırşehir Lisesi'nden mezun oldu. Lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi'nde Sosyoloji Bölümü'nde 1988 yılında tamamladı. Bir süre felsefe öğretmenliği yaptı. 1990 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi oldu. Lisansüstü eğitimini Hacettepe Üniversitesi'nde yaptı; 1992'de yüksek lisans ve 1996'da doktora çalışmasını tamamladı. 1997'de Mersin Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Bu bölümde çalışmalarını devam ettirdi. 2005 yılında eğitim sosyolojisi alanında doçent oldu. 2011 yılında ise aynı bölümde profesörlüğe yükseltildi. Başlıca çalışma alanları eğitim, göç, sosyal hareketler ve popüler kültür olan Yaşar Erjem sosyolojiye giriş, sosyoloji tarihi, sosyal sapma ve suç, sosyal hareketler sosyolojisi, eğitim sosyolojisi, popüler kültür çalışmaları ve sosyal politika alanında lisans ve lisansüstü dersler vermektedir. Yaşar Erjem'in eğitim sosyolojisi, göç, kentleşme, suç, hukuk sosyolojisi alanlarında makale, bildiri ve kitapları bulunmaktadır.

MERKEZ

Ercan Geçgin (der.)

Kenardakiler

Kenardakiler, çoğunlukla toplumun kıyısında, köşesinde kalanları ve orada tutunmaya çalışanları tanımlayan bir kavram. Mekânsal sınırların ötesinde; sınıfsal, etnik ve kültürel birtakım toplumsal sınırların ve bireyler arası sosyal mesafelerin eşiğinde yaşayanları işaret etmekte. Kendine has normları ve değer sistemleriyle alt-kültür oluşturan gruplardan tutalım da genel toplumsal kuralları ihlal eden bireysel farklılaşmalara kadar uzanan geniş bir toplumsal çevredir kenardakiler. Kimilerine göre 'kenardakiler', dışlanmışlıklarından ötürü kentte tutunamayanlardır ve bundan dolayı da mağdur ve mazlumdurlar. Kimilerine göreyse suç pratikleriyle meşhur kriminalleşmiş marjinal çevrelerdir. Böylesi öznel değerlendirmelerden kendini uzak tutmaya çalışan bu eser, kenardakilerin sapma ve suç pratiklerini anlamaya yoğunlaşıyor.

Kenardakiler, etnografik alan araştırmalarından haber analizlerine, dizi ve roman incelemelerine açılan geniş bir yelpazede sapmaya ve suça dair sosyolojik çözümlemeleri kapsıyor. Kenarda var olmanın, kenarda yaşama biçimlerinin suç ve sapmayla olan bağlantısını teori ile pratiğin bütünsel kavrayışı içerisinde ele alan Kenardakiler, sapma hallerinin farklı boyutlardaki temsillerine odaklanarak bu alandaki yazına katkılar sunmayı amaçlıyor.





ayın